

+

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

VOINOVICH GÉZA

FŐTITKÁR

LI. KÖTET

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1941.



50024



Kiadásért felel: Voinovich Géza.

18828 Sárkány Nyomda R.-T. Budapest, VI., Horn Ede-utca 9. Tel.: 1-221-90.
Igazgatók: Wessely Antal és Wessely József.

TARTALOM.

I. Ajándékozás.

<i>Hollós Oszkár</i> kir. tan. ajándéka	324
---	-----

II. Akadémiai ügyek.

A M. Tud. Akadémia <i>belső tagjai</i>	1
— <i>halottjai</i>	355
— <i>jutalomtétellei</i> 1941-ben	101
— <i>kiadványai</i>	205, 370
— <i>költségvetése</i> 1941. második felére	117
— <i>költségvetése</i> 1942. első felére	328
— <i>könyvjutalmai</i>	7
— <i>nagygyűlése</i>	5
— <i>pénztári számadása</i>	139
— <i>tagválasztásai</i>	8, 11
— <i>ülései</i> 1941-ben	335
— <i>ünnepélyes közlése</i>	13

III. Alkalmi beszédek.

<i>Alszegehy Zsolt</i> l. t. gyászbeszéde <i>Zlinszky Aladár</i> r. t. ravatalánál	367
<i>Balanyi György</i> l. t. gyászbeszéde <i>Fögel József</i> l. t. ravatalánál	366
<i>Gróh Gyula</i> r. t. gyászbeszéde <i>Bugarszky István</i> l. t. ravatalánál	180
<i>Illyefalvy Lajos</i> l. t. gyászbeszéde <i>Thirring Gusztáv</i> r. t. ravatalánál	186
<i>Jávorka Sándor</i> l. t. gyászbeszéde <i>Filarszky Nándor</i> t. t. ravatalánál	358
<i>József kir. herceg</i> ig. és t. t. elnök beszéde a <i>Berzeviczy-, Wlasics- és Wodianer-jutalmak</i> átadásánál	153
— elnöki megnyitó beszéde az okt. 6-i összes ülésen	213
— megemlékezése gr. <i>Teleki Pál</i> ig. és t. tagról	188
<i>Kéky Lajos</i> r. t. gyászbeszéde <i>Horváth Cirill</i> r. t. ravatalánál	360

IV

<i>Kornis Gyula</i> ig. és t. t. osztályelnök megemlékezése gróf Teleki Pál ig. és t. t.-ről	189
— üdvözlő beszéde Gratz Gusztáv l. t. székfoglalóján	349
— üdvözlő beszéde Nizsalovszky Endre l. t. székfoglalóján	167
— üdvözlő beszéde Prohászka Lajos l. t. székfoglalóján	347
— üdvözlő beszéde Tóth Zoltán l. t. székfoglalóján	165
<i>Marek József</i> ig. és r. t. osztályelnök beszéde a M. Kir. Természettudományi Társulat fennállásának 100 éves jubileumán	352
— megemlékezése gróf Teleki Pál ig. és t. tagról	201
— üdvözlő beszéde Baló József l. t. székfoglalóján	170
— üdvözlő beszéde Gombocz Endre l. t. székfoglalóján	174
— üdvözlő beszéde Schréter Zoltán l. t. székfoglalóján	172
— üdvözlő beszéde v. Varga Lajos l. t. székfoglalóján	353
<i>Melich János</i> ig. és r. t. osztályelnök üdvözlő beszéde Babits Mihály l. t. székfoglalóján	162
— üdvözlő beszéde Bárczi Géza l. t. székfoglalóján	163
— üdvözlő beszéde Huszti József r. t. székfoglalóján	154
— üdvözlő beszéde Nagy J. Béla l. t. székfoglalóján	159
<i>Mauritz Béla</i> ig. és r. t. osztálytitkár gyászbeszéde Zimányi Károly t. t. ravatalánál	364
<i>Mitrovits Gyula</i> l. t. gyászbeszéde Csüry Bálint l. t. ravatalánál	178
<i>Nizsalovszky Endre</i> l. t. gyászbeszéde Tóth Lajos l. t. ravatalánál	339
<i>Orsós Ferenc</i> r. t. gyászbeszéde Verebélly Tibor r. t. ravatalánál	182
<i>Rédey Tivadar</i> l. t. gyászbeszéde Babits Mihály l. t. ravatalánál	362
<i>Vitalis István</i> l. t. gyászbeszéde Finkey József r. t. ravatalánál	202
<i>Vladár Gábor</i> l. t. gyászbeszéde Staud Lajos l. t. ravatalánál	183
<i>Voinovich Géza</i> ig. és t. t. főtitkár megemlékezése az elhunyt tagokról	176, 356
<i>Zichy István</i> gróf l. t. gyászbeszéde Herzog József l. t. ravatalánál	368

IV. Előadások, cikkek.

<i>Balogh Jenő</i> ig. és t. t. másodelnök: A Legnagyobb Magyar	214
<i>József kir. herceg</i> ig. és t. t. elnök: Erdély multja	13
<i>Teleki József</i> életéhez, 1833—1850. Közzétette Lukinich Imre ig. és r. t. osztálytitkár	245

V. Jelentések.

Jelentés a könyvtár állapotáról	136
Sági István l. t.: Jelentés a Szótári Bizottság 1941. évi munkájáról	323

<i>Török Pál</i> c. múz. főkönyvtárnok: Jelentés a Hollós Oszkár-gyűjteményről	325
<i>Voinovich Géza</i> ig. és t. t. főtitkári jelentése	27

VI. Jutalmi jelentések.

Jelentés a <i>Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara</i> Horthy Miklós-jutalmáról	79
— <i>Budapest</i> székesfőváros történelmi jutalmáról	90
— a <i>Chorin Ferenc</i> -jutalomról	60
— a <i>Kazinczy Gábor</i> és neje-jutalomról	44
— a <i>Kónyi Manó</i> -jutalomról	75
— a <i>br. Kornfeld Zsigmond</i> -jutalomról	95
— a <i>Kőrössi Flóra</i> -jutalomról	54
— a <i>Lipótvárosi Casino</i> Horthy Miklós-jutalmáról	98
— a <i>Magyar Általános Köszénbánya Rt.</i> Berzeviczy-jutalmáról	70
— a <i>Nagyjutalomról és Marczibányi</i> mellékjutalomról	34
— a <i>Pesti Magyar Kereskedelmi Bank</i> gróf Széchenyi István-jutalmáról	88
— a <i>Sámuel—Kölber</i> -jutalomról	45
— a <i>Serbán János</i> -jutalomról	84
— a <i>Vojnits</i> -jutalomról	313
— a <i>Weiss Fülöp</i> -jutalomról	46
— a <i>Wellisch Alfréd</i> -jutalomról	51
— a <i>Wodianer-, Berzeviczy- és Wlassics</i> (tanítói) jutalmáról	312

VII. Ösztöndíj.

A <i>Kőrösi Csoma-ösztöndíj</i> szabályzata	107
---	-----

VIII. A két gróf Vigyázó vagyon.

A két gróf Vigyázó-vagyon kimutatása 1940. dec. 31-én	125
---	-----

BETÜRENDES NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

<i>Az Akadémia</i> belső tagjai	1
— halottjai 1941-ben	355
— jutalmi jelentései 34—100,	312
— jutalomtétellei 1941-ben	101
— kiadványai 1941-ben 205,	307
— költségvetése 1941. második felére	117
— költségvetése 1942. első felére	328
— könyvjutalmi 1941-ben	7
— könyvtárának jelentése 1938—40-ről	135
— nagygyűlése 5—33	
— pénztári számadása 1940-ről	109
— tagválasztásai 8,	11
— ülései 1941-ben	335
— ülésein tartott előadások 13—33	
— ülésora 1942-re (473. füzet 3. borítéklapja)	
— ünnepélyes közülése	13
— Vigyázó-vagyonának kimutatása	125
<i>Alszeghy Zsolt</i> l. t. gyászbeszéde Zlinszky Aladár r. t. ravatalánál	367
<i>Babits Mihály</i> l. t. nyeri el a Weiss Fülöp-jutalmat	46
— ravatalánál Rédey Tivadar l. t. gyászbeszéde	362
— üdvözlése székfoglalóján	162
<i>Balanyi György</i> l. t. gyászbeszéde Fögel József l. t. ravatalánál	365
<i>Baló József</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	170
<i>Balogh Jenő</i> másodelnök: A Legnagyobb Magyar	214
<i>Bárczi Géza</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	163
<i>Berzeviczy Albert-jutalomról</i> (M. A. K.) jelentés	70
— odaítélése Mályusz Elemérnek	6
<i>Berzeviczy Wlassics tanítói jutalmakról</i> jelentés	312
— kiosztásakor József kir. herceg elnök beszéde	153
<i>Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Horthy Miklós jutalmá-</i> <i>ról</i> jelentés	79
— odaítélése Kislegi Nagy Dénesnek	6

<i>Budapest székesfőváros történeti jutalmáról</i> jelentés	90
— odaitélése Gyalókey Jenőnek	6
<i>Bugarszky István</i> l. t. ravatalánál Gróh Gyula r. t. gyászbeszéde	180
<i>Chorin Ferenc-jutalomról</i> jelentés	60
<i>Csüry Bálint</i> l. t. ravatalánál Mitrovics Gyula l. t. gyászbeszéde	173
<i>Filarszky Nándor</i> t. t. ravatalánál Jávorka Sándor l. t. gyászbeszéde	358
<i>Finkey József</i> r. t. ravatalánál Vitális István l. t. gyászbeszéde	202
<i>Főgel József</i> l. t. ravatalánál Balanyi György l. t. gyászbeszéde	366
<i>Főtthár</i> jelentése az 1940/41. évről	27
— megemlékezése az elhunytakról	176, 356
<i>Gerevich Tibor</i> nyeri el a Wellisch-jutalmat	6
<i>Gombocz Endre</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	174
<i>Gratz Gusztáv</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	349
<i>Gróh Gyula</i> nyeri el a Kornfeld-jutalmat	6
— gyászbeszéde Bugarszky István l. t. ravatalánál	180
<i>Gyalókey Jenő</i> nyeri el Budapest székesfőváros történeti jutalmát	6
<i>Gyászbeszéd</i> ek	176—204, 356—369
<i>Halottaink</i> 1941-ben	355
— -ról a főtthár megemlékezése	176, 356
<i>Herzog József</i> l. t. ravatalánál gr. Zichy István l. t. gyászbeszéde	368
<i>Hollós Oszkár</i> ajándéka	324
— gyűjteményéről Török Pál jelentése	325
<i>Horthy Miklós-jutalomról</i> (Budapesti Keresk. és Iparkamara) jelentés	79
— odaitélése Kislégi Nagy Dénesnek	6
<i>Horthy Miklós-jutalomról</i> (Lipótvárosi Casino) jelentés	98
— odaitélése Pattantyus Abrahám Gézának	7
<i>Horváth Cirill</i> r. t. ravatalánál Kéky Lajos r. t. gyászbeszéde	360
<i>Husztai József</i> r. t. üdvözlése székfoglalóján	154
<i>Illyefalvi Lajos</i> l. t. gyászbeszéde Thirring Gusztáv r. t. ravatalánál	186
<i>Jávorka Sándor</i> l. t. gyászbeszéde Filarszky Nándor t. t. ravatalánál	358
<i>József kir. herceg</i> elnök beszéde a tanítói jutalmak kiosztásakor	153
— : Erdély multja	13
— megemlékezése gr. Teleki Pál ig. és t. tagról	188
— megnyitó beszéde az okt. 6-i összes ülésen	213
<i>Jutalmak</i> odaitélése	5—7
<i>Jutalmi bizottságok</i> jelentései	34—100, 312
<i>Jutalomkönyvek</i>	7
<i>Jutalomtételek</i> 1941-ben	101
<i>Kazinczy-jutalomról</i> jelentés	44
— odaitélése Thim Józsefnek	6

VIII

<i>Kéky Lajos</i> r. t. gyászbeszéde Horváth Cirill r. t. ravatalánál	360
<i>Kiadványaink</i>	205, 370
<i>Kislégi Nagy Dénes</i> nyeri el a Budapesti Ker. és Iparkamara Horthy Miklós-jutalmát	6
<i>Kolosváry Bálint</i> r. t.: A jogélet szellemisége erdélyi vonat- kozásokban	33
<i>Kónyi Manó-jutalomról</i> jelentés	75
— odaítélése Kornis Gyulának	6
<i>Kornfeld Zsigmond-jutalomról</i> jelentés	95
— odaítélése Gróh Gyulának	6
<i>Kornis Gyula</i> osztályelnök megemlékezése gr. Teleki Pál ig. és t., tagról	189
— nyeri el a Kónyi Manó-jutalmat	6
— üdvözlő beszédei székfoglalókon	165, 347
<i>Költségvetések</i>	117, 328
<i>Könyvjutalmak</i>	7
<i>Könyvtár</i> jelentése	136
<i>Körösi Csoma-ösztöndíj</i> szabályzata	107
<i>Körössy Flóra-jutalomról</i> jelentés	54
— odaítélése Makkai Sándornak	6
<i>Lipótvárosi Casino</i> Horthy Miklós-jutalmáról jelentés	98
— odaítélése Pattantyus Ábrahám Gézának	7
<i>Lukinich Imre</i> osztálytitkár: Teleki József életéhez 1833—1850	245
<i>Lyka Károly</i> nyeri el a Marczibányi-jutalmat	6
<i>Magyar Általános Köszénbánya R. T.</i> Berzeviczy-jutalmáról <i>Magyar Általános Köszénbánya Rt.</i> Berzeviczy-jutalmáról jelentés	70
— odaítélése Mályusz Elemérnek	6
<i>Makkai Sándor</i> nyeri el a Körössy Flóra-jutalmat	6
<i>Malcomes Béla</i> báró nyeri el a Serbán János-jutalmat	6
<i>Marczibányi-jutalomról</i> jelentés	34
— odaítélése Lyka Károlynak	6
<i>Marek József</i> osztályelnök beszéde a Kir. M. Természettudo- mányi Társulat 100 éves jubileumán	352
— megemlékezése gróf Teleki Pál ig. és t. tagról	201
— üdvözlő beszédei székfoglalókon	170, 352
<i>Mauritz Béla</i> osztálytitkár gyászbeszéde Zimányi Károly t. t. ravatalánál	364
<i>Mályusz Elemér</i> nyeri el a M. Á. K. Berzeviczy-jutalmát	6
<i>Melich János</i> osztályelnök üdvözlői beszédei székfoglalókon	154
<i>Milhoffer Sándor</i> pályaműve kiadásának támogatása	6, 88
<i>Mitrovics Gyula</i> l. t. gyászbeszéde Csúry Bálint l. t. ravatalánál	178
<i>Nagygyűlés</i>	5—33
<i>Nagy J. Béla</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	159

<i>Nagyjutalomról</i> jelentés	34
— odaitélése Szinnyei Ferencnek	5
<i>Nizsalovszky Endre</i> l. t. megemlékezése Tóth Lajos l. t.-ről	339
— üdvözlése székfoglalóján	167
<i>Orsós Ferenc</i> r. t. gyászbeszéde Verebélý Tibor r. t. ravatalánál	182
<i>Pattantyus Ábrahám Géza</i> nyeri el a Lipótvárosi Casino Horthy Miklós-jutalmát	7
<i>Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Széchenyi-jutalmának</i> felhasználása	6, 88
<i>Pénztári számadás</i> 1940-ről	109
<i>Prohászka Lajos</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	347
<i>Rados Jenő</i> és Zádor Anna pályaműve kiadásának támogatása	8
<i>Ravasz László</i> ig. és t. t.: Erdély szelleme	33
<i>Rédey Tivadar</i> l. t. gyászbeszéde Babits Mihály l. t. ravatalánál	362
— jelentése a Vojnits-jutalomról	313
<i>Sági István</i> l. t. jelentése a Szótári Bizottságról	323
<i>Sámuel Kölber-jutalomról</i> jelentés	45
— odaitélése Végh Józsefnek	45
<i>Schréter Zoltán</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	172
<i>Serbán János-jutalomról</i> jelentés	84
— odaitélése báró Malcomes Bélának	6
<i>Staud Lajos</i> l. t. ravatalánál Vladár Gábor l. t. gyászbeszéde	183
<i>Széchenyi István-jutalom</i> (P. M. Ker. Bank) felhasználása	6, 88
— gróf születésének 150. évfordulóján Balogh Jenő másod-elnök ünnepi beszéde	214
<i>Szinnyei Ferenc</i> nyeri el a Nagyjutalmat	5
<i>Szótári Bizottság</i> jelentése	323
<i>Tagok jegyzéke</i>	1
<i>Tagválasztások</i>	8, 11
<i>Tanítói jutalmakról</i> jelentés	312
— kiosztásakor József kir. herceg elnök beszéde	153
<i>Tartalommutató</i> német, francia és angol nyelven	207, 372
<i>Teleki József</i> életéhez, 1833—1850	245
<i>Teleki Pál gróf</i> ig. és t. tagról József kir. herceg elnök megemlékezése	188
— Kornis Gyula osztályelnök megemlékezése	189
— Marek József osztályelnök megemlékezése	201
<i>Természettudományi Társulat</i> 100 éves jubileumán Marek József osztályelnök beszéde	352
<i>Thim József</i> nyeri el a Kazinczy-jutalmat	6
<i>Thirring Gusztáv</i> r. t. ravatalánál Illyefalvi Lajos l. t. gyászbeszéde	186
<i>Tóth Lajos</i> l. t.-ről Nizsalovszky Endre l. t. megemlékezése	339

X

<i>Tóth Zoltán</i> r. t. üdvözlése széki foglaloján	165
<i>Török Pál</i> c. múz. főkönyvtárnok jelentése Hollós Oszkár gyűjteményéről	325
<i>Üdvözlő beszédek</i>	153, 347
<i>Ülések 1941-ben</i>	335
<i>Üléssor 1942-re</i> (473. füzet 3. boritéklapja)	
<i>Ünnepélyes közülés</i>	13—33
<i>Varga Lajos</i> l. t. üdvözlése széki foglaloján	353
<i>Verebélly Tibor</i> r. t. ravatalánál Orsós Ferenc r. t. gyászbeszéde	182
<i>Végh József</i> nyeri el a Sámuel—Kölber-jutalmat	45
<i>Vigyázó-vagyonok</i> kimutatása	125
<i>Vitális István</i> l. t. gyászbeszéde Finkey József r. t. ravatalánál	202
<i>Vladár Gábor</i> l. t. gyászbeszéde Staud Lajos l. t. ravatalánál . .	183
<i>Voinovich Géza</i> főtitkári jelentése	27
— megemlékezése elhunyt tagokról	176, 356
<i>Vojnits-jutalomról</i> jelentés	313
<i>Weiss Fülöp-jutalomról</i> jelentés	46
— odaítélése Babits Mihálynak	46
<i>Wellisch Alfréd-jutalomról</i> jelentés	51
— odaítélése Gerevich Tibornak	6
<i>Wlassics—Berzeviczy-jutalmakról</i> jelentés	312
— kiosztásakor József kir. herceg elnök beszéde	153
<i>Wodianer-jutalomról</i> jelentés	312
— kiosztásakor József kir. herceg elnök beszéde	153
<i>Zádor Anna és Rados Jenő</i> pályaműve kiadásának támogatása	8
<i>Zichy István</i> gróf l. t. gyászbeszéde Herzog József l. t. ravatalánál	368
<i>Zimányi Károly</i> t. t. ravatalánál Mauritz Béla osztálytitkár gyászbeszéde	364
<i>Zlinszky Aladár</i> r. t. ravatalánál Alszezhly Zsolt l. t. gyászbeszéde	367

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkeszti: VOINOVICH GÉZA

LI. KÖTET

1941

JANUÁR—MÁJUS

1.

Az Akadémia belső tagjai.

(Az 1941. évi nagygyűlés után).

Elnökség.

József kir. herceg, ig. és t. t., elnök
Balogh Jenő ig. és t. t., másodelnök
Voinovich Géza t. t., főtitkár.

Igazgató-Tanács.

Az Igazgató-Tanács választottjai: Az Akadémia választottjai:

- | | |
|--------------------------|---------------------------|
| Gr. Károlyi Gyula | Herczeg Ferenc, t. t. |
| Szmrecsányi Lajos | Szinnyei József, r. t. |
| Gr. Zichy János | Melich János, r. t. |
| Serédi Jusztinián, t. t. | Domanovszky Sándor, t. t. |
| Gr. Zichy Gyula | Hóman Bálint, r. t. |
| Gr. Széchenyi Bertalan | Kornis Gyula t. t. |
| Baranyai Lipót | Hegedüs Loránt, t. t. |
| Fabinyi Tihamér | Lukinich Imre, r. t. |
| Hg. Esterházy Pál | Mauritz Béla, r. t. |
| 10. Ravasz László t. t. | Br. Korányi Sándor, t. t. |
| | Marek József, r. t. |
| | 12. Németh Gyula r. t. |

Tiszteleti tagok.

I. osztály.

- | | |
|------------------------|--------------------------|
| Herczeg Ferenc, ig. t. | Voinovich Géza, főtitkár |
| Ravasz László ig. t. | Gyomlay Gyula |
| Csengery János Ferenc | Szász Károly |
| Petz Gedeon | 8. Petrovics Elek. |

II. osztály.

- | | |
|---------------------------|-----------------------------------|
| Gr. Bethlen István | Balogh Jenő, ig. t., másodelnök |
| Földes Béla | Finkey Ferenc |
| Serédi Jusztinián, ig. t. | Domanovszky Sándor, ig. t. |
| Hegedüs Loránt, ig. t. | 9. Kornis Gyula, ig. t., osztály- |
| Angyal Dávid | elnök. |

III. osztály.

Lenard Fülöp	Mágócsy-Dietz Sándor
József kir. herceg, ig. t., elnök	Rados Gusztáv
Ferdinánd v. cár	Filarszky Nándor
Br. Korányi Sándor, ig. t.	8. Zimányi Károly.

Rendes és levelező tagok.

Alosztályok szerint csoportosítva.

I. Nyelv- és széptudományi osztály.

A) Nyelvtudományi alosztály.

<i>Rendes tagok:</i>	Horger Antal
Szinnyei József, ig. t.	Mészöly Gedeon
Melich János, ig. t., osztály- elnök	Schmidt Henrik
Zolnai Gyula	Gr. Zichy István
Németh Gyula, ig. t., osztály- titkár	Klemm Antal
Láng Nándor	Zsirai Miklós
Förster Aurél	Moravcsik Gyula
Husztai József	Szidarovszky János
8. Pais Dezső.	Laziczius Gyula
	Nagy József Béla
	Ligeti Lajos
	Sági István
<i>Levelező tagok:</i>	Bárczi Géza
Kúnos Ignác	Knieszsa István
Vikár Béla	Tamás Lajos
	18. Ivánka Endre.

B) Széptudományi alosztály.

<i>Rendes tagok:</i>	György Lajos
Horváth Cirill	Pukánszky Béla
Szinnyei Ferenc	Gulyás Pál
Horváth János	Csathó Kálmán
Viszota Gyula	Alszegehy Zsolt
Solymossy Sándor	Brisits Frigyes
Zlinszky Aladár	Áprily Lajos
Papp Ferenc	Bartók Béla
8. Kéký Lajos.	Mitrovics Gyula
	Fest Sándor
<i>Levelező tagok:</i>	Keményfy János
Vargha Damján	Redey Tivadar
Thienemann Tivadar	Zolnai Béla
Zsigmond Ferenc	17. Babits Mihály.

II. Bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztálya.*A) Bölcséleti és társadalmi alosztály.**Rendes tagok:*

Bernát István
 Angyal Pál
 Polner Ödön
 Ereky István
 Kolosváry Bálint
 Heller Farkas
 Fellner Frigyes
 Illés József
 Schütz Antal
 10. Navratil Ákos.

vitész Moór Gyula
 Laky Dezső
 Bartók György
 Tomcsányi Móric
 Vinkler János
 Balás Károly
 Kuncz Ödön
 Szladits Károly
 vitész Surányi-Unger Tivadar
 Illyefalvi Lajos
 Irk Albert
 Vladár Gábor

Levelező tagok:

Balogh Artúr
 Kovács Alajos
 Czettler Jenő
 Dékány István
 Holub József
 Kováts Ferenc
 Kenéz Béla

Buza László
 Konkoly-Thege Gyula
 Marton Géza
 Nizsalovszky Endre
 Prohászka Lajos
 Túry Sándor Kornél
 Neubauer Gyula
 Gratz Gusztáv
 28. Boér Elek.

*B) Történettudományi alosztály.**Rendes tagok:*

Hóman Bálint, ig. t.
 Szentpétery Imre
 Lukinich Imre, ig. t., osztály-
 titkár
 Hodinka Antal
 Gerevich Tibor
 Eckhart Ferenc
 Gyalókay Jenő
 Madzsar Imre
 Hajnal István
 Tóth Zoltán
 Szekfű Gyula
 12. Mályusz Elemér.

Heinlein István
 Nagy Miklós
 Fögel József
 Divéky Adorján
 Szabó Dezső
 Miskolczi Gyula
 Alföldi András
 Nagy Lajos
 Markó Árpád
 Révész Imre
 Tompa Ferenc
 Herzo József
 Lepold Antal
 Fekete Lajos
 Fettich Nándor
 vitész Házi Jenő
 Balanyi György
 Váczy Péter
 Jánossy Dénes
 Biró Vencel
 Szabó István
 27. Szilágyi Loránd.

Levelező tagok:

Erdélyi László
 Sebestyén Gyula
 Mahler Ede
 Varjú Elemér
 Bruckner Győző

III. A matematikai és természettudományok osztálya.

A) Matematikai és fizikai alosztály.

Rendes tagok:

Szarvasy Imre
 Zemplén Géza
 Fejér Lipót
 Pogány Béla
 Rybár István
 Riesz Frigyes
 Gróh Gyula
 Hoor-Tempis Mór
 Szent-Györgyi Albert
 Zechmeister László

11. Rohringer Sándor.

Levelező tagok:

Zipernowszky Károly
 Steiner Lajos
 Oltay Károly
 Konek Frigyes
 Szily Kálmán
 Mikola Sándor
 Pekár Dezső

Ortvay Rudolf
 Fröhlich Pál
 Császár Elemér
 Hüttl Dezső
 Varga József
 Gyulay Zoltán
 Mihailich Győző
 Keréjkártó Béla
 Doby Géza
 Szőkefalvi Nagy Gyula
 Széki Tibor
 Mauthner Nándor
 Wälder Gyula
 vitéz Verebély László
 Bodnár János
 Bay Zoltán
 Buzágh Aladár
 Békésy György
 Schulek Elemér
 Fekete Jenő

28. Romwalter Alfréd.

B) Természettudományi alosztály.

Rendes tagok:

Mauritz Béla, ig. t., osztály-
 titkár
 Vendl Aladár
 Entz Géza
 Zimmermann Ágoston
 Marek József, ig. t., osztály-
 elnök
 Gelei József
 Manningér Rezső
 Orsós Ferenc
 Herzog Ferenc
 Wellmann Oszkár

11. Szabó Zoltán.

Levelező tagok:

Tuzson János
 Magyar-Kossa Gyula
 Vitális István
 Cholnoky Jenő
 Papp Károly

Vámosy Zoltán
 Jakabházy Zsigmond
 Csiki Ernő
 Szentpétery Zsigmond
 Telegdi Roth Károly
 Dudich Endre
 Vendl Miklós
 Prinz Gyula
 Jávorka Sándor
 Illyés Géza
 Neuber Ede
 Schréter Zoltán
 Issekutz Béla
 Miskolczy Dezső
 Gombocz Endre
 Baló József
 Györfly István
 Varga Lajos
 Fekete Zoltán
 Tokody László

26. Mócsy János.

II.

CI. nagygyűlés.

1941. május 13—18.

I. nap.

Május 13. Az osztályok ülése. Tárgyai:

- a) A pályamunkák bírálatainak bemutatása. (Az egyetemi hallgatók könyvjutalma.)
- b) Új pályázatok kitűzése.
- c) Szavazás az osztályokba ajánlott tiszteleti, rendes és levelező tagokra.
- d) Az I. osztály javaslatot tett a Nagyjutalom és a Marczibányi-mellékjutalom odaítélése tárgyában.
- e) A II. osztályban a Művészettörténeti Bizottság megalkotása.

II. nap.

Május 14. Összes ülés.

Jegyzőkönyv.

a M. Tud. Akadémia 1941. évi CI. nagygyűlésének május 14-én délután tartott összes üléséről.

Elnök: Balogh Jenő ig. és t. tag. Jelen vannak: Angyal Dávid, Finkey Ferenc, Gyomlay Gyula, Rados Gusztáv, Entz Géza, Ereky István, Gerevich Tibor, Hoor-Tempis Mór, Illés József, Kolosváry Bálint, Kornis Gyula, Láng Nándor, Lukinich Imre, Marek József, Mauritz Béla, Melich János, Németh Gyula, Polner Ödön, Szinnyei Ferenc, Szinnyei József Zimmermann Ágoston, Áprily Lajos, György Lajos, v. Házi Jenő, Jánossy Dénes, Jávorka Sándor, Kovács Alajos, Kovács Ferenc, Mahler Ede, Markó Árpád, Ortway Rudolf, Rédey Tivadar és Rohringer Sándor tagok.

I. Az elnök az ülést megnyitja és felszólítja a főtitkárt jelentéseinek megtételére.

II. A főtitkár előterjeszti az előző nap délutánján tartott osztályüléseknek a jutalmakról hozott határozatait.

A Nagyjutalmat a Bizottság Szinnyei Ferenc r. tag *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban* c. művének javasolja kiadni,

a *Marczibányi-mellékjutalmat* Lyka Károly *A magyar művészet 1800—1850-ig c. művének,*

a *Kazinczy Gábor-jutalmat* a Bizottság Thim József orvsnak ítéli oda.

Az elnök üdvözli a Nagyjutalmat nyert Szinnyei Ferenc r. tagot, kinek családja már harmadik emberöltőn át műveli az irodalomtörténet tudományát. — Szinnyei Ferenc r. tag megköszöni az üdvözlést, Szinnyei József is, felállással.

Az I. osztály

a *Sámuel—Kölber-jutalmat* Babits Mihály *Összes verseinek,*

a *Wellisch-jutalmat* Gerevich Tibor *Magyarország románkori emlékei c. művének,*

a *Kőrössy Flóra jutalmat* Makkai Sándor *Mi Ernyeiek c. regényének* javasolja kiadni.

A II. osztály

a Magyar Általános Köszénbánya R. T.-nak *Berzevich-jutalmát* Mályusz Elemér *A magyar társadalom a Hunyadiak korában c. művének,*

a *Kónyi Manó-jutalmat* Kornis Gyula *A magyar politika hősei c. művének,*

a *Kereskedelmi és Iparkamara-jutalmát* Kislégi Nagy Dénes *Híres kereskedők c. művének,*

a *Serbán János-jutalmat* br. Malcomes Béla *Magyar ipargazdaság c. művének,*

a *Székesfőváros történeti-jutalmát* Gyalókey Jenő *Mátyás a hadszervező és hadvezér c. művének* ítéli oda.

A Chorin-jutalom az idén nem adatik ki, viszont Milhoffer Sándor *A világ búzatermelése és áralakulása c. művének,* mely e pályázatra beküldetett, a Bizottság javaslatára a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank *Széchenyi-alapítványából* 1.000 pengő jutalmat kíván kiadni.

Az elnök szíves szavakkal üdvözli Kornis Gyula osztályelnököt a Kónyi-jutalommal való kitüntetése alkalmából.

A III. osztály

a *Kornfeld-jutalmat* Gróh Gyula r. tagnak javasolja kiadni a *vérszérum fehérjéire* vonatkozó kutatásaiért,

a *Lipótvárosi Casino Horthy Miklós-jutalmát* a „Víz nélkül nincs élet” jeligéjű pályamű nyerte el. A jeligés levél felbontatván, abból Pattantyús Ábrahám Géza műegyetemi tanár neve tűnt ki.

A magyar *tanítók* közül olyanok, akik az oktatásban elért eredmény mellett más téren is kiváló munkát végeztek, ketten részesültek az Akadémia 500—500 pengős jutalmában, négyen az Akadémia útján a vallás- és közoktatásügyi minisztérium által hasonló jutalomban. Ezeket a jutalmakat az elnök úr ő fensége az összes ülésen osztotta ki, öt jutalmazott személyesen vette át.

Az Akadémia *könyvjutalmában* a következők részesülnek:

Budapesten Gerézdi Rabán nyelvtudományi szakos, dr. Koppné Weigand Ilona művészettörténész, Debrecenben vitéz Nábrády Mihály és Kovács István nyelv-, Kluka Sándor történettudományi szakos, Szegeden Héjjas Zoltán nyelv- és Varjú Sándor történettud. szakos, a kolozsvári egyetemen Sándor Gábor nyelv- és Kárpáti Emil történeti szakos egyetemi hallgatók;

a természettudományi könyvjutalomban Budapesten Hegedüs Abel, Debrecenben Giday Kálmán, a kolozsvári egyetemen Séra István, Szegeden Sávai László, a József nádor műegyetem bánya- és mezőgazdasági karán Bánki Erik, a debreceni gazdasági Akadémián Csáky Gyula, a keszthelyin Kereszty Éva és a magyaróvárin Raskó György.

Vikár Béla Kalevala-fordításának egy-egy példányát Timár Gyula budapesti, Varga Lajos debreceni, Rátkai László szegedi és Hegyi Endre kolozsvári egyetemi hallgatók nyerték el.

Az összes ülés tudomásul veszi.

III. Az új pályakérdések összefoglaló jegyzéke az osztályokban történt jóváhagyás után minden taggal közöltetett és az Akadémiai Értesítőben is meg fog jelenni.

A főtitkár jelenti, hogy a főváros évenként kitűzött, pályadíjúl fölajánlott 800 pengőjét ez évtől kezdve a főváros intéző körei évi 8.000 pengőre emeli föl oly módon, hogy abból 2.000 pengő volna pályadíjúl kitűzendő. A tárgy megjelölésébe a főváros nem szokott befolyni, de ezúttal — tekintettel gróf Széchenyi István születésének 150. évfordulójára — kívánatosnak tartaná, hogy oly pályá-

kérdés tüzetnék ki, amely Széchenyinek a főváros fejlődésére gyakorolt hatását vizsgálná. A II. osztály e szerint fogalmazta meg a kérdést; címe volna: „Gróf Széchenyi István és Budapest”, nyílt pályázat. Egy fejezete kidolgozott alakban s az egész munka terve 1941. december 31-ig nyújtandó be. Ha megfelelő ilyen pályamű érkezik, az Akadémia a pályázónak megbízást ad 1942. december 31-ig. A 6.000 pengőt a főváros egy, már pályadíjat nyert mű kiadására fordítaná és pedig a székesfőváros közművelődési szakbizottsága is elfogadta azt a javaslatot, hogy ebben az évben ez összegből Rados Jenő és Zádor Anna *A neoklasszicizmus Budapest építészetében* már díjazott pályaműve támogatassék, minthogy ez a mű a székesfőváros építészeti történetének egyik legjelentősebb korszakát dolgozza fel nagy tudományos készültséggel. Az összes ülés ehhez hozzá járul.

IV. A főtitkár bemutatja az újonnan alakult Művészettörténeti Bizottság megalakításáról szóló jegyzőkönyvet és a Bizottság tagjainak névsorát. — Az összes ülés hozzájárul.

V. A főtitkár bemutatja az osztályok tagajánlásait:

Az I. osztály részéről

tiszteleti tagnak:

Petrovics Elek l. t. 32 szóval 2 ellen,

az A) alosztályba

rendes tagnak:

Pais Dezső l. t. 31 szóval 2 ellen,

a B) alosztályba

rendes tagnak:

Kéky Lajos l. t. 26 szóval 7 ellen,

A II. osztály részéről

tiszteleti tagnak:

Kornis Gyula r. t. 35 szóval 9 ellen,

az A) alosztályba

levelező tagnak:

Balás P. Elemér egyet. tanár, bűn- tető jogász	30 szóval 14 ellen,
ifj. Boér Elek közgazdász, egyet. rk. tanár	31 „ 13 „
Gratz Gusztáv közíró, ny. miniszter .	34 „ 11 „

a B) alosztályba

levelező tagnak:

Bíró Vencel kolozsvári egyet. tanár, történész	35 szóval 11 ellen,
Szabó István történész	34 „ 13 „
Szilágyi Loránd kolozsvári egyet. rk. tanár, történész	35 „ 12 „

a B) alosztályba

rendes tagnak:

Mályusz Elemér l. t.	41 szóval 5 ellen,
Szekfű Gyula l. t.	41 „ 4 „

A III. osztály részéről

az A) alosztályba

rendes tagnak:

Rohringer Sándor l. t.	27 szóval 7 ellen,
--------------------------------	--------------------

levelező tagnak:

Romwalter Alfréd műegyet. tanár, vegyész	24 szóval 11 ellen,
Fekete Jenő geofizikus	27 „ 8 „
Schulek Elemér vegyész	26 „ 9 „

a B) alosztályba

rendes tagnak:

Herzog Ferenc l. t.	32 szóval 1 ellen,
Szabó Zoltán l. t.	29 „ 4 „
Wellmann Oszkár l. t.	24 „ 9 „



levelező tagnak:

Tokody László mineralógus . . .	24 szóval	8 ellen,
Mócsy János, az állatorvosi belor-		
vostan ny. r. tanára	21	„ 10 „
Fekete Zoltán műegyet. tanár, erdő-		
mérnök	23	„ 6 „
Az összes ülés tudomásul veszi.		

VI. A főtítkár előírás szerint bemutatja az ünnepélyes közülés tárgysorát. — Tudomásul vétetik.

VII. Az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri Finkey Ferenc t. és Kolosváry Bálint r. tagokat és az ülést berekeszti.

Jegyezte:

Voinovich Géza

t. t., főtítkár.

Hitelesítésül:

Balogh Jenő

ig. és t. t., másodelnök,
az összes ülés elnöke.

Hitelesítők:

Finkey Ferenc t. t.,

Kolosváry Bálint r. t.

III. nap.

Május 16.

Tagválasztó nagygyűlés.

Jegyzőkönyv

a M. Tud. Akadémia 1941. évi CI. nagygyűlésének 1941. május 16-án tartott összes üléséről.

Elnök: Balogh Jenő ig. és t. t., másodelnök. Jelen vannak: Ravasz László, Csengery János, Gyomlay Gyula, Szász Károly, Angyal Dávid, Finkey Ferenc, Dománovszky Sándor, Rados Gusztáv t. tagok, Szinnyei József, Melich János, Szinnyei Ferenc, Viszota Gyula, Solymossy Sándor, Németh Gyula, Láng Nándor, Förster Aurél, Zlinszky Aladár, Huszti József, Szentpétery Imre, Polner Ödön, Lukinich Imre, Kolosváry Bálint, Heller Farkas, Eckhart Ferenc, Fellner Frigyes, Illyés József, Madzsar Imre, Hajnal István, Navratil Ákos, Tóth Zoltán, Mauritz Béla, Pogány Béla, Entz Géza, Zimmermann Ágoston,

Gróh Gyula, Hoor-Tempis Mór, Marek József és Manninger Rezső r. tagok.

A jegyzőkönyvet a főtítkár vezeti.

I. Az elnök az ülést megnyitván elrendeli a szavazást a megürült igazgató tagsági helyre, melyre az Akadémia jelöltjeként Németh Gyula r. t. osztálytitkár úr hozatott javaslatba.

Szétosztatván a szavazólapok, az elnökség a titkos szavazás után megszámlálja a beadott szavazatokat. Beadatott összesen 36 szavazat, ebből 33 Németh Gyulára, 1 Viszota Gyula r. tagra esett és 2 szavazólap üres.

Az elnök Németh Gyula r. t. osztályelnököt az Igazgató-Tanács megválasztott tagjának jelenti ki.

II. Ezután következett a golyós szavazás a tiszteleti, rendes és levelező tagokra.

A szavazás eredménye alapján a következők választattak meg:

az I. osztályba

tiszteleti tagnak:

Petrovics Elek l. t. 34 szóval 4 ellen,

az A) alosztályba

rendes tagnak:

Pais Dezső l. t. 36 szóval 3 ellen,

a B) alosztályba

rendes tagnak:

Kéký Lajos l. t. 35 szóval 3 ellen,

a II. osztályba

tiszteleti tagnak:

Kornis Gyula r. t. 31 szóval 7 ellen,

az A) alosztályba

levelező tagnak:

ifj. Boér Elek kolozsvári egyet. tanár,

közigazdász 29 szóval 9 ellen,

Gratz Gusztáv ny. miniszter, közíró . 32 „ 8 „

a B) alosztályba

rendes tagnak:

Mályusz Elemér l. t. 35 szóval 5 ellen,

Szekfü Gyula l. t. 35 „ 5 „

levelező tagnak:

Bíró Vencel kolozsvári egyet. tanár, történész	37 szóval 3 ellen,
Szabó István orsz. levéltáros	33 „ 6 „
Szilágyi Loránd egyet. rk. tanár, tör- ténész	31 „ 7 „

a III. osztályba**az A) alosztályba***rendes tagnak:*

Rohringer Sándor l. t.	32 szóval 3 ellen,
--------------------------------	--------------------

levelező tagnak:

Fekete Jenő geofizikus	28 szóval 5 ellen,
Romwalter Alfréd műegyet. tanár, vegyész	23 „ 5 „
Schulek Elemér vegyész	24 „ 4 „

a B) alosztályba*rendes tagnak:*

Herzog Ferenc l. t.	33 szóval 2 ellen,
Szabó Zoltán l. t.	34 „ 1 „
Wellmann Oszkár l. t.	27 „ 5 „

levelező tagnak:

Fekete Zoltán műegyet. tanár, erdő- mérnök	26 szóval 3 ellen,
Mócsy János műegyet. tanár, ál- latorvos	23 „ 7 „
Tokody László egyet. rk. tanár, mi- neralógus	27 „ 4 „

III. Az elnök úr a választás eredményét kihirdeti és több tárgy nem lévén, a jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri Mauritz Béla és Németh Gyula íg. és r. tagokat és az ülést berekeszti.

Jegyezte:

Voinovich Géza t. t.
főtitkár.

Hitelesítésül:

Balogh Jenő íg. és t. t.
másodelnök.

Hitelesítők:

Mauritz Béla íg. és r. t.,
Németh Gyula íg. és r. t.

Ünnepélyes közülés.

1941. május 18.

a) Elnöki megnyitó beszéd.

— *Erdély multja.* —

Tartotta JÓZSEF KIR. HERCEG, elnök.

A történelmi fordulatokban oly gazdag elmúlt három esztendő a viharos és számtalan megpróbáltatással teli magyar történet kimagasló eseményeit hozta meg.

A trianoni békének csúfolt erőszak, melyet csakis elvakult gyűlölet hozott létre, úgy ahogy azt a józan észnek előre kellett látnia, összeomlott és a Felvidék egyrésze, majd Kárpátalja, Erdélynek majdnem fele, és Bácska az ős hazához visszatért.

Szenteljük Akadémiánk ez évi ünnepi közülését viszszerítve drága Erdélyünknek.

Vihardúlta, véres történetéből láthatjuk, hogy legfontosabb erőssége volt Magyarországnak és sokszor mentővára a sanyargatott magyar nemzetnek: de éppen úgy ezer veszélyben megbízható védőbástya a Nyugatnak.

A keletről jövő népek Erdélyen át vonultak, a római művelődés nyomait irgalmatlanul elpusztították. A gótokat legyőzték a hunok, Attila halála után az ő birodalma is összeomlott. Erdély a gepidák uralma alá került, majd az avarok kerekednek fölül.

Erdély természetes erősségében kerestek menedéket az üldözött népek.

A rómaiak Erdélyben maradt csekély töredékeit megsemmisítette a népvándorlás szörnyen véres, közel 500 évig tartó áradata. — És így az az állítás, hogy a mai románok a Dáciában visszamaradt rómaiak ivadécai, minden történelmi alapot nélkülöző mesebeszéd. A népvándorlás minden népet, mely útjába került, elsöpört, ellentállás esetében halomra gyilkolt.

A hagyomány szerint Attila halála után egy hun néptöredék — a székelyek — a Csigla-mezőről — a nyugati népek üldözése elől — Csaba királyfi vezetése alatt az erdélyi Kárpátok rengetegeibe húzódott és századok multán a honfoglaló magyarokkal kapcsolódott össze. Az bizonyos, hogy Erdélyben a székelység összefoglaló magyar nép volt.

Szent István király, miután az erdélyi pogányság lázadását 1002-ben fegyverrel véresen letörte és annak fejét ifjabb Gyulát, azaz Ajtonyt és családját fogságba vetette, szükségesnek látta az összes magyarok egyesítését. Erdélynek vajdaság alakjában a magyar királyság szerves részévé tételét. Így biztosította magának Erdély birtokát a nélkül, hogy különállását megszüntette volna. A székely intézményeket úgyszólván érintetlenül hagyta. E vitéz népet biztos határórságnak tekintette.

Erdélynek sokat kellett szenvednie a kunok és besenyők gyakori betöréseitől. — Szent László király több fényes győzelemmel koronázott hadjárata után megszervezte a keleti határőr-vidéket.

II. Géza alatt a már előbb Erdélyben letelepült szászokon és a legutóbbi időben pásztorként lassacskán beszivárgó oláhokon kívül, egy újabb oláh raj a Maros és Olt között a Királyföldön telepítettetett le és a királytól széleskörű kiváltságokat kapott.

Az 1241-i rettenetes tatárjárás Erdélyben irtóztató vérengzések után mindent elpusztított, még a temetőket is földülta. A nép földönfutóvá lett és az erdőrengetegekben elbujdosott.

A visszatérő király elnéptelenedett, kihalt romhalma-zokat talált az egész országban. Nagy eréllyel hozzáfogott az új élet megalapozásához. Erdélybe Lőrinc vajdát küldte tág körű hatalommal felruházva. Ez az elnéptelenedett, kihalt tájakra kunokat, besenyőket és oláhokat telepített. Az új városokba a németekkel, olaszokkal bejöttek a zsidók is.

Ezután IV. Béla és a nagyravágyó fia, a későbbi V. István közötti undok háború újból igen nagy próbára tette és megnyomorította az annyit szenvedett országot.

A XIII. század vége felé mind sűrűbben költöztek át a havasokon a pásztorkodó oláhok. A feljegyzésekben első halvány nyomaikat II. Endre idejében 1222-ben találjuk meg. Nem mint nép, hanem mint jobbágyságok talál-tak elhelyezkedési lehetőséget a délkeleti határvidéken. Az első egységes csoportot, a románul Olténianak nevezett Szörényi-bánságot, a magyar királyok létesítették. Munténiát is Basaraba magyar támogatással szervezte fejedelemséggé, Moldvát is Nagy Lajos megbízásából létesítették.

Erdély az Árpádok uralkodásának III. századában

egymástól majdnem független három területre volt osztva: magyar, székely és szász földre. Mindegyiknek külön ura volt. Katonailag egyik sem volt egységesen megszervezve, politikailag még kevésbbé. A tartományi gyűléseken együtt tanácskoztak és a király külső háborúiban részt vettek.

Nagy Lajos Erdélynek is valóban nagy fejedelme volt. Bár birodalma óriási terjedelmű volt, mégis aránylag sokat tartózkodott Erdélyben és még többet tett érte.

A nagy nyomorban élő, elnyomott jobbágyság több mint egy évig tartó forrongás után 1437-ben megtámadta földesurait, ezek engedve az erőszaknak, hozzájárultak, hogy a parasztok évente egyszer gyűlést tartsanak és előadhassák panaszaikat és kívánságaikat. További villongások, véres harcok után a pórok vereséget szenvedtek. Önkéntelenül kérde lelkem: nem volt-e ez is részben a magyar Erdély bukásának csírája? Hiszen a magyar parasztok helyébe a birtokosok a meghunyászkodó oláhokat hozták be jobbág্যokként.

Murád szultán a parasztháború által kifáradt Erdélybe csapott és nagy öldöklés és pusztítás után 70.000 foglyot és roppant zsákmányt vitt magával.

Ulászló az erdélyi származású Hunyadi János és Ujlaki kezében egyesítette a végeket és előbbi Erdély vajdájává nevezte ki, hogy e kiváló hadvezéri tehetséggel megáldott hős a mind veszélyesebbé váló törököt megfékezze.

1442-ben a Dunától északra a Vaskapuig hatolt 80.000 főnyi török hadsereget Hunyadi 15.000 főnyi seregével megtámadva, hosszú elkeseredett tusában megverve, a Dunába szorította úgy, hogy csak kevés török tudott megmenekülni. Erdély meg volt mentve.

Az 1458-ban királlyá választott és kikiáltott Hunyadi Mátyás nagyszerű és nagy részben végre is hajtott nagyhatalmi terveinek fényéből Erdélynek csak csekély rész jutott. Mátyás erdélyi születésű volt, szíve bizton oda-kapcsolta legszorosabban, de hatalmas birodalmának viharos hányattatásaiban Erdély eseményei a többiek mellett eltörpültek.

Mátyás az 1467 elején tartott országgyűlésen számos újítást tett, melyek Erdélyben általános felzúdulást okoztak. A főurak lázadókká lettek, Erdély elszakadását hirdették, mindenfelé izgatókat küldtek, végre fegyvert fogva táborba szállottak, hogy „kiváltságukat megvédelmezzék”.

A köznemesség, székelyek és szászok kiküldöttjei a három vajdát és ezeken kívül Zápolyai Imrét és Istvánt választották meg vezérükké, akiknek adót is készek voltak fizetni s vezetésük alatt a királlyal is hajlandók lettek volna szembe szállani. A városok nagyrésze is mellettük nyilatkozott, csak Brassó maradt hű.

Mátyás Debrecenből gyorsan Erdélybe nyomult. Közeledésének hírére a lázadók serege szétoszlott, a királynak kiszemelt gróf Szentgyörgyi János Mátyás lábaihoz borulva meghódolt, vele az összes erdélyiek. Mátyás a nagyuraknak és köznépnek megkegyelmezett, de egynéhány köznemesi vezért és a szászok több székbiráját kivégeztette.

1479 őszén Báthori István erdélyi vajda Szászváros mellett, a Kenyérmezőn az Erdélyt megint végig rabló törököket döntően megverte. Erdély határát Báthori István, Kinizsi Pál főkapitány, temesi gróf, Magyar Balázs, Dóczy Péter boszniai bánok őrzik és bár a törökök betérései nagy károkat okoznak, ők ezeket százszorosan megbosszulják.

Mátyás halála után Báthori István erdélyi vajda, a gögös, mondhatnám lelketlen vérszopó, alattvalóit, különösen a székelyeket embertelen módon gyötri. Bukása nem hozza létre a békét, mert a hatalmasokat nem téríti észre. A három nemzet: magyar, székely és szász, szoros összetartásban közös ügyek elintézésére ítélőszéket állít fel.

Erdélynek politikai és utóbbi időben vallásos élete is súlyosan zaklatott volt, és mégis csak ezután következett a keservek legnehezebb korszaka.

Zápolyai János — a 72 vár hatalmas ura — erdélyi vajdaságát első lépésnek tekintette a királyi trón felé. II. Lajost a Csele patakjába ölte a mohácsi vész! — Erdély 40.000 főnyi sereggel állott Zápolyai János mellett és ezután megtörtént a szerencsétlen kettős királyválasztás. Zápolyai János és Habsburgi Ferdinánd választattak meg Magyarország királyává. Ennek végzetes következményei voltak.

Magyarország is, Erdély is, belsőleg meghasadva ingadozott a két koronás király között, s az ebből következett polgárháború szörnyen emésztette a már amúgyis annyit szenvedett országot. János Szolimánnal véd- és daczövetséget kötött és megindult a háború.

A harcok Ferdinándra kedvezőtlenül végződtek, míg

végre 1538-ban létrejött a nagyváradai béke, mely mindkét királynak biztosította azt, amit kezében tartott. Erdély Jánosé maradt.

Halálával a zavarok fokozott mértékben léptek fel. A két király háborús viszálya Erdély elszakadását vonta maga után és olyan sebeket ütött, melyeket nem egyhamar lehetett begyógyítani, a magyar király hatalma megszűnt és újra két vajda lett Erdély ura.

Buda eleste után Szolimán elhatározta, hogy a keleti részekből hűbéres fejedelemséget alkot magának és a Rákoson megválasztott Zsigmond csecsemő királyt és anyját, Izabellát Erdélybe utasította. Ez a beavatkozás teremtetten meg Erdély önálló fejedelemségét a szultán kívánsága szerint. Ennek „a vérrel és vassal, — mint Szekfű mondja — oláh álnoksággal és török erőszakkal össze-forrott államalakulatnak” a kormányát Fráter György pálos barátra bízta Szolimán.

Utjeszenič György barát abszolút uralma következett és Izabella özvegy királyné elkeseredett harca, melyet a legnagyobb ravaszsággal és kitartással folytatott a fráter ellen.

Utóbbi törekedett Erdélyt Ferdinánd kezére juttatni, amit a három nemzet megkérdezése nélkül meg is tett és fegyverrel kényszerítette ezeket annak elviselésére, ami Ferdinánd négy évig tartó uralmára vezetett.

A barát egyeduralmának és elkeseredett viszályának Izabella királynéval, véget vetett a bíbornokká előléptetett Fráter György meggyilkoltatása 1551. december 16-án.

Megöletése nagy csalódásokat okozott. A legnagyobb veszélyben is mindig sziklaszilárd erkölcsi ereje, nagy államférfiúi, minden esetben bevált tehetsége teljesen hiányzott.

Castaldo vette át az uralmat Ferdinánd nevében s megbízásából és zsarnokként vezette a kormányzást; tehetetlensége, zsoldosainak kicsapongásai az ország erejét csakhamar teljesen megbénították. Erdély, mely a barát alatt 60.000 fegyverest ki tudott állítani, most még önvédelemre is képtelen lett.

Castaldo rémuralma és bukása után Izabella királyné a porta kívánságára fiával megint visszatért Erdélybe, de önkénye csak fölkelésre, forradalomra vezetett.

János Zsigmond röviddel halála előtt elismerte a ma-

gyar király fennhatóságát és alávetette magát Miksának. A Zápolyaiak kihaltával a Báthoriak lettek Erdély urai.

Közben Szelim szultán meghalt, III. Murád lépett trónra. Báthori Kendi Sándort gazdag ajándékkal küldte hozzá, följánlotta szolgálatait és megerősítését kérte.

Erdély Báthori István alatt sem nevezhető függetlennek, mert a lengyel király irányítása alatt állott. Mégis Báthori István azt vallotta, hogy Erdélynek csak egy lehetősége van, hogy jövőjét biztosítsa és ez a visszatérés Magyarországra, de Magyarország ne legyen idegen kézen.

Báthori Zsigmond korát Szekfű Gyula így jellemzi:

„A politika magas szempontjai, nagy urak mérhetetlen nagyravágyása, állatias vérszomj, renaissance pompa felvonulásai, éjszakai sötétben menekülés, vártömlőc mélyén megfojtás; városi piacon felállított, bársonnyal bevont emelvényen hóhérpallos zúgása, az ablakokban udvari népek, hölgyek és a fiatal fejedelem: mindez megvan az erdélyi tragédiákban, melyek Shakespeare-jökre még nem találtak.”

Zsigmond Erdélyt Rudolf királlyal kapcsolja össze, fölmondja a török szövetséget, egy főhercegnőt vesz feleségül és megindítja a háborút a török ellen. A székelyek lelkesen állnak fegyverbe mellette.

Bécs el akarja Erdélyt foglalni. Délről Mihály havasalföldi vajda, észak felől Basta tábornagy a császári hadakkal közeledik. Az oláh szomszéd betör és gyalázatos barbársággal, tűzzel-vassal pusztítja Erdélyt és irtja népét. Basta legyilkoltatja Mihály vajdát és kezébe veszi az uralmat s a legönkényesebb zsarnok lesz. — Rudolf pedig elrendeli, hogy csak németek lehetnek Erdély alkalmazottai, magyarok nem!

A változásokat minden esetben a három nemzeten kívül álló erők hozták létre. Az erdélyi rendek mindezt közömbösen tűrték, egységet létrehozni lehetetlenség volt. Erdélyt csak parancsuralommal lehetett volna kormányozni, ön magát képtelen volt igazgatni.

1605-ben Bocskai István fölkelése a tiszai tájakról indult el, övé volt a Felvidék, amikor Erdély fejedelme lett. Ő Erdély történetének egyik legkimagaslóbb alakja. Ő a magyar állam és a nyugathoz kapcsolt magyar nemzet híve és akadályt nem ismerő végrehajtója lett volna, ha nem látta volna Bécsnek a magyarokkal szemben mind

újra kiújuló ellenséges, kétszínű és mondhatnám irtó politikáját, Basta vallonjainak a virágzó tájakat kirabló, pusztító föllépését és maga nem tapasztalta volna a Prágában székelő udvar eljárását és titkos módszereit. De így elkeseredetten megváltoztatta nyugati politikáját.

Bocskai a két hatalmas szomszédot, a németet és törököt egyensúlyba akarta hozni. Elgondolása szerint ha a magyarság e két hatalom között békében akar élni, államilag újonnan kell megszervezni és pedig ennek tiszai és felvidéki vármegyékkel megerősített erdélyi fejedelemségnek, egy erős egybeforrott független államalakulatnak kell lennie.

Ez ellen számos nagysúlyú magyar nyomatékosan tiltakozott, mert ebben Nagy-Magyarország föladását vélte látni és a török uralomnak Közép-Magyarországon való állandósulásától tartott. Akkor pedig három magyar nemzedéket hiába áldoztak föl!

Az 1606-ban megkötött bécsi béke Bocskai minden téren kifejtett gondoskodásának nagyszerű műve, hivatva volt a Habsburg-házzal újra összekapcsolódva az utolsó század összes vizályait rendezni. Erdélyt Báthori Zsigmond-korabeli nagyságában a Tisza balpartjával együtt Bocskainak átengedve, önálló fejedelemséggé tette.

A török uralom terjedelmét nem érintette, de szigorát gyengítette a vele 1606 végén Komáromnál megkötött béke, melyet Bocskai, a nagy fejedelem csak néhány nappal élt túl.

Az oláhok betelepédése a török korszakban veszélyes mérveket öltött. A török uralom nélkül — meg vagyok győződve — Trianon soha sem következett volna be. A magyar nemesektől elkobzott birtokokat többnyire oláhok kapták meg. Ezzel szemben ők a moldvai magyarság szigeteit a legbarbárabb módon irtották.

Eddig a fejedelmek minden alkalommal elismerték a magyar király felsőbbségét és tudták, hogy fejedelemségüknek létalapja az erőszakos török hatalom. Fráter György, Báthori István, Bocskai István Erdély jövőjét a Magyarországgal való egyesülésben látták biztosítva és minden törekvésüket ennek elérésére irányították és az erdélyi külön államiséget iparkodtak megszüntetni.

Bethlen Gábor Erdélyt önálló állammá alakítja, teljes szuverenitását törekszik megalapozni és protestáns jelle-gűvé teszi, ami — bár ő a magyar királyságra törekszik —

válaszfat emelt közte és a szent koronával megkoronázott katolikus király és magyar királysága között.

A teljesen különvált Erdély nem volt összeegyeztethető a szent korona egységbefoglaló tanával, mely utóbbi pedig mind a katolikusok, mind a protestánsok véleményeit és alapelveit fődte.

Bethlen államépítő és alkotó munkássága valóban bámulatraméltó. Hadseregét kitűnően megszervezte, külpolitikája is mindenképpen figyelemreméltó volt.

Erdély alatta nagy, gazdag és tekintélyes lett, léte azonban bizonyos fokig a portától függött.

Bethlen mint győztes hadvezér három békét kötött (Nikolsburg, 1622, Bécs, 1624 és Pozsony, 1626) nagy előnyöket biztosítva magának. Mikor azután meghódította Magyarországot, a korona is birtokába került és azt fejére akarta tenni, a porta — Nagy-Magyarország föltámadásától megrettenve — erélyesen megtiltotta azt. A mufti kijelentette, hogy ha Bethlen mindenáron magyar király akar lenni, tartsa meg a magyar koronát, de mondjon le Erdélyről, melyet a porta fölosztana három tartományra, székely, százsz és magyar területre, mely soha többé nem tartozhat Magyarországhoz.

Ha végignézzünk uralkodásán, azt kell megállapítanunk, hogy minden tettének és munkálkodásának főcélja Erdély felvirágoztatása s Magyarország és Erdély egyesítése volt.

Halála után I. Rákóczi Györgyöt, a nagyhatalmú magyarországi főurat ültették a fejedelmi székbe. Pázmány Péter esztergomi érsek szép szóval igyekezett őt attól viszatartani, hogy a törökkel szövetkezzék, mert ebben nemcsak Magyarország, hanem Erdély végpusztulását látta.

Rákóczi György hatalma gondos kiépítése után, régi szövetségeseinek sürgető hívására Magyarországra indult. Gusztáv Adolf svéd király szövetségre kérte a Habsburg ellen. Végre változó szerencsájú háború után 1644-ben a porta nyomása alatt megkötöttetett a linzi béke, mely Rákóczi követeléseit erősen megnyirbálta.

Rákóczi Kis-Tapolcsányban újabb parancsot kapott a szultántól, ki a legerélyesebben eltiltotta további támadásoktól. Rákóczi ennek ellenére a svédekkel együtt a Morván túlig nyomult előre, mire a porta elrendelte hadainak benyomulását Erdélybe.

Fia, II. Rákóczi György a magyar és a lengyel király-

ság elnyerésére törekedett. X. Károly svéd király unszólása, nagy becsvágya és nem utoljára jóslatok Rákóczit belevitték a végzetes lengyel háborúba, mely nagy szerencsétlenséget hozott rá. A svédek kényszerülten cserben hagyták, miután ő Varsót is elfoglalta volt. Az „engedetlén” Rákóczit, akire amúgyis haragudott a török az oláhok iránti viselkedése miatt, mikor kimerült, éhező seregével Lengyelország elhagyott vidékein át visszavonult, a vezetők a török által ellene küldött tatárhad csapdájába csalták. Így az egész erdélyi sereg elpusztult, Rákóczi nagy sarc fizetése fejében pár lovasával hazalovagolt.

Ezzel rombadőlt Erdély önálló léte, melynek egész létalapja és történeti jogosultsága a török dunai hatalmi állása volt. Ez csak a kis Erdélyt tűrte meg és ennél nem többet! Zápolyai és Bocskai Erdélye a töröknek már túlságosan erős volt! — Pázmánynak lett igaza!

Rákóczi bukásával Erdély rettenetes megaláztatások, sanyargatások véres korszakába került. A török szívos életével egyszer s mindenkorra végezni akart.

Apafi Mihály trónraléptével véget érnek a zavarok. Ő óriási adót fizet, a nemesek ékszereiket hordják össze, csakhogy váltságbérrel megszabadulhassanak az elviselhetetlen véres zsarnokság alól.

Apafi hosszú uralkodása alatt Erdély siralmas helyzetben volt, a fejedelemség megbénult, minden kezdeményezési ereje kialudt, ellankadt és a török zsarnokságnak szomorú áldozata lett, kapcsolatai az anyaországgal még jobban meglazultak.

Addig a keresztény hadak diadalt arattak diadal után a török fölött és az erdélyi fejedelemség is a császári hatalom alá került. Budavár visszafoglalása után Erdély kis darabonként visszatért az anyaországhoz a habsburgi monarchiába.

A török uralom alatt Magyarország 3 részre szakadt, a királyság megbénult. A színmagyar közép és a Dunántúl török kézen volt. A királyság 3—4 határszélbeli megyére törpült. A királyok, akik mint császárok egy nagy birodalom urai voltak, nem mint országot, hanem csak mint határbiztosító tartományt kezelték és a hős magyarok, mint később is számtalanszor, vérüket a nyugati közösség, tőlük oly távolálló érdekében ontották.

Ekkor léptek a magyar hatalom örökébe az erdélyi

fejedelmek és Erdély lett a magyar nemzet történelmi nagy hivatásának örökösévé, de valóban soha sem szűnt meg a politikai egység újbóli létrehozatalában látni és keresni az erő első feltételét és a török rabiga lerázásának egyetlen lehetőségét.

Ahhoz semmi kétség nem fér, hogy a magyar jellegű Erdélyre, míg az anyaország kétharmad része török rabigában sínylődött, szükség volt. Tényleg az 1690-ben megkötött karlócai békéig Erdély volt a magyar szellem és kultúra mentsvára, mely magasztos hivatást teljesített.

II. Apafi Mihály még egy ideig viselte a fejedelem címet, de a rendek Lipótnak esküdtek hűséget, később a cím is beszünttetett. — Erdélynek meghagyatott kormány-széke, országgyűlése, vármegyéinek autonómiája, csakhogy mindez a bécsi udvari kancellária vezetése alatt állott, az országgyűlés ülésein a katonai parancsnok, mint királyi biztos, szigorú vezető szerepet vitt, és mindjobban a nemzetiségek váltak a dédelgetett gyermekké a magyarral szemben.

Erdély szomorú helyzetén II. Rákóczi Ferenc fölkelése sem tudott változtatni, mely Magyarországon lelkes visszhangra talált és diadalmasan hordozta körül a szabadság fáklyáját. A közös szenvedés mégsem bírta egyesíteni Magyarországot Erdéllyel. A magyar „vezérlő fejedelmet”, II. Rákóczi Ferencet 1704. július 6-án, Gyulafehérváron az ott tartott gyűlés Erdély fejedelmévé választotta.

I. József tisztességes békét ajánlott fel neki, ezt azonban az erdélyi kérdés és Rákóczi francia szövetsége tette lehetetlenné, pedig XIV. Lajos csak hitegette Rákóczit, azért hogy a felkelést ébren tartsa és ezzel lekösse Keleten a császári hadakat.

Többen óvták a tisztelelkű és becsületes Rákóczit a csalfa francia ígéretektől: de hitét nem lehetett megingatni.

József király is mindent megkísérelt, hogy Rákóczit megnyerje, mindent hajlandó volt neki megadni, csak Erdélyt nem! — Ezen szakadtak meg a tárgyalások. Francia segély pedig az ígéretések ellenére sohasem érkezett. A felkelés lassan haldokolva enyészett és 8 év után a végki-merülés és békevágy vetett annak véget. Erdélyt pedig a császár hadereje hatalmába kerítette. Története itt beleolvadt a birodalom történetébe.

III. Károly; Mária Terézia, II. József uralma alatt

nincsen többé fejedelem Erdélyben. A király a Pragmatica sanctio létesülése óta öröklí az országot, melynek bizonyos nagyon szűkre szabott jogai meghagytak.

1763-ban Mária Terézia elrendelte a székelyi milícia sorozását Csikban. A székelyek nem voltak hajlandók beállani és a hegyekbe menekültek. A dolognak az ismert mádэфalvi katasztrófa lett a vége, mikoris a magyargyűlölő császári parancsnokok összelövétték a békésen alvó falut és lekasabolták népét.

Sok székely kivándorolt Bukovinába és 1775-ben öszszetelepölve Istensegíts-et, Fogadjisten-t alapították. Majd II. József, a kalapos király közelükbe székelyeket telepítve, József-, Hadik- és Andrásfalvát alapította. A határ-örséget azután szép szóval békésen megszervezték.

Mária Terézia az 1765. november 2-i ünnepélyes oklevélben Erdélyt nagyfejedelemséggé emelte, úgy látszik azért, hogy végleg elkülönítse Magyarországtól, de gróf Bethlen Gábor kancellárnak sikerült a Kaunitz herceg által fogalmazott javaslatból törölteitnie Erdély teljes és minden országtól való függetlenségének szembeötlő hangsúlyozását. Viszont Kaunitz visszautasította azt a javaslatot, hogy Erdély címerébe a kettőskereszt vétessék fel. Szerinte ez túlságosan kidomborítaná a magyar kapcsolatokat.

Az oláhok mind többen vándoroltak be, annyira, hogy még a bécsi udvar is erélyesen, de eredménytelenül tiltakozott ez ellen a portánál.

A kalapos király Erdély régi jogait mind törölte és új intézkedésekkel kísérelte meg a Gesamt-monarchie szilárd létrehozatalát.

A Hóra-féle lázadás megmutatta, hogy reformjai Erdély viszonyaihoz semmiképpen sem illettek. Szomorú, de jellemző jelenség volt, hogy az osztrák parancsnokok a rabló, gyilkoló oláh fölkelőkkel szemben nem léptek fel kellő eréllyel, míg végre Kray alezredes székely népfelkelőivel leverte a lázadást. Ez azonban csak jelenség volt, mely az oláhok idegen lelkületére baljóslatú fényt vetett.

Az 1790. december 12-én öszszegyűlt erdélyi rendek gyengeségük tudatában a magyar országgyűléssel öszshangban sürgették az egyesülést az anyaországgal, de nem lehetett megvalósítani. Később azonban lelkileg mégis meg-

történt, nem fegyveres hatalom, hanem a nemzeti érzés forró tavasza teremtetten meg.

Még a nyelvművelő társaság létesítésére is, a magyar nemzeti felbuzdulásokat mindig gyanakvó figyelemmel kísérő és elnyomó bécsi hatalom kimondotta a tilalmat.

II. Lipót és I. Ferenc uralkodása alatt a jövőbe tekintő Wesselényi Miklós báró tevékenysége világít elő Erdély szempontjából. Ő szívós eréllyel lépett fel a két ország politikai egyesülése mellett. A rendek kimerült lelkülete minden újítást visszautasított, így Wesselényi hazafias lángoló szavai is csak a pusztában hangzottak el. A politikai egyesülés oly fontos terve a rendek lanyhaságán hajótörést szenvedett.

Magyarország az 1848-i törvénybe iktatva az egyesülést, Erdélyt hálásan magához ölelte. Kolozsvárott Kemény báró az „egybeolvadás”-t hirdette és az országgyűlés az uniót nagy lelkesedéssel kimondotta. Erdély egyesült Magyarországgal.

Habár Bécs 1690-ig mindig hirdette Erdély és Magyarország egyesítésének föltétlen szükségét, mikor azután ez lehetővé vált, éppen Bécs volt az, mely a magyarság meg erősödésétől tartva, a híres „divide et impera” elvét alkalmazva másfél századon át erőszakkal megakadályozta a tényleges egyesülést és fenntartotta a határt Erdély és Magyarország között.

Nézetem szerint nagyrészt Erdélynek köszönhetjük, hogy a török által pár megyére zsugorodott Magyarországot nem olvasztotta be jelentéktelen provinciaként a bécsi hatalom.

Az 1849. március 4-i birodalmi alkotmány Erdélyt újra elszakította Magyarországtól és az osztrák tartományok közé sorolta.

Erdély a világosi fegyverletétel után is még tíz évig a birodalmi kormány német nyelvű vezetése és súlyos, elviselhetetlen ígája alatt sínylődött. Az oláhok aljas vérengzése, az osztrák hallgatólagos beleegyezésével a forradalom és szabadságharcok alatt, vadállatias kínzásokkal irtotta a magyarok apraját-nagyját. Az osztrák magasabb parancsnokok az oláh és szerb lázadásnak élére álltak. Puchner, a hű öreg császári katona — Szekfű szerint — maga is borzadva nézte az oláhok dühöngését. Erdély egész középső, déli, nyugati vidékein újra föltámadt a Hóra-világ szörnyűségeivel, gyujtogatásaival, véd-

telen családok, aggok, nők, gyermekek tömeges megszárlásával. Janku és Axentye, valamint az oláh komité fegyveres tömegei a magyar falvakat a lefegyverzés ürügye alatt rohanták meg, egymást érték a véres események, a fölőletett városok lakosságát halomra gyilkolták — egy szóval vadállatokként garázdálkodtak... Nem hiába hosszú idő óta mérges kígyót melengettünk keblünkön.

Az 1865-ben a magyar országgyűléssel egyidőben összehívott kolozsvári országgyűlésen hosszú idő után végre ismét szóhoz jutott a magyar közvélemény, mely egyhangúan követelte az eltörölt unió helyreállítását. 1867-ben utoljára ült össze az erdélyi országgyűlés és a király szentesítette Erdély egyesülését Magyarországgal.

*

Erdély folytonos belső háborúk, forradalmak, véres lázadások, öldöklő bosszú és gyilkosságok, betörő ellenséges hordák és barbár seregek rettenetes dúlásainak véráztatta szomorú színtere volt egész történetének tartama alatt.

Ha netán a fölületes tanulmányozóban azt a benyomást keltheti, hogy külön utakon járva Magyarország kárára volt és fejedelmei a különállás idejében csak önző célokat szolgáltak, a komoly kutató egészen más képet nyer.

Erdély a legsúlyosabb megpróbáltatások idején, mikor több tábor küzdött egymás ellen — bizony nem egyszer a fejedelemség elnyeréséért elég önzően, — vagy külellenség bitorolta és dúlta földjét, falvait és városait, vagy mikor önálló fejedelemség volt, sohasem lett hűtlen az egységes Magyarország és magyarság eszméjéhez, mely a legtöbb fejedelemnek alap- és vezérelve volt és maradt. Erdély sokszor a magyar léleknek mentsvára volt és a siralmas tatár vagy török rabság idején a magyar fel-támadásnak főpillére maradt.

A szomorú végű szabadságharc után az abszolutizmus nehezen elviselhető korszaka letűntével az 1867-es kiegyezés végre újra meghozta Magyarországnak virágot fakasztó tavaszát.

I. Ferenc József megkoronáztatása után Magyarország és vele Erdély békés fölvirágzása következett. Voltak ugyan kisebb súrlódások, — politika azonban sür-lódás nélkül nincs — Ferenc József uralkodásának követ-kező 46 esztendeje Magyarország egyik boldog fény-kora volt.

Utána annál szörnyűbb esztendők sorozatát küldte ránk Magyarországnak oly gyakran mostoha sorsa. Nagyszerű volt az egységes nemzet megmozdulása, mikor királyunk fegyverbe hívta a fenyegető veszély miatt hazánk fiait. Azután jött a négy évnél tovább tartó világháború, mely elképzelhetetlen megpróbáltatások végtelen sorozatát rótta a magyarra. 600.000 hősi halott, temérdek sok rokant, özvegy és árva és ráadásul Trianon!

Igen sok esetben magam is szemtanúja voltam Erdély fiai vitéz küzdelmének, a dicső székelyek ragyogó hősiességének, mely minden ellenfelét fölényesen leteperte és a legkétségbeejtőbb helyzetekben is emberfölötti önfeláldozással, csodaszámbamenő győzelmeket aratott. Minden ellenfelénél tiszteletet szerzett a magyar névnek! És mégis, sötétlelkű forradalmárok, hazát nem ismerő árulók pokoli ügyességgel belülről bontották meg a rendet és a messze ellenséges földön álló hős sereget szélnék eresztették, hazakergették s a hazát sírba döntötték.

És Erdélybe a legyőzöttek, mint diadalittas győzők vonultak be.

Bámulattal, hálás szeretettel és jobb jövőbe vetett törhetetlen hittel, de szorongó szívvel és béklyóba vert kezekkel néztük a fegyvertelen erdélyi magyarság csendes halálos küzdelmét az elnyomók lelketőlő gyötrelmes irtó munkája ellen.

Külső erőszak szakította el tőlünk Erdélyt, külső döntés adta vissza egy részét. Erdély sorsát egész történetén végig, külső, nagyerejű hatalmak vitték dülőre! — A jövőre nézve gondoskodnunk kell arról, hogy saját erőnk-ből tartsuk meg azt, ami ezer év óta a mienk és hozzuk vissza azt, ami minket jogosan megillet!

Most pedig midőn a Mindenható kegyelme visszaadta nekünk Erdélynek közel felerészét s az visszakapcsolódott az ősi anyaországhoz, köszöntöm Akadémiánk nevében Erdélyt, drága védecemet, melyért lefolyt küzdelmeinket a világháborúban több mint egy évig győztesen vezethetni életem legbüszkébb emléke.

Mondjunk térden állva forró köszönetet az Istennek és kérjük igazságos ítéletének további tökéletes végrehajtását. — Gondoljunk mélységes hálával mindazokra, akik e nagy fordulatot elősegítették és lehetővé tették! Öleljük szentistváni eszméktől áthatva szívünkhöz Erdély visszatért megyéit, sokat szenvedett hős lakosságát. Küld-

jünk törhetetlen ragaszkodással üdvözlétet odaát maradt testvéreinknek azzal az üzenettel, hogy van megdönthetetlen igazság, melynek győznie kell.

Fogadjuk meg szentül, hogy megbonthatatlan egységbe olvadva méltók leszünk a Mindenható eddigi és további kegyelmére.

Ezzel Akadémiánk 101. ünnepi közülését megnyitom.

b) Főtitkári jelentés.

Előterjesztette VOINOVICH GEZA főtitkár.

Keleti bűvészek tudnak olyan varázslatot, hogy a markukba fogott mag percek alatt kihajt, felnő, virul. Hasonló bűvészetre volna szükség ahhoz, hogy az Akadémia egy évi munkásságát néhány perc alatt ismertetni lehessen.

Nem részletezhetem az Akadémia üléseinek tárgyait, melyek a tudomány minden ágára kiterjedtek s melyeknek a nemzetközi tudománnyal kapcsolatos szakairól örömmel lehet megállapítani, hogy azok hamar átmennek a külföldi tudományba. Kiadványaink során fenntartottuk régi folyóiratainkat, habár a papírszűke által megszabott terjedelemben. Új kiadványaink köréből rámutathatunk *Gombocz Zoltán összegyűjtött nyelvtudományi munkáinak* II. kötetére, *Klemm Antal Történeti mondattanára*. A *görög bukolikusok* új fordítására; a történeti osztály köréből egy nagy tudományos és nemzeti érdekű műre, mely a *szent korona-eszme történetéről* szól, szerzője Eckhart Ferenc r. tag. Új munkákat adott közre a Filozófiai és Jogtudományi Bizottság is. A természettudományok terén Szabó Zoltántól a *Cephalaria genus monográfiája* jelent meg s Dudich Andor l. tagnak két társával együtt készített műve *Bars vármegye pókszabású faunájáról*, továbbá Filarszky Nándor t. tag munkája a *Chara-félékről*.

A nagy örökhatyó gróf Vigyázó Sándorné, báró Podmaniczky Zsuzsanna végrendeleti rendelkezése szerint adja ki Akadémiánk a *Podmaniczky-család oklevéltárát*, melyből immár a II. kötet jelent meg Lukinich Imre gondos szerkesztésében. A Podmaniczkyak nem vittek országra szóló szerepet, de részt vettek a mozgalmakban s okleve-

leik érdekes adalék a kor rajzához. E kiadással kegyeletes háláját rója le az Akadémia.

A nagyközönséghez is szóló könyvkiadóvállalatban három új munka jelenik meg a közelebbi napokban. Egyik Szinnyi Ferenc *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban* c. művének II. kötete; e mű egészében is a szerző egy régebbi nagy művének az idők során haladó további folytatása. A másik: *Gyulai Pál életrajzának* II. kötete, Papp Ferenc jeles műve, mellyel a kitűnő költő, író és kritikus küzdelmekben és tanulságokban gazdag életének rajza befejeződik. A harmadik: György Lajos kolozsvári egyetemi tanárnak *A magyar regény előzményeiről* szóló, új kutatásokon és új adalékokon alapuló műve.

Megjelenik továbbá báró Eötvös József néhai nagy elnökunktől egy kötetre menő eddig ismeretlen feljegyzés: *Naplójegyzetek és gondolatok*, Lukinich Imre szerkesztésében és tájékoztató bevezető tanulmányával. Ez eszmegazdag kötet kiadása díszére válik Akadémiánk könyvsorozatának. — Teleszky János néhai íg. tagnak egy nagy közgazdasági műve maradt kéziratban, melyben egy élet tapasztalatai és a világháború gazdasági tanulságai vannak lefektetve, s mely ezért a külföld érdeklődését is fel fogja kelteni; ez a könyv is sajtó alatt van.

Megemlítem, hogy az Akadémia a világháború szerencsétlen trianoni befejezése óta megjelent kiadványaiból Erdély eddig visszacsatolt részén a nagyobb könyvtáraknak mindent, a kisebbeknek a céljaiknak megfelelő kiadványokból sokat megküldött, összesen százharmincezer pengő értékben.

Az Akadémia munkaköre egyre szélesebb. Egyes elszakított területek, kivált Erdély visszatérésével kibővültek azok a feladatok, amelyek művészettörténeti kutatásra várnak s nem csupán kulturális, hanem nemzeti szempontból is rendkívül fontosak. Ezért szükségesnek látszott egy új, *művészettörténeti bizottság* megalakítása, mert ezek a kutatások eddig az Archeológiai Bizottság körében és Értesítőjében találtak helyet; azonban az archeológiai kutatások is erősen fellendültek, nagy eredményekre mutathatnak rá, mint az esztergomi ásatások, s az Értesítőből lassanként kiszorult a művészettörténet. Annál inkább, mert mindkét téren jeles és buzgó ifjú gárda nőtt fel. Ezért alakította meg az Akadémia a Művészettörténeti Bi-

zottságot, a II. osztály kebelében, mert e kutatások a történelemmel kapcsolatosak.

A bővült feladatkör s a népek versenye, mely fokozott munkára serkent, arra sarkallja az elnökséget, hogy a gróf Vigyázó-féle nagy örökséget lehetőleg gyümölcsözőbbé téve, minél több módot adjon gazdagabb tudományos munkásság kifejtésére. Évek gondja után most jutottunk volna e lehetőség küszöbére; de az árvíz és a belvizek pusztításai megcsonkítják az Akadémia bevételeit s késleltetik a nagyobb munkásságot, bár remélhetőleg nem hosszú időre. Egyelőre be kell érünk azzal, hogy tudományos munkánk eddigi lehetőségét sikerült a folyó évre is biztosítani.

A tudományos munkásságot segítik elő az Akadémia jutalmai szintén. A *Nagyjuttalom* ez idén esztétikai, irodalom- és művészettörténeti művet illetett; erre a kiküldött bizottság Szinnyi Ferenc r. tagnak *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban* című művét hozta javaslatba, mihez az Akadémia hozzájárult; a *Marczibányi-mellékjuttalommal* Lyka Károly művészeti író *Magyar művészet 1800—1850* című művét tüntette ki, megkoszorúzva ezzel egész munkásságát.

A *Vojnits-érem* komoly értékű és nagyhatású színmű elismerésül szolgál; ilyennek Bókay János *Feleség* című színművét találta a bizottság.

A *Sámuel—Kölber-jutalmat* Végh József nyerte.

A *Weiss Fülöp-juttalom* az utóbbi öt évben nyomtatásban megjelent szépirodalmi mű jutalmazására szolgált. A bíráló bizottság a jutalomra *Babits Mihály összes költeményeinek* kiadását érdemesítette, mit a nagygyűlés helyben hagyott.

A *Wellisch-jutalmat* képzőművészeti tárgyú műért Gerevich Tibor r. tagnak nyújtja az Akadémia.

A Magyar Általános Köszénbánya Részvénytársulat által *Berzeviczy Albert* emlékére tett nagy juttalom az idén a történettudomány és közgazdaság körébe tartozó, a megelőző három évben megjelent kiváló műre esett. A legértelmesebb művet a bíráló bizottság Mályusz Elemérnek *A magyar társadalom a Hunyadiak korában* című munkájában találta meg.

A *Kónyi Manó* emlékezetét fenntartó alapítvány kamata három év legjelesebb publicisztikai, legújabbkori tör-

téneti munkáját illette. Ez a koszorú mindkét jogon Kornis Gyulának *A magyar politika hősei* című művét díszíti.

A Kereskedelmi és Iparkamara *Horthy Miklós-jutalmával* Kislégi Nagy Dénes *Hires kereskedők* című munkáját tüntette ki a bizottság.

A *Serbán János-jutalom*, a mezőgazdaság és közgazdaság körébe vágó tudományos műnek kitüntetése, báró Malcomes Béla *Magyar ipargazdaság* című művének jutott.

Budapest székesfőváros Mátyás királyról és koráról szóló művet kívánt jutalmazni. Ezt Gyalókay Jenő *Mátyás, a hadszervező és hadvezér* című műve érdemelte ki.

A III. osztály a *Kornfeld-jutalommal* kémiai művet jutalmazott és pedig Gróh Gyula *A vérszérum fehérjéire vonatkozó kutatások* című művét. Az együttesen kezelt adományokból kitűzött jutalomra nem érkezett pályamű.

A *Chorin-jutalom* ez idén nem adatik ki, viszont Milhoffer Sándor *A világ búzatermelése és áralakulása* c. művének, mely ezen pályázatra beküldetett, a bizottság javaslatára a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank *Széchenyi-alapítványából* 1000 pengő jutalmat kívánt kiadni.

A jutalmak terén őröndetes gyarapodás történt. A kormányzó úr Ő Főméltósága kormányzatának húsz éves fordulója megünneplésére a *Lipótvárosi Casino* által létesített, ez évben először kiadott jutalmat Pattantyús Ábrahám Géza műegyetemi tanár nyerte el.

A néhai *Kőrössy Flóra* úrnő által tett alapítvány kamatait ez idén adhattuk ki először nemzeti érzésű szépirodalmi műnek. Erre a bizottság Makkai Sándornak *Mi Ernyeiek* című két kötetes regényét találta érdemesnek, amely főképp korrajz tekintetében kiváló.

Az Akadémia részben a közoktatásügyi miniszter úr adományából, részben pedig sajátjából hat kiváló tanító munkáját tüntette ki. Könyvjutalomban részesített nyelvészeti és történeti kiadványaiból 8 egyetemi hallgatót; néhai Kaán Károly I. tag könyvadományából 9 főiskolai hallgatót; Vikár Béla I. tag adományából — a Kalevala fordításából — négy egyetemi hallgatót.

Örömmel jelentem egyik állandó pályadíjunk nagy emelkedését. Budapest székesfőváros régebb idő óta évenként jutalmat tűz ki Akadémiánknál valamely, a székesfőváros történetével kapcsolatos pályakérdésre. E jutalmat a főváros vezetősége most az eddigi összegnek tízszeresére emelte oly módon, hogy 2.000 pengő pályadíjul tüzetik

ki, 6.000 pengő pedig a pályadíjat nyert mű kiadására fordítandó, ami lehetővé teszi a jutalmazott műnek kiadását is. Tekintettel gróf Széchenyi István születésének százötvenedik évfordulójára, a székesfőváros intéző köreivel egyetértve, az Akadémia ez idén e jutalmat oly műre írja ki, mely Széchenyi hatását vizsgálja Budapest fejlődésére. A kiadásra fordítható összegben pedig Rados Jenő és Zádor Anna pályanyertes művét adja ki, melynek tárgya: *A neoklasszicizmus építészete Magyarországon*.

E nagyjelentőségű kulturális cselekedetért e helyen is kifejezem a főváros intéző köreinek Akadémiánk hálás köszönetét.

*

A lefolyt évben különösen sok árnyékot borított reánk a halál fekete angyalának szárnya. Mintha a Via Appián járnánk, lépten-nyomon sírok maradnak el mellettünk. Eltűnt sorainkból *Vári Rezső*, a klasszikus filológia buzgó munkása, *Grosschmid Lajos* matematikus, *Kerpely Kálmán*, a gazdasági növénytan kiváló munkása, *Császár Elemér* t. tag, az irodalomtörténetírás buzgó művelője, a magyar regény és a magyar irodalmi kritika történetének írója. Másik halottja az irodalomtörténetírásnak *Pintér Jenő*, aki Toldy Ferenc óta először foglalta össze a magyar irodalom egész történetét óriási munkájában. Toldy Ferenc jelígeje lelkesítette: „A mult hatalmunk egyik eleme”. Lelkesen vett részt nyelvművelő bizottságunk munkájában, mely az iskolában és azon keresztül a családokban, sőt az egész társadalomban is megtermette gyümölcsét. Követték e sort az emlékké válás útján *Preisz Hugó* bakteriológus, *Rozlozsnik Pál*, a geológia tudósa, *Finkey József*, aki a szén- és érc-előkészítés terén úttörő munkásságot végzett. *Károlyi Árpád*, a nagy történetíró, egyformán nagy volt kutatónak és írónak; magas korában is folyvást kitűnő munkákkal ajándékozta meg történeti irodalmunkat. Követte őt a halálba a történetírás két másik munkása: *Marczali Henrik*, a magyar és a világtörténet százkezü írója, és *Barabás Samu*, ki a megszállás ideje alatt ment haza Erdélybe, hogy Székely Oklevéltárát teljessé tegye és kiadhassa. A jogtudomány köréből elvesztettük *Menyhárház Gáspárt*, a magyar magánjog kiváló művelőjét, és *Staud Lajost*, aki inkább a gyakorlati igazságszolgáltatás terén szerzett nagy érdemet, mint a kúria tanácselnöke, de jeles munkása volt jogi irodalmunknak is. *Horváth Henrik* műtörténész csak

egy évig lehetett tagja Akadémiánknak. *Csűry Bálint*ban kiváló nyelvészt, a rokon nyelvek bűvarát vesztette el az Akadémia. *Thirring Gusztáv* statisztikai vizsgálatai a magyar népmozgalmakra és a kivándorlásra irányultak; hivatalánál fogva később főképp Budapest statisztikusa volt, nemzeti szempontból nagy szolgálatot tett a II. József császár korabeli népszámlálás adatainak feldolgozásával, a végeken a magyar faj ősrégi birtoklását igazolva. *Verebély Tibor*ban országoshírű mesterét gyászolja az orvostudomány, aki a világháború idején az idegrendszer háborús sérüléseivel foglalkozott behatóan. Gondja volt az orvosképzésre s nagy finomsággal vizsgálta az orvos társadalmi felelősségét és az orvos munkájának lelki alapjait. — Végül egy nagy halott új sírja előtt kell tisztességet tennünk. *Gróf Teleki Pál* a földrajztudománynak már 32 éves korában európai hírű tudósa volt. Akadémiánkban először a II. osztály, utóbb a III. osztály választotta tagjai közé, ami munkásságának rendkívüli sokoldalúságát mutatja. Különös gonddal foglalkozott a gazdasági földrajzzal, nemzetünk érdekében. Akadémiánk felolvasó ülésein ritkán vett részt, visszatartotta attól egyrészt a saját tudományába való nagy elmerülés, másrészt később sok gonddal járó többszöri minisztersége. De ha az Akadémia valamely kérelemmel fordult hozzá, mindig kész volt azt teljesíteni. Szerbiának a világháborúban történt megszállása idején szószólója volt a szerb területek tudományos vizsgálatának, Balkán-bizottságot is alapított az Akadémia kebelében és annak elnöke volt. Megrendítő halála nagy díszétől fosztotta meg az Akadémiát, de ő nem nagy halottunk, hanem élő nagy példánk.

*

Az élet örök törvénye az örök megújulás. A kidőlt fák helyén új sarjadék nő, a kidőlt emberek helyén új nemzedék. Megritkult sorait az Akadémia új tagokkal pótolta.

Az I. osztály tiszteleti taggá választotta *Petrovics Elek* kitűnő művészeti író; rendes taggá *Pais Dezső* kiváló nyelvész és *Kéký Lajost*, a jeles irodalomtörténeti író, Irodalomtörténeti Bizottságunk előadóját.

A II. osztály tiszteleti taggá *Kornis Gyula* osztályelnököt, a nagynevű filozófust és pedagógust s kitűnő kultúrpolitikust; levelező taggá *Boér Eleket* a közgazdasági

tudomány művelői köréből; *Gratz Gusztáv* volt pénzügy- és külügyminisztert, a kitűnő közíró; a történeti alosztály rendes tagjává *Mályusz Elemért*, a jeles forráskutatót, aki új szempontokkal világította meg a mult századok népi problémáit, és *Szekfü Gyulát*, a magyar nemzet története újabb századainak sokban új szempontú összefoglalóját, nagyhatású történetpolitikust; levelező taggá *Biró Vencel* történészt, kolozsvári egyetemi tanárt, *Szabó István* orsz. levéltárnokot, *Szilágyi Lorándot*, nagyjelentőségű kormányzat-történeti tárgyú dolgozataiért.

A Matematikai és Természettudományi Osztály rendes taggá választotta *Rohringer Sándort*, a vízépités tan mesterét, és *Herzog Ferencet*, a belgyógyászati klinika igazgatóját; *Szabó Zoltán* egyet. tanárt, a növénytan nagyszorgalmú és kiváló művelőjét, *Wellmann Oszkárt*, aki rendkívüli tudományos munkássága mellett a gyakorlatban is igen eredményes munkát fejt ki állattenyésztésünk javítása terén; levelező taggá *Fekete Jenőt*, a Bárány Eötvös Lóránd-Geofizikai Intézet vezetőjét, *Romwalter Alfrédet* és *Schulek Elemért*, a kémia különböző terein végzett munkásságáért; *Fekete Zoltánt*, akinek a magyar erdőgazdaság tartozik sok halálával, *Mócsy Jánost*, az állatorvosi belorvostan és *Tokody Lászlót*, az ásvány- és kristálytan buzgó munkását.

A tudomány fenntartását és fejlesztését így új kezek veszik át, folytatva az Akadémia munkáját. A Via Ap-pián a sírok között piniák nőnek s minden tavasszal ki-zöldül a fű. Az egyesek halála fölött halhatatlanul él az Akadémia.

c) *Ravasz László* ig. és t. t. előadása:

Erdély szelleme.

(Megjelenik a Budapesti Szemlében.)

d) *Kolosváry Bálint* r. t. előadása:

A jogélet szellemisége erdélyi vonatkozásokban.

(Megjelenik a Budapesti Szemlében.)

III.

Jelentések a pályázatokról.**a) Jelentés az 1941. évi Nagyjutalomról
és a Marczibányi-mellékjutalomról.**

Az Akadémia Nagyjutalma és a Marczibányi-mellékjutalom ez alkalommal az 1932—1940. éveket magában foglaló évkör legkiemelkedőbb esztétikai, irodalom- vagy művészet-történeti munka jutalmazására szolgál.

Az előbbi kilenc évről szóló bizottsági jelentés ezen a munkaterületen bizonyos egységes szellem jelentkezését emelte ki: az előbbi korok anyaggyűjtő, részletekbe merülő, pozitivistá irányával szemben a mi korunknak inkább az összefoglalásra, szintézisre való törekvését. Ennek az időszaknak másik ilyen jellemző vonásául a mi korunknak filozófiai elmélyedéséből következő módszerességre való törekvését állapította meg.

Gazdag és értékes termés az, amely fölött szemlét kellett tartania a nagyjutalmi bizottságnak. Mindenekelőtt örvendetes jelenségül állapította meg, hogy befejezésre jutott egypár olyan nagyjelentőségű alkotás, melyek még csak folyamatban voltak az előző évkörben s melyeknek elkészültéhez az imént említett bizottsági jelentés nagy reményeket fűzött. Sikerült befejezésre juttatnia időközben elhunyt kitűnő társunknak, a fáradhatatlan szorgalmú Pintér Jenőnek monumentális művét: hét kötetes nagy irodalomtörténeti rendszerezését. Koronája ez az ő évtizedeken át kifejtett odaadó és nagyszabású munkásságának s hosszú ideig nélkülözhetetlen segítsége minden irodalomtörténeti munkának. Befejezésre jutott Voinovich Gézának nagy Arany-életrajza is. Ez a tény jogosan töltötte el a nagyon becses mű szerzőjét a célhoz érzettségnek, tudományosságunkat pedig egy régen várt, nélkülözhetetlen alapvető munka befejezettségének összhangzatos érzésével. Akadémiaink mind a két nagy mű iránt jelentőségükhöz méltó módon kifejezést adott már elismerésének. Pintér Jenő nagy művének négy első kötetét a mult ciklus Nagyjutalmával koszorúzta, Voinovich Gézáét a Magyar Általános Köszönbánya Berzeviczy Albert-alapítványának jutalomdíjával tüntette ki.

Van még két esélyes jelöltje a Nagyjutalomnak, akik azonban már részesültek hasonló elismerésben Akadémiánk részéről. Az egyik Horváth János, *A magyar irodalmi műveltség megoszlása* (1935) című könyvével, amely iránt a Berzeviczy Albert-jutalomdíjnak első ízben történt odaítélésével fejezte ki méltó elismerését az Akadémia. Nagy elismeréssel szólott ugyanezen alkalommal a kitűnő szerző egyetemi előadásai egy részének, a XIX. század elejének néhány magyar írójáról szóló előadásainak közrebocsátásáról. Így jogosan emelte ki bennük az alaposság és lelkiismeretesség mellett a tanulmány szokatlan mélységét s az invenciónak az észjárás eredetiségével és az ítélő erő biztosságával párosult, gazdagon buzgó erét. Ez a két könyv is kétségtelenül legértékesebb termékei közé tartozik ennek az évkörnek.

A mult alkalommal a Marczibányi-mellékjutalmat Papp Ferenc *Kemény Zsigmondja* nyerte. Ebben az időszakban Papp Ferencnek *Gyulai Pálról* a hivatottságnak, lelkiismeretes alaposságnak és kegyeletnek ugyanazzal a kivételes mértékével írt művének első kötete látott napvilágot, amely a nagy kritikus életét születésétől 1862. júniusig tárgyalja, addig az időpontig, amikor Gyulai Kolozsvárt elhagyva véglegesen a fővárosban telepszik le. A legszebb várakozással eltelve reméljük a befejező második kötet gyors megjelenését.

Mindezekről a művekről jelentőségüket megillető méltatások szólottak már megjutalmaztatásuk alkalmával. Indokolatlan szószaporítás volna ezeknek az ismétlése ennek a jelentésnek a keretében is. De azért a bizottság megragadja az alkalmat, hogy kifejezést adjon mélységes fájdalomának a lankadatlan szorgalmú Pintér Jenő korai elvesztése fölött, másrészt hangot adjon örömének a fölött, hogy a többi említett jutalmazott friss egészségben s lankadatlan munkakedvvel folytatta tevékenységét s szerzett előbbi koszorúihoz újabb babérágakat.

Papp Ferenc *Gyulai Pálján* kívül is van még egy pár kiemelkedő alkotás, melyeknek a közeljövőtől várt befejező kötete elé indokolt reménnyel és jogos várakozással tekintünk. Az egyik Galamb Sándor könyve: *A magyar dráma története 1867-től 1896-ig*. Galamb Bayer József nagyszabású, de a kiegyezés évével lezárt művének folytatásául a kiegyezéstől a

millenniumig terjedő három évtized drámairodalmának megírására vállalkozott, de az eddig megjelent I. kötet csak az 1867—1880-ig terjedő időszak termését tárgyalja. Alapos felkészültséggel és gondos körültekintéssel írta meg könyvét. Elismerésre méltó buzgalommal és lelkiismeretességgel gyűjtötte össze gazdag anyagát, amely fölött teljesen uralkodik. Nem elszigeteltségükben tárgyalja a drámákat, hanem gondos figyelemmel kíséri színháztörténeti vonatkozásait is és ezek közé állítja be a drámai termést.

A másik be nem fejezett munka Rédey Tivadarnak *A Nemzeti Színház történetéről* e fényes multú intézményünk százados történetének fordulója alkalmából két terjedelmes kötetre tervezett műve, melynek azonban még csak első kötete jelent meg. Nem szakembereknek szól, hanem a művelt nagyközönséghez s minden tekintetben méltó az ünnepi fordulóhoz és a Színház által betöltött nagy nemzeti és művelődési feladathoz. Alapos és mégis könnyen olvasható munka, szerzője előtt nem a külső történet a fontos, hanem inkább a színház életében emlékezetes törekvéseket s egységbe fogó irányokat emeli ki. Elsősorban a színház művészi teljesítménye érdekli, ezért behatóan foglalkozik a műsorral, de nem az egyes előadások kedvéért, hanem mélyebb összefüggések és a fejlődés éreztetésére. Tudatossá teszi olvasói előtt a színház és drámairodalom kétoldalú kapcsolatát: a magyar drámairodalom jelentőségét a magyar színművészet szempontjából s a Nemzeti Színház szerepét a magyar drámairodalom felvirágoztatásában.

Az évkör java termésében ezen a kettőn kívül több munka is foglalkozik a drámával. Régen érzett hiányt pótoltt Szász Károly könyve (*A magyar dráma története*). Hiányzott drámaköltészetünknek teljes és egységes története. Ő a magyar dráma egész történetét felöleli, a XVI. század kezdetleges emlékeitől a Nemzeti Színház megnyitásának százados fordulójáig, 1937. augusztusig. Nem szakembereknek szánta munkáját, hanem a művelt nagyközönségnek. Ebből következett, hogy csak a nagyobb jelentőségű műveket tárgyalja teljességre törekvő módon, a többiekre nézve megelégszik egy-két világosan fogalmazott értékítélettel. A régibb korok termését erősen megrostálta s inkább a nagyközönség érdeklődéséhez

közelebb álló újabb kor ismertetésére vetette a fősúlyt. Általában helyes érzékkel választotta ki a nagy anyagból azt, ami számot tarthat a nagyközönség érdeklődésére s érdemes is erre. Kitűnően ismeri az anyagot, adatai pontosak és megbízhatók, csoportosítása, felosztása világos. Egészében nagyon használható áttekintés. Igen rokonszenves hatást kelt tárgynak, a színháznak, az egész könyvből kisugárzó szeretete.

Szintén régen érzett hiányt pótol Sebestyén Károly *Shakespeare*-je is. Hiányzott irodalmunkból a brit költőóriás életéről, koráról és műveiről szóló irodalomnak a nagyközönség számára való összefoglalása. Sebestyén Károly gondos összefoglalást nyújt mindenről, ami Shakespeare-rel kapcsolatos probléma gyanánt merült fel nálunk. De nem elégszik meg mások eredményének közlésével, hanem újat és eredetit is nyújt. Könyvének anyaga három évtizedes tudósi, színbíráói és tanítói munkásságának eredménye. Egész életpályája szakadatlan kapcsolatban volt Shakespeare nevével és költészetével. Tárgyi biztosságával jól áttekinthető szerkezet, érdekeltő előadás és pompás stilművészeti készség párosult. Könyve azok közé tartozik, amelyekről azt szoktuk mondani, hogy „olvastatják magukat”.

Az életrajzi művek közül különös figyelmet érdemel Gálos Rezsőnek, irodalomtörténetünk régi buzgó munkásának értékes és érdemes könyve *Báró Amade Lászlóról* (Pécs, 1937). Hosszú, fáradságos, igen alapos levéltári kutatások eredményeül igen részletes életrajzát adja a költőnek s találóan értékeli Amade irodalomtörténeti szerepét és rangját.

Nagyon érdekes és érdemes könyv Babits Mihálynak *Az európai irodalom története* című két kötetes munkája. Voinovich Géza „monumentális alkotásnak, korunk legműveltebb és egyben legeredetibb magyar könyvének” mondotta. Maga Babits úgy nyilatkozik róla előszavában, hogy nem kívánja számba venni mindazt a világirodalmi értéket, amit az emberi szellem három évezred óta magából kitermelt. Úgy mondja, hogy csöpp kedve sincs olyasmiről írni, amit nem ismer közvetlen átélésből s ami nem érdekli. Tudós elmélyedésre sem akart időt engedni magának, hanem úgy adta a világirodalom történetét, ahogyan benne élt, azt kérdezve: mi hatott rá, mi maradt meg lelkében belőle. Igen eredeti alkotás: a világ-

irodalom történetét a maga és nem mások gondolataiból összeszerkesztve, eleven, friss, egyénien színezett képben mutatja. Nem kompiláció: minden megállapítása a maga lelkében szűrődött le, a világirodalom remekeinek közvetlen hatására. Mindenről saját ismerete, tulajdon élménye alapján beszél; nincs nála semmi átvétel, kölcsönzés vagy hivatkozás. Célja nem a fejlődés rajza, hanem egyes világirodalmi alkotások jellemzése. Őt a világirodalom remekei csak önmagukban érdeklik. Ehhez képest tagadhatatlanul van benne sok különség és hiány is, de mindez kiindulásából, alapelvéből folyik. Ennek ellenére is „vonzó olvasmány, — írta róla Császár Elemér is — a világirodalom képeskönyve, melyhez a kísérő szöveget egy szellemes ember és elsőrangú stilszta írta. Gondolatokban gazdag és gondolatébresztő könyv”. Voinovich Géza ezzel dicsérte meg: „E mű nem csupán írójának, hanem egész korunknak becsületére válik.”

Már az előző évkörről írt nagyjutalmi jelentés igen nagy elismeréssel szólt Szinnyi Ferencnek 1925—26-ban megjelent *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig* című két kötetes munkájáról. Azóta szerzője megírta ennek a műnek folytatásául *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban* című, szintén két vaskos kötetet kitevő munkáját, melynek I. kötete 1939-ben jelent meg; II. kötete is átment az Akadémiának nagyon elismerő bírálatán, nyomtatása folyamatban van, úgyhogy megjelenése pár hét alatt bizonyosra vehető s egyes részei folyóiratokban már egyébként is napvilágot láttak.

Mint az első részben, úgy itt is, bevezetőül vázlatos művelődéstörténeti háttér gyanánt megrajzolja azt a kulturális környezetet, amelyben íróink éltek s amely sok tekintetben hatással volt alkotó képzeletükre. Megfesti az akkori Pestnek és Budának képét, mint művelődésünk és irodalmunk központját, aztán kiemeli szellemi életünknek néhány fontosabb mozzanatát, majd ismerteti azokat a politikai és szépirodalmi lapokat, folyóiratokat, zsebkönyveket, albumokat és más időszakos vállalatokat, novella- és regénytárakat, melyekben megjelentek elbeszéléseink. Ezek után tér át szorosabb értelemben vett tárgyára s itt is mintegy világirodalmi háttérül ismerteti a romantika, különösbbe a francia romantikus regény jellemző sajátságait és hatását regényirodalmunkra s így tér

át a kötet középpontjában álló, Jókairól szóló, a kötetnek csaknem felét kitevő részére. Jókai óriási munkásságának ez a nem is egészen tíz esztendőre terjedő része rendkívül alapos, sokoldalú feldolgozásban tárul elénk. Teljes egészében számot ad Jókainak erről az időszakáról. Nemcsak regényeit, novelláit s önálló köteteit állítja össze, hanem azt is, hogy mit szerkesztett, hová dolgozott. A maga bevallása szerint is tudatában volt annak, hogy dolgozasmódjánál fogva nem valami szórakoztató olvasmányt nyújt, de csak ez az aprólékos összeállítás nyújthat hű képet arról az ezerágú munkáról, melyet Jókai végzett. Alapos méltatását nyújtja Jókai elbeszélő művészetének és hatásának, majd a romantikus történeti elbeszélés tárgyalásával fejezi be a gazdag tartalmú kötetet.

„Színnyei Ferenc neve — egyik méltatója szerint — ma már fogalom: a tudósi lelkiismeretességet jelenti: A közvetlen forrásokból merített ismeretanyag 'totális' teljessége tekintében nemcsak felül nem múlja senki, hanem hozzá fogható is alig van valaki". Egyike legérdemesebb és legcéltudatosabban dolgozó tudósainknak. Harminc év óta foglalkozik novella- és regényirodalmunk rendszeres kutatásával és feldolgozásával. Kezdetől fogva úgy is indult, hogy nemcsak a kiválóbb művekkel foglalkozott, hanem mindent elolvasott. Szükségét látta, hogy a kisebb jelentőségű vagy egészen jelentéktelen dolgozatokat is figyelembe vegye s nem elégedett meg a jól megrostált anyag feldolgozásával. A lehető legnagyobb teljességre törekedett, amennyiben a tárgyalat kornak lehetőleg minden eredeti novelláját és regényét feldolgozta, még a legjelentéktelenebbeket is. Maga is jól tudta, hogy az általa tárgyalat művek nagy része feledésbe merült, vagy feledésbe fog merülni, de, épen ezért, nem volt hiábavaló munka gondos összegyűjtésük, tüzetesen elemző értékelésük és besorolásuk az irodalomtörténet nagy múzeumába. Meggyőződése szerint nem mondhatott le a részletes tárgyalásról, mert ha csupán végeredményeit adta volna kutatásainak, munkája értéktelenné vált volna a szakember előtt, ki konkrét adatokat és részleteket keres egy nagyobb monográfiában. „Tömerdek új korjellemző, vagy más tekintetben értékes adat veszett volna kárba. Ne feledjük azt se, hogy még e kor nevesebb

íróinak munkássága sem annyira ismeretes ma már, hogy részletes tárgyalásra ne szorulna, a jelentéktelenebbeké pedig még a szakemberek előtt is nagyrészt ismeretlen".

De még e mellett az eljárás mellett sem vész el egészen a részletekben. Sikerülten érezteti a fejlődés vonalát azzal, hogy a nagy írói egyéniségeket és alkotásokat kiemeli a kevésbbé jelentősek tömegéből. A tartalmi ismertetéseket tipográfiaiilag is elkülöníti s ezzel szerényebb helyüket is könnyen kitetszőleg érezteti.

Joggal hivatkozik arra, hogy rengeteg időt és munkát fordított az egész anyag felkutatására és áttanulmányozására. A bizottság teljes mértékben méltányolva az írói hivatottságon kívül a lankadatlan szorgalmat is, egyhangúlag Szinnyei Ferenc művét találta a Nagyjutalomra legméltóbbnak.

A bizottság gondosan számba vette az évkörnek legkiemelkedőbb esztétikai és művészettörténeti műveit is. E téren is örömmel állapította meg a termésnek gazdagságát is, értékes voltát is. A problémáját hűséges kitartással érlelő munkát méltán megillető elismeréssel emeli ki Mitrovics Gyula nagy esztétikai művének (*A műalkotás szemlélete*, 1940) megjelenését. Mitrovics Gyula már nagy művének megjelenése előtt is olyan munkásságot fejtett ki, amelyről Négyesy László ezt írta: „Olyan arányú s a tárgyalt problémák fontosságánál fogva is olyan jelentékeny munkásság az, mely méltó Akadémiánk elismerésére”.

Az érdemes szerző életének főműve ez, megírásának vágyát ifjúsága óta melengeti szívéen s vele egyszerűsmind esztétikai kultúránknak régen érzett hiányát is óhajtott pótolni. A nagyközönségnek különösen abban a formában lett volna rá szüksége, hogy „helyes szempontokat nyújtson a műalkotások szemléletéhez s ennek megfelelően helyesen látni és nemesen élvezni tanítsa a tárlatokon, múzeumokban, színházban és a hangversenyek dobogói előtt”. Több mint félszázaddal ezelőtt jelent meg az utolsó rendszeres esztétikánk, Greguss Agosté; azóta legfeljebb részletkérdéseket tárgyaló, vagy nagyon szakszerű s elvontan elméleti munkák láttak napvilágot. Ezért lebegett állandóan Mitrovics

szeme előtt a tudós becsvágyával együtt ez a közönségnevelő és irányító célzat is. A könyv első kidolgozását 1914–1922. közt végezte s főbb irányvonalait 1923-ban mutatta be Akadémiánkon. A régi kéziratot később újra elővette s egészen átdolgozta. A könyv rövid ismeretelméleti alapvetés után behatóan tárgyalja az esztétikai megismerést, majd végül magukról az esztétikai érzelmekről szól „mint magasabbrendű emberi mivoltunknak a vallásos érzelmek mellett legigazibb revelációjáról.” Könyvét a szerző önmagában is teljes műnek érzi, de még ki akarja egészíteni egy másik könyvvel, mely a szép fajait tárgyalja.

Örvendetes gyarapodást mutat ez évkörben zene-esztétikai irodalmunk. Szabolcsi Bence egy terjedelmes, szép könyvben megírta a *zene történetét* (1940). Nagy kultúrtörténeti keretbe foglalta bele tárgyát. Könyvének mintegy harmada kollektív zenetörténet, annak a zenei teremtésnek a mult kódébe vesző históriája, amely még nem személyekhez fűződik, hanem korokhoz, sőt földrajzi területekhez. Nagyon érdekkeltően kíséri nyomon aztán azt a folyamatot, amelynek során az európai zene személytelen mivoltából nagy, alkotó egyéniségek által felvirágzik s a nemzeti génuszok erejével tovább fejlődik.

Nemcsak a szakirodalom gazdagodását jelenti, hanem a nagyközönség kultúrájának növelésére is jótékony hatást gyakorol a bizottság által kiemelésre érdemesített több dolgozat is. Mintegy 15 év munkájának eredménye gyanánt megjelent Molnár Antal nagy Zeneesztétikájának I. kötete (1938). A zene-esztétika problémáit tárgyalja Prahács Margit könyve is, mely különösen a modern zenének igen jó összefoglalását nyújtja. A magyar népzene megvilágítása terén két kisebb terjedelmű, de igen jelentős dolgozat is megérdemli a kiemelést: Bartók Béláé (*Népzeneink és a szomszéd népek zenéje*) s Kodály Zoltáné (*A magyar népzenéről*), mely a legnagyobb keresztszeme a magyar népzene kialakulásának.

Gazdag termést kellett számba vennie a bizottságnak a művészeti irodalom terén is. Ezen a téren súlyos veszteség is érte irodalmunkat Hekler Antal, Horváth Henrik és Szmracsányi Miklós elhúnytával. Különösen Hekler Antal korai halála nagy vesztesége egész művészeti kultúránknak.

Erre az évkörre főként a nagyközönségnek szánt, népszerűsítő művészettörténete esik s ennek kötetei közül különösen a befejezésül szánt Magyar művészet története (1935) érdemel különösebb figyelmet. Alapos és gondolkodó fő munkája Horváth Henriktől *Budapest művészeti emlékei* (1938), míg Szmracsányi Miklós (*Eger művészetéről*, 1937) inkább a helytörténet terén szerzett érdemeket, egész szépségében és kedvességében tárva föl a magyar barokknak legjellegzetesebb városát, Ebert.

Az előktől is számottevő művek, az alapos forráskutatásnak és gondos rendszerezésnek kiváló termékei jelentek meg. Ilyen elsősorban Gerevich Tibornak *Magyarország románkori emlékei* (1938) című, mind anyagát, mind szempontjait tekintve becses és sok tekintetben úttörő jelentőségű munkája. Egy vagy más szempontból figyelemreméltó és érdemes nagyobb munkák Genthon Istvántól *Az új magyar festőművészet története 1800-tól napjainkig* (1935), Kampis Antaltól *Középkori faszobrászat Magyarországon* (1940), Ybl Ervintől *Lotz Károly és művészete* (1938) s Bierbauer Virgiltől *A magyar építészet története* (1937).

Mindezek érdemeinek elismerése mellett is elsősorban egy olyan műre irányult a bizottság figyelme, melynek szerzője egy hosszú élet érdemes munkájával szolgálta művészi kultúránk ügyét; egy olyan műre, mely egy elhanyagolt, csaknem ismeretlen korszakkal ajándékozta meg művészetünk történetét, szerzője pedig rokonszenves szerénységgel elhúzódva, csöndben, csak a munkának élt s nem részesült a megérdemelt elismerésben. Ha Akadémiánk felhasználja ezt az alkalmat, hogy egy hosszú multat és nagyértékű munkásságot koszorújával tüntessen ki, ezzel önmagát is megtiszteli.

Lyka Károlynak *Magyar művészet 1800—1850* című könyve ez (1940), mely előbb (1921-ben) *A táblabíró világ művészete* címmel jelent meg s most második, átdolgozott és bővített kiadásban került a közönség kezébe. Nagy dolog ez, hogy nálunk, ahol oly kevés a művészettörténeti könyvek olvasó közönsége, egy ennyire különlegesnek látszó témáról szóló könyv aránylag rövid idő alatt második kiadást érjen.

Ez a mű valósággal az ismeretlenségből varázsolja elő a magyar művészet történetének egy küzdelmes és vonzó korát,

amely Lyka Károly fáradhatatlan munkája nélkül talán örökre homályban maradt volna. A XIX. század első fele volt ez, a magyar művészetnek hosszú szunnyadás után életre ébredése. Rendkívül érdekes jelenség volt ez. Hivatását Petrovics Elek abban jelöli meg, hogy megindította a magyar művészeti életet és helyet vívott ki számára a nemzet szellemi életének tényezői között. A század második felére várt aztán az a hivatás, hogy művészetünket a provincializmus szűk köréből európai magaslatra emelje föl s egyszersmind önállóvá tegye. Ilyenformán jelöli meg Lyka Károly is könyvének végén a táblabíró világ művészetének jelentőségét és nehéz misszióját: „Verejtékes és szorgalmas munkával alapokat rakott a jövőendő épülete számára, utat nyitott a fejlődésnek és szervesen bele kapcsolta a magyar művelődésbe a művészetet.”

Művészetünknek ezzel a fontos korszakával keveset törődtek nálunk. Mintha a vele való foglalkozást nem érezték volna illőnek a tudomány méltóságához. Lyka Károlynak mindenesetre érdeme, hogy felhívta a figyelmet arra, hogy mennyi a teendő ezen a téren s a munkából is derekasan kivette részét. Évtizedeken át gyűjtötte a XIX. század magyar művészetére vonatkozó adatokat. Az első kiadás előszavában azt írta, hogy mintegy 4000 kötetet és füzetet nézett át az egykorú irodalmi forrásokból. Ez a szám bizonyára még gyarapodott azóta. Igazi úttörő munka volt ez, s az eredmény már anyagának gazdagságánál fogva is elismerést érdemel. Az adatok sokaságából „rendkívül érdekes korszépet kerekített ki és a multat megtöltötte az élet melegségével. A történész a toll művészével szövetkezett, az adatok bűvára a le-tűnt korok szellemének intuitív megértőjével fogott össze, hogy feltámassza egy szerény, de az úttörés küzdelmeitől megszentelt korszak vonzó képét”, — mondja méltatására Petrovics Elek. Szempontja elsősorban kultúrtörténeti s ezért a csupán művelődéstörténeti adatoknak sokaságát is beleszővi munkájába, de ezt olyan művészi módon teszi, hogy mindig érdekes marad.

A táblabíró világ művészete elnevezéssel a biedermeiert helyettesíti, mert ezt nemcsak magyarosabbnak, hanem jellemzőbbnek is véli s nem egy olyan vonást talál nálunk, amely

a biedermeiert jellemző nyárspolgáriás világfelfogástól nagyon élénken elűt.

Művészetünk XIX. százada mint általános művészettörténeti jelenség is figyelemre méltó. Ilyen rövid idő alatt ilyen rohamos emelkedés szinte példa nélkül áll. Ebből a szempontból elsősorban arra derít világosságot Lyka Károly, hogy miben nyilatkoznak az ébredés első jelei s miképpen indul meg művészetünk magyarrá válásának lassú folyamata. Ez a folyamat kapcsolatos egész szellemi életünknek a XIX. század első felében végbement átalakulásával, s könyvünk szerzője nem téveszti szem elől, hogy a képzőművészet a szellemi életnek egyik ága s nem fejlődhetik a többi ágától elszigetelten. Méltán jellemzi könyvünket Szekfű Gyula azzal, hogy „elégé meg nem becsülhető”.

Az elmondottak alapján a bizottság mély tisztelettel, egyhangúlag javasolja, hogy az idei Nagyjutalommal méltóztassék Szinnyi Ferencnek *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban* című könyvét, a Marczibányi-mellékjutalommal pedig Lyka Károlynak *Magyar művészet 1800—1850* című művét kitüntetni.

Budapest, 1941. április 16.

Voinovich Géza t. t.,
a bizottság elnöke,

Kéky Lajos l. t.,
a bizottság előadója,

Zlinszky Aladár r. t.,
Petrovics Elek l. t.,
gróf Zichy István l. t.,
a bizottság tagjai.

**b) Jelentés a Kazinczy Gábor
és neje Várady-Szabó Anna úrnő alapítványából kiadott
jutalomról.**

Alulírott bizottság a Kazinczy Gábor és neje Várady-Szabó Anna úrnő alapítványából kiadható jutalmat, ez alapítvány folyó évi kamatait, Akadémiánk egyéb bevételeiből

400 pengőre kiegészítve, egyhangúlag dr. Thim Józsefnek javasolja odaítélni.

A bizottságnak 1941. március 10-én tartott üléséből.

Balogh Jenő ig. és t. t. *Lukinich Imre* ig. és r. t.
a bizottság elnöke, oszt. titkár, a bizottság előadója,

Szinnyei József ig. és r. t.
Németh Gyula ig. és r. t., oszt. titkár,
Mauritz Béla ig. és r. t., oszt. titkár,
a bizottság tagjai.

c) Jelentés a Sámuel—Kölber-jutalom odaítéléséről.

A kiküldött bizottság egyhangú határozattal tisztelettel javasolja, méltóztassék az 1940. évi Sámuel—Kölber-jutalmat *Végh József* kollégiumi tanár „A derecskei népnyelv ígétövei és igealakjai” című dolgozatának odaítélni.

Végh József az új magyar népnyelvkutató mozgalom lelkes megszervezőjének, az időelőtt kidőlt felejtethetetlen Csüry Bálint társunknak kiváló neveltje és hűséges munkatársa. Évek sora óta folytat népnyelvi tanulmányokat s már több ízben tanújelét adta szép felkészültségének, kutató hivatottságának. Kitüntetésre ajánlott dolgozata, amely a Csüry-szerkesztette „Magyar Népnyelv” II. kötetében (204—251. l.), majd a „Dolgozatok a debreceni Tisza István-Tudományegyetem Magyar Népnyelvkutató Intézetéből” című sorozat 11. számaként különnyomatban is megjelent, rendkívül szorgalmas helyszíni gyűjtésen alapuló és világos rendszerbe foglalt pompás anyaggyűjtemény. Röviden bemutatja a változatlan tövű igék ragozását is, de voltaképeni érdeklődése a többalakú vagy változó tövű igék bonyolultabb kérdései felé irányul. Gombocz Zoltán jól ismert felosztását követve, sorra veszi a hangzó-nyujtó, -toldó, -vesztő meg a különféle *v*-tövű igéket és a paradigmák, sőt példamendatok bőségével szemlélteti a derecskei népnyelv egyes tőtípusainak, valamint igealakjainak rendszerét, haszná-

latát, funkcióját. A multidő jelölésére szolgáló öt, illetőleg hét igealak (*adott, ada, ad vala, ada vala, adott vala, adott volt, ada volt*) szerepkörének megvilágítása kapcsán stilisztikai kérdéseket is érint a szerző és tanulságosan utal az alakrendszer fokozatos megkopásának, elszegényesedésének útjára-módjára, erre az általános érdekű nyelvi életjelenségre.

Anyaga meglepő gazdagságával, föltétlen megbízhatóságával, tárgyyszerű rendszerező és józan értelmező erényeivel Végh József monográfiája rászolgált Akadémiánk buzdító kiültetésére.

Budapest, 1941. március 15.

Szinnyei József íg. és r. t.
a bizottság elnöke,

Zsirai Miklós l. t.
a bizottság előadója,

Melich János íg. és r. t.
a bizottság tagja.

d) Jelentés a Weiss Fülöp-alapítvány 1940. évi kamatainak odaítéléséről.

A Weiss Fülöp-jutalom odaítélésére kiküldött bizottság úgy határozott, hogy a most esedékes díjat *Babits Mihály* 1939-ben megjelent *Összes Versei* című kötetének kiadni javasolja.

Babits Mihály a ma magyar költőinek legtiszteltebb vezéralakja. Költői pályájának indulása a század elejére esik, arra a vajúdó korra, amikor a magyar lélek és irodalom forrongása Ady Endrében határozott irányt kapott. Babits, noha lelkének minden sejtje a nemzeti megújulást sóvárogta, a magyar lélek megújhodását a saját lelkének megújításában valósította meg. Ennek szolgálatában kezdett hozzá, tiszteletreméltó tudatossággal, szellemének kiműveléséhez. Kosztolányi Dezsővel való ifjúkori levélváltása megható dokumentuma annak a szinte aszketikus elmélyülésnek, amivel a Nyugat szellemének filozófiai és irodalmi rezdüléseit figyeli,

örök-emberi szempontból latolgatja, a saját életprogramjába beleolvasztgatja. A művészet igazibb világát akarja visszaállítani a magyar költészetben, visszaszerezni a vers szépségének azt a kultuszát, amelyre őt Arany János nyelve és poézise még gyermekkorában ránevelte. A szép nyelvnek és ritmusnak ugyanaz a hódolata él a lelkében, mint amely Kazinczy törekvéseit vezette, a poézis művészi mesterségének ugyanaz a felfedező gyönyöre, mint amit a XVIII. század deákos költőinél tapasztalt. A költői kifejezésnek fület és hangulatot magával ragadó, néha szinte játékos önmagában-gyönyörködése ejti bűvöletébe, új, „most talált szavak” fakadnak ajkán, színek villódzó pcmpája lüktet a szemében, a ritmusnak ősi és új hullámain ringatózik a lelke. A hangulatok rezdüléseire új érzékenységgel reagáló szíve alig is sejthető érzéshullámokat fog el a szoba, a ház, még inkább a szabad természet titkos életnyilvánulásaiból, lelkének tartalma a megélt és elképzelt élmények hangulatától forr, de úr marad fölötte a kifejezés szépségének ájtatos tisztelete. A Sors a befelé-élésre kényszerítette, saját lelkének remetelakába száműzte; de a magányba behatol a külső életnek újért forrongó zaja, a remeteség ablakát kitarja a vágy, amely költőnket is egy új világ megteremtésére sarkalja. Lendületet szeretne belevinni a magyar életbe, melyet — úgy látja — „a sors árja félúton elejtett”, s mely most mozdulatlan áll, mint a lusta tó, melyet az Isten elfelejtett. Kiforr, tudatossá tisztul emberi és költői programja: „A régi eszme váltson ezer köpenyt, s a régi forma új eszmének öltönyeként kerekedjen újra”. A saját erejét, tehetségét azoknak az erőknek szolgálatába állítja, „melyek a változás százszínű, soha el nem kapcsolt kúsza kerek koszorúját fonják”.

De az új eszme a legösibb és legnemesebb eszmének újjászületése csupán: az emberiesség. Lángra a világháború szította ezt benne, a szenvedésnek a látása, a halál pusztító dühe, a céltalannak látott véráldozat. Költészete égő kínjává magasztosul a levágott karnak, eget döngető kétségbeesésévé a magával tehetetlen áldozatnak. Lantján is meglazulnak a húrok: sorai az áradás nekilendülésével átszakítják a régi formát, mértéket, a kínzó együttérzés izgatott szívrezdüléseivé

válnak. A tudatos egyszerűséghez menekül, a forma szépségétől a fájdalmas tartalom nyers igazságához. Dallamai a „vén cigány” hegedűjének sikolyai, fájók és fájditók, de erőteljesek és magukkalragadók. A vér megborzasztó színét az ő szeme elé is a vérző magyarság látása vetíti, mint Vörösmarty elé; az emberiség megbolygatott hangyabolyából ő is a magyarság jajkiáltását hallja ki. A fájdalom exaltációba ragadja az ő szívét és képzeletét is; nincs magyar költő, aki lelkében és megnyilatkozásában annyira rokona lenne Vörösmartynak, mint Babits Mihály a világháborút követő évtizedben. Emberi és költői önérzete is ekkor bontakozik ki; már 1908-ban is így látta magát: „Magyar lélek, de nem betegnek aszva, költő, csekély, de büszke és igaz”, — most az Embernek Vörösmartynál megjósolt, de oly távolban ködlő ünnepét akarja előkészíteni, megvalósítani. Emberszeretete, amely a háború idején sok helyt megdöbbenést keltett magasra lobogó lángjával, békevágyával, most az embert sirató könnyek felhőjét bodorítja lelke fölé. Költészete a mindenkivel együttlészenvedő szív vergődése, amely annál fájóbban érez minden szenvedést, mivel mindenkinél jobban tudja a lélek, egyben a saját lelkének értékét.

De épen ezért kell lassanként az emberből kijózanodnia. „Balga az emberi faj, nem nyughat, elrontja a jót is!” — sóhajtja. „Mit ér a sok tett és törtetés? — Vér lesz abból, szenny és szenvedés.” Újra önmagába vonul, otthonába, ahol a szeretet megértése napsugarat csal a kívülről beszállingózó ködbe. Fel-felsír ajkán a Jeremiások mindent-látása, fel-fel-lángol a Jónások önvádló kijózanodása, de egyre jobban olyanná szelídül, „mint a piktor, aki ugyanazt a tájat reggel, délben, délután és este újra s újra festi, fények játékát tanulja”; „én is — teszi hozzá — lelki fényeim játékát festgetem újra s újra.” Az esztergomi hajlék és kert színei és el-elboruló ragyogásai az élet legörökebb kérdéseinek riasztva dongó légy szárnyain verődnek vissza, hol csendes megnyugvás, hol az élet hiábavalóságának lemondó hangulata felé ragadva az olvasót. A szenvedés kínzó hóhérrja magát a költőt ragadja meg, az élet nyugtalanságából a halálközelség nyugtalanságába vonszolja, kétségek és lázongásba törő békételenkedés között, amíg az Isten emberi ésszel meg nem érthető titokzatosságá-

hoz el nem segíti a Hit, amíg a kilátástalanságból ki nem emeli a Reményt.

A költő művészi értékét annak a vizsgálata határozza meg, mennyiben sikerült a saját lelkén keresztül a kor lelkének új művészettel kifejezést adnia. Babits poézisének első-sorban lelke egyéni tartalma adja meg egyéniségét. Rendkívül gazdag kultúrájú lélek, aki a világirodalomnak egész művészi kincsét magába fogadta. A görög-római világ klasszikusain nevelte ízlését, náluk tanulta a művészi forma szépségének megbecsülését. A magyar vers minden formája époly hajlékonyra vált az ajkán, mint Róma lírikusaién a latin. De a forma mellett a belső költőiség is ugyanolyan tudatos programra nemesedett. A keresztény középkor himnuszai a latin nyelv új, lágyabb dallamát lopták a szívébe, érzési hajlékonyságát, egyben melegebb, közvetlenebb Istenhez-szárnyalását. A keresztény lélek legmagasabb költői megnyilatkozását, Dante eposzát az együttérző szív vergődésével és a Gondviseléshez kapcsolódó hitével tudta a mai kor emberének lelkéhez közvetíteni. Már előbb végigélte magában Szent Ágoston lelki tisztulását, benne az Isten emberének az élet emberével, a műveltség emberének a hit emberével való belső számvetését. Azután megfűrésztötte lelkét Shakespeare költészetének csodavilágában, darabjai közül épen a képzelet legcsodásabb játékát tolmácsolván nyelvünkön. Megfogta lelkét Goethe lelke is, nagy kultúrája épűgy, mint belső forrongása és annak teljesen egyéni versritmusa. A nyelv kifejező művészetében versenyre kelt Wilde Oszkárrel, az új lélek új megszólaltatásában Baudelaire-rel. Műfordításainak változatos sora azt mutatja, hogy alig van a világirodalomnak érdekesebb egyénisége, aki-nek új és sajátos tartalma, új és erősebb próbára tevő formai művészete a költői tolmácsolásnak vívóterén a maga erejének az eredetivel való összemérésére ne serkentette volna. És a világirodalom nagyjai mellett szívesen merült a magyar költészet multjába; Vörösmarty költészetének eddig észre nem vett tartalmi és formai kincseire mutatott rá; Arany lelkületének új mélységeit tárta fel; Balassí költészetében „egy bűnben és rendetlenségben töltött élet könnyecseppjeire” ébredt rá. Irodalmunk fejlődésében éles szemmel kutatta a sajátos



magyar vonásokat, és hittetl hirdette, hogy vannak a magyar irodalomnak bőven világirodalmi mértékkel mérhető értékei.

Babits költészetében ennek a hatalmas kultúráltságnak természetes érvényesülése a szembetűnő. De a kultúra nem nyomja el a lélek érzés- és hangulattartalmát. Ahogy gondolkodása hosszasan kiharcolt, teljes egészében önálló életfelfogás, költői megnyilatkozását is egyénivé teszi az a művészet, amellyel finom fogékonyságú költőlelke a benyomások szín- és hangváltozatait magába olvasztja és kifejezőeszközzé aprózza. Költészetében az első pillanatra szembetűnik a színeknek és hangoknak szokatlan bősége; meglep a nyelv újszerűsége, szógazdagsága, önkéntelen adódó képeknek frissesége; magával ragad a ritmus könnyed játéka, vagy a tudatos ritmustalanság von a költő hangulatának légkörébe. Mestere a formának, de a forma nem önmagáért van nála sem; ha kell, elég a lélek tüzének kohójában. Ép ezért a formának olyan változatossága ez a poézis, amilyen csak a világirodalom legnagyobb formaművészeinek adatott. A klasszikus óda versszakai ép oly könnyedén csendülnek lantján, mint a modern szabadvers megszabhatatlan törvényszerűségei. Teljesen egyéni formanyelve „Versenyt az esztendőekkel” c. kötetében formálódik elénk.

És ez a kulturált lélek, akit még hozzá az egyéni sors több terhe, mint öröme is egyénivé formált, mégis egy kor magyarjának lelkét revelálja. Maga Babits a Halálfiat c. regényében elemzi és magyarázza meg ezt a lelket; önmagát is beleállítja a regénymesébe, költött és valóban megélt élményei nyomán formáltatja a Sorssal, míg elér oda, ahol — úgy véli — meglátja a való világot, és meglátja a maga hivatását benne. Bárhogy ítélünk is századunk emberéről, azt el kell ismernünk, hogy a századvég tespedésével, vagy — hogy ne sértsünk — egyirányú fejlődésével szemben szükség volt a légkör megújítására. Az új magyar irodalom ezt hozta meg; nem könnyen és nem áldozat nélkül. De éppen Babits költészete tesz arról vallomást, hogy a legnagyobb áldozatot maga a költő tette, amikor megküzdött önmagával és diadalra vitte az *emberien magyart* önmagában. Ennek a forrongásnak, ennek a lelki formálódásnak a magyarságból egyénített kifejeződése Babits Mihály költészete, Ady és Kosztolányi poézise.

mellett az új magyar irodalomnak legnagyobb kincse. Ezt óhajtja hangsúlyozni a bizottság javaslata, amikor a Weiss Fülöp-jutalmat versgyűjteményének kiadni ajánlja.

Budapest, 1941. március 22.

Voinovich Géza t. t.,
a bizottság elnöke,

Alszeghy Zsolt l. t.,
a bizottság előadója,

Viszota Gyula r. t.,

Papp Ferenc r. t.,

Keményfy János l. t.,
a bizottság tagjai.

e) Jelentés a Wellisch Alfréd-jutalom odaítéléséről.

Az 1936—1940. évek művészettörténeti irodalma gazdag termést hozott. Egész sor olyan magyar munka látott napvilágot ebben az időközben, amelyeknek ki lehetne adni a szóban forgó jutalomdíjat.

Már a legfiatalabb nemzedék doktori értekezései között is van figyelemre méltó, mint Csánky Miklós disszertációja a szepesi és sárosi táblaképfestészetéről 1461-ig.

A már ismert hazai kutatók tollából egész sereg nagyobb mű jelent meg ebben az öt évben. Ezek közül betűrendben kiemeljük a következőket: Bierbauer Virgil, A magyar építészet története (1937.); Bíró József, A geryeszegi Teleki-kastély (1938.); Csatkai Endre, Sopron vármegye műemlékei, 3. kötet, (1937.); Gerevich Tibor, Magyarország románkori emlékei (1938.); Gombosi György, Palma Vecchio (Stuttgart, 1937.); Anton Hekler, Ungarische Kunstgeschichte (Berlin, 1937.); Horváth Henrik, A magyar szobrászat kezdetei (1936.); Horváth Henrik, Zsigmond király és kora (1937.); Horváth Henrik, Budapest művészeti emlékei, (1938.); Kampis Antal, Középkori faszobrászat Magyarországon, (1940.); Kőszeghy Elemér, Magyarországi ötvösjegek a középkortól 1867-ig (1936.); Lyka Károly, Magyar művészek 1800—1850 (1939.); B. Oberschall Magda, Konstantinos Monomachos császár ko-

ronája (1937.); Pigler Andor, A régi képtár katalógusa I—II. (Szépművészeti múzeum, 1937.); Rados Jenő, Magyar oltárok (1938.); Rados Jenő, Magyar kastélyok, (1939.); Szmrecsányi Miklós, Eger művészetéről. Sajtó alá rendezte Kapossy János és Radisics Elemér (1937.); Ybl Ervin, Lotz Károly élete és művészete (1938.); Ybl Ervin, Mesterek és mesterművek (Összegejtött cikkek, 1938.).

E nagyobb, önálló művek mellett nagyszámú figyelemre méltó cikket és tanulmányt találunk ezen évekből folyóirataink hasábjain és gyűjteményes munkákban, melyek szerzői közül kitűnnek: Aggházy Mária, Balogh Jolán, Biró József, Csánky Dénes, Csánky Miklós, Csatkai Endre, ifj. Csemegi József, Dercsényi Dezső, Entz Géza, Gerevich Tibor, Gombosi György, Héjjas János, Hoffmann Edith, Horváth Henrik, Huszár Lajos, Jajczay János, Kampis Antal, Kapossy János, Krompecher László, Lepold Antal, Mihalik Sándor, B. Oberschall Magda, Pigler Andor, Schoen Arnold, Seenger Ervin, Végh Gyula és Ybl Ervin. Meg kell jegyeznünk, hogy ha a Magyar Művészet c. folyóirat nem szűnt volna meg és lett volna már önálló magyar művészettörténeti folyóiratunk, e tekintélyes névsor még terjedelmesebb lett volna.

Az önálló művek között kitűnően képzett szakemberek munkája Ybl Erviné és Gombosi Györgyé; sok új adatot hozott felszínre Lyka Károlyé; szép új anyagot és meglátásokat adott Kampis Antal összefoglalása. Bierbauer Virgil könyve is magas szempontú, értékes mű, amely a magas kultúra alkotásai mellett a népi építkezésnek is kellő figyelmet szentel. Finom tanulmány B. Oberschall Magdáé a nálunk kissé elhanyagolt bizánci művészet köréből. Hekler Antalnak a hazai művészetről szóló rövid vázlata sajnálatosan emlékeztet szerzője korai halálára. Pigler Andor múzeumi katalógusa széleskörű kutatásokon alapuló, rendkívüli gondnal felépített mű, a legjobbak közül való a maga nemében. Mintaszerű Kapossy János rendszeres művészettörténeti okmánygyűjteménye Szmrecsányi Miklós kiadványában. Kőszeghy Elemér ötvösjegycorpusa több évtizedes előmunkálatok alapján készült, rendkívül megbízható, alapvető kézikönyv.

Mindezen kitűnő munkák közül is kiemelkedik Horváth Henriknek Zsigmond király kultúrtörténeti és művészeti sze-

repéről írt jelentős és állandó értékű műve, melyet e quinquenniumban csak Gerevich Tibor monumentális alkotása múlt felül a románkori emlékeiről. Ez a mesteri módon megírt, teljesen önálló, kiforrott és széles látókörű szintézis a magyarság beilleszkedésének maradandó ábrázolása a nyugati kultúra körébe.

A kisebb terjedelmű értekezések és cikkek között a legmagasabb szakszerű követelményeket is kielégíti a fiatal Dercsényi Dezső dolgozata az árpádkori kőfaragó művészet első emlékeiről, Balogh Jolán fejezetei a késő gótikus kor és a hazai renaissance művészetéről, Hoffmann Edith tanulmányai Mátyás könyvtáráról, azután rajzokról és metszetekről, továbbá Huszár Lajos éremművészeti fejtegetései; Csánky Dénes nagyobb, értékes dolgozatai a szepességi középkori festészetről figyelemreméltó haladást jelentenek. Mihalik Sándor a régi magyar iparművészetnek legjobb ismerője; a németországi magyar ötvösökről, a magyarországi református egyházak ötvösműveiről és a pest-budai emlékekről szóló dolgozatai széles emlékismereten épültek fel és új eredményekben bővelkednek. A hazai barokkutatás kiváló művelőjének, Kapossy Jánosnak dolgozata az osztrák Johann Georg Leithner hazai működéséhez szolgáltat fontos adalékokat.

Pompásak az oly korán elhunyt Horváth Henrik értekezései. A pannóniai ókor művészeti motívumainak új életre való ébredését fedezi fel a középkorban az egyik; a gótika virágzásának vége és a renaissance gyökérverése domborodik ki a halászbástyai köemléktár bronzmozsarának elemzéséből; de legfontosabb, kiemelkedő alkotása a Mátyás-kori magyar művészet nagy tudással és elmeéllel, kitűnő módszerességgel kidolgozott képe, amely classzul is megjelent könyv-alakban; valójában nem is cikk, hanem önálló mű, amely beható történeti látással és a rendkívüli emlékismeret mellett is összefogó beállítással íródott meg; szellemes és eredeti szempontokkal ékes. Gerevich Tibor kisebb értekezései közül kettő emelkedik ki. Az egyik, amely a „Mi a magyar” c. gyűjteményes kötetben jelent meg, a magyar művészet jellegét és szellemét történeti kialakulásában vizsgálja, nemzetközi kapcsolataival mellett nemzeti vonásait emeli ki. A másik fontos tanulmány az „Erdély” c. kötet egyik legszebb fejezete, amely sok új anyagot

és eredeti kutatást értékesít. Erdély művészetének új és önálló beállítására ez az egyetemes magyar művészet szerves történeti egységébe. A magyar művészet vezető és alakító jellegét tanuljuk megismerni belőle Erdély művészeti emlékein.

Áttekintésünket a következőkben összegezhetjük: Gerevich Tibornak Magyarország románkori emlékeiről írott nagyszerű művét és kisebb terjedelmű, de átfogó jellegű értekezéseit illeti a Wellisch-jutalom. Azonban ez évben a nagydíjra is tekintetbe jönnek a művészettörténeti munkák és így azon esetre, ha Gerevich szerezné ezt meg e műveivel, Horváth Henriknek Zsigmond királyról és koráról, valamint a Mátyás-kori magyar művészetről szóló műveit ajánljuk a Wellisch jutalomra.

Mindezek alapján a következő előterjesztéssel járulunk az igen tisztelt Nagygyűlés elé:

1. Kérjük a Wellisch-jutalom odaítélését függőben tartani addig, amíg a nagyjutalom ügye el nem dől.

2. Ha a nagyjutalmat Gerevich Tibor művei nyerik, ajánljuk a Wellisch-jutalomra Horváth Henrik megjelölt műveit.

3. Ha a nagyjutalomban nem művészettörténeti mű részesül, úgy a Wellisch Alfréd-jutalomra Gerevich Tibor fent ismertetett műveit bátorkodunk ajánlani.

Budapest, 1941. április 1-én.

*Ravasz László t. t.,
a bizottság elnöke,*

*Alföldi András l. t.
a bizottság előadója,*

*Mitrovics Gyula l. t.,
a bizottság tagja.*

f) Jelentés a Kőrössy Flóra-jutalom odaítéléséről.

Az alapítványtevő rendelkezése szerint ez a jutalom az utóbbi két évben megjelent legjobb nemzeti érzésű szépirodalmi műnek adandó ki. „A pályanyertes mű szerzője tartozik művének két példányát az Akadémiának: egyet az Akadémia könyvtára számára, egyet pedig az alapítványtevő Kőrössy Flóra lakóhelyén, Mezöszentgyörgyön ezen művekből

az ottani református lelkész kezelésében létesítendő „Körössy Flóra-könyvtár” számára megküldeni.”

A kiküldött bizottság elsősorban az Akadémiához beküldött pályaműveket bírálta el. Ezek közül az egyik Primóczi Szentmiklóssy Sándor Magyar sorstragédiák című három felvonásban írt verses történelmi drámája, a többi: Koós Hutás Gergely három regénye — Végzet hatalma, Majthényi Kálmán. Örökség, — s Utolsó sarj című történelmi tragédiája. A Magyar sorstragédiák című dráma jellemzésében a bizottság egyetért a mű előszó-írójával, aki a szerző lelkes hazafiságát és alapos tanulmányát emelte ki. De dicséretreméltó a mű korrajza is. Többé-kevésbé ugyanezeket a jó tulajdonságokat tüntetik fel Koós Hutás Gergely művei is. Ő azonban egyúttal szűkebb hazája nyelvjárásának, a palócnak is buzgó terjesztője. Jellemző az író termékenységre és törekvő buzgalmára az is, hogy mind a három regénye egy év alatt, 1940-ben jelent meg.

Mind e művek nemes szándékúak, de nem mérkőzhetnek az utóbbi két év egy pár magasabb színvonalú történelmi és nemzeti szellemet sugárzó termékével. Ilyenek: Kodolányi János: *Julianus barát* c. korrajza, Makkai Sándor: *Mi Ernyeiek* c. regénye és Nyirő József: *Madéfalvi veszedelem* c. történelmi regénye. Ezek mellett méltó a megemlítésre Tamási Árcn: *Szülföldemen* c. útinaplója is; szűkebb tárgykörű mű az előbbieknél, de egy székely falu életét jellemzően s a szerző líráját és humorát szerény keretében is gazdagon tükröző. A bizottság az utóbbi két év termése között ezeket a műveket tartotta a legkiválóbbaknak s gondos mérlegelés után egyhangúan úgy határozott, hogy a Körössy Flóra jutalomra ez évben Makkai Sándor: *Mi Ernyeiek* című kétkötetes regényét hozza a tekintetes Akadémiának javaslatba.

Makkai Sándort e regényben két nemzedék sorsa foglalkoztatja. Az egyik azé a nemzedéké (1850.), mely közül „sokra sír, sokra vak börtön borul”-t, a másik sors a némileg enyhült 1860. évek nemzedékéé.

A regény már első fejezetében érekkeltő és kibontakozásában mind lebilincselőbb olvasmány. A színhely: egy Marosvásárhely közelében fekvő kis falusi nemes-ház, az idő 1849. augusztus eleje. A diákhonvéd Erneyi Dávid a segesvári

vesztett csatából menekülve, ép most toppan be otthonába. Hamarosan híre jár, hogy a honvédeket az oroszok az osztrák hadseregnek szolgáltatják ki, a legsürgősebb tennivaló tehát Dávid számára valami biztos menhely keresése. Már másnap el is bújtatják egy nehezen megközelíthető szőlőbe, majd mikor hónapok múltán Bolyai Farkas vélekedése szerint a bujdosó diákhonvédek a legbiztosabb helyet a vásárhelyi kollégiumban találják, odamegy be Dávid öregdiáknak. A „győztes” hatalom elnyomása azonban mind több aggodalmat okoz az Erneyei családnak, sőt egy másiknak: a derék Bándy tanár családjának is. Bándynak bájos lánya Lila és Dávid tudniillik jegyesek. A kémrendszer azonban csakhamar üldözőbe veszi a „rebellis” ifjúságot, Dávidot is elfogják és bebörtönzik. A regény első kötete jórészt a rab kiszabadítására irányuló terveket, reményeket és csalódásokat beszéli el. Erneyiné, a jószágos, szelíd anyja fia kiszabadítása érdekében valósággal hősnővé válik s kálváriát jár a fiúért. A szebeni törvényszék azonban könyörtelen. Dávidot végül is tízévi rabságra ítéli „kegyelemből”. S az Erneyei család és vele együtt sok-sok magyar édesanya és jegyes mit tehet egyebet, mint vár, remél, leggyakrabban hiába. Ezt érezhette Lila is, mikor Dávidot egy éjszakán elszállították Vásárhelyről s egy utolsó búcsút intett felé, azzal a sóhajtással: „Sohasem fogom többé látni.” ‘

A regény első részének ez a rövidre fogott vázlata Makkai könyvében egy vaskos kötet korrajzává terebélyesedik. S e korrajz igen drámai. A szereplők nemcsak beszélnek a korról, hanem át is szenvedik azt. Komoran, bátran és önfeláldozással vállalják a magyar sorsot. Az öreg Erneyei egy ideig káromkodással könnyíti a gyalázatos események miatti felháborodását, de fia elfogatásának hírére hallva, ajkára fagy a szó és fájdalmába belepusztul. A szépséges Lilát is mindinkább hervasztja a bánat, jól sejti, hogy jegyese meghalt számára. Az egyetlen Erneyei lány is boldogtalanná, eszelőssé lesz léha férje mellett. Csak a hőslelkű édesanya vívja meg harcát a kegyetlen idővel: szüksége van rá gyermekeinek. Az ötvenes évek húsz-harmincéves nemzedékének nagy része, mint e példák is sejtetik, vagy elpusztul, vagy nincs mihez fogjon. Életpályáján legtöbbje megakad vagy csak későn érvényesül.

A regény második kötete az 1863. évben folytatódik. Itt új nemzedék váltja fel a régit. Erneyi Dávid öccse, a kis Áron, kit tízéves gyermekként ismertünk meg a regény elején, most már zsebében a végbizonyítvánnyal indul tudományos pályára. Nagyenyeden, majd külföldi egyetemeken tanul egyik jó barátjával és tanulmányai végeztével csakhamar enyedi tanári állást foglal el. Ha az első kötet meséje egy szerencsétlen házasság (Imre és Rozália) és boldogtalan szerelem (Dávid és Lila) körül forog, e második kötet a boldog szerelem és házasság könyvének mondható. Az elnyomatás is enyhül egy kissé: a kémrendszer zsandárai a fiatal szíveket már nem választják el egymástól, gyengéd viszonyaikat nem ellenőrzik (legfeljebb a fiúk bajusz- és szakállviseletét), így tehát egyre-másra születnek meg a házasságok. A léleknek az ilyen időben egyébként is a család az egyetlen menhelye. A sokat tétozó Erneyi Áron is követi öccsének, Énoknak és barátainak példáját a nősülésben s elveszi Lila legkisebb húgát, Bándy Esztit. Nehezen fogja ugyan fel, hogy Eszti mindenképen neki való leány s az őt szereti, de a derék lánykának végre is sikerül ezt szájába rágni.

A regénynek e második része kevésbé izgalmas mint az első. Az időnek múlni kell, míg az új nemzedék felnő, tanul, révbe ér, s Dávid sorsáról is érkezik valami hír. Ezért e részben több a leírás, papi adoma, a nagyenyedi teológiai élet multjának és a regény idejekori jelenének rajza, tanárok és diákélet jellemzése stb. Már a második rész elején hallunk valamit Dávid sorsáról is. A szegény fiú a rabságból megszökött s abban a reményben menekült Angliába, hogy szép hangja révén ott érvényesülni fog s Lila majd követheti oda. Később tudjuk meg, hogy a száműzöttek egy részének sorsa őt is utolérte, megtörte és lemerítette a nagyváros fertőjébe. Öccse, Áron sok nyomozás után mint élőhalottra talál reá, s a teljesen lezülött Dávid, ki öccsétől is megszökök, azt üzeni haza, hogy ne várják őt. Kéri öccsét, írja meg Lilának, hogy ő rég meghalt. Áron — mit tehetne egyebet — e kívánságnak eleget is tesz. A szerzőnek szép gondolata, hogy Lila, ki a sokévi várakozásban és gyötrelmes bizonytalanságban idegessé, majd fásulttá, végül csaknem búskomorra lett, Dávid halálhírére fel szabadul, régi kedélye visszatér, most már van hivatása, a

legszebb női hivatása e kornak: kegyelettel, büszkén és híven őrizni meg rabságban elhúnyt vértanú jegyesének tiszta emlékét.

Első pillanatra merészségnek látszik, hogy az író Jókai világába viszi az olvasót. A közvélemény szerint a szabadságharc utáni idő írói szempontból letarolt terület. Jókai kétségtelenül sokat merített e világból, de mégis maradt e korban elég érintetlen tárgy, hangulat, sőt akár újra megírható téma is. Makkai képzeletének a szabadságharc utáni világba utazása olyan sugallat, melynek iránytűje mellett tehetsége kedvező területre talál. S e terület a nyílt, egyszerű, becsületes lelkek világa. Bár többé-kevésbé minden korban voltak ilyen lelkek, történelmünk és irodalmunk hőskorában különösen gyakran fordultak elő. Az író tolla valósággal átmelegszik, mikor a hazafiasság mintaképeit és az egymás iránt jóságos, hálás és gyöngéd alakok egész sorát mutatja be. A meghitt otthont, a gyermeki lélek nyájas arcvonásait, a családi élet képeit és vonzó jeleneit, derűjét és bánatát igen szépen, sokszor megindítóan festi. E mélyen emberi vonások mellett, melyek egy-egy elnyomatáskorabeli család sorsát szemléltetik, rajza kiszélesül az egykorú Magyarország két évtizedének korrajzává. Ugyanígy szélesül ki a marosvásárhelyi, majd nagyenyedi iskolai élet leírása az erdélyi és külföldi szellemi kapcsolatok rajzává is.

A regényalakok egy része típus ugyan, de a legkedvesebbek közül való. Ilyen az önfeláldozó anya (Ernyeiné), a bűbájos házias leány (Lila), az öreg Erneyi stb. De ez nem is csoda, a vidéki élet elszigeteltsége akkor egyformábbá alakította ki az emberek gondolkozását, szokásait, egész jellemét. De e vonzó alakok között is kiválik a művelt és halk Bándy szeretetreméltó figurája. Szelidségével Jókait juttatja eszünkbe, amint összefont kezekkel fel-alá járkál, de képzelete nem tündéreket komponál: ott vannak azok vele a gyermekszobában: Lila, ez a tavaszról koratélbe hulló drága teremtés, és kis húgai: egy szebb jövő reménységei.

Makkai művészi megérzőkítője a lelki szépségnek, különösen a szeretet és gyöngédség érzelmének. A nemes gondolkodásmód, mellyel pl. Énok a maga munkájával visszaszerzett birtokot bátyjának, mint annak jogos birtokát felajánlja, em-

beri jósága által megindíthatja a legridegebb olvasót is. Csaknem minden alakjában van egy-egy gyöngéd vonás. Még a nagy ellentétek és összeütközések is végül szeretetben és gyöngédségben oldódnak fel s úgy látszik, hogy a két testvér (Lila és Janka) kálvinizmusának és katolicizmusának szembefordulásában, majd végül is békés kiengesztelődésében az író nemes példát akar felmutatni az igazi keresztyén és keresztyén hit testvériségére. De hogy is ne lenne természetes egy kis családi életnek ez a bensőséges szemlélete erdélyi írónál (Tamásinál és Nyirőnél is az), mikor még a nagy családot: Erdélyt is keresztül-kasul szövik a rokonság szálai. Egy nagy egységet érez itt az ember: egy vidék és nép tűnik szemünkbe, melynek völgyét és vizét, szokásait és nyelvét, gondolkodás- és érzésmódját s mindebben egy nagy mult zengő összhangját lehetetlen nem szeretni.

Kétségtelen, vannak a regénynek gyengébb fejezetei is. Ilyen pl. a Sisakban lefolyó mulatság, melyen a résztvevő diákok túlságosan pajkos tréfáikon maguk nevetnek az olvasó helyett. — Pókai Imre és Rozáli fölösleges kölőncei a különben is terhes gondú Erneyei családnak és egy kissé az olvasónak is. Stílustalanok is a jólevegőjű környezetben. — Fölösleges a Légeni-epizód is, valamint a bibliai Abiság felidézése a Bolyai Farkas-jelenetben. — Az akasztófa-jelenet borzalmát is talán még jobban lehetett volna enyhíteni s épen csak annyit jelezni, hogy Dávid nincs a halálraitéltek között stb.

Makkai hatásának legszembetűnőbb eleme elbeszélő készsége. Elbeszélő hangja mintaszerű, egyszerű és közvetlen. Nyelve gazdag, a nélkül, hogy fitogtatná a bőséget, stílusa természetesen ömlő, behízelt és művészi. Itt-ott jólesik hallani nyelvében a kifejezés és fordulatok egy-egy székelyes árnyalatát s egy-egy dallamos székelyszót. Mértéktartásra vall, hogy tárgyához és „kollegyom”-ot járt embereihez illően nem tüntet a népi székelyszó nyelvvel. Amint témája átfogó: egy-két család bújában-bajában az egész ország mély keservét és vigasztalanságát éreztető, oly átfogó a nyelve és előadása is: mindenkihez szól, közönsége lehet az egész magyarság.

Összefoglalva a bizottság véleményét: a regényt mozgalmas meséje, a mult század 50—60-as éveit művelődéstörténeti szempontból új vonásokkal gazdagító korrajza, sok nagyha-

tású, szinte filmre kívánczó jelenete, az író felfogásának nemzeti szelleme, elbeszélő művészete s a regény sokféle ágazó szárait összefogó ereje teszik méltóvá a jutalomra.

A bizottság tehát egyhangúan, tisztelettel javasolja a tekintetes Akadémiának, hogy a Körössy Flóra-jutalommal ebben az évben Makkai Sándor: Mi Ernyeiek c. regényét tüntesse ki, mert ez a mű felel meg leginkább az alapítvány feltételeinek és célzatának.

Budapest, 1941. április hó 2.

Szász Károly t. t.,
a bizottság elnöke,

Keményfy János l. t.,
a bizottság előadója,

Ravasz László ig. és t. t.,

Domanovszky Sándor ig. és t. t.,

Pukánszky Béla l. t.

a bizottság tagjai.

g) Jelentés a Chorin Ferenc-alapítvány 1940. évi kamatainak odaítéléséről.

A Chorin Ferenc-alapítvány 1940. évi kamatainak odaítélésére kiküldött vegyesbizottság az alapítványi ügyrend III. szakasza szerint megvizsgálta a jutalom szempontjából tekintetbe jövő munkákat. Korábbi eljárásához képest a bizottság, az alapítványi ügyrend II. szakasza értelmében, ezúttal is eleve figyelmen kívül hagyta egyrészt azoknak a szerzőknek műveit, akik a Chorin Ferenc-jutalmat már egy ízben megkapták, másrészt pedig a bizottság tagjainak munkáit.

A bizottság — eddigi gyakorlata szerint — először a Chorin Ferenc-jutalom elnyerése céljából a tek. Akadémia elé terjesztett egyetlen munkát, *Milhoffer Sándor* „A világ búzatermelése és áralakulása a világgazdasági válságtól a második világháborúig” című 136 ívrét lapnyi, gépírással készírtát bírálta meg. A szerző hosszú évtizedek óta méltán elismert munkása mezőgazdasági szakirodalmi munkának. Ebben a művében is sikerrel támaszkodik korábbi kutatási eredmé-

nyekre, amelyek a búzakérdést számos oldaláról hasznosan világítják meg. Ezúttal a rendelkezésre álló legújabb hazai és külföldi statisztikai adatokba mélyed el és jól áttekinthető képet nyújt több oly termelési, jövedelemeloszlási és fogyasztási összefüggésről, amelyen a búza árának alakulása múlik. Statisztikai vizsgálódásainak értékes vonása, hogy nem elégszik meg a búzaár ingadozásainak azon havi vagy negyedévi átlagos adataival, amelyeket az idevágó tőzsdei és egyéb jelentések közölni szoktak. E helyett a világ legfontosabb búzapiacainak mindegyik hónapra vonatkozó legalacsonyabb és legmagasabb tőzsdei árát a legközelebbi határidőre külön-külön dolgozza fel és az 1929-ben kitört világgazdasági válság kezdetétől mintegy a második világháború első évének végéig boncolgatja. Forrásmunkája következetes és lelkiismeretes. Figyelmének középpontjában azonban nem annyira tárgyának tudományos elmélyítése, mint inkább a vele kapcsolatos gazdaságpolitikai kérdések gyakorlati megoldása áll. Ebben a munkájában is hivatkozik még 1898-ban tett kezdeményezésére, amellyel az aratási biztosítás gondolatát hangsúlyozta. 1899-ben az északamerikai Minnesotában be is vették az aratási biztosítás intézményét. Fokozatos fejlődésének útján 1938-ban, az Északamerikai Egyesült Államok „Agricultural Adjustment Act”-jével kapcsolatosan ez az intézmény azután igen széles alapokon épült fel. A szerző elgondolása szerint a jelenlegi hazai és a nemzetközi búzakérdést korántsem oldják meg azok az újabb javaslatok, amelyek csak a kereskedelem megszervezésére irányulnak. Javaslat az, hogy a búzatermelést gazdaságonként bizonyos területnagyságon felül korlátozni kellene, amit egyrészt célszerű árpolitikai rendszabályok sora, másrészt pedig a búzának több esztendőre előre tekintő tartalékolása egészíthetne ki. Ezt a tervét szakszerű gazdasági érvekkel is következetesen alátámasztja, és gondolatfűzése főleg csak azon részeiben válik kevésbé teherbíróvá, amelyekben hatalompolitikai összefüggések területére is elkalandozik.

A bizottság megállapítja, hogy az elmúlt év folyamán nyomtatásban is több oly mű látott napvilágot, amelyeket szerzőik ugyan nem terjesztettek a tek. Akadémia elé, amelyek azonban a bizottság bíráló mérlegelésénél nem voltak figyel-

men kívül hagyhatók. Ezeknek a műveknek sorából az általános közgazdasági kérdések tárgykörében Éber Antal, Kislégi Nagy Dénes és Ajtay József, a mezőgazdasággal kapcsolatos kérdések területén Szeberthy János és Mennyey Géza, ipari vonatkozásban báró Malcomes Béla, a gazdaságtörténet terén pedig Kerekes György munkái érdemelnek különös említést. Azonkívül egynéhány érdemes gazdaságstatisztikai munka is megjelent.

Az általános közgazdasági művek tárgykörében *Éber Antal* „Mikép gazdagodhatunk ingyen?” (Budapest, a szerző kiadása, 1940. 230. l.) című könyvét méltán illeti az első hely. A felületes olvasó a munka címéből, előszavából és különösen ábráiból azt a benyomást meríthetné, hogy itt az átlagos színvonalú, népszerűsítő közgazdasági irodalom termékével áll szemben. A könyv címe, amelyet a szerző Czindery Lászlónak a „Századunk” 1844. évfolyamában megjelent és Széchenyi Istvántól részletes válasszal méltatott hasonló című cikksorozatától vett át, nem szerencsés, mert könnyen félre magyarázható. Az előszó hangja viszont túlságosan szerény. A szerző ugyanis azt állítja benne, hogy mindössze közgazdasági gondolkozásra és gondolkozó gazdálkodásra kívánja az olvasót tanítani a nélkül, hogy egyúttal rendszeres közgazdaságtani szakismeretekre is oktatni óhajtaná. A könyv ábrái pedig annyira leegyszerűsített alakban jelennek meg, hogy részben inkább derűt keltő, semmint észszerűen meggyőző hatásuk van. Az elmélyedő olvasó számára azonban a könyv szokatlanul értékes tartalmat nyújt. Szerény alaki célkitűzéseivel szemben tényleg végighalad a közgazdaságtan számos alapkérdésén és tartalmilag rendszeresen világítja meg a munkának, a tőkének, a pénznek, a hitelnek és a vállalkozásnak, tehát éppen a legfontosabb közgazdasági fogalmaknak egymásközi összefüggéseit. Vitatható, hogy a szerző a gazdasági szabadság eszményeinek dicsőítésében helyenként nem megy-e túl messze. Az az állítása sem fog osztatlan helyesléssel találkozni, hogy a klasszikus közgazdaságtan igazságainak követése a két világháború közötti időben is hasonlóan áldásos hatásokkal járt volna, mint egy évszázaddal korábban, a napoleoni háborúk befejezése után. Kétségtelen azonban, hogy a szerző ebben a művében a klasszikus közgazdaságtan

elméleti kincseiből ritka szerencsés kézzel tudta kihámozni azokat a tételeket, amelyek még a társadalmi fejlődés mai fokán is hasznosan értékesíthetők. Ezeket a tételeket szervesen kapcsolja egybe hosszú évtizedeken át gyűjtött közvetlen magángazdasági tapasztalataival és oly könnyed alakban tárja az olvasó elé, hogy a közgazdasági gondolkodást még a teljesen kezdő számára is vonzóvá és érdekessé teszi. Gondolatfűzésében még az oly viszonylag bonyolult összefüggések is egyszerű és világos alakot öltenek, mint amilyen pl. az összehasonlított költségek tana vagy a pénz értékének fogalmi elmélete. Különösen sikerültek a könyvnek a takarékosságról és a tőkeképződésről szóló fejezetei, amelyek maradandóan és alapvetően fontos közgazdasági követelményeket domborítanak ki.

A gazdasági szabadság tanításainak szolgálatában áll *Éber Antal*nak 1940-ben megjelent „Széchenyi gazdaságpolitikája” (Budapest, Franklin Társulat kiadása, 1940. 278 l.) című műve is. Ebben élénk és színes tollal méltatja Széchenyi közgazdasági gondolatvilágának fokozatos kialakulását és a termelés, valamint a jövedelemmegoszlás főbb kérdéseire vonatkozó részleteit is. A múlt század első felének azon gazdaságpolitikai problémáiba, amelyek a nemesek és a jobbágyok egymásközi jogviszonyai köré épültek fel, sikeresen mélyed el. Különös figyelmet itt is azoknak a fejezeteknek szentel, amelyekben a korábbi közgazdasági kötöttség megszüntetését és a szabad kereskedelem kibontakozását tárja az olvasó elé. Széchenyinek mint gazdaságpolitikusként azonban nemcsak szabadelvűségét, hanem önzetlenségét is következetesen hangsúlyozza és figyelemreméltó elméleti következtetéseket fűz a legnagyobb magyarnak azon ismert alapelvéhez, hogy aki a közösségnek akar használni, annak — legelső kötelességeként — saját magángazdasági érdekei túlságos hangsúlyozásáról le kell mondania. Forrásmunkája ebben a művében is alapos.

Tudományos magva is értékes annak a céltudatos népszerűsítő munkának, amelyet *Kislégyi Nagy Dénes* „Híres kereskedők” (TÉBE Könyvtár, 105. szám. Budapest TÉBE kiadványai, 1940. 173 l.) címen tett közzé és amely 14 középkori és újkori nagy kereskedőcsalád emelkedéséről, vala-

mint letűnéséről tartott rádióelőadásait tartalmazza. Mind-egyik fejezet következetesen domborítja ki a vállalkozói tevékenység közgazdasági szerepét. Ez a törekvés különösen az egyre terjeszkedő állami tervgazdálkodás idején érdemel figyelmet, amidőn az egyéni kezdeményezés hatalmas közgazdasági horderejét még a tudományos kutatás is gyakorta hajlandó elhanyagolni. A bizottság ennek a műnek bővebb méltatását csupán azért mellőzi, mert tudomására jutott, hogy a munka a budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Horthy Miklós-alapítványa 1940. évi kamatainak odaitélésénél tekintetbe jöhet, és hogy érdemeire a megfelelő akadémiai bizottsági jelentés részletesebben is utal.

Ugyancsak főleg a nagyközönség helyes tájékoztatásának terén tűnik ki *Ajtay József* „A pénz közgazdasági szerepe és jelentősége. Szükség van-e új társadalmi és közgazdasági rendszerre?” (Budapest, Az Ország Útja kiadása, 1940. 74 l.) című dolgozata. Érdeme, hogy beható szakirodalmi előtanulmányok segítségével mutat rá a pénzfátyol mögött meghúzódó termelési; forgalmi és fogyasztási összefüggésekre. Világosan fejt ki, hogy mennyire ezeken az összefüggéseken múlik a gazdasági jólét emelésének lehetősége és hogy mennyire ártalmasak azok az elgondolások, amelyek — a pénz lényegét félreismerve — csupán a pénz oldalán végrehajtott műveletekkel akarják a közgazdaságot gyarapítani. A dolgozat gyengéje viszont, hogy túlságos egyoldalúsággal becsüli alá azoknak a gazdaságpolitikai rendszabályoknak gyakorlati lehetőségeit, amelyek nem az áruoldal, hanem a pénz összefüggéseiből indulnak ki. A szerző figyelmét nyilvánvalóan elkerülték az újabb gazdaságtudományi kutatásnak azon eredményei, amelyek Hawtreynak és követőinek tanítása, valamint általában az ú. n. „monetáris” konjunktúraelmélet köré épülnek fel. Egyoldalú az az érvelése is, amellyel a pénzhelyettesítőknek az árszínvonalra gyakorolt hatását csekélynek tünteti fel.

A mezőgazdaság kérdéseit a munkások érdekeinek szemzőgéből sikerrel világítja meg *Szeberthy János* „Mezőgazdasági munkásvédelem” (Közgazdasági Könyvtár XXIII. kötet, Budapest. A Magyar Közgazdasági Társaság kiadása, 1940. 439 l.) című műve. Dicséretes szorgalommal tekinti át a magyar mezőgazdasági munkáskérdés újabb történeti kiala-

kulását és azon tételes rendelkezések, valamint statisztikai adatok széles területét, amelyek a társadalompolitika mezőgazdasági összefüggéseire vonatkoznak. Világosan látja, hogy a társadalompolitikai vívmányok a termelési költségeknek mennyire súlyos megterhelését jelenthetik. Megállapítja azonban, hogy az érdekelteknek az idevágó áldozatokat el kell vállalniuk, ha a nemzet néperőállományának egyharmadát kitevő mezőgazdasági munkásság és törpebirtokosság védelmét nem akarjuk elhanyagolni. Tárgyának behatóbb tudományos elmélyítésére ezen a ponton — a mezőgazdasági jövedelmezőség és termelékenység kivizsgálásának irányában — bő alkalma nyílt volna. E helyett több igyekezettel merül el az egyes mezőgazdasági társadalompolitikai intézmények leírásában és inkább gyakorlati szempontokból való méltatásában. A rendelkezésre álló hazai szakirodalmat igyekezettel dolgozta fel, a külföldi forrásoknak azonban csak viszonylag kevés figyelmet szentel. Ilyképpen a mezőgazdasági társadalompolitikának inkább csak jól áttekinthető kézikönyvét, semmint tudományos boncolgatásra törekvő megvilágítását nyújtja.

Elsősorban tudományos rendszerességre törekszik ezzel szemben *Mennyey Géza* „A földhitel. I. kötet: Történelmi kifejlődése” (a „Darányi Ignác” Agrártudományos Társaság Kiadványai. Szerkeszti: dr. Ihrig Károly, 2. szám, Budapest, „Darányi Ignác” Agrártudományos Társaság, 1940. XI és 284 l.) című könyvében. Amit benne a földhitel ókori és középkori fejlődéséről mond, az javarészt túlságosan vázlatos. A munka tudományos értéke inkább azokban a fejezeteiben keresendő, amelyekben a legújabb kor és főleg a legújabb magyar földhitelügy fejlődését mutatja be. Ezekben a fejezeteiben világosan emeli ki a földhitelnek döntően fontos nemzetgazdasági szerepét és több oly összefüggést is megvilágít, amelyet gazdaságtudományi kutatásunk eddigelé elhanyagolt. A szerző vasszorgalommal hordta egybe a tárgyára vonatkozó történeti adatokat és ezzel hazai szakirodalmunkban hézagot pótol. Egybegyűjtött történeti adatainak boncolgató feldolgozására és gazdaságtudományi szempontokkal való

átítására kevesebb figyelmet fordított. Igen terjedelmes irodalmi forrásanyagot használt fel. Levéltári kutatáshoz azonban nem folyamodott, és irodalmi utalásai helyenként több munkára, csoportosan vonatkoznak. A szerző mégis jól használható történeti alapvetését nyújtja a magyar földhitel kérdéseinek. Vizsgálódásainak alapján az idevágó gazdaságelméleti kutatás is most már tetemesen könnyebbé válik.

Igen hasznos munkával gyarapította szakirodalmunkat báró *Malcomes Béla*, akinek korábbi gazdaságtudományi műveiről a Chorin Ferenc-alapítvány kamatainak odaítéléséről szóló bizottsági jelentések az utóbbi években már több ízben elismerőleg emlékeztek meg. „Magyar Ipargazdaság” 2 kötet. (Budapest, a szerző kiadása, 1940, 338 és 407 l.) című legújabb műve tudományos készségének egyenesvonalú fejlődéséről tanúskodik. Iparpolitikai irodalmunk általában nem mondható szegénynek. Számos részletkérdését a szakmunkák hosszú sora teszi vizsgálat tárgyává. Mindaddig nem rendelkezünk azonban oly átfogó kézikönyvvel, amely a magyar iparpolitika egészére vonatkozólag nyújt tájékoztatást. A szerző ezt a hiányt most sikeresen küszöbölte ki. Rendszeres alapossággal tekinti át azoknak a kérdéseknek széles területét, amelyeknek megvilágítása ipari és iparpolitikai ismereteinket gyarapítja. Közgazdasági szempontból nevezetesen azok a fejtegetései érdemesek figyelemre, amelyekben az ipar mezőgazdasági, kereskedelmi, népmozgalmi és pénzügyi vonatkozásait taglalja. Ipartörténeti visszapillantásában főleg az utolsó évszázad fejleményeit boncolgatja és az első világháború óta bekövetkezett haladást különösen élénk színekkel ecseteli. Idevágó gondolatfűzésén előnyösen látszik meg, hogy tárgyát közvetlen gyakorlati szemléletből is alaposan ismeri. Ez állapítható meg arról a fejezetéről is, amelyben a magyar ipari nevelés és szakoktatás történeti kibontakozását dolgozza fel. Módszeres vonatkozásban igen értékes szempontokat nyújtanak fogalmi elhatárolásai, amelyekkel a kisipar, a középipar és a nagyipar egymástól való megkülönböztetésére törekszik. A gyakorlati szakember is kétségtelenül hasznosan forgathatja a mű azon fejezeteit, amelyek a ma-

gyar ipargazdaság árpolitikai, vámpolitikai és társadalompolitikai alapvetésével foglalkoznak. Ezek a fejezetek szorgalmas forrásmunka alapján tekintik át az idevágó legújabb rendelkezéseket is és több vonatkozásban szerencsés kézzel mutatnak rá a még megoldásra váró feladatokra. Sorukban különösen azok a gondolatok szívlelendők meg, amelyeket a szerző a magyar ipar észszerűsítésének kapcsán fejt ki. Beható figyelemben részesíti még az ipari nyersanyag- és energiagazdálkodás fontos kérdéscsoportját is. A munka utolsó része egyes gyáripari főcsoportjaink termelési adatainak jól áttekinthető leírását nyújtja.

A szerzőt egész gondolatmenetében két következetesen hangsúlyozott alapgondolat vezeti. Egyrészt meggyőződéses híve a további magyar iparfejlesztés ügyének: pontról-pontra világosan látja, hogy nemzetgazdasági jólétünk jelentékeny mértékben függvénye további iparosodásunknak. Másrészt annak az álláspontjának is következetesen igyekszik érvényt szerezni, hogy a magyar iparfejlesztés problémái a jelenlegi nemzetközi helyzetben főleg csak jól átgondolt tervgazdasági alapon oldhatók meg. Ennek a második vezérlő szempontjának szolgálatában mélyed el annyira elismerésre méltó tárgy-szeretettel a különböző magyar iparpolitikai intézmények céljának és tevékenységének vizsgálatába. Alapos ismerője a tőle tárgyalt kérdések szakirodalmának. Statisztikai sorsórait a hivatalos forrásokból többnyire készen veszi át és további feldolgozásukra általában nem törekszik. Gazdaságelméleti szempontokat inkább csak elvétve érint; főcélja mindvégig inkább a gyakorlati ember kimerítő és rendszeres tájékoztatása marad.

Ipari összefüggésekkel foglalkozik az a gyűjteményes munka is, amely *Rézler Gyula* szerkesztésében „Magyar gyári munkásság. Szociális helyzetkép” (Közgazdasági Könyvtár. Kiadja a Magyar Közgazdasági Társaság. XXIV. kötet, Budapest, 1940. 243 l.) címen kilenc ifjabb szerző tollából jelent meg és amely komoly tárgyilagossággal mutatja be gyáripari munkásain különböző csoportjainak életszínvonalát.

Kerekes György, gazdaságtörténeti szakirodalmunk régi

munkása, „Polgári társadalmunk a XVII. században”, (Kassa, „Wiko” Kö- és Könyvnyomdai Műintézet, 1940. 302 l.) címen figyelemreméltó művet tett közzé. Korábbi, hasonló tárgykörű kutatásainak kapcsán ezúttal Schirmer János (1625—1674) kassai kereskedő üzleti könyvéből merített adatok felhasználásával vázolja a felvidék áruforgalmi viszonyait. Előadása könnyen gördül és a tágabb olvasóközönség számára élvezetes. A szerző azonban tárgyának inkább csak magángazdasági vonatkozásaiba mélyed el és közgazdasági összefüggéseit részben elhanyagolja, részben pedig felületesen kezeli. Helyenként tárgyi tévedésektől sem mentes.

Az év gazdaságstatisztikai szakirodalmának érdemes alkotásai találhatók Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának kiadványai között. Ebben az esztendőben látott napvilágot Illyefalvi I. Lajos szerkesztésében a „Piackutatói munkálatok” III. kötete (Statisztikai Közlemények, 92. kötet, 1. szám, Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1940. 221 l.), amely a korábbi kötetekéhez hasonló alapossággal dolgozza fel a főváros ellátásának statisztikai kérdéseit. Ez a III. kötet azokat az élelmiszerfogyasztásra és árúelosztásra, valamint áralakulási összefüggésekre vonatkozó tanulmányokat foglalja egységes keretbe, amelyek az 1939. év folyamán már a székesfőváros Statisztikai Értesítőjében külön-külön megjelentek. *Illyefalvi I. Lajos* „A székesfőváros jelentősége hazánk anyagi és szellemi művelődésében” (Budapest, a székesfőváros kiadása, 1940, 150 ívrét l.) című műve, amely a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal hetvenéves fennállását ünnepli, főleg a terjedelmes anyag rendszeres feldolgozásával és a térbeli ábrázolás ötletesen újszerű alkalmazásával tűnik ki. Közgazdasági vonatkozású fejezeteiben egyaránt felöleli Budapest ipari és kereskedelmi, közlekedési, hitelügyi és pénzügyi fejlődésének ábrázolását. Széleskörű forrásmunkája és rendszeres áttekinthetősége révén említést érdemel *Schuler Dezső* „Hatósági és társadalmi embervédelem Budapesten”, II. kötet (Statisztikai Közlemények. Szerkeszti dr. Illyefalvi I. Lajos, 90. kötet 1. szám, Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1940. 543 l.)

című munkája, amely a székesfőváros társadalompolitikai intézményeit számszerűleg és ábrákkal is jól ismerteti.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet 1940-ben is több kiváló gazdaságstatisztikai dolgozatot adott ki. Ezek azonban — főleg mezőgazdasági tárgyukörüknél fogva — inkább a Serbán János alapítvány jutalomdíjával kapcsolatban említendőek meg.

A bizottság örömmel állapítja meg, hogy az említett művek korántsem merítik ki az elmúlt évi közgazdasági szakirodalom érdemes alkotásainak sorát. Rajtuk kívül még több oly munka is megjelent, amely általában ugyan értékesnek tekinthető, a Chorin Ferenc-jutalom odaitélése szempontjából azonban akár célkitűzésénél, akár módszerénél, akár pedig terjedelménél fogva már eleve nem jöhet tekintetbe. A fentiekben külön is méltatott gazdaságtudományi munkák között több olyan van, amelyre való tekintettel megállapítható, hogy a hazai gazdaságtudomány fejlődésének vonala általában az elmúlt esztendőben sem torpant meg. A kutatási törekvés a rendkívül nehéz viszonyok ellenére is örvendetes színvonalon mozgott és áldozatkész önfegyelmekkel érlelte meg gyümölcseit.

A bizottság mégis úgy véli, hogy éberén kell örködni azon becses hagyományok megtartásán, amelyek a mérlegeléseinek tárgyát tevő jutalomdíj eddigi pályafutásához fűződnek. Éppen ezért következetesen kívánja fenntartani azt a magas színvonalat, amelyet a jutalomdíjjal eddigelé koszorúzott művek jelentenek és amely egyúttal kötelezőleg szabja meg a további odaitélésénél alkalmazandó mértéket is. Ezt a mértéket kifogástalanul az elmúlt esztendőben megjelent szakmunkák egyike sem ütötte meg, noha sorukban több van, amelyeknek szerzői buzdítást érdemelnek. A bizottság felhívja a tek. Akadémia figyelmét arra, hogy különösen Milhoffer Sándor és báró Malcomes Béla művei a kiosztásra kerülő és célkitűzéseiknél fogva inkább megfelelő egyéb közgazdasági vonatkozású alapítványi díjakból lennének jutalmazhatók. A bizottság egyúttal azzal a javaslattal járul a tek. Akadémia elé, hogy a Chorin Ferenc-alapítvány 1940. évi kamatait *ne adja ki*, hanem — az alapítványi ügyrend VI.

szakaszának értelmében — későbbi művek jutalmazására vagy kinyomatási költségeiknek fedezésére tartalékolja.

Budapest, 1941. április havában.

Heller Farkas r. t., *vitész Surányi-Unger Tivadar* l. t.,
a bizottság elnöke, a bizottság előadója,

Hegedűs Loránt ig. és t. t.,

Fabinyi Tihamér ig. t.,

Navratil Akos r. t.,

Telegdi Roth Károly l. t.,

Rohringer Sándor l. t.,

a bizottság tagjai.

h) Jelentés a Magyar Általános Köszénbánya Részvénytársulat Berzeviczy Albert-alapítványa jutalomdíjának odaítéléséről.

A Magyar Általános Köszénbánya r. t. Berzeviczy Albert-alapítványának jutalmát 1941-ben a történettudomány és a közgazdaság körébe tartozó, a megelőző három évben nyomtatásban megjelent műnek lehet odaítélni.

Alulírott, javaslatként kiküldött bizottság úgy találta, hogy mivel a számbajövő közgazdasági művek más jutalmakban is részesíthetők, illetőleg túlnyomó részben már részesültek, a jutalomra történettudományi munkát hoz javaslatba. Hosszabb megfontolás és válogatás után a bizottság egyhangú véleménye az, hogy a Tekintetes Akadémia a jutalmat Mályusz Elemér, *A magyar társadalom a Hunyadiak korában* című munkájának ítélje oda, amely 1939-ben jelent meg a Mátyás Király-Emlékkönyvben, 124 negyedréten lapon.

Mályusz Elemér mindig beható forráskutatásokra támaszkodó középkori társadalmi és alkotmánytörténeti munkásságának érett gyümölcse ez a munka, amelyet szépszámu kiváló, kisebb-nagyobb tanulmány előzött meg. Szerzője régen érzett hiányt pótolta vele. Tulajdonképpen az egész XIV. és XV. szá-

zad társadalmi fejlődését tisztázza, felvetve a hűbériségnek és a rendiségnek a külföldi irodalomban sokszor megvitatott problémáját, amelyet régebbi alkotmánytörténeti irodalmunk mindig elutasított magától, mint összeférhetetlent a magyar királyság mindenkor fennálló egységével. Mályusz nem ok nélkül hangoztatja, hogy a hűbériség nem járt mindig anarchiával és az államhatalom gyengeségével, mint azt azok gondolják, akik a hűbériség fejlődésével nincsenek tisztában.

Az átmeneti formát a rendiség felé Mályusz nálunk is a hűbériségben látja, amelynek sajátos, magyar fajtáját Szekfü Gyula „oly mesterien jellemezte”. Szekfünek a familiaris viszonyról írt munkája óta, amely felfedezte nekünk ezt az intézményt, történetkutatóink egyre fontosabbnak látják azt. Mályusz bátran szakítva a hűbériség gondolatától is irtózó hagyományos nézetekkel, levonja a következtetést a familiaris viszonyra vonatkozó kutatásokból és a XIII—XIV. századot a hűbériség korának mondja.

Az újítás merésznek látszik, de ha elolvassuk Mályusz érvelését, igazat kell adnunk neki, mert e korszaknak valóban a familiaritas a legjellemzőbb vonása úgy az előzővel szemben, mikor a király nagyhatalma, mint a következővel, mikor a király és a rendek közt megoszló közhatalom adja meg a korszak jellegét. Ennek a kései magyar hűbériségnek megvan a persze sajátos, a nyugatitól eltérő jegyei, mint számos más nyugaton is ismert intézmény a mi viszonyainknak megfelelő jelleget öltött, de megtalálhatók benne mindazok a vonások, amelyek a hűbériséget általában jellemzik. A hűbéri kapocs kifejlődésének alapfeltétele uralkodó társadalmi réteg kialakulása, ami nálunk a XII—XIII. században a nemesség kiváltságainak létrejöttével és nagybirtokos osztály megjelenésével megy végbe. Mihelyt e társadalmi osztályok megvannak, feltűnik a magyar hűbéri viszony is, a XIII. század végén már országsszerte ismert intézmény, amint azt 1298. évi törvények bizonyítják.

Mályusz megtalálja a familiaritásban ugyanazokat a vonásokat, amelyeket Max Weber a hűbériségről általában mint jellemzőket megállapít: szabadság, önkéntesség, hűség, harcos jelleg, és nem hiányzott a láncszerű kapcsolat sem, amelynek eddig ismert példáit Mályusz szaporítja. A katonai szolgálat fe-

jében nyert föld még nem a hűbériség bizonyítéka. Azt hittük eddig, hogy a nagybirtokos és familiaris között dologi jogi kapcsolat, föld átengedése nem volt, s ebben különbözött a magyar hűbériség a nyugatitól. Mályusz azonban szép adatokkal bizonyítja, hogy az urak birtokokat, egész jobbágysálfalvakat adtak át a familiarisaiknak s ilyen módon hasznosították uradalmaikat — hadi célból. Megtalálja azonban a különbséget abban, hogy familiaris viszonyba nem nemesek is léphettek, azonban a döntő szerep mindig a nemes familiarisoknak volt. Ezt azzal magyarázza, hogy a magyar nemességet a középkor végén még nem határolták el éles vonalak, amire szinte meglepő adatokat tud felsorakoztatni. A másik különbséget abban látja, hogy míg a hűbéri viszony öröklődő, hosszú tartamú, a dominus-familiaris kapcsolat könnyen felbomlik. Eldönti az igazságszolgáltatás vitás kérdését is, amely területen az állam egyedül tudta megőrizni befolyását. A nemes familiaris felett, amint azt már Szekfű állította, a dominus bíraskodik, a legsúlyosabb ügyekben azonban a királyi bíróságok.

A familiaris viszony a magyar társadalom egész uralkodó rétegének életét áthatotta. Ez volt a köznemesek felemelkedésének módja. Egy csomó familiaris felfelé ívelő pályáját rajzolja meg. Toldy Miklós, Thuróczy, Werbőczy, Tomory és ezernyi társuk ezen a módon tudott kiemelkedni „falujuk szűkreszabott határai közül”.

A familiaritás intézménye előmozdította a nagybirtok megerősödését a XV. században. Pompás képet ad Mályusz a nagybirtokos családok vagyoni és hatalmi gyarapodásáról, amely nem sokban maradt el a német territoriális fejedelmekétől, de rámutat az okokra is, amelyek megakadályozták, hogy a nagybirtok nálunk tartománnyá tudjon szervezkedni. A szabadok feletti bíraskodás jogát a magyar nagybirtok nem tudta megszervezni, pedig Németországban ez volt a döntő tényező a tartomány úri hatalom kifejlődésében.

Magyarországon a társadalom és az állam fejlődése a XV. század közepén eljutott oda, mint előadásával Mályusz bizonyítja, ahol a német birodalom a XIII. században volt: a hűbériség, a familiarisok tömegére támaszkodó nagybirtok megbénítással fenyegette a központi hatalmat.

S itt kapcsolódik be Mályusz munkájának legszebb és legeredetibb része: Mátyás király az uralom intézményes biztosítása végett a hűbériség helyett a rendiségnek tudatosan biztosította az érvényesülést. Hangoztatja persze azt Mályusz, hogy a rendiség nem lehetett egy ember műve, az a társadalmi fejlődésben gyökerezett.

„A köznemesség renddé kovácsolódása” hosszú fejlődéssel ment végbe. A XIV. században még a megyében kis társadalmi közösséget irányított az igazságszolgáltatással és a közigazgatással, a század végén már a fenyegető török veszély elhárításáról tárgyal az országgyűlésen. A XV. században önszántukból gyűlnek már össze a nemesek, kedvezményeket csikarnak ki maguknak, hogy azután Mátyás határozott célokat és feladatokat tűzzön eléjük, áldozatokra kényszerítse őket az ország érdekében.

Mályusz jól állapítja meg, hogy a rendi országgyűlés intézményének kifejlődése nálunk is, mint másutt, az állam érdekében teendő erőfeszítésekkel függ össze, nem lehet szó arról, hogy már az aranybulla korában országgyűléseket tartottak. Mátyás idejében az országgyűlések teremtették meg a kapcsolatot a király és a köznemesség között.

Mályusz előadásából megismerjük azokat az intézkedéseket, amelyekkel Mátyás a köznemesség befolyását emelte és amelyeknek örök érvényességet szánt, amint azt az 1486. törvény kifejezésre juttatja. Ha mindazt, amit Mátyás tervszerű eljárásáról mond, figyelembe vesszük, be kell látnunk, hogy valóban az ő uralkodása alatt lett az államforma teljesen rendivé, habár már jóval előbb is voltak rendi intézményeink. Megértjük jobban azt a szerepet is, amelyet a köznemesség a Mátyás halála utáni időkben játszani tudott.

A rendiség nem jelenthette a hűbéri társadalmi forma hirtelen megszűnését. A familiaris viszony, mint Mályusz hangsúlyozza, továbbra is, még hosszú ideig érvényesült a társadalmi életben.

Kitűnően jellemzi Mályusz a nagybirtok reakcióját Mátyás halála után és az ő előadása révén megértjük a Jagellók korának eddig csak politikai szempontból látott s így illogikus fordulatokban bővelkedő országgyűléseit. Először felújultak a Mátyás előtti állapotok: a főurak lesznek egyedüli

hatalmi tényezőkké. II. Ulászló gyengesége lehetővé tette ezt. Megszerzik a határvámokat, kiterjesztik fennhatóságukat a városokra, a vajda még a székelyeket is földesúri hatalma alá akarja hajtani. Fontos, amit Mályusz az állandó adó sorsáról mond. Miután ezt, mint Mátyás legkárosabb újítását, halála után megszüntették, 1493-ban újból megszavazták, de úgy, hogy azt uradalmaikon ők maguk szedték, így a király jövedelmének egyharmadát elvesztette, a főurak meg nem állították ki az adóból a katonaságot, hanem familiarisaikat fizették meg vele.

A köznemesség nem a királyi hatalom korlátozására törekedett, hanem ellenkezőleg, régi fényének visszaállítására. Szerepe igen kedvező megvilágítást nyer Mályusz munkájában. Baja az volt, hogy nem voltak megfelelő vezetői, és a király sem tartott vele. Az elért engedményeket Mályusz annak tulajdonítja, hogy a főurak visszaélései folytán felkorbácsolt szenvedélyek lecsillapítására voltak azok elkerülhetetlenek. A vívmányok eleinte szerények voltak, gyakran csak ígéretek, amelyeket utóbb nem teljesítettek. Azért a végrehajtó hatalomból is részt kellett kérniök és fokozatosan iparkodtak a királyi tanácsban helyet foglalni. A köznemesség gyenge volt a hatalom megszerzésére a főurakkal szemben, valóságos befolyáshoz csak akkor jutott, amikor szövetségre lépett a legnagyobb főúri családdal, a Zápolyaival.

Legnehezebb volt a társadalmi helyzeten változtatni, a familiáris viszonyon, amely a köznemességre gazdaságilag előnyös volt. Az „una et eadem nobilitas” programjának megvalósítása, amelyet Werbőczy fejezett ki, annyit jelentett, hogy a „vertikális tagozódású társadalmat” horizontálissá változtassák, oly rétegekre bontsák, amelyek tagjai közt erősebb az összetartozás érzése, mint a dominus és familiarisa között. Mályusz szerint ez akkor vált lehetségessé, amikor a nemzeti célkitűzések tudata felébredt a köznemességben, amikor hivatásának tudatára jutott. Éleselméjű és megfontolásra méltó gondolatot vet fel ezzel. Lehetővé tette a nagy társadalmi változást az a körülmény, hogy a főuraknak a pénzgazdaság terjedésével szintén érdekükké vált a familiáris kapcsolat lazítása.

A főúri és a köznemesi program, amely az 1518. évi

országgyűlések határozataiban jutott kifejezésre, a munkában kitűnő megvilágításra talál; ezekben, mint Mályusz mondja, a hűbéri és a rendi gondolkodás állott egymással szemben. A két párt mérkőzése, mint két egymástól eltérő gondolatvilág harca áll így egymással szemben, történelmileg érthetővé válik akkor is, ha meggondoljuk, hogy magyar felhevüléssel és magyar szalmaláng tüzével vívták azt meg. Mályusz ilyen alapon joggal figyelmeztet arra, hogy ezek a pártviszályok nem megbélyegző jelenségei történelmünknek, csak a külpolitikai helyzet tette azokat katasztrofálissá.

Hosszú és fáradságos kutatómunka alapján a mi forrászegényiségünk mellett az adatok néha meglepően gazdag tárházából merítve oly téren alkotott Mályusz eredetit, ahol számos előítélettel, régi, meggyökerezett nézetekkel találta magát szemben. Önálló gondolkozása, éles kritikája képessé tette őt oly munka megírására, mely ha részleteiben itt-ott talán módosulni is fog, nagyértékű és jelentőségű gazdagsága társadalom- és alkotmánytörténetünknek.

Domanovszky Sándor ig. és t. t., *Eckhart Ferenc* r. t.,
a bizottság elnöke, a bizottság előadója,

Hajnal István r. t.,

Kováts Ferenc l. t.,
a bizottság tagjai.

i) Jelentés a Kónyi Manó-jutalom odaítéléséről.

Mindenekelőtt jelentjük, hogy e jutalomdíjra a legutóbbi nagygyűlésen hirdetett határidőre pályamű nem érkezett. Ennek folytán bizottságunk feladata abban állott, hogy az 1938—1940. évkör tárgykörünkhöz tartozó irodalmának áttekintése alapján tegyen javaslatot a Tek. Akadémiának e jutalomdíj odaítélése tárgyában.

A Kónyi Manó-jutalomdíjnak az alapítólevél megállapítása szerint az a célja, hogy bizonyos időközökben oly művek, illetve tanulmányok jutalmaztassanak, amelyek publicisztikai irodalmunkban kitűnnek, vagy legújabbkori történetünket tár-

gyalják, vagy pedig bizonyos tekintetben elősegítik elvesztett területeinknek békés úton való visszaszerzését.

Ami az első helyen említett szempontot illeti, a szóbanforgó évkörben is, mint az elmúltakban, számos jeles publicistánkra hivatkozhatnánk. Azonban az a körülmény, hogy az alapítólevél a napi pártpolitika teljes kizárását írja elő, megnehezítette, sőt majdnem lehetetlenné tette számunkra, hogy a jutalmazandót e körből válasszuk ki.

Áttérve az alapítólevélben második helyen említett tárgykörre, főlemlítjük itt mindenekelőtt, hogy a legújabb történetünkkel foglalkozó irodalomban újakkal gyarapította érdemeit a világháborúval és Trianonnal kapcsolatos események okmányyszerűen hiteles tisztázása terén Horváth Jenő: *A magyar kérdés a XX. században* c., két kötetes Akadémiánk kiadásában megjelent munkájával s ugyanő *A millenniumtól Trianonig* címen az 1896—1920. évek történetét is megírta. Munkásságát Akadémiánk a Kónyi Manó-díjjal már 1932-ben kitüntette.

Az utóbb említett mű tárgyát folytatja tovább Gratz Gusztáv: *A világháború utáni kor története* c. jeles tanulmánya, amely az 1918—1938. évek politikai eseményeit tekinti át s először *A mai világ képe* c. többszerzőjű mű második kötetében (1939) jelent meg.

Mind művészi formájával, mind tartalmának eredetiségeivel kiemelkedik ebben a csoportban Kornis Gyula tagtársunknak négy kitűnő tanulmánya, ú. m. *gróf Apponyi Albert*ről a Kisfaludy-Társaságban tartott nagyarányú emlékebeszéde, *gróf Tisza István*ról a Tisza István-Társaskörben elmondott megemlékezése, valamint *gróf Klebelsberg Kunóról* és *Horthy Miklósról* kormányzónkról írt tanulmányai, amelyeket együtt most *A magyar politika hősei* c. legújabb (1940) nagy művében olvashatunk.

Az alapítólevélben felsorolt szempontok szerint harmadik csoportba foglalható, vagyis olyan műveknek sorában, amelyek Nagymagyarország gondolatának és területi integritásunknak érdekeit szolgálják, ebben az évkörben is számos kiváló művel találkozunk irodalmunkban. Megjelentek újabban is oly idegennyelvű vagy több idegen nyelven is kiadott művek, amelyeknek főcélja, hogy hazánkat és népét a külfölddel az igazsághoz híven megismertessék. Vannak közöttük általa-

nosak, mint pl. a Baranyai Zoltán külügymin. tanácsos szerkesztésében huszonhat előkelő írónk tanulmányát *Visages de la Hongrie* (Paris, Libr. Plon) címen egyesítő nagy kiadvány, részletesek, mint Erdélynek és külön problémáinak gróf Teleki Pál miniszterelnök szerkesztésében s a Magyar Történelmi Társulat kiadásában magyar, német és olasz nyelven megjelent ismertetése, a Lukinich Imre által szerkesztett *Die siebenbürgische Frage* c. tanulmánygyűjtemény és mások. Mind igen érdemes művek, de a névszerint felsoroltak és a külön nem említettek is több szerző munkáját foglalják egy kötetbe, közülök egyet csak mások sérelmére választhatott volna ki bizottságunk. — Itt említjük meg nagyérdemű külföldi jóbarátaink, mint az azóta elhunyt Visc. Rothermere, továbbá Lilis Cialdea, Const. de Grunevald nevét, valamint azt, hogy ez év kör folyamán Kövér Gusztáv és Birinyi K. Lajos honfitársaink sem szüntek meg külföldön és idegen nyelven tovább küzdeni a magyar ügy igazságáért.

Kiemelkedik ebben a csoportban gróf Bethlen István *L'Ungheria e l'Europa* c. műve, mely a mai magyarság legégetőbb politikai és gazdasági problémáit nagy államférfiúi gondtal és éleslátással világítja meg az olasz közönség előtt. Ugyanőt mint újabbkori történetünk kiváló munkását is tekintetbe vehetjük. *Horthy Miklós* kormányzónkról Akadémiánk 1940. március 18-i összes ülésén tartott ünnepi beszéde valószínű remekmű. Azonban gróf Bethlen István országépítő s a területviszasszerzést előkészítő munkája Akadémiánk részéről már kellő méltánylásban részesült egy másik díj kiosztása alkalmával.

Így ebben a csoportban is megint Kornis Gyula tagtársunkra kell gondolnunk, elsősorban arra a kitűnő essay-re, amely — *A magyarság, mint a világtörténet hőse* címen — már említett nagy munkájának befejező szakaszát alkotja s ezenkívül 1938-ban németül és angolul, 1939-ben pedig lengyel nyelven is megjelent. A magyar nemzet tevékenységének ez a minden egyes művelődési ágra kiterjedő áttekintése kiválóan alkalmas arra, hogy rokonszenvet ébresszen a külföldön nemzetünk iránt. De itt említjük meg azt a rendkívül találó és lesújtó cáfolatot is (*Történész-e vagy politikus?*) amellyel Kornis Gyula Jorgának a Ciano—Csáky találkozót

alkalmával ellenünk intézett támadását német, olasz és francia nyelven is visszaverte s többek között Mihály vajda alakját és szerepét is a történeti igazság megvilágításába helyezte. Kornis e cáfolata támogatta Domanovszky Sándor kiváló munkájának hatását, amely Jorga történeti módszerének értékelenségét nagy tudománnyal és éles kritikával mutatta ki francia nyelven.

Ekként Kornis Gyula nevével már most két oly csoportjában is találkozunk az általunk tekintetbe veendő évkör irodalmának, amelyekre, mint legkiválóbb termékükben kitüntetendőkre, figyelmünket az alapítólevélben felsorolt szempontok fölhívják. De még ha e szempontokat nem néznők is, már teljes egészében tekintve is leköti figyelmünket Kornis Gyula említett nagy műve, illetőleg a benne nyujtott történeti arcképsorozatnak Szent Istvántól báró Eötvös Józsefíg terjedő része is. E két imént említett történeti hősünkön kívül Mátyás király, Pázmány Péter, II. Rákóczi Ferenc, gróf Széchenyi István, Fáy András, Kölcsey Ferenc alakjai is a jellemzés oly erejével, oly államférfiúi érzékkel, az irodalmi forma oly meseteri kezelésével vannak ábrázolva, hogy a könyv olvasója belőlük, éppúgy, mint a fönt már említett újabbkori tanulmányokból is, az irodalmi élvezettel együtt a magyar történet igaz szeretetét is magába szívja. Ez a hatás a Nagy-Magyarország békés helyreállítására irányuló törekvést is nagy mértékben előmozdítja.

Mindezek alapján tisztelettel javasoljuk, hogy az 1941. évre esedékes Kónyi Manó-díjjal Kornis Gyula: *A magyar politika hősei* c. művét méltóztassék jutalmazni.

Angyal Dávid t. t.,

a bizottság elnöke,

Madzsar Imre r. t.

a bizottság előadója,

Melich János ig. és r. t.

Husztai József r. t.

Jánossy Dénes l. t.

a bizottság tagjai.

**j) Jelentés a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara
Horthy Miklós-alapítványa 1940. évi kamatainak
odaitéléséről.**

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Horthy Miklós-alapítványa 1940. évi kamatainak odaitélésére kiküldött egyes bizottság a pályázat kiírásának feltételeihez képest az 1940. évben megjelent köz- vagy magángazdasági tartalmú tudományos vagy publicisztikai munkák közül három munkát talál megemlítenedőnek, mint amelyek figyelemre méltó módon szolgálják a kereskedelem népszerűsítését vagy előmozdítását.

Elsőnek megemlíti dr. Orel Géza „Gazdasági szellem nevelése” című, kis negyedré, 84 lap terjedelmű (Budapest, 1940) munkáját, amelyben a szerző hat, az ipari és kereskedelmi szakoktatás problémáival foglalkozó, különböző helyen tartott s részben már előzően nyomtatásban megjelent, valamint két rövid cikkel kiegészített előadását foglalja össze. Kifejezetten a kereskedelem érdekkörébe vág a hat előadás közül kettő, mégpedig az „Utódnevelés, kereskedői utánpótlás” és „Felső kereskedelmi iskola és a kereskedői szellem” címűek. E két sikerült, de túlságosan rövidre fogott előadás a munkának csak 20 lapját foglalja el, s így az, noha evvel a részével kétségtelenül szolgálja a kereskedelem előmozdítását, mégsem tekinthető oly műnek, amely számbajöhetne a pályadíj odaítélésénél. Remélhető, hogy a szerző, aki már eddig is tartalmaz irodalmi működésre tekinthet vissza, módját ejti annak, hogy az itt említett munkában vázlatosan kifejtett gondolatait nagyobb és mélyebben szántó munkában bocsássa közre, és így komoly jelöltként szerepelhessen a következő évek egyikének pályázatán.

Nem véletlen, hogy a másik két munka, amelyet a bizottság már terjedelménél és tartalmánál fogva is komolyan számbajövő munkának tart, tárgyát a kereskedelemtörténetből meríti. A kereskedői mentalitásnak nemesítésére, a kereskedelemnek mint életpályának tisztelésére, annak a társadalmi meggyőződésnek a megérlelésére, hogy a jellemes s megfelelően képzett kereskedő általános műveltségénél és gazdag szaktudásánál fogva, de a köznek tett nélkülözhetetlen és elsőrendű fontosságú szolgálata miatt is, a nemzet értelmiségének min-

denképen tiszteletreméltó tagja kell legyen, mindegyik nagyobb hatást gyakorol a gazdaságtörténeti multnak szemlélete, mint a forrongóan vajúdo és kockázatosan küzdelmes jelen leírása és elemzése. Hiszen az európai kereskedelem multja, az olasz városrespublikák kereskedő-bankárai emlékéttől kezdve a német Hanzán és a délnémet városok kereskedelmi szövetségén, a németalföldi tőzsdealapító és az angol merchant-adventurer-eken át a kultúrnemzetek legújabbkori gazdasági életében és a világforgalomban vezérszerepet betöltő nagy kereskedő-vállalkozók történetéig számtalan példáját nyújtja a kereskedői élethivatás felmagasztosulásának és a „fejedelmi kereskedő” típusa kialakulásának. Nekünk, magyaroknak az ily példák megismerése céljából nem kell kizárólag külföldi kereskedőtípusokat tanulmányoznunk, akad serkentő, buzdító, felemelő példa a magyar történeti multban is. Az ily példának felmutatásával szerzett magának érdemeket már egy emberöltő előtt *dr. Kerekes György*, amikor 1902-ben megírta nemes Almássy István kassai kereskedő és bíró életét és gazdasági tevékenységét. Most ismét foglalkozott egy másik kassai kereskedő emlékével, amikor Schirmer János üzleti könyve alapján könyvet írt a következő címmel: „Polgári társadalmunk a XVII. században. Sch. J. 1625—1674 kassai kereskedő üzleti könyve alapján.” Kassa 1940, 8-rét 288 számozott és 14 számozatlan lap terjedelemben, számos képpel. Kedves, közvetlen modorban írt, a XVII. század kassai polgári társadalmát s különösen annak kereskedelmét szeretettel ismertető könyv, amely azonban mindamelllett, hogy levéltári források alapján készült, inkább regényes leírása a kor társadalom-gazdasági viszonyainak, mintsem tudományos vagy akár csak kifogástalanul adatközlő munka. Igazán kár, hogy kárbaveszett a szerzőnek kétségtelenül nagy szorgalma és igyekezete a díjra való ajánlás szempontjából. De az, amit a szerző például a munkamegosztásról kifejt, vagy az, amit elmond a kassai kereskedelemnek állítólagos országos primátusáról a XIV. és XV. században, vagy az a nem egészen találó gondolatmenet, amely pénztörténeti fejtegetéseit kíséri, kizárják azt, hogy a munka jutalomra érdemesíthető legyen. A középkori hivatásos munkamegosztást, amely különösen az ipar terén hihetetlenül nagyszámú hivatásfelhasításban (Berufsspaltung) tombolta ki

magát, és amely épen e túlzásba vitt felaprózásnál fogva gyakran munkaegyesítéshez vezetett, a szerző avval intézi el, hogy „a gazdasági munkamegosztást csak a legújabb korban kifejlődött és uralomra jutott kapitalista gazdasági rendszer juttatta érvényre”, s ezt a nézetét avval indokolja, hogy „a gazdasági élet kezdetleges fokán” (Kassa 1650 körül!!!) „nemcsak a termelés minden ága, hanem a forgalomba bocsátás is együtt van” (271. lap). Ha ebben a felfogásban nem osztozunk, ezt még kevésbé tehetjük a kassai kereskedelem túlbecsülésének esetében, mert köztudomású, hogy nem Kassán ment át a XII. századtól szinte a mai napig az az útvonal, amelyen át hazánk külforgalmának legalább négy ötöde bonyolódott le, a dunai vonal, Pozsony és Oroszvár határállomásokkal, Buda központi vásárhellyel, s elágazásokkal Orsova és Nagyvárad felé. A szerző jól tette volna, ha *Belházy János* pénzértéktablái (Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota. Budapest, 1898, VIII. kötetében) után indult volna, ahol a 483. lapon megtalálta volna a magyar Felvidéken, tehát Kassán is, 1648—1667 érvényben volt „új magyar érték” vagy „politura-érték” nevű érme-valvatiót (körmöci arany 360 den., tallér 180 den., rajnai forint 120 den., magyar vagy kurta forint 100 den.). Annak a kereskedőkönyvnek ismertetése, amely a szerző főforrása, ugyan igen részletes, azonban elmaradt a bejegyzések számának és összegeinek összeadása. Gazdaság- és kereskedelemtörténeti szempontból ez az összegezés sokkal fontosabb és tanulságosabb lett volna, mint annak a sok aprócseprő adatnak a bőbeszédű ismertetése, amely a munka főrészét foglalja el.

A másik kereskedelemtörténeti munka *Kislégi Nagy Dénes*: *Híres kereskedők*. Budapest, 1940 (Tébe Könyvtár 105.). 8-rét 173 lap. A könyv rádió-előadások átdolgozásával és kibővítésével készült és 14 értekezést vagy fejezetet foglal magában, amelyekben a szerző oly kereskedők és kereskedőcsaládok történetét írja meg, amelynek megismerése alkalmas arra, hogy a magyar közönségben emelje a kereskedői pálya megbecsülését és az ifjúságban kedvet ébresszen a bemutatott példa követésére. Az e szempontból kiválasztott példák valóban alkalmasak arra, hogy ismertetésükkel ezt a célkitű-

zést megvalósítani lehessen. A 14 fejezet végigvezet minket az európai kereskedelemtörténeten a XIII. századtól és az ázsiai-amerikain a XVIII. századtól a jelenkorig. A középkort a firenzei bankár-kereskedőkről és Jacques Coeur francia nagykereskedőről írt két első fejezet képviseli, az újkort öt (Welser-család, a Fuggerek, Bethlenfalvi Thurzó János, Thomas Gresham és William Paterson-ról írt), a többi (küzdelem az amerikai prémekért (Astor), a Vanderbilt-milliók, a Siemens-család, Carnegie, Cecil Rhodes, a Cognacq-házaspár és Nippon leghíresebb kereskedőháza) a legújabb kort.

A könyvnek érdeme mindenekelőtt a tizennégy bemutatott kereskedő-egyénség felsorakoztatása és egymásmellé állítása. Ebből a felsorakoztatásból vonhatók le az első tanulságok: még a leggazdagabb kereskedőnek is, ha megtartani és szaporítani akarja vagyonát, dolgoznia kell, sokat és soká. Továbbá: a kereskedői tevékenység, az önállóság nélküli elosztó tevékenységet nem tekintve, sohasem egyformán ismétlődő. A kereskedő nem végezhet állandóan nyugalmas irodai munkát, nem élheti ki magát sablonos „hivatali” teendőiben, hanem ki kell állnia a gazdasági küzdőtérré s ott megvalósítania a mindig különleges és egyszeri, mert mindig a változó körülményekhez alkalmazkodó célvetéseit és elgondolásait. A könyv világosan szemlélteti, hogy egyik kereskedőnek sorsa sem azonos a másikéval, akkor sem, amikor oly közel állnak egymáshoz az otthon, a gondolkodás, a célvetés dolgában, mint pl. a Welserek és a Fuggerek. A kereskedelem oly élethivatás, amely egyéniséget követel és azért egyéniségnek kedvez. Nincs valóban nagy kereskedő, aki egy másikat utánozott volna; az az út, amelyen halad és amelyen haladnia kell, hogy érvényesülhessen, minden igazán nagy kereskedőnél más és más. Minden nap hoz új változást és új lehetőségeket: a változáshoz ügyesen alkalmazkodni és a lehetőségeket kellően kihasználni, ez a vérbeli kereskedő feladata. A másik tanulságscsoport, amelyet a könyv tartalma nyújt, az, hogy a kereskedői tevékenység kísérő jelensége gyanánt felcillan annak magángazdasági jelentősége mellett és avval együtt közgazdasági jelentősége is. Amikor azt mondjuk, hogy a jó ke-

reskedő ott vesz, ahol olcsón kapja az árut, s ott ad el, ahol az árunak magas ára van, akkor egyúttal felfedtük a kereskedő közgazdasági funkcióját is. Nemcsak, sőt gyakran nem is elsősorban a saját anyagi magánérdeke az, ami az igazi kereskedőt döntő elhatározásokra bírja, hanem a köz érdeke, pénzügyi, népjóléti, művelődési, tudományos érdekek is. A nagy kereskedő hivatása gyakorlása közben sok oly körülményt, tényállást, oksorozatot ismer meg, amely — csekély számú beavatottak kivételével — a társadalom többi tagja előtt örök titok marad. Megismeri tevékenységének kihatását a közjólétre, embertársai boldogulására, az állam s a társadalom fennmaradására. Ráeszmél nagy, szinte elviselhetetlenül nagy felelősségére embertársaival és a maga lelkiismeretével szemben. Kell, hogy őt minden elhatározásánál annál mélyebben megalapozott erkölcsi felelősségérzet hassa át, mennél nagyobb szerepet juttatott neki a gondviselés hazájának sorsalakításában. Amint tehetség és rátermettség kell ahhoz, hogy valaki eredményes kereskedő lehessen, úgy felebaráti szeretet és szociális felelősségérzés kell ahhoz, hogy az eredményes kereskedő az igazán nagy kereskedő rangjára emelkedjék. A kereskedő erkölcsössége mindenkor nemcsak üzleti becsületességben nyilvánkozik, de szociális kötelességtudásban is.

Ezeket a tanulságokat szűrhetjük le *Kislégi Nagy Dénes* könyvéből, és ebben a tanulságosságban rejlik a könyv nagy és igazi értéke. Kétségtelen, hogy a szerző nagy érdemeket szerzett a kereskedelem előmozdítása és népszerűsítése körül. Amennyiben a könyv, amint ez kívánatos olvasói körének kitágítása szempontjából, második kiadást érne meg, óhajtjuk, hogy a híres kereskedők arcképsorozatában az eddig egyetlen magyar (Thúrzó) mellé másodiknak állítsa be a szerző a ki-egyezés korának nagy pénzügyi és bankszervezőjét, Weninger Vincét.

Az előadottak alapján a bizottság az itt ismertetett munkák szerzői közt a jutalomra egyedül érdemesnek *Kislégi Nagy Dénes dr.* egyetemi magántanárt tartja, s ennélfogva azzal a javaslattal járul a tek. Akadémia elé, hogy a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Horthy Miklós-alapítványának 1940.

évi kamatait *Kislégi Nagy Dénes*: *Híres kereskedők* (Budapest, 1940) című művének ítélje oda.

Navratil Akos r. t.

a bizottság elnöke,

Kováts Ferenc l. t.

a bizottság előadója,

vitéz Surányi-Unger Tivadar l. t.,

Neubauer Gyula l. t.,

vitéz Gyulay Tibor,

a bizottság tagjai.

♣) **Jelentés a Serbán János-jutalom odaítéléséről.**

Az 1940. évi Serbán-jutalomra egyetlen pályamű érkezett be: szerzője *Milhoffer Sándor*, címe pedig „Aratási biztosítás”. Egy új biztosítási mód eszméje a rossz termékek elleni védekezésre (második, teljesen átdolgozott kiadás, Budapest, Gergely Rt. könyvkereskedése, 1940, 15 l.). A dolgozat igen életrevaló gyakorlati javaslatot ad elő és egyrészt az aratási biztosítás intézményének eddigi történetével foglalkozik, másrészt pedig tömören vázolja az intézmény lényegét és gyakorlati megvalósításának különböző lehetőségeit. Szempontjai következtetések és dicséretesen mutatják szerzőjüknek hosszú évtizedes szakírói tapasztalatait. Az alapítványi ügyrend II. 1. pontja szerint az alapítványi tőke jövedelme olyan megjelent műnek jutalmazására használható fel, amely „tudományos vagy irodalmi jelentőségénél fogva jutalomra méltó”. A beküldött pályamű érdeme nem tudományos vagy irodalmi téren, hanem inkább a mezőgazdasági politika gyakorlati előbbrevitelében keresendő. Ílyképpen ez a pályamű a Serbán-jutalommal nem koszorúzható. Mivel azonban a szerző már korábban is értékes szakirodalmi tevékenységet fejtett ki, a bizottság érdemesnek tartja őt arra, hogy esetleg a kiosztásra kerülő egyéb akadémiai díjakból jutalmaztassék.

Az 1940. év folyamán több oly mezőgazdasági tárgykörű munka jelent meg, amelyet a bizottság említésre méltónak tart. Kiváló helyet érdemel *Szeberthy János* „Mezőgazdasági munkásvédelem” (Közgazdasági Könyvtár, XXIII. kötet, Buda-

pest, a Magyar Közgazdasági Társaság kiadása, 1940, 439 l.) című műve, amely szorgalmas forrásmunka alapján, rendszeresen kutatja át a mezőgazdasági szociálpolitika terjedelmes és bonyolult kérdéseit. A szerző tárgyának történeti, jogi és statisztikai vonatkozásait inkább csak futólag érinti; annál behatóbb figyelmet szentel mezőgazdasági munkásvédelmünk intézményeinek és eszközeinek, amelyeket a gyakorlati szakember közvetlenségével, részletesen ismertet. Ezekben a fejezeteiben hasznos szempontokat dolgoz ki a munkabérekérdés, a munkaidőszabályozás, a nő- és gyermekmunka, a fizetési szabadság, a szabadidőmozgalom, a társadalombiztosítás, az egészségvédelem, a munkanélküliség, a munkaközvetítés, a munkásházak, a cselédlakások, a munkásszállások, a munkásnevelés és szakképzés, a munkaszervezés és a munkásszövetkezetek kérdéseire vonatkozólag. Forrásmunkája főleg csak a magyar szakirodalomra szorítkozik. Helyenként szerencsés kézzel utal a társadalompolitika és a termelési költségek közötti összefüggésekre; általában azonban csak kevésbé törekszik tárgyának tudományos boncolgatására.

Mennyey Géza „A földhitel. I. kötet: Történelmi kifejlődése” (a „Darányi Ignác” Agrártudományos Társaság Kiadványai, szerkeszti: dr. Ihrig Károly, 2. szám, Budapest, 1940, XI és 284 l.) című munkájában hasznos adalékot nyújt mindazok számára, akik rendszeresebben óhajtanak foglalkozni a magyar mezőgazdaság hitellel való ellátásának problémáival. Azok a fejezetei, amelyekben a földhitel ókori és középkori történetével foglalkozik, inkább csak a tágabb olvasóközönség számára érdekesek. Tudományos értéke főleg a munka azon részeinek van, amelyek a magyar földhitel intézményeinek legújabb fejlődését vizsgálják. A szerző kétségtelenül igen terjedelmes irodalmi anyagot dolgozott fel; kíváncsú lenne azonban, ha további ezirányú kutatásaiban a közvetlen forrásokat is nagyobb mértékben venné tekintetbe. Művének olvasása helyenként fárasztó, mert a történelmi adatokat behatóbb feldolgozás nélkül sorolja fel.

Wünscher Frigyes „Szervezett agrárértékesítés” (Budapest, Csáthy Ferenc Rt. Egyetemi Könyvkereskedés és Irodalmi Vállalat, 1940, 262 l.) című művének érdeme, hogy alapos vizsgálat tárgyává teszi az agrárpolitika oly fejezetét,

amelyet szakirodalmunk eddig csak viszonylag kevés figyelemre méltatott. A mezőgazdasági termékek szervezett eladásának lehetőségeit főleg a magyar fűszerpaprika újabb szövetkezeti értékesítésének példáján mutatja be és adatokkal is részletesen bizonyítja a szövetkezeti megoldásnak nemzetgazdasági előnyeit. Gondolatifűzésének elmélyítésére csak helyenként törekszik.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet kiadványai közül figyelemreméltó eredményeket tartalmaz *Harkai Schiller Pál* és *Varga István* „Borfogasztási szokások. Gazdaságpszichológiai tanulmány” (a Magyar Gazdaságkutató Intézet 19. számú különkiadványa, Budapest, 1940, 62 l.) című dolgozata, amely különösen módszeres alapvetésével tűnik ki. Ugyancsak jó módszeres alapvetéssel készült és tudományos szempontból is értékes eredményeket nyújt *Matolcsy Mátyás* két agrárstatisztikai dolgozata („Tanulmányok a mezőgazdaság köréből. Takarmánymérleg. Az alföldi homoki szőlő bortermelésének jövedelmezősége”, a Magyar Gazdaságkutató Intézet 17. számú különkiadványa, Budapest, 1940, 52 l. és „Mezőgazdasági termékek árkérdése. Módszertani tanulmány”, a Magyar Gazdaságkutató Intézet 18. számú különkiadványa, Budapest, 1940, 33. l.).

Az alapítványi ügyrend II. szakaszának első bekezdése értelmében a jutalomdíj odaítélésénél mezőgazdasági tárgykörű műveken kívül olyan munkák is tekintetbe jöhetnek, amelyek a közgazdaság egyéb összefüggéseivel vagy a velük kapcsolatos tudományágak körével foglalkoznak. Ezen az alapon irányult a bizottság figyelme *báró Malcomes Béla* „Magyar ipargazdaság” (2 kötet, Budapest, a szerző kiadása, 1940, 338 és 407 l.) című hatalmas munkájára, amely iparpolitikai szakirodalmunkban kétségtelenül hézagot pótol. A szerző ebben a művében is azon irányzat lelkes hívének bizonyul, amely — ha kell — súlyosabb áldozatok árán is a magyar ipar erőteljes további fejlesztését kívánja. Ennek a törekvésnek szolgálatában mélyedt el kiváló szorgalommal és kitartással mindazoknak az összefüggéseknek boncolgatásába, amelyeknek megvilágítása a magyar iparfejlesztés útját egyengetni alkalmas. Az iparfejlesztést nem a korábbi szabadelvű gazdálkodás keretében, hanem inkább a kor színvonalán álló irányított gaz-

dálgódás alapján ajánlja. A gazdasági életbe való beavatkozások terén azonban a helyes mérséklet hangját üti meg és távol áll attól, hogy a közületi beavatkozást öncélnak tekintse. Következésképpen hangsúlyozza az ipari vállalkozás kezdeményező és termelést lendítő fontosságát; tudatában van annak a körülménynek, hogy a magyar ipar jövője is a vállalkozói tevékenység sikerével áll vagy bukik. Egészséges társadalom-erkölcsi felfogása azonban itt is megóvja az egyoldalú túlzásoktól: ahol az ipari munkaadók és munkások egymásközi bérharcának szempontjai merülnek fel, ott nyomatékkal hívja fel a figyelmet a munkavállalók érdekeire. Gondolatmenetében következetesen kerüli a népszerű közgazdasági irodalomban manapság oly erősen elterjedt hangzatos, de üres szövegeket. Állításait pontról-pontra a tények erejével igyekszik bizonyítani, és ennek a törekvésének kapcsán hasznos iparstatisztikai adatok hosszú sorát tárja az olvasó elé. Azoknak hibájába sem esik, akik a magyar iparfejlesztés megoldását túlságosan egyszerűnek és könnyűnek tartják. Találóan mutat rá a mezőgazdasági termelés érdekeire és mindazokra az ütközési felületekre, amelyek az ipar és a mezőgazdaság jövedelemeloszlási versengésében Magyarországon is előállnak. Kutató tekintetét nyomatékkal ragadják meg azok a nehézségek is, amelyek egyrészt az ipari jövedelmezőség, másrészt pedig az államháztartás érdekei közötti egyeztető törekvésekből sarjadzanak. Hasznosan elemzi azokat a lehetőségeket, amelyek ipari nevelésünk és szakoktatásunk terén kínálkoznak. A szorosabb értelemben vett iparpolitikai vonatkozásokban különös figyelmet szentel az érdekképviselések, az árrombolás, az árvédelem, a munkaszerzés, a leghosszabb munkaidő, a legkisebb munkabérek, a hatósági ármegállapítás, a kartellügy, az értékesítés, a vámterhek, a külkereskedelmi támogatás, a műszaki és kereskedelmi észszerűsítés (racionalizálás), a hitellel való ellátás, a szövetkezetek, a közszállítások és a biztosítás kérdéseinek. Tanulságosak azok a gondolatai is, amelyeket ipari nyersanyaggazdálkodásunkkal és energiagazdálkodásunkkal kapcsolatosan vet fel.

Azok a fejtegetései, amelyekben a magyar ipar történeti fejlődését vizsgálja, helyenként csak vázlatosak. A második kötetnek az egyes iparágak ismertetésével foglalkozó mintegy

100 lapnyi terjedelmű részében — a már egyébként is ismert adatok felsorolásán kívül — további elmélyítésre bő alkalom nyílt volna.

A szerzőnek azonban érdeme, hogy elsőízben nyújtott rendszeresen egybefogó áttekintést a magyar iparpolitika újabb összefüggéseiről. A bizottság tekintetbe veszi az alapítványi ügyrend II. 2. pontját is, amelynek értelmében az alapítványi tőke kamatai oly érdemes szakíró munkásságának jutalmazására is fordíthatók „aki szakmájában hosszabb időn át sikerrel dolgozott”. Ez a szempont méltán alkalmazható báró Malcomes Bélára, akinek már több korábbi munkája kapott akadémiai bizottságok jelentéseiben dicsérő említést. Mindezek alapján a bizottság azzal a javaslattal járul a tek. Akadémia elé, hogy a Serbán János-alapítvány 1940. évi kamatait báró Malcomes Béla „Magyar ipargazdaság” (Budapest, 1940) című kétkötetes művének ítélje oda és ezzel egyúttal a szerző korábbi, érdemes szakírói munkásságát is jutalmazza.

Budapest, 1940. április havában.

*Heller Farkas r. t.,
a bizottság elnöke,*

*Balás Károly l. t.
a bizottság előadója,*

Marek József ig. és r. t.,

Fellner Frigyes r. t.,

Hoor-Tempis Mór r. t.,

Szabó Zoltán l. t.,

a bizottság tagjai.

1) A Nemzetgazdasági Bizottság előterjesztése a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Gr. Széchenyi István-alapítványa kamatainak odaítélése tárgyában.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Gróf Széchenyi István-alapítványa kamatainak odaítélése tárgyában az ügyrend 175. §-a úgy intézkedik, hogy e kamatok felhasználhatók „az előző két évben megjelent, a közgazdasági tudományok körébe tartozó olyan műnek jutalmazására, amely tudományos jelen-

tőségénél fogva a jutalomra méltónak mutatkozik", amennyiben pedig „az 1. pont valamely évben nem alkalmazható, a M. Tud. Akadémia a kamatokat valamely közgazdasági munka kiállítási költségeinek fedezésére használhatja fel”.

A Nemzetgazdasági Bizottság f. évi április havi ülésében szemlét tartva az előző két évben megjelent közgazdasági munkák felett, a folyó évben az 1. pontot nem találta alkalmazhatónak, minthogy a jutalomra érdemes közgazdasági művek közül az, mely akadémiai jutalmat érdemel, a Serbán jutalomra terjesztett elő, több oly mű pedig, mely a gr Széchenyi-alapítványra érdemes volna, nem jelent meg. Ennélfogva a Bizottság a f. évben a 2. pont alkalmazását ajánlja a tek. Osztálynak és azt javasolja, hogy az *alapítvány rendelkezésre álló jövedelméből legfeljebb 1000 pengő összeg adasék ki Milhoffer Sándor gazdasági író kéziratban lévő legújabb munkájának, „A világ búzatermelése és áralakulása a világgazdasági válságtól a második világháborúig”* című tanulmánya kiadási költségeire segélyképen. A Bizottság javaslatát a következőkkel indokolja:

Milhoffer Sándor régi érdemes munkása a közgazdasági irodalomnak. Első munkája „A kettős termelésről” már 1896-ban jelent meg. Ettől kezdve számos könyvet, illetőleg önálló tanulmányt írt. Egyes munkái, mint pl. „A járadékbitokok hazai viszonyaink között”, továbbá „Magyarország közgazdasága” akadémiai dicséretet is kaptak. Munkái többször elismeréssel szerepelnek az akadémiai pályadíjakra beküldött, vagy érdemes munkákról szóló bírálatokban.

Kéziratban levő említett munkáját Milhoffer Sándor beküldötte a Chorin Ferenc-jutalom elnyerése céljából az Akadémiának. Utalunk itt a Chorin Ferenc-alapítvány 1940. évi kamatainak odaítélésére kiküldött bizottság jelentésére, amely a munkáról dicsérő ismertetést közöl és maga a jelentés is megállapítja, hogy „a szerző hosszú évtizedek óta méltán elismert munkása mezőgazdasági szakirodalmunknak”. Éppen azért a bizottságot javaslatának megtételénél az a gondolat is vezette, hogy az Akadémia ezzel a segéllyel ne csak az említett munka kiadását tegye lehetővé, hanem hogy ez a segély

elismerésül szolgáljon Milhoffer Sándor több mint négy évtizeden át folytatott szorgalmas és érdemes munkásságának.

Budapest, 1941. április 24.

Heller Farkas r. t.,
a bizottság elnöke.

Kovács Alajos l. t.,
a bizottság előadója.

m) Jelentés Budapest székesfőváros 1940. évi történelmi jutalmának odaítéléséről.

Budapest székesfőváros 1940-re 800 pengőt tűzött ki Mátyás királyról és koráról szóló oly történeti vagy művészettörténeti tanulmány jutalmazására, amelyet a Mátyás király születésének 500-ik évfordulója alkalmából nyomtatásban megjelent vagy kéziratban mult esztendő december 31-ig a M. Tud. Akadémiához beküldött művek közül az Akadémia erre érdemesnek nyilvánít.

Alantírt bizottság annak megállapítása után, hogy kéziratban a jelzett időpontig egyetlen munka sem érkezett be, a következő műveket vette figyelembe: 1. *Mátyás király. Emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára*. Szerkesztette Lukinich Imre I. kötet 574 l., II. kötet 522 l. A Korvin Mátyás magyar-olasz egyesület megbízásából kiadja a Franklin Társulat. Bpest, (1940); 2. Bajcsy-Zsilinszky Endre: *Mátyás király*. Bpest (Athenaeum) é. n. 222 l., 3. Joó Tibor: *Mátyás és birodalma* Bpest (Athenaeum) 1940. 166 l.; 4. Kardos Tibor: *Mátyás király* (Mefhosz könyvkiadó) (1940), 47 l.

A Mátyás-émlékkönyv tartalmának gazdagságával és értékességével csak az Akadémiánk kiadásában három évvel ezelőtt megjelent Szent István-émlékkönyvvel hasonlítható össze. — Újabb, széleskörű kutatásokon alapuló jeles tanulmányok egész sora állítja néha meglepően új megvilágításba hálhatatlan emlékü, lángeszű renaissance-királyunknak, kora legkimagaslóbb, legsokoldalúbb uralkodójának nagyszerű alakját. A hatalmas két kötetből egy lelkiismeretes Mátyás-bibliográfián kívül mindössze egyetlen tanulmány hiányzik, mégpedig az, amelynek középpontjában Mátyás, az uralkodó, az államférfi áll.

Az emlékkönyv anyagának sorrendjét követve, örömmel dícsérjük meg Elekes Lajosnak két, Galla Ferencnek, Gyalókey Jenőnek, Mályusz Elemérnek, Balogh Jolánnak, Huszár Lajosnak, Kardos Tibornak, a nemrég elhunyt Horváth Henriknek egy-egy és Haraszi Emilnek két maradandó becsű tanulmányát. De ezek közül is külön kiemeljük Gyalókey Jenő, Mályusz Elemér, Kardos Tibor és Horváth Henrik nagyszabású, kiváló műveit s csak sajnálkozni tudunk azon, hogy a bizottság csupán 800 pengő jutalom kiadására tehet javaslatot.

Gyalókey Jenő, hadtörténeti irodalmunk régi, kitűnő munkása, *Mátyásról, a hadszervezőről és hadvezérről* ad pompás, minden eddigénél hívebb, pontosabb képet. A szaktudós teljes felkészültségével, a viszonylag sovány forrásanyag gondos megrostálásával, az újabb és legújabb irodalom lelkiismeretes felhasználásával csak azt írja meg, ami feltétlenül bizonyítható és helytálló. Tanulmánya kerek egész, szakszerűsége mellett is világos, vonzó olvasmány. Az egykorú védő és támadó fegyverek, az egyes fegyvernemek, valamint a harcmodor és Mátyás haderejének részletes bemutatása, ismertetése után sorra tárgyalja Mátyásnak a Felvidékre befészkelte, veszedelmes cseh rablók, a törökök, a csehek, a lengyelek és a III. Frigyes német-római császár ellen viselt háborúit. Végző megállapítása az, hogy „az óvatos és számító” Mátyás kitért „a sorsdöntő, nagy küzdelmek” elől, de „kitűnően oldotta meg az ú. n. „kisháború” minden feladatát, annak ellenére, hogy nála erősebb ellenféllel akadt dolga. Minden előnyt azonnal kizsákmányolt s a fenyegető veszedelmet ideje korán és ügyesen ki tudta kerülni”. Továbbá: „kétségtelen, hogy a király a hadvezetés terén felülmúlta nyugati ellenfeleit”. Annál fájdalmasabb, hogy nyugati politikája miatt „a magyar korona egykori melléktartományait sem tudta biztosítani s még kevésbé sikerült döntő taktikai csapást mérnie a törökre.” Túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy Gyalókey tanulmánya betetőzése mindannak, amit eddig Mátyásról mint hadvezérről írtak. Hűvös, tárgyilagos vizsgálata és ítélete Mátyás hadjáratainak eredményeiről nem igazolja a legtöbb kortárs vagy későbbi történetíró romantikus felfogását, de annál ért-

hetőbbé teszi mindazt, ami Mátyás halála után déli végeinken történt.

Mályusz Elemér írta az emlékkönyv leghosszabb, tartalmával legmélyebbre hatoló, okleveles anyagában leggazdagabb, a magyar hűbériség és rendiség problémájának megvilágításához a legtöbb új adattal szolgáló tanulmányt *A magyar társadalom a Hunyadiak korában* címmel. Külföldi elméletekből átvett analógiáit, tételeit és következtetéseit ugyan a kritika nem teheti mindenben ellentmondás nélkül magáévá s ezek a jövőben talán még több vitára fognak alkalmat adni, mindamellett is dicsérettel kell kiemelnünk a mű magas színvonalát, fontos történeti problémáink megoldására irányuló új irányú kísérletét, szempontjait és tanulságait, melyek minden eddigi munkánál többet nyújtanak az olvasónak a magyar középkor társadalmi összetételének megismeréséhez. Mályusz értekezésének jutalmazására csak azért nem teszünk előterjesztést, mert nagyobb jutalom vár rá.

Kardos Tibor *Mátyás király és a humanizmus* című tanulmányában igen finoman, szellemesen és tartalmasan rajzolja meg a humanizmus elterjedését hazánkban. Mátyás a humanista fejedelmi eszmény képviselője, akit nyugati politikai terveiben a klasszikus humanista hatások és Zsigmond német-római császárságának emlékei is irányítanak. Noha alkotásai szinte vele együtt elpusztultak, az az európaiság, amelyet a Duna-medencében kifejlesztett, azok az új színek s az az új tartalom, amellyel Mátyás humanizmusa és renaissance-szellemé áthatotta a magyarság történeti, politikai és jogi gondolkodását, roppant erőforrásnak bizonyult a nemzet számára a Jagellók alatt kezdődő hanyatlása és a török hódoltság kegyetlen megpróbáltatásai alatt.

Horváth Henriknek *A Mátyás-kori magyar művészet* c. tanulmánya szintén egyik értékes darabja az emlékkönyvnek, az egykori művészeti emlékeinkben a magyar lelket is kereső és megtaláló, nemes ízlésű, műértő szerzőnek gazdag tárgyismeretével, a képzőművészetek minden ágára kiterjedő felkészültségével. Külön érdeme, hogy renaissance-kori művészetünket szervesen beleilleszti az előző fejlődésbe, s hogy lépten-nyomon kiemeli művészetünk magyar alapjellegét. Le-

gyen ez a néhány sor egyben a kegyelet virága a korán elhunyt szerző sírjára.

Bajcsy-Zsilinszky Endre és Joó Tibor Fraknói Vilmos nyomán foglalkoznak Mátyással. Előbbi, a harcos közíró és politikus a publicista, utóbbi a történetbölcselő módszerével és eszközeivel dolgozik. Bajcsy-Zsilinszky az eseményeket nem történeti egymásutánjukban állítja az olvasó elé, hanem olyan csoportosításban, amely igazolja az ő álláspontját, amint bizonyítékok gyanánt szívesen hivatkozik napjainkra is. Mátyás politikájának elbírálásánál a magyar nép ítéletét követi, mert meggyőződése szerint a néplélek nem tévedhet nagyjainak megítélésében. Minthogy pedig a magyar nép ösztönös rajongással és szeretettel formálta meg Mátyás alakját, Mátyás kisebb tévedései ellenére is nemzetünk egyik legkimagaslóbb egyénisége. E felfogásához képest magyarázza Mátyás uralkodásának egyes mozzanatait, a császári trónért folytatott szívós küzdelmeit és a török veszedelemmel szemben tanúsított magatartását Mátyás levelei, ígéretei, fogadkozásai alapján, noha már a politikája ellen forduló kortársai is fájdalmasan állapították meg, hogy cselekedetei gyakran nem fedték szavait.

Bajcsy-Zsilinszkyéhez hasonló eredményre jut ugyancsak a Mátyás leveleiből vont következtetéseivel Joó Tibor is, szépen átgondolt, Mátyás uralkodását a magyar nemzet egész történetének és európai hivatásának kereteibe beállító, magas színvonalú munkája.

A publicisztika és a történetbölcsélet azonban noha jelentőségük és a közvéleményre gyakorolt hatásuk kétségtelen, — amaz a napi politikához való közeli viszonya, emez jó vagy rossz értelemben vett eszményi szempontjai miatt — természetesen többet ad szerzője lelkéből, mint a feladata magaslatán álló történetírás. De másfelől minél több van benne írójának egyéniségéből, annál jogosultabb vele szemben az ellenkező pártállashoz vagy bölcséleti felfogáshoz tartozó kritika. Vagyis bármily nemes irányúak és szépek is az ily művek, következtetéseik sohasem lehetnek oly időtállóak, mint az eseménytörténeti munkák megállapításai.

Kardos Tibor kis kötetéhez felhasználta már Hóman—Szekfü *Magyar történetét* és a *Mátyás-émlékkönyvet* is. Célja az volt, hogy a centenárium alkalmából nyolc kis

fejezetben rövid összefoglalást adjon Mátyásról. A művecske kellemes olvasmány, de hibák is csúsztak belé. Így szerinte pl. Mátyás „meglátta, hogy a köznemesség akarátát a sűrű országgyűléseken akarja érvényre juttatni. Mátyás tudva, hogy ez a nagy és szervezetlen tömeg nem cselekvőképes, az állam érdekeinek megfelelően bevezette a követi intézményt. Hozzálatott, hogy kiépítse a rendi államot s mintegy kettőssé tegye a kormányzatot. ... Keresztülvitte, hogy az országgyűlés válassza a nádort, aki mintegy közvetítő legyen az állam két pillére, az országgyűlés és a király között.” (13. l.):

A követi intézményt ugyanis nem Mátyás vezette be. Megtaláljuk ezt már korábbi időkben is. Így hív négy-négy követet Mária az 1385. évi és Zsigmond az 1397. évi országgyűlésre és Hunyadi János mint kormányzó az 1447. évi országgyűlésre csak azokat a nemeseket kívánta meghívni, akiknek több mint húsz jobbágyuk volt. — Továbbá Mátyásnak esze ágában sem volt, hogy mintegy kettőssé tegye a kormányzatot. Az országgyűléseket ugyan sűrűn hívta egybe, de a törvényeket tetszése szerint hajtotta végre. A nádor közvetítő szerepét a király és a nemzet között már az aranybulla kimondja. A nádori széket ugyan 1486-ban Mátyás az országgyűléssel együttesen tölti be, de mikor egy év múlva Zápolyai Imre halálával megürül, uralkodása végéig üresen hagyja stb. Kardos Tibornak e kis műve tehát értékben össze sem hasonlítható a Mátyás- emlékkönyvben közreadott *Mátyás király és a humanizmus* c. kitűnő tanulmányával, amelyet főntebb teljes elismeréssel méltat jelentésünk és amelynek alapján bizalommal tekintünk további művelődéstörténeti munkássága elé.

Az előadottak alapján tisztelettel javasoljuk, hogy a jutalomdíjat Gyalóka: Jenő: *Mátyás, a hadszervező és hadvezér* c. tanulmányának adományozni méltóztassék.

Budapest, 1941. március hó.

Lukinich Imre íg. és r. t.
a bizottság elnöke,

Nagy Miklós l. t.
a bizottság előadója,

Balanyi György l. t.
a bizottság tagja.

n) Jelentés az 1941. évi báró Kornfeld Zsigmond-jutalom odaitéléséről.

A báró Kornfeld Zsigmond-alapítvány 1941. évi jutalomdíjának odaitélését előkészítő kiküldött akadémiai vegyes bizottság 1941. március hó 11-én és folytatólagosan 1941. március hó 29-én megtartott üléséből a következő határozati javaslatot terjeszti mély tisztelettel a tekintetes Akadémia elé:

Évek óta folytat rendszeres vizsgálatokat nagy horderejű eredményekkel *Gróh Gyula*, a budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemen a kémia nyilv. rendes tanára a fehérjéken és szabatos módszerekkel kutatja a vérszérum fehérjéi s az egyugyanazon faj különböző vércsoportjainak szérumfehérjéi között fennálló különbségek okait. Kutatásainak eredményeit több dolgozatában a Matematikai és Természettudományi Értesítőben és külföldi folyóiratokban, összefoglalóan pedig a közelmúltban a *Kolloid-Zeitschrift* 1941. január havi számában ismertette. Ezeket a kutatásokat ajánlja a bizottság egyhangúan az 1941. évi báró Kornfeld Zsigmond-jutalomra.

Gróh fehérjekutatásainak jelentőségét és maradandó értékét a maga valójában csak akkor tudjuk felismerni, ha teljes tudatában vagyunk annak, hogy ma még a legalapvetőbb fehérjekérdésekben is tájékozatlanok vagyunk, és szinte teljesen reménytelennek látszik, hogy valamely fehérjeféleség szerkezeti felépítését a kémikus szabatosan meg tudja határozni. Reménytelennek látszik, hogy egyhamar megmagyarázhassuk összes kémiai és fizikai vonatkozásaikban az ú. n. biológiai fehérjereakciókat, melyek az élő szervezetben idegen fehérjék kis mennyiségeinek hatására szigorú következetességgel akkor is végbemennek, ha a kémikus az idegen és a kísérleti állat saját fehérjeje között különbséget megállapítani nem tud. Ennek ellenére a kémikus ezen a területen sincs tétlenségre kárthatva. Mert — ha ma még nem is ismerjük a fehérjék kémiai szerkezetét — adva van a lehetőség, hogy szabatos módszerekkel megállapítsuk azokat a kémiai és fizikai különbségeket, melyeket a kémiai összetételükben rokon, de biológiai szempontból különbözőképpen viselkedő fehérjék mutatnak. Ily irányú kutatások a fehérjék kémiai szerkezetére

vonatkozó problémákat is közelebb viszik a megoldáshoz. Ez volt Gróh elgondolása, ez az elv vezényelte őt e területen végzett kutatásaiban, melyek maradandó értékű megismeréseket eredményeztek.

1931-ben megjelent dolgozatában ismertetett vizsgálatain kapcsán megállapította, hogy a fehérjék, köztük a szérumblobulin és a szérumalbumin ibolyántúli abszorpció-képessége híg lúgok hatására már szobahőfokon is megváltozik, növekszik, és hogy e növekedés az időben változik. Megállapította azt is, hogy az abszorpció növekedését a fehérje hidrolizise következtében létrejövő chromofór-csoportok idézik elő. Külön megemlítést érdemel az a megállapítása, hogy a szérumfehérjék nagy hígítás esetén ammóniumszulfáttal messzemenően homogen frakciókra bonthatók, amelyek egyrészt tirozin- és triptofántartalmukban, másrészt abszorpcióképességükben lényeges különbséget mutatnak. 1934-ben megjelent dolgozatában ismerteteti azokat a vizsgálatait, melyekkel kimutatta, hogy a lovak szérumából nyert globulinfrakciók tirozin- és triptofántartalmában egyedenként ugrásszerű különbségek vannak és ugyanilyen ugrásszerű különbségek mutatkoznak a frakciók abszorpcióképességének lúg hatására bekövetkező emelkedésében is. E kísérleti megállapítás adta Gróhnak azt a gondolatot, hogy a különböző vércsoportok szérumfehérjei közti különbségek okait spektrofotometrikus úton keresse. Emberi vérszérumokkal végzett vizsgálatainak eredményei félreismerhetetlen összefüggést mutatnak a szérumblobulinok spektroszkópiai-kémiai tulajdonságai és a vércsoportok között. Megállapította, hogy az A csoportbeli vérszérum globulinjainak abszorpciós görbéjében fellépő maximum és minimum közti különbség neutrális közegben lényegesen kisebb, mint a B csoportbeli szérumblobulinoknál. Ellenben az abszorpcióképességnek lúg hatására bekövetkező növekedése az A vércsoportnál igen jelentékeny, a B csoportnál pedig elenyészően csekély. Az O csoport is jellegzetes spektroszkópiai sajátosságokat mutat, melyek alapján megkülönböztethető az A és B csoporttól. Míg ugyanis az A és B vércsoport esetében az ugyanazon szérumból azonos módszerrel egymásután leválasztott globulinfrakciók spektroszkópiai tulajdonságai egymással egyezők, addig az O vércsoportnál lényegesen eltérnek és pedig

az egyik mindig az A típusú, a másik pedig mindig B-típusú. Nevezetes, hogy az O csoportnál nemek szerint is mutatkoznak jól definiált különbségek, amelyeket két különböző módszerrel igazolt. Ammóniumsulfáttal nyert frakciók esetében a férfi szérumnál mindig először válik ki az A típusú frakció és azután a B típusú frakció, a női szérumnál pedig fordítva, először a B típusú frakciót kapjuk és utána az A típusút. E mellett a férfiaknál az első és utolsó frakció abszorpciójának lúg hatására bekövetkező növekedése között feltűnő reciprocitás áll fenn. Még élesebb különbség mutatkozik az O csoportbeli férfi és női szérumoknak ecetsavval leválasztható euglobulinjai között. A női szérum euglobulinjainak lúgos emelkedése tetemesen nagyobb, mint a férfi euglobulinjaié. Végül örökléstani szempontból is lényeges megállapítása az, hogy az AB csoportú szérumfehérjék ibolyántúli abszorpciós spektrumának viselkedése kevert vércsoportra vall, minthogy valamennyi vércsoport sajátos jellegét mutatja.

A szérumfehérjék abszorpcióképességének lúg hatására beálló növekedése okát kutatva a közel multban megállapította, hogy a szérumokból nyert homogénnek tekinthető frakciók, valamint a natív szérumok lúgos emelkedő képessége megváltozik akár levegőn, akár pedig széndioxidos atmoszférában tartjuk őket, azonban e megváltozás nagysága a frakciónál lényegesen kisebb, mint a natív szérumnál. E megállapítása megerősítette azt a feltevését, hogy a natív szérumban kell még a fehérjén kívül olyan alkatrésznek is lenni, amelynek igen nagy szelektív abszorpciója van és hogy ez a nem fehérje természetű alkatrész adszorpció útján kisebb mennyiségben a fehérjefrakciókba is belekerül. Ez az elgondolás vezette Gróht a húgysav — mint a natív szérumban mindig jelenlévő vegyület — abszorpciójának vizsgálatához. Megállapította, hogy a húgysav spektroszkópos viselkedése igen hasonló a szérumfehérje-frakciókéhoz és hogy már igen kis húgysavmennyiségek is előidézhetnek lényeges elváltozást a szérumfehérjék abszorpcióképességében. Ezek szerint a különböző vércsoportok szérumfehérjéinél a különböző húgysav megkötőképesség lenne a spektroszkópos eltérések okozója. Ilyeténképpen eljutott a fehérjék szerkezetének kérdéséhez, vagyis ahhoz a kérdéshez, hogy az egyes fehérjék szerkezeti felépíté-

sében milyen különbség az, amely a húgysav megkötőképességet szabályozza.

Gróhnak a fentiekben ismertetett vizsgálatai ma még valóban egyedülállók a maguk nemében. Gróh az első, aki a különböző vércsoportok szérumfehérjéi között szabatosan mérhető fizikai-kémiai sajátágbeli különbségeket állapított meg s ezzel nagyban az exakt kutatásoknak egy szilárd alapját fektette le a vér biológiájának ma még oly kevésbé ismert területén.

Az előadottak alapján a bizottság egyhangúlag javasolja, hogy az 1941. évi báró Kornfeld Zsigmond-jutalommal Gróh Gyula a vérszérum fehérjéire vonatkozó kutatásai jutalmaztassanak.

Marek József íg. és r. t.
a bizottság elnöke,

Buzágh Aladár l. t.
a bizottság előadója,

Szinnyei Ferenc r. t.

Hajnal István r. t.

Mauritz Béla íg. és r. t.
a bizottság tagjai.

o) Jelentés a Lipótvárosi Casino Horthy Miklós-jutalmának odaítéléséről.

A Lipótvárosi Casino Horthy Miklós-jutalomdíjára a Magyar Tudományos Akadémiához egy pályamű érkezett, melynek jelígeje „Viz nélkül nincs élet”. A pályázati kérdés: „Vízszolgáltatás mély kutakból tekintettel az Alföld vízellátására”.

A pályamű négy részben tárgyalja a kérdést. A rövid előszóban a szerző előrebocsátja, hogy több éves kutatásainak eredményét dolgozta fel az ú. n. légnyomásos, másként mammut szivattyú üzemtanának kifejtéséhez, mint amely szivattyú-típusnak az Alföldi vízellátásánál nagy jövőt jósol.

Az I. általános részben röviden ismerteti a szerző az Alföld vízellátásának állapotát, annak hiányosságait, elmaradottságát, s a jövőbeli fejlődést mélyfúrású kutak elterjedésétől reméli. De mivel a mélyfúrású kutak nagyjából nem ad a

talaj fölé szökő vizet, a térszín alatt maradó víz kiemelését gazdaságosan az általa részletesen tanulmányozott légnyomásos, közönségesen mammut-szivattyúnak nevezett kút helyes szerkesztésétől és elterjedésétől teszi függővé. Ez vezeti a szerzőt arra a gondolatra, hogy hidraulikai alapon kifejtse a légnyomásos vízemelő kutak elméletét s ezáltal biztos útmutatást adjon azoknak az alföldi vízszolgáltatásban fontos szerepet játszó kutaknak szerkesztésére és természetesen gyártására is.

Ezt megelőzőleg a szerző vázlatosan leírja a nálunk elterjedt kút-típusokat, minők a dugattyús mélykút szivattyúk, turbina szivattyúk, a villamos üzemű bűvár és a mély-kút víz-sugár szivattyú, végül a már említett légnyomásos vízemelő, melynek mai tökéletlen és nem gazdaságos alakjának megjavítására dolgoz ki egy elméletet.

A III. sz. üzemtani fejezetben kizárólag a légnyomásos szivattyú részletes elméletét fejti ki, különösen a légadagolás befolyását az üzemre, az adagolás jósági fokát és a hatásos szállító magasság számítási módját tárgyalja az áramlási veszteségek figyelembevételével. A mű IV. részében az elmélet alkalmazását adja elő saját méréseivel és idegen kutatók adatainak kapcsolatával, (Josse tanár, Höefer, Pickert) és kimutatja, hogy adott üzem mellett a légnyomásos vízemelő üzemi tulajdonságait két méretezési állandó, ú. m. a légadagolás jósági foka és a felszálló cső redukált veszteségi tényezője határozza meg. Azt mondhatni, hogy a szerző a légnyomásos vízemelő szivattyú monográfiáját írta meg nagy hozzáértéssel, kifogástalan elméleti megalapozással. Tanulmányát alapos hidraulikai és matematikai tudás jellemzi, és az a készség, mellyel az analitikai kifejezéseket egyszerűen és áttekinthetően függvénygörbékkel ábrázolja, illetve oldja meg. Tudományos fejtegetései könnyed, világos és élvezetes modorban vannak tartva.

A légnyomásos szivattyú elméletének ez a kifejtése határozott nyeresége a hazai műszaki irodalomnak, épúgy mint az alföldi vízszolgáltatásnak azáltal, hogy egy olcsón és jó hatásfokkal dolgozó szerkezetet ad az alföldi mélykutakkal való vízemeléshez, mivel ezt a fontos kérdést nagy mértékben elősegíti.

Amilyen elismeréssel szólunk a légnyomásos szivattyú

elméletéről, viszont meg kell állapítanunk azt is, hogy a pályamű a feltett kérdést csak egyik felében, habár értékesebb részében oldja meg. A pályázó a szokásos egyéb szivattyú működésére alig terjeszkedik ki, pedig a teljesség kedvéért a gyakorlatból vett példákból kellene igazolni azok kevésbé alkalmas voltát, hatásfokát, gazdaságosságát, viszonyítva egy jól szerkesztett légnyomásos vízemelőhöz. Hiány a vízszolgáltatással szorosan összefüggő geológiai szempontok mellőzése, valamint hogy a rendelkezésre álló tapasztalatok szerint hogyan viselkednek a kutak, a fenntartás melyiknél okoz legkevesebb költséget. Miután hazánkban nagy városok vannak mélykutakból ellátva, ezeknél szerzett tapasztalati adatok gyakorlatilag jobban megvilágítanak a kérdést. Hiányzik az alföldi vízszolgáltatás szervezésére vonatkozó javaslat is, szemben pl. a szentesi helytelen vízkiszolgáltatással.

A szerző az alföldi vízellátásnál a légnyomásos vízemelő kutakat feltétlen előnybe helyezi a más típusú kúttal szemben, holott a gyakorlatban nem volt még alkalma, hogy a nagyon tetszetős új elméleten alapuló kutakat kipróbálja. Mindezeknek a hiányoknak ellenére a pályamű tudományosan értékes tanulmányt foglal magában, mely ha gazdaságos is lesz a kút, úgy az Alföld vízellátásának igen hatásos eszköze lehet és a magyar iparnak is javára szolgál, úgyhogy a bizottság, miután a pályamű a kérdés lényeges részét jól megoldotta, a pályadíjnak kiadását hozza javaslatba.

Budapest, 1941. március 12.

Rados Gusztáv t. t.,
a bizottság elnöke,

Rohringer Sándor l. t.,
a bizottság előadója,

Vendl Aladár r. t.,
a bizottság tagja.

IV.

**A Magyar Tudományos Akadémia
jutalomtételei 1941-ben.**

1.

*A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium Berzeviczy Albert-
és báró Wlassics Gyula-jutalma.*

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium a Berzeviczy Albert és a báró Wlassics Gyula emlékére alapított jutalomdíjakban évenként két-két jeles tanítót részesít. A négy jutalomdíj két állami és két nem állami alkalmazásban lévő tanító közt oszlik meg.

A jutalom egyenként 500—500 pengő.

A jutalmazandókat a tanfelügyelők által felterjesztettek közül az alapító-levelben meghatározott bizottság jelöli ki s javaslatáról az Akadémia márciusi összes ülése dönt.

A bizottság figyelembe veszi az ajánlottak érdemes pedagógiai működésén kívül a magyar nyelv tanítása terén elért eredményeket is.

A jutalmakat az Akadémia áprilisi összes ülésén adják át a jutalmazottaknak.

2.

Báró Wodianer Albert-jutalom tanítók részére.

A M. Tud. Akadémia saját bevételeiből id. báró Wodianer Albert alapítványtevő emlékére minden évben egyenként 500—500 pengő jutalmat tűz ki Magyarországon bármely népiskolájában működő legérdemesebb két néptanító részére, tekintet nélkül az iskolafenntartó jellegére.

A jutalmazandókat a tanfelügyelők által felterjesztettek közül a bíráló bizottság jelöli ki, s javaslatáról az Akadémia márciusi összes ülése dönt.

A jutalmat az Albert napját követő áprilisi összes ülésén adják át a jutalmazottaknak.

3.

Kazinczy Gábor és neje Várady-Szabó Anna-jutalma.

Kazinczy Gábor nyug. kúriai bíró és neje Várady-Szabó Anna alapítványának évi kamatait (400 pengő) az Akadémia olyan érdemes tudós, író vagy művész jutalmazására fordítja, akinek hosszabb időn át kifejtett tudományos, irodalmi vagy művészi munkásságával elért jövedelme nincs arányban végzett szellemi munkájának belső értékével.

A jutalmat az 1942. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

A jutalomra jelentkezők kérvénye munkásságuk feltüntetésével

1941. december 31-ig küldendő be a főttkári hivatalba. Ha a jutalomra érdemes tudós, író vagy művész e jutalom elnyerése végett a kitűzött határidő előtt jelentkeznek, az Akadémia sürgősség esetén összes ülésében is kiadhatja azt.

AZ I. OSZTÁLYBÓL.

Új jutalomtételek.

4.

Nagyjutalom és Marczibányi-mellékjutalom.

Az 1942. évi akadémiai Nagyjutalom (4000 pengő) és a Marczibányi-mellékjutalom (1500 pengő) az 1933—41. évkörben nyomtatásban megjelent legjobb szépirodalmi munkának adható ki.

Az Akadémia felhívja ily munkák szerzőit, hogy műveiket 1941. december 31-ig a főttkári hivatalba küldjék be. Pályázik azonban minden be nem küldött munka is, amelyről a bíráló bizottságnak tudomása van.

A jutalmat az 1942. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

5.

Özv. Vojnits Tivadarné-jutalom.

Az özv. Vojnits Tivadarné-jutalomra (a M. Tud. Akadémia Vojnits-érme) az 1940. szeptember 1-től 1941. augusztus 31-ig Budapesten előadott irodalmi becsü és sikert aratott magyar tragédiák, színművek, vígjátékok és népszínművek pályáznak.

Valamely más jutalmat nyert színmű nem jöhet tekintetbe.

A jutalmat az 1941. évi októberi összes ülés fogja odaitélni.

6.

Sámuel—Kölber-jutalom.

A M. Tud. Akadémia saját bevételeiből és a Sámuel—Kölber-alapítvány kamatainak felhasználásával 200 pengő jutalomban részesíti az 1941-ben nyomtatásban megjelent legjobb *nyelvtudományi* értekezést.

E pályázaton résztvesznek mindazok az értekezések, amelyekről a bíráló bizottságnak tudomása van, kivéve a már valamilyen más jutalmat nyert műveket.

A jutalmat az 1942. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

7.

Báró Kornfeld Zsigmond-jutalom.

A báró Kornfeld Zsigmond emlékére tett alapítvány egy évi kamatjövödelme 1942-ben az előző három évben megjelent olyan

kiváló irodalom- vagy művészettörténeti mű jutalmazására adható ki, amely jelentőségénél fogja a jutalomra méltó.

A jutalmat az 1942. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

A II. OSZTÁLYBÓL.

Új jutalomtételek.

8.

Budapest székesfőváros jutalomtétele.

Budapest székesfőváros adományából a M. Tud. Akadémia jutalmat tűz ki egy oly pályaműre, mely — gróf Széchenyi István születésének százötvenedik évfordulója esztendejében — *gróf Széchenyi Istvánnak a főváros életére és fejlődésére gyakorolt hatásától* szól.

A munka terve és egy kidolgozott fejezete 1941. dec. 31-ig nyújtandó be az Akadémia főtitkári hivatalába, nyílt pályázatra, a szerző megnevezésével. Ha a benyújtott részlet arra érdemesnek bizonyul, a mű kidolgozására megbízást ad az Akadémia.

A kész mű jutalma 2000 (kétezer) pengő.

9.

Chorin Ferenc-jutalom.

A Salgótarjáni Köszénbánya R. T. 1925-ben néhai elnökének, dr. Chorin Ferencnek emlékére 40.000 pengős alapítványt tett.

Az alapítványi tőke egy évi kamatjövedelme a *magyar közgazdasággal* kapcsolatos tudományágak körébe tartozó, 1941-ben megjelent vagy kéziratban bemutatott kiváló munka jutalmazására fordítható. Ha jutalomra érdemes közgazdasági mű nem akadna, a jutalom olyan *államtudományi* munkának is kiadható, amely tudományos vagy irodalmi jelentőségénél fogva arra méltó.

A jutalmat az 1942. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

10.

Weiss Fülöp-jutalom.

A Weiss Fülöp-alapítvány (10.000 dollár) 1940. évi kamatjövedelme a megelőző öt évben nyomtatásban megjelent jeles *közgazdasági* munka jutalmazására adható ki.

A jutalmat az 1942. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

11.

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Horthy Miklós-jutalma.

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara 1937-ben 25.000 pengős alapítványt tett a Kormányzó Úr Ő Főméltóságának a csepeli kikötő felavatásán tartott beszéde emlékére.

Az alapítványi tőke egy évi kamatjövödelme (1000 pengő) a *kereskedelem népszerűsítését és előmozdítását a megelőző évben legjobban szolgáló tudományos vagy publicisztikai mű* jutalmazására adható ki.

A jutalmat az 1942. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

12.

Serbán János-jutalom.

A Serbán János ny. miniszteri tanácsos emlékére tett alapítvány egy évi kamatjövödelme a *mezőgazdaság, közgazdaság, vagy ezekkel kapcsolatos tudományágak körébe tartozó, nyomtatásban megjelent, tudományos vagy irodalmi szempontból kiváló mű* jutalmazására adható ki.

A jutalmat az 1942. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

13.

Körössy Flóra-jutalom.

Körössy Flóra mezőszentgyörgyi földbirtokos 1934-ben kelt végrendeletében jelentős összeget hagyományozott a M. Tud. Akadémiára azzal a rendeltetéssel, hogy kamatjövödelme évenként felváltva egy nemzeti érzésű szépirodalmi mű, illetőleg egy nemzeti történelmi tárgyú mű jutalmazására fordíttassék.

1941-ben az Akadémia ezt a jutalmat a legutóbbi két évben megjelent legjobb *nemzeti történelmi* műre tűzi ki.

A pályázaton résztvesznek az Akadémiához 1941. december 31-ig beküldött pályaműveken kívül mindazok az idevágó munkák, amelyekről a bíráló bizottságnak tudomása van.

A jutalmat az 1942. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

A jutalmat nyert szerző köteles művéből két példányt a M. Tud. Akadémiának beszállíttatni.

14.

A Lipótvárosi Casino Horthy Miklós-jutalma.

A Lipótvárosi Casino a Kormányzó Úr Ö Főméltósága kormányzásának húszéves fordulója megünneplésére 1940-től kezdve öt éven át évenként 1000 pengőt bocsát az Akadémia rendelkezésére egy-egy tudományos pályamű jutalmazására.

Erre a jutalomra az Akadémia 1941-ben a *bölcsészeti tudományok* köréből hirdet pályázatot a következő kérdésre:

Racionalizmus és irracionizmus a mai tudományban.

A pályaművek benyújtásának határideje 1942. december 31.

A jutalmat az 1943. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

15.

Molnár Kálmán-jutalmak.

Molnár Kálmán egyetemi tanár három, egyenként 1000 pengős jutalmat tűz ki a M. Tud. Akadémia útján a következő kérdésekre:

1. A közösségi eszme érvényesülése a magyar alkotmányjog történelmi kifejlődésében.

2. A közösségi eszme érvényesülése a magyar büntetőjog történelmi kifejlődésében.

3. A közösségi eszme érvényesülése a magyar magánjog történelmi kifejlődésében.

A pályatételek kitűzője a jogfejlődés azon jelenségeinek vizsgálatára gondol, melyeknél a közösségi eszme az alapgondolat és a közösség érdekei nyomulnak előtérbe a magánérdek biztosításával szemben.

A pályaművek benyújtásának határideje 1941. december 31.

A jutalmakat az 1942. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

Már hirdetett jutalomtételek.

16.

Budapest székesfőváros művelődéstörténeti jutalma.

A M. Tud. Akadémia Budapest székesfőváros adományából 1000 pengő jutalmat tűzött ki egy pályatételre, melynek tárgya: *József nádor és a szépitő bizottság hatása Pest városa fejlődésére.*

A pályaművek benyújtásának újabb határideje 1941. december 31.

A pályázatról az 1942. évi nagygyűlés dönt.

17.

Budapest székesfőváros jogtörténeti jutalma.

A M. Tud. Akadémia Budapest székesfőváros adományából 800 pengő jutalmat tűzött ki egy pályatételre, melynek tárgya:

A budai jog és a felsőmagyarországi városok.

A pályaművek benyújtásának újabb határideje 1941. december 31.

A jutalmat az 1942. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

Molnár Kálmán-jutalom.

18.

A M. Tud. Akadémia Molnár Kálmán egyetemi tanár adományából 1000 pengő jutalmat tűz ki a következő pályatételre:

Fejtsenek ki a főkegyúri jog jogalapja és a magyar közjog idevágó szabályai.

Ismerettni kell a magyar király főkegyúri joga körül Mária Terézia kora óta kialakult gyakorlatot.

A pályaművek benyújtásának határideje 1941. december 31.

A jutalmat az 1942. évi nagygyűlés csak abszolút becsű munkának adja ki.

A III. OSZTÁLYBÓL.

Új jutalomtételek.

19.

A Magyar Általános Köszénbánya Részvénytársulat Berzeviczy Albert-jutalma.

A Magyar Általános Köszénbánya R. T. 1936-ban néhai elnökének, Berzeviczy Albertnek emlékére 100.000 pengős alapítványt tett.

Az alapítványi tőke egy évi kamatjövedelme (3600 P) 1942-ben a *műszaki tudományok* körébe tartozó, a megelőző három évben nyomtatásban megjelent legjobb mű — kivételesen a műszaki tudományok terén végzett kutatás vagy nagyjelentőségű találmány — jutalmazására adható ki.

A jutalmat az 1942. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

Már hirdetett jutalomtételek.

20.

Együttesen kezelt adományok és hagyományokból létesített jutalom.

A jutalom egy évi kamatjövedelméből az Akadémia III. osztálya a következő pályatételt tűzte ki:

Vizsgáltsék meg valamely élőlényen a kromoszóma- vagy genómmutáció fellépése kémiai hatásokra.

A pályaművek benyújtásának újabb határideje 1941. december 31.

A jutalmat az 1942. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

21.

A Lipótvárosi Casino Horthy Miklós-jutalma.

A Lipótvárosi Casino a Kormányzó Úr Ö Főméltósága kormányzásának húszéves fordulója megünneplésére 1940-től kezdve öt éven át évenként 1000 pengőt bocsát az Akadémia rendelkezésére egy-egy tudományos pályamű jutalmazására.

Erre a jutalomra az Akadémia 1941-ben pályázatot hirdet az *orvostudományok* köréből: *A chemotherapeuticumok hatásmódja* című pályakérdésre.

A pályaművek benyújtásának határideje 1941. december 31.

A jutalmat az 1942. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

V.

A Kőrösi Csoma-ösztöndíj szabályzata.

1. §. A m. kir. kormány a magyar keletkutatás halhatatlan nevű úttörője, Kőrösi Csoma Sándor halálának századik évfordulója alkalmából Kőrösi Csoma-ösztöndíjat létesít.

2. §. E célból évenként 3000 P-t utal át a Magyar Tudományos Akadémiának, mely az összeg gyarapításához anyagi helyzetéhez képest hozzájárul.

3. §. Az ösztöndíj keleti tanulmányutak költségeinek fedezésére fordítandó; olyan keleti népek nyelvének, irodalmának, történetének, néprajzának és archeológiájának a kutatására, amely népeknek a megismerése magyar nemzeti és magyar tudományos szempontból fontos.

4. §. Az ösztöndíj általában nem évenként, hanem kétévenként — egyévi tanulmányút költségeinek fedezésére — adatik ki, de támogathatók belőle rövidebb tanulmányutak is és amennyiben fedezet áll rendelkezésre, az ösztöndíj meghosszabbítható.

5. §. Az ösztöndíj odaítélése ügyében való javaslatételre az Akadémia I. osztálya esetről-esetre hét tagú bizottságot küld ki, melynek a II. osztályból való kiegészítését kérheti; a bizottságnak hivatalból tagjai az Akadémia főtitkára és az I. osztály elnöke. A bizottság elnöke az I. osztály elnöke, előadóját a bizottság maga választja. A bizottság javaslatát bejelenti az I. osztálynak, ez utóbbi az összes ülésnek. Az ösztöndíjat az Akadémia javaslata alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr adományozza.

6. §. Az ösztöndíj bármily korú kutatónak, akárhány-szor adományozható. A pályázók kérvényeiket az Akadémiánál nyújtják be.

7. §. Az ösztöndíj birtokosa tartozik tanulmányútja eredményéről közvetlenül hazaérkezése után az Akadémiának részletes jelentést tenni. A jelentés az Akadémiai Értesítőben közzéteendő. Az anyag elsősorban az Akadémia rendelkezésére bocsájtandó. Az Akadémia, amennyi-

ben anyagi helyzete megengedi, kiadja a feldolgozott anyagot. Ha az Akadémiának a kiadásra nem volna módja, akkor az anyag másutt is közzétehető. Az anyag kiadásánál a magyar nyelv lehetőleg használandó. A kiadványban feltüntetendő, hogy a kutatás magyar ösztöndíj felhasználásával történt. Ha az ösztöndíjas anyagát nem dolgozza fel, az anyag az Akadémia tulajdonába megy át.

A M. Tud. Akadémia május 16-án tartott összes ülése ezen szabályzatot elfogadta.

VI.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
PÉNZTÁRI SZÁMADÁSA

1940-RŐL.

A Magyar Tudományos Akadémia

ACTIVUM

	Pengő	Pengő
1. <i>Ingatlanok:</i>		
a) Az Akadémia palotája, bérháza, könyvtárkészlete és egyéb felszerelések értéke	1,525.000.—	
b) A széphalmi birtok és a Kazinczy-mauzóleum	80.000.—	1,605.000.—
2. <i>Értékpapírok:</i>		
a) Az Akadémia sajátja	3.484.04	
b) Alapítványok értékpapirjai	116.074.48	119.558.52
3. <i>Készpénzkövetelések folyószámlákon:</i>		
a) Az Akadémia sajátja	99.625.16	
b) Alapítványok betétei	184.083.20	283.708.36
4. <i>Egyéb követelések és átfutó tételek:</i>		
a) Saját vagyon	38.019.82	
b) Alapítványi vagyon	148.968.09	186.987.91
		2,195.254.79

Budapest, 1940. évi

A M. Tud. Akadémia Igazgató-Tanácsának

Baranyai Lipót ig. t. s. k.

vagyon mérlege 1940. december 31-én.

PASSIVUM

	Pengő	Pengő
1. Különféle alapítványok . . . 283.484.61		
2. Adományok és hagyományok . 106.660.59	390.145.20	
3. Alapítványok és adományok kamata . .	58.980.57	449.125.77
4. Tartalékok és tartozások		99.029.48
5. Tartozások f. évi tudományos kiadásokra		4.243.73
6. Vagyon		1,642.855.81
		2,195.254.79

december hó 31-én.

A könyvelésért:

Voit Lajos s. k.

megbízásából felülvizsgálták:

Lukinich Imre ig. és r. t. s. k.

A Magyar Tudományos Akadémia eredmény

TARTOZIK

	Pengő	Pengő
I. Személyi kiadások:		
1. A főtitkár, főkönyvtárnok és osztálytitkárok, az építész, orvos és könyvvezető tiszteletdíjai és az irodai és könyvtári személyzet illetményei	46.002.55	
2. Nyugdíjak, segélyek és jutalmak	25.109.28	
3. Előre nem látott kiadások	5.803.54	76.915.37
II. Dologi kiadások:		
1. Adók és illetékegyenérték	18.766.06	
2. Az Akadémia épületeinek fenntartására és javítására fordított költség	36.772.60	
3. Fűtés-világítás	14.822.72	
4. A Kazinczy-ingatlan jókarban tartása	799.52	
5. Irodai és kisebb kiadások	10.181.50	
6. Az épülettartozási kölcsön utolsó törlesztési részlete	4.153.40	
7. Fűtőberendezés átalakítása	13.959.13	99.454.93
III. Tudományos kiadások:		
1. Akadémiai Almanach	1.854.15	
2. Akadémiai Ertesítő	3.046.37	
3. Budapesti Szemle	8.000.—	
4. Az I. osztály és bizottságai	22.004.89	
5. A II. osztály és bizottságai	17.068.25	
6. A III. osztály és bizottságai	33.181.81	
7. Néptudományi bizottság	2.744.—	
8. Nagygyűlési jutalmak és költségek	35.553.25	
9. Érdemes tanítók jutalmazására	3.000.—	
10. Szótári bizottság	8.588.—	
11. Könyvkiadó bizottság	23.509.35	
12. Könyvtár	6.318.49	
13. Tudományos és irodalmi segélyek	11.966.—	176.834.56
IV. Függő tudományos kiadásokra átvitt tartozások		4.243.75
		357.448.59

Budapest, 1940. évi

A M. Tud. Akadémia Igazgató-Tanácsának

Baranyai Lipót íg. t. s. k.

Értékpapírok 1940. december 31-én.

	Érték pengőben
<i>I. Az Akadémia értékpapirjai:</i>	
96.200.— K n. é. különféle záloglevél	7.70
8.900.— K n. é. Magy. koronajár. és földteherm. kötv.	—,71
2.043.200.— K n. é. Hadikölcsön kötvény	163.44
Üzletrészek és sorsjegyek	136.19
Orsz. Földhitelintézeti üzletrész	1.050.—
40 drb. Pesti Hazai Első Takarékpénztár részvény	800.—
5 „ Első Budapesti Gőzmalom részvény	40.—
12 „ Belvárosi Takarékpénztár részvény	36.—
10 „ Magyar Nemzeti Bank részvény	1.250.—
	3.484.04
<i>II. Alapítványok értékpapirjai:</i>	
Chorin Ferenc-alapítvány:	
329 drb. Magyar Nemzeti Bank részvény	41.125.—
Együttesen kezelt alapítványok	97.40
Fabriczy Sámuel-alapítvány:	
4.400.— K n. é. 4 ⁰ / ₁₀ M. Földhitelint. záloglevél	—,36
208.400.— K n. é. 4 ⁰ / ₁₀ M. Földhitelint. záloglevél	16.66
9 drb. Borsod-Miskolci gőzmalom részvény	50.40
3 „ Farbenindustrie részvény RM. 1.600.—	2.084.35
4 „ Deutsche Bank u. Disc. Ges. részv. RM. 80.—	81.42
	2.233.19
Hangya-alapítvány:	
1.400.— P n. é. Hangya szövetkezeti üzletrész	500.—
Horthy Miklós-alapítvány (Bp. Ker. és Iparkamara):	
4.000.— dollár 7 ¹ / ₂ ⁰ / ₁₀ nostr. Speyer-kötvény és 191 millió korona 5% 1925. é. kényszerkölcsön kötvény	25.000.—
Kazinczy Gábor és neje alapítvány:	
27 drb. Magyar Nemzeti Bank részvény	3.375.—
Kornfeld Zsigmond báró-alapítvány:	
137 ¹ / ₄ drb. Magyar Nemzeti Bank részvény	17.156.25
Platthy György és neje-alapítvány:	
25 drb. Magyar Nemzeti Bank részvény	3.125.—
Serbán János-alapítvány:	
20 drb. Magyar Nemzeti Bank részvény	2.500.—
Ungváry László-alapítvány:	
64 11/25 drb. Magy. Ált. Hitelbank részvény	1.031.04
40 drb. Pesti Magy. Keresk. Bank részvény	1.480.—
8 „ Pesti Hazai Első Takarékpénztár részv.	232.—
26 „ Rimamurány-Salgótarjáni részvény	392.60
30 „ Osztrák Magyar Államvasút részvény	252.—
	3.387.64
Weiss Fülöp-alapítvány:	
9.500.— dollár n. é. Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 7 ⁰ / ₁₀ -os záloglevél	17.575.—
Összesen P	119.558.52

Alapítványok, adományok és azok kamatai 1940. december 31-én.

	Tőke	Kamat
	Pengő	
<i>I. Alapítványok, melyek készpénzben és érték-papírban vannak elhelyezve:</i>		
Chorin Ferenc-alapítvány	41.125.—	340.05
Együttesen kezelt alapítványok	22.091.03	—
Fabriczy Sámuel-alapítvány	2.233.19	3.222.35
Hangya Szövetkezet- „	500.—	322.50
Horthy Miklós-alapítvány (Bp. Keresk. és Ipar-kamara)	25.000.—	2.068.85
Kazinczy Gábor és neje-alapítvány	5.228.42	933.54
Kornfeld Zsigmond báró- „	17.156.25	2.778.32
Platthy György és neje- „	3.125.—	—
Serbán János- „	2.500.—	372.75
Unghváry László- „	4.389.87	493.83
„ „ jutalom	—	1.192.46
Weiss Fülöp-alapítvány	20.429.50	86.27
<i>II. Alapítványok kizárólag készpénzben elhelyezve:</i>		
Benedek Sándor- alapítvány	400.—	658.59
Berzeviczy Albert- (Magyar Ált. Kőszénbánya r. t.) „	100.000.—	12.912.39
Bizony Akos- „	7.000.—	4.093.69
Darányi Ignác- „	5.240.—	1.297.82
Halmos Izor- „	2.272.86	2.777.25
Hegedüs István- „	1.800.—	1.672.09
Kara Gyözőné- „	1.000.—	961.03
Kónyi Manó- „	10.000.—	1.316.43
Szemző István- „	1.393.49	2.663.05
Széchenyi István gróf- (Pesti Magy. Keresk. Bank) „	8.000.—	4.521.74
Véski József publ.- „	1.000.—	531.77
Wellisch Alfréd- „	1.600.—	1.499.50
<i>III. Adományok és hagyományok határozott rendeltetéssel, készpénzben elhelyezve:</i>		
Arany János padja rendbehozására	412.60	—
Budapest főv. 1940. é. jutalomtétele	800.—	24.18
Átvitel:	284.697.21	46.740.45

	Tőke	Kamat
	Pengő	
Áthozat:	284.697.21	46.740.45
Döbrentei Gábor síremlékére	260.20	—
Eötvös Loránd báró „	147.36	—
Fraknói római villa bérjövödelme	20.214.58	—
Győr város adománya	4.700.—	2.443.98
Halmos Izor hagyománya	2.159.31	—
Lipótvárosi Casino adománya	1.030.22	—
Medveczky Frigyes síremlékére	126.73	—
Mikszáth Kálmán „	662.59	650.42
Molnár Kálmán jutalomtétele	1.000.—	734.89
Teleszky János művei kiadására	10.000.—	125.—
Tisza István gróf „ „	1.147.—	—
Körössy Flóra hagyatéka	64.000.—	8.285.83
	390.145.20	58.980.57

VII.

Költségvetés

az 1941. év második felére.

I. Az <i>Akadémiai Értesítő</i> füzetének nyomdai kiállítására és közleményeinek esetleges díjazására . . .	1.200 P
II. A <i>Budapesti Szemle</i> füzeteinek tiszteletdíjaira . . .	4.000 „
III. Hozzájárulás a <i>Budapesti Szemle</i> füzeteinek nyomdai kiállításához	1.000 „
Összesen . .	6.200 P

Az I. osztály és bizottságai.

a) I. osztály.

1. Értekezésekre és emlékbeszédekre	300 P
2. Bíráló díjakra	200 „
Összesen . .	500 P

Maradvány . . 650 P.

b) Nyelvtudományi bizottság.

1. A <i>Magyar Nyelvtudomány Kézikönyvének</i> új füzetére	500 P
2. A <i>Kőrösi Csoma-Archivumra</i>	500 „
3. A <i>Nyelvtudományi Közlemények</i> folytatására	1.000 „
4. Gombocz Zoltán összegyűjtött munkáinak kiadására	800 „
5. Klemm Antal mondattanára	700 „
6. Kőrösi-Csoma emlékkönyvre I. részlet	1.000 „
7. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
8. Bizottsági apróbb költségekre	60 „
Összesen . .	4.760 P

Maradvány az előző három félévről: a *Nyelvtudományi Közleményekre* 5.000 P

A Validi-kiadásokra szolgál az együttesen kezelt adományok 1936. évi kamata 500 P

c) Nyelvművelő bizottság.

1. A <i>Magyarosan</i> c. folyóirat kiadására	3.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	300 „
3. Szerkesztői tiszteletdíj	100 „
4. Egy segéderő tiszteletdíja	250 „
5. Hatóságok tájékoztatása	300 „
6. Bizottsági költségekre	100 „
Összesen	4.050 P

d) Klasszikus filológiai bizottság.

1. Az <i>Egyetemes Philologiai Közlönyre</i>	1.000 P
2. Egy kiadványra	1.500 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
4. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	2.750 P

Martialis-fordítására kifizetve	250 P
Maradvány a görög bukolikusok kiadására	1.178 „

e) Irodalomtörténeti bizottság.

1. Az <i>Irodalomtörténeti Közlemények</i> két füzetének szerkesztői és írói tiszteletdíjaira és nyomdai kiállítására	2.500 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	2.750 P

<i>Maradt</i> a név- és tárgymutató készítésére	400 P
---	-------

f) Képzőművészeti bizottság.

1. Az előadó úr tiszteletdíja	200 P
A magyar képzőművészet készülő történetére kifizetve	1.800 P

g) Néptudományi bizottság.

1. A <i>Népélet</i> folyóirat segélyére	400 P
2. A népzenei kiadvány előmunkálataira	760 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
4. Bizottsági költségekre	40 „

Összesen 1.400 P

Maradvány 400 P

Az I. osztály és bizottságai összesen 16.410 P

A maradványok 8.128 P

A II. osztály és bizottságai.

a) II. osztály.

1. Székfoglalókra és emlékbeszédekre	500 P
2. Bírálati díjakra	200 „

Összesen 700 P

Az 1940. évi túllépés 249 P

b) Filozófiai bizottság.

1. Az <i>Athenaeum</i> kiadásához hozzájárulás	1.000.— P
2. Egy mű kiadására	1.800.— „
3. Schiller Pál könyvére tartozás	217.50 „
4. Az előadó úr tiszteletdíja	200.— „
5. Bizottsági költségekre	50.— „

Összesen 3.267.50 P

c) Jogtudományi bizottság.

1. Az előadó úr tiszteletdíja	200 P
2. Magyary Géza munkái kiadásának előmunkálatai	246 „
3. Magyary Géza munkái kiadására	1.200 „
4. Bizottsági költségekre	50 „

Összesen 1.696 P

Maradvány Szász István könyvének tiszteletdíjára 662 P

d) Történettudományi bizottság.

1. A <i>Hunyadiak kora</i> következő kötetére	1.500 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	1.750 P

e) Hadtörténeti bizottság.

1. A <i>Hadtörténelmi Közlemények</i> tiszteletdíjaira és nyom- dai előállítására	1.500 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	1.750 P

Maradvány egy kiadványra 500 P

f) Nemzetgazdasági bizottság.

1. A <i>Közgazdasági Szemlére</i>	2.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	2.250 P

Maradvány Értekezésekre 600 P

g) Archeológiai bizottság.

1. Az <i>Archaeologiai Értesítő</i> írói, szerkesztői tisztelet- díjaira és nyomdai költségeire	1.500 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	1.750 P

Maradvány az Archaeologiai Értesítőre 454 P

h) Művészettörténeti bizottság.

1. A folyóirat előkészítésére	2.000.— P
<i>A II. osztály és bizottságai összesen</i>	<i>14.914.50 P</i>
<i>A maradványok</i>	<i>2.216.— P</i>

i) A Római Magyar Intézet „Fraknoi Vilmos” Történeti Osztálya.

A Fraknoi-villa bérjővedelme fejében a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium által a bizottság céljaira befizetett összegből 1940. végén rendelkezésre áll . . . 18.421 P

A III. osztály és bizottsága.**a) III. osztály.**

1. A <i>Matematikai és Természettudományi Értesítőre</i>	10.000 P
2. Természettudományi kutatásokra	4.000 „
3. Emlékbeszédekre	200 „
4. Bírálati tiszteletdíjakra	200 „
Összesen	14.400 P

b) Matematikai és természettudományi bizottság.

1. Tudományos célokra	2.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	2.250 P

Maradvány 551 P

A III. osztály és bizottsága összesen 16.650.— P

Az I—III. osztály tudományos kiadásai 47.974.50 P

A maradványok összege 10.895.— P

Szótári bizottság.

1. Dologi kiadásokra	400 P
2. Adatgyűjtésre	400 „

3. A gyűjtött anyag rendezésére	1.000 „
4. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
Összesen	2.000 P

A középkori latinság szótárának Magyar Nemzeti Bizottsága.

1. Adatgyűjtésre	1.070 P
2. Állandó munkatársnak	480 „
3. Felülvizsgálatra	200 „
4. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
5. Egyéb kiadások	50 „
Összesen	2.000 P

Könyvkiadó vállalat.

Újabb kötetek kiállítására és szerzői tiszteletdíjára	6.000 P
Kiadványok szétküldési költségeire	4.000 „
Összesen	10.000 P

Könyvtár.

Folyóiratok kiegészítésére, a legszükségesebb kötések költségeire és könyvbeszerzésekre	5.000 P
---	---------

Tudományos társulatok és munkák segélyezésére.

Tudományos társulatok segélyezésére	5.000 P
A Bécsi Klebelsberg-Történetkutató Intézet Evkönyvére	750 „
A Revue des Etudes Hongroises segélye	750 „
Az Ungarische Jahrbücher segélye	1.000 „
Összesen	7.500 P

Maradvány az Ung. Jahrbücher I. f. é. segélyre	1.000 P
Maradvány Coopération Intellectuelle	400 P
Összes tudományos kiadásokra	80.674.50 P
(A Római Magyar Intézettel	99.095.50 P)
Maradványok	12.295.— P

Személyzeti kiadások.

A főtitkár tiszteletdíja félévre	6.000 P
A főkönyvtárnok tiszteletdíja félévre	2.000 „
A három osztálytitkár tiszteletdíja félévre	3.000 „
A főtitkári iroda és a könyvtár alkalmazottainak tiszteletdíja félévre	10.880 „
A főtitkári 7%-os drágasági pótlék	756 „
Dudás Kálmán tiszteletdíja félévre	800 „
Voit Lajosnak könyvelésért félévre	800 „
Altisztek orvosi kezelésére és gyógyszerreire	500 „
Előre nem látott (kegyeleti) kiadásokra	2.000 „
Régi alkalmazottak nyugdíjára és rendkívüli segélyekre	20.000 „
Újévkor szokásos ajándékokra	2.000 „
Összesen	48.736 P

Dologi kiadások félévre.

Adók, illetékegyenérték	11.284 P
Palota és bérház fenntartása	9.000 „
Fűtőanyag	8.000 „
Villanyvilágítás	2.200 „
Vizdíj	650 „
Kéményseprő	250 „
Telefon	700 „
Ülési meghívók költsége	300 „
Postai költségekre	600 „
Kézbesítési költségekre	200 „
Irodai kiadásokra	2.000 „
Felvonó	400 „
A Kazinczy-emlék fenntartási költsége	1.000 „
Összesen	36.584 P

<i>Dologi kiadások félévre</i>	<i>36.584.— P</i>
<i>Személyzeti kiadások félévre</i>	<i>48.736.— „</i>
<i>Összes tudományos kiadások</i>	<i>80.674.50 „</i>
<i>Összes kiadások</i>	<i>165.994.50 P</i>

Várható bevételek.

Államsegély	35.040 P
Lakbérékből	30.500 „
A Vigyázó-vagyonból	90.000 „
Könyvek eladásából	10.000 „
Összesen	165.540 P

VIII.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TULAJDONÁBAN LEVŐ

KÉT GRÓF VIGYÁZÓ-VAGYON

mérlege 1940. december 31-én.

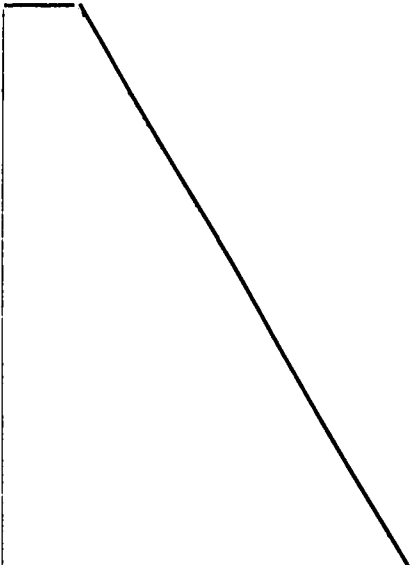
VAGYON

A gróf Vigyázó Sándor és Ferenc-vagyon

	Pengő	Pengő
1. Pénzkészletek:		
a) Budapest Székesfővárosi Közs. Takarékpénztár	280.885.—	
b) Pesti Magyar Kereskedelmi Bank „hitel” számla	233.633.58	
c) Pesti Magyar Kereskedelmi Bank „hagyaték” számla	3.077.40	
d) Magyar Általános Hitelbank „házbér” számla	78.863.17	
e) Magyar Általános Hitelbank „fűtés” számla	13.748.30	
f) Póstatakarékpénztár 37.866. szám	7.294.64	617.502.09
2. Értékpapírok:		
a) gróf Vigyázó Sándor vagyon	83.746.83	
b) gróf Vigyázó Ferenc vagyon	24.340.30	108.087.13
3. Ingatlanok:		
a) gróf Vigyázó Sándor vagyon		
Harta-Bojár 647 k. hold 308 öl	284.000.—	
Csabony 1182 „ 1051 „	432.000.—	
Mosdós 116 „ 89 „	69.000.—	
Nagyberki 1755 „ 638 „	786.000.—	
Kötöny 2427 „ 372 „	361.000.—	
Szalkszentmárton 5373 „ 624 „	1.901.000.—	
11501 k. hold 1482 öl	3.833.000.—	
b) gróf Vigyázó Ferenc vagyon		
Abony 787 k. hold 596 öl	581.000.—	
Bátya 1444 „ 1282 „	541.000.—	
Rákoskeresztur 32 „ 208 „	11.000.—	
Tószeg—Szántóhalom 850 „ 1396 „	329.000.—	
Uszod—Nánapuszta 193 „ 1439 „	113.000.—	
3309 k. hold 121 öl	1.575.000.—	
c) gróf Vigyázó Sándor vagyon VII., Károly király-út 1. sz. bérház	2.445.627.93	7.853.627.93
4. Gazdasági felszerelések és termények:		
a) Eleven leltár	161.127.—	
b) Holt leltár	83.221.—	
c) Termények, szántás-vetés	226.286.—	470.634.—
	Átvitel:	9,049.851.15

mérleg számlája 1940. december 31-én

TEHER

	Pengő	Pengő
1. Hagyatéki tőke	6,022.349.82	
2. Fel nem használt előző évi jövedelmek	73.639.64	6,095.989 46
3. Hitelezők:		
a) Magyar Tudományos Akadémia	152.417.41	
b) Magyar Nemzeti Bank	224.136.74	
c) gróf Vigyázó Sándorné vagyon	2,271.589.10	
d) Folyószámlán	1 512. —	2,649.655.25
4. Értéksökkenési tartalék:		
a) VII., Károly király-út 1. sz. bérház után	60.000.—	
b) Gazdasági felszerelések után	470.634.—	530.634.—
5. Passzív átmenő tételek:		23.282.39
6. Tiszta jövedelem az 1940. évben	255.290.81	
Ebből felhasználtatott az év folyamán a M. Tud. Akadémia tudományos céljaira	162.000.—	93.290.81
		
Átvitel:		9.392.851.91

VAGYON

	Pengő	Pengő
Áthozat:		9,049.851.15
5. Adósok:		
a) Magyar kir. Igazságügyminiszterium	342.000.—	
b) Folyószámlán	<u>1.000.76</u>	343.000.76
		<u>9,392.851.91</u>

A M. Tud. Akadémia Igazgató-Tanácsának

Baranyai Lipót íg. t. s. k.

TEHER

	Pengő	Pengő
Áthozat:		9,392.851.91
		9,392.851.91

A könyvelésért:

Virágh István s. k.

megbízásából felülvizsgálták:

Lukinich Imre íg. és r. t. s. k.

A gróf Vigyázó Sándor és Ferenc-vagyon

VESZTESEG

1.	Igazgatási kiadások	55.113.73
2.	Dologi kiadások	29.790.15
3.	Erdőgazdasági kiadások	15.941.75
4.	Közterhek — adók	37.991.81
5.	Végrendeleti terhek	29.785.44
6.	Tőketartozás utáni kamat	104.693.89
7.	Leírás a VII. ker., Károly király-úti bérház után . .	60.000.—
8.	M. Tud. Akadémia tudományos céljaira a folyó évi jövedelemből felhasznált összeg	162.000.—
9.	Fennmaradó tiszta jövedelem	93.290.81

588.607.58

A M. Tud. Akadémia Igazgató-Tanácsának

Baranyai Lipót ig. t. s. k.

eredmény-számlája 1940. december 31-én.

NYERESÉG

1. Bérbeadott mezőgazdaságok haszonbére	185.645.68
2. Vadászati és halászati haszonbérek	2.442.62
3. Házilag kezelt mezőgazdaságok bevételei	134.943.77
4. Erdőgazdaságok bevételei	84.234.63
5. Bérházak bevételei	135.623.58
6. Tőkejövedelem	44.138.43
7. Különféle bevételek	1.578.87

588.607.58

A könyvelésért:

Virágh István s. k.

megbízásából felülvizsgálták:

Lukinich Imre ig. és r. t. s. k.

A gróf Vigyázó Sándorné-vagyon

VAGYON

				Pengő	Pengő
1.	<i>Pénzkészletek:</i>				
	a)	Országos Földhitelintézet		16.967.80	
	b)	Pesti Hazai Első Takarékpénztár		2.689.—	
	c)	Postatakarékpénztár 6.867. sz.		17.459.16	
	d)	Postatakarékpénztár 22.183. sz.		3.915.28	
	e)	Postatakarékpénztár 49.220. sz.		1.013.53	
	f)	Házi pénztár		9.856.31	51.901.08
2.	<i>Értékpapírok</i>				125.758.44
3.	<i>Ingatlanok:</i>				
		Rákoskeresztúr 1783 k. hold 889 öl		482.000.—	
		Alsó-rákosi rétek 2 " 1093 "		5.000.—	487.000.—
		1786 k. hold 382 öl			
4.	<i>Ingatlan vételár hátralékok</i>				57.234.33
5.	<i>Adósok:</i>				
	a)	gróf Vigyázó Sándor és Ferenc va- gyon		2,271.589.10	
	b)	Folyószámlán		400.—	2,271.989.10
					2,993.882.95

A M. Tud. Akadémia Igazgató-Tanácsának

Baranyai Lipót ig. t. s. k.

A gróf Vigyázó Sándorné-vagyon

VESZTESÉG

		Pengő
1.	Igazgatási kiadások	39.132.—
2.	Dologi kiadások	7.235.40
3.	Erdőgazdasági kiadások	2.044.30
4.	Közterhek — adók	6.345.77
5.	Végrendeleti terhek	40.286.76
6.	Tiszta jövedelem	118.508.90
		213.553.13

A M. Tud. Akadémia Igazgató-Tanácsának

Baranyai Lipót ig. t. s. k.

eredmény-számlája 1940. december 31-én

NYERESÉG

Pengő

1.	Bérbeadott mezőgazdaságok haszonbére	96.719.98
2.	Erdőgazdasági bevételek	18.089.75
3.	Tőkejövedelem	57.072.17
4.	Különféle bevételek	384.47
5.	Vadászati és halászati haszonbérek	1.000.—
6.	Áthozat az előző évi fel nem használt jövedelmekből	40.286.76

213.553.13

A könyvelésért:

Virágh István s. k.

megbízásából felülvizsgálták:

Lukinich Imre ig és r. t. s. k.

IX.

**Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtárának 1938—1940. évi állapotáról.**

I.

Az elmúlt három évben a szokásos könyvtári munkák rendben folytak. A külföldi akadémiákkal és tudományos társaságokkal az 1937-ben megerősödött csereforgalom 1938-ban örvendetesen fokozódott, a következő két évben azonban a nemzetközi helyzet miatt újból annyira csökkent, hogy az utolsó év ilyen gyarapodása alig haladja meg az 1938. évi gyarapodás egyharmadát. A nyomdai kötelespéldányok számában mutatkozó jelentősebb emelkedés az 1937-ben megindított erélyesebb ellenőrzés eredménye. Kiadásainkat 1940-ben csökkentenünk kellett az Akadémia általános pénzügyi helyzete miatt, de még így is sikerült módot találnunk arra, hogy a legfontosabb folyóiratokat és tudományos műveket beszerezzük s könyvállományunk köttetését folytassuk. 1940-ben megtörtént a könyvtár fűtőberendezésének átalakítása. Ezért három hónapon át zárva volt a könyvtár olvasóterme, könyvkölcsönzés azonban e hónapokban is folyt.

A könyvtár és gyűjteményei nyitva voltak:

	N a p o k s z á m a			
	Könyvtár	Széchenyi- múzeum	Vörösmarty- szoba	Goethe- szoba
1938	272	144	365	141
1939	266	144	365	144
1940	188	147	366	147

II.

A könyvtár kiadásai.

	1938		1939		1940	
	P	f	P	f	P	f
Irodaszerek, nyomtatványok és póstköltség	992	15	1572	23	1344	25
Könyvkötés	1944	90	3489	96	1754	02
Könyvbeszerzés	5623	53	2944	03	1455	22
A Magyar Könyvszemle támogatása	200	—	200	—	200	—
Hozzájárulás egy XVI. századi magyarnyelvű kézirat lefényképezéséhez	—	—	300	—	—	—
Asztalosmunkák	90	—	480	50	876	—
Altisztek délutáni szolgálata és a ruhatár kezelése	770	—	541	—	389	—
Jutalmak	300	—	300	—	300	—
Összesen:	9920	58	9827	72	6318	49

III.

A könyvtár gyarapodása.

A gyarapodás módja	1937	1938	1939	1940
Nyomdai kötelesepéldány	3201	4244	4061	3653
Hatóságok, tud. társaságok stb. kiadványai	1821	2347	1344	898
A főtitkári hivatal útján	68	119	121	25
Magánosok ajándéka	368	148	412	644
Vétel	204	316	150	184
Összesen:	5662	7174	6088	5404

A kézírattárban 69 köteget katalogizáltunk.

A Széchenyi-múzeum gyarapodása 2 könyv, 1 kép, 2 levél, 10 ujságlap és 5 folyóiratszám.

A Goethe-gyűjtemény nem gyarapodott.

A nyomdavállalatok a törvényes rendelkezések értelmében beküldték nyomdatermékeiket.

Kiadványaikat megküldték a következő hatóságok, intézetek, tudományos társaságok, egyesületek, múzeumok, könyvtárak és szerkesztőségek:

a) Hazaiak: *Budapest:* Aquinói Szent Tamás Társaság; Budapest székesfőváros polgármestere; Budapest székesfőváros statisztikai hivatala; Budapesti Kir. Orvosegyesület; Cseh-szlovák követség; Darányi Ignác Agrártudományos Társaság; Energia világkonferencia magyar nemzeti bizottsága; Finn követség; Földmunkásszövetkezeti Központ; Istituto Italiano di Cultura per l'Ungheria; Japán császári konzulátus; Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti dékani hivatala; Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem fűvészkertje; Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem lélektani intézete; La Gazette de Hongrie szerk.; M. Kir. Földtani Intézet; M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem rektori hivatala; M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal; M. Kir. Legfelsőbb Számvevőszék; M. Kir. Orsz. Meteorológiai és Földmágnassági Intézet; M. Kir. postavezérigazgatóság; M. Kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium; Magyar Mérnök- és Építészegylet; Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat; Magyar Statisztikai Társaság; Magyar Vöröskereszt Egylet; Magyarok Világszövetsége központi irodája; Német birodalmi követség; Nők Világszövetsége; Orsz. Földrengési Obszervatórium; Orsz. Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ; Orsz. Magyar Gazdasági Egyesület; Orsz. Magyar Szépművészeti Múzeum; Orsz. Mezőgazdasági Kamara; Orsz. Széchenyi könyvtár; Országos Társadalombiztosító Intézet; Pest vármegye alispáni hivatala; Szent István Akadémia; Vajda János társaság. *Debrecen:* Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem rektori hivatala, ásvány- és földtani intézete, magyar nyelvi szeminárium; Debreceni Tisza István Tudományos Társaság; Déri Múzeum. *Eger:* Egri Érseki Jogakadémia. *Győr:* Győri Városi Közkönyvtár. *Kaposvár:* Berzsenyi-Társaság. *Kecskemét:* Katona József Társaság; Kecskemét thj. város polgármestere. *Miskolc:*

Tiszajobbparti Mezőgazdasági Kamara. *Nagykörös*: Nagy-körösi Arany János Társaság; *Nagykörös* ref. tanító-képzőintézet. *Ogyalla*: M. Kir. Orsz. Meteorológiai és Földmágnességi Intézet. *Pécs*: Egyetemi Könyvtár; M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem rektori hivatala, kémiai intézete. *Sopron*: M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem bánya-, erdő- és kohómérnöki karának könyvtára. *Szeged*: M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem rektori hivatala, bölcsészeti kari dékáni hivatala, élettani intézete; Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara; Városi Múzeum. *Tihany*: Magyar Biológiai Kutató Intézet. *Ungvár*: A kárpátaljai terület kormányzóbiztos. *Zirc*: Főapátság.

b) Elcsatolt területiek és külföldiek: *Acireale*: R. Statione Sperimentale di Frutticoltura e di Agrumicoltura. *Adelaide*: University. *Aix*: Faculté de droit, Faculté des lettres de l'Université d'Aix-Marseille. *Alexandria*: Société Royale d'Archéologie. *Allahabad*: National Academy of Sciences, India. *Alma-Ata*: Kazachskoje Gosudarstvennoje Universitet. *Amsterdam*: Kon. Akademie van Wetenschappen; Société Néerlandaise de Zoologie; Wiskundig Genootschap. *Ankara*: Török Tört. Társulat; Université; Institut de Sinologie à l'Université des Langues d'Ankara. *Arad*: Vasárnap szerk. *Asti*: Centro Nazionale degli Studi Alfieriani. *Athén*: Akademia Athenón. *Augsburg*: Historischer Verein f. Schwaben und Neuburg. *Bad-Dürkheim*: Pfälzischer Verein f. Naturkunde und Naturschutz Pollichia. *Baltimore*: Linguistic Society of America. *Batavia*: Natuurwetenschappelijke Raad voor Nederland-Indie; Royal Magnetical and Meteorological Observatory. *Bázel*: Naturforschende Gesellschaft. *Bécs*: Akademie der Wissenschaften; Anthropologische Gesellschaft; Archäologisch-epigraphisches Seminar der Universität; Geologische Bundesanstalt; Internationale Gesellschaft für Fotogrammetrie; Naturhistorisches Museum; Österr. Institut für Geschichtsforschung; Universität; Verein für Geschichte der Stadt Wien; Wiener Prähistorische Gesellschaft; Zoologisch-botanischer Verein; Zweigstelle Wien der Reichsstelle für Bodenforschung; Zweigstelle Wien des Archäologischen Instituts des Deutschen Reiches. *Belgrád*: Académie Royale Serbe; Institut Nikola Tesla; Séminaire mathématique de l'Université de Beograd; III^{ème} Congrès International des Slavistes; Université de Beograd. *Bergen*: Bergens Mu-

seum; Christian Michelsens Institutt for videnskap og åndsfrihet. *Berlin*: Ausland-Hochschule an der Universität Berlin; Berlin—Rom—Tokio szerk.; Berliner Gesellschaft f. Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte; Berliner Monatshefte szerk.; Deutsche Rundschau szerk.; Deutsches Institut f. Außenpolitische Forschung; Forschungen und Fortschritte szerk.; Museum für Naturkunde; Physikalisch-technische Reichsanstalt; Preussische Akademie der Wissenschaften; Preussische Staatsbibliothek; Römisch-germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts; Ungarisches Institut; Zoologisches Museum in Berlin; Yach Turkestan szerk. *Bern*: Schweizerische Naturforschende Gesellschaft. *Bologna*: R. Accademia delle Scienze dell'Istituto di Bologna. *Bonn*: Rheinisches Landesmuseum. *Boroszló*: Schlesischer Altertumsverein; Universitäts-Sternwarte; Verein für Geschichte Schlesiens. *Boston*: American Academy of Arts and Sciences. *Brugg*: Schweizerischer Bauernverband. *Brünn*: Institut National Agronomique; L'école des hautes études vétérinaires; Societas Scientiarum Naturalium Moravica; Université Masaryk, Faculté des Sciences. *Brüsszel*: Académie Royale de Belgique; Bureau International de Statistique Commerciale; Musée Royal d'Histoire Naturelle de Belgique; Observatoire Royal de Belgique; Revue de chirurgie stricte szerk.; Société Royale de Botanique de Belgique; Union Académique Internationale. *Buenos Aires*: Academia Argentina de Letras; Comisión Nacional de Cooperación Intelectual; Comisión protectora de bibliotecas populares; Instituto de Medicina Experimental para el estudio y tratamiento del cancer; Sociedad Científica Argentina; Universidad: Facultad de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales, Instituto Matemático Hispano-Americano. *Bukarest*: Académie Roumaine; Institut Géologique de Roumanie; Musée National des Antiquités. *Cagliari*: Seminario della facoltà di scienza della R. Università. *Calcutta*: R. Asiatic Society of Bengal. *Cambridge (Engl.)*: Cambridge Philosophical Society. *Cambridge (USA)*: Harvard University; Museum of Comparative Zoology at Harvard College. *Catania*: Accademia Gioenia di Scienze Naturali. *Cincinnati*: The Lloyd Library of Natural History. *Colombo*: Colombo Museum. *Columbia*: Missouri Academy of Science; University of Missouri. *Csernovic*: Université, Faculté des Sciences. *Danzig*: Staatliches Museum für Na-

turkunde und Vorgeschichte; Westpreussischer Botanisch-zoologischer Verein. *Darmstadt*: Historischer Verein für Hessen. *De Bilt*: Institut Météorologique Royal des Pays-Bas. *Delhi*: Archeological Survey of India; Government of India, Meteorological Department. *Dijon*: Académie des Sciences, Arts et Belles-Lettres. *Drezda*: Sächsischer Altertumsverein. *Dublin*: Royal Dublin Society; Royal Irish Academy. *Edinburgh*: Royal Society of Edinburgh. *Erlangen*: Friedrich-Alexander-Universität; Physikalisch-medizinische Sozietät. *Fiume*: Società di Studi Fiumani. *Flórenc*: Kunsthistorisches Institut. *Fokváros*: Observatory at the Cape of Good Hope. *Formosa*: Taihoku Imp. University. *Frankfurt a. M.*: Physikalischer Verein zu Frankfurt a. M.; Senckenbergische Naturforschende Gesellschaft. *Freiburg i. Br.*: Badischer Landesverein für Naturkunde und Naturschutz e. V. *Genf*: Bureau Central des Minorités; Société de Physique et d'Histoire Naturelle de Genève; Société des Nations. *Giessen*: Universitäts-Bibliothek. *Gorki*: The White Russian Agricultural Institute. *Göteborg*: Göteborgs Högskola; Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförening; Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälle. *Göttinga*: Gesellschaft der Wissenschaften. *Grác*: Karl—Franzens Universität. *Groningen*: Neophilologus szerk. *Gyulafehérvár*: Gyulafehérvári ort. érsekség. *Hága*: Bibliothèque du Palais de la Paix; Bijdragen voor vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde szerk.; Institut International de Statistique; Koninklijke Bibliotheek; Kon. Nederlandsch Meteorologisch Institut. *Halifax*: The Nova Scotian Institute of Science. *Halle a. S.*: Deutsche Gesellschaft für keltische Studien; Kaiserl. Leopoldinisch-Carolinische Deutsche Akademie der Naturforscher; Landesanstalt für Volkheilskunde; Landesanstalt für Vorgeschichte zu Halle a. S. *Hamburg*: Mathematisches Seminar der Hansischen Universität; Mathematische Gesellschaft. *Hannover*: Landesmuseum. *Harlem*: Musée Teyler; Société Hollandaise des Sciences. *Heidelberg*: Badische Landessternwarte; Heidelberger Akademie der Wissenschaften. *Helsinki*: Academia Scientiarum Fennica; Commission Géologique de Finlande; Egyetemi könyvtár; Finnisch-ugrische Forschungen szerk.; Merentutkimuslaitos; Societas Geographica Fenniae; Societas Medicorum Fennica; Societas pro fauna et flora Fenniae; Societas Scientiarum Fennica; Société Finlandaise d'Archéologie; Statisztikai

Hivatal; Studia Fennica szerk.; Suomalais-ugrilainen Seura; Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Suomen Historiallinen Seura. *Hiroshima*: Hiroshima University. *Hshinching*: Institute of Scientific Research Manchouko. *Hukuoka*: Kyushu Imp. University. *Indianapolis*: Indiana Academy of Science. *Innsbruck*: Österr. Institut für Geschichtsforschung. *Istanbul*: Arch. Institut des Deutschen Reiches, Abteilung Istanbul. *Jena*: Verein für thüringische Geschichte und Altertumskunde. *Jeruzsálem*: Academia Hierosolymitana; Library of the Hebrew University; L'école pratique d'études bibliques. *Kairo*: Institut Français d'Archéologie Orientale. *Kaiserslautern*: Pfälzische Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften; Saarpfälzisches Institut für Landes- und Volksforschung. *Kassa*: Tátra szerk. *Késmárk*: Karpathenverein. *Kiev*: Ukrán Tudományos Akadémia. *Kolozsvár*: Allami Levéltár; Erdélyi Helikon szerk.; Erdélyi Iskola szerk.; Erdélyi Múzeum szerk.; Erdélyi Szemle szerk.; Institutul de istorie natională; Jardin et Musée Botanique; Keresztény Magvető szerk.; Matematikai szeminárium; Pásztertűz szerk.; Unitárius Sajtó és Iratterjesztő Bizottság. *Koppenhága*: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab; Kgl. Nordiska Oldskrift-Selskab. *Königsberg*: Physikalisch-ökonomische Gesellschaft zu Königsberg. *Krakó*: Academia Polona Litterarum. *Kumming*: The Chinese National Committee on Intellectual Cooperation. *Kyoto*: Kyoto Imp. University. *Lancaster (USA)*: The Marine Biological Laboratory. *La Plata*: Universidad Nacional. *Leiden*: Bibliotheca Academiae Lugduno-Bataviae; Mnemosyne szerk.; Museum szerk.; Rijksmuseum van Oudheden. *Lemberg*: Egyetemi Könyvtár; Institut de Géophysique et de Météorologie de l'Université; Kopernik Tudományos Társaság; La revue agronomique Ukrainienne szerk.; Ossolinski Institut; Towarzystwa Naukowe; Union des Sociétés Savantes Polonaises. *Leningrád*: Académie des Sciences de l'URSS; Bubnoff Birodalmi Egyetem; Institut Scientifique Lesshaft; Institut Séismologique de l'Académie des Sciences de l'URSS; Institut Zoologique de l'Académie des Sciences de l'URSS; Laboratoire biogéochimique de l'Académie des Sciences de l'URSS. *Lima*: Academia de Ciencias Exactas, Fisicas y Naturales de Lima. *Lipcse*: Deutsche Bücherei; Deutsche Morgenländische Gesellschaft; Sächsische Akademie der Wissenschaften; Südosteuropa-Institut

an der Universität. *Lisszabon*: Academia das Ciencias de Lisboa; Estação Agronomica National; Portugalliae Mathematica szerk. *Ljubljana*: Société du Musée de Slovénie; Prirodoslovni Društvo. *London*: International Council of Scientific Unions; International Society of Medical Hydrology; Library of the India Office; R. Anthropological Institute of Great Britain and Ireland; R. Asiatic Society of Great Britain and Ireland; R. Central Asian Society; R. Society of London; Society of Antiquaries of London; The British Academy; The National Physical Laboratory; The Society for the Promotion of Roman Studies; Victoria and Albert Museum. *Los Angeles*: University of California. *Lund*: Kungl. Fysiografiska Sällskapet i Lund; Universitas Lundensis. *Luxemburg*: Section Historique de l'Institut G.-D. de Luxembourg. *Lyon*: Université. *Madison*: Wisconsin Academy of Sciences, Arts and Letters; *Madras*: Government Oriental M. S. Library. *Mainz*: Mainzer Altertumsverein; Römisch-germanische Kommission des Deutschen Arch. Institutes. *Manila*: National Research Council of the Philippines. *Maribor*: Société Historique. *Marosvásárhely*: Magyar népegészségügyi szemle szerk. *Marseille*: Faculté des Sciences de l'Université d'Aix-Marseille. *Medford (USA)*: Tufts College. *Menasha*: American Mathematical Society. *Messina*: R. Accademia Peloritana; R. Università degli Studi. *Mexico*: Comision de Cooperacion Intelectual. *Milano*: Comitato per la Geodesia e la Geofisica del Consiglio Nazionale delle Ricerche; Epigraphica szerk.; Università Cattolica de Sacro Cuore. *Montevideo*: Museo Nacional de Historia Natural. *Montréal*: Association Canadienne-Française pour l'avancement des Sciences. *Moszkva*: Birodalmi Egyetem; Société des Naturalistes. *München*: Bayerische Akademie der Wissenschaften; Deutsche Akademie; Historischer Verein von Oberbayern; Nationalsozialistische Monatshefte szerk.; Südostinstitut. *Münster*: Landesmuseum der Provinz Westfalen für Naturkunde; Verein für Geschichte und Altertumskunde Westfalens. *Nagoya*: Nagoya University. *Nagyszeben*: Siebenbürgischer Verein für Naturwissenschaften zu Hermannstadt. *Nápoly*: Società Reale di Napoli. *New York*: American Academy of Arts and Letters; American Committee for international Wild Life Protection; New York Academy of Sciences; New York Public Library; Russell Sage Foundation; World Confe-

rence on Faith and Order. *Nürnberg*: Germanisches Nationalmuseum. *Odessa*: Egyetem. *Osaka*: Osaka Imp. University, Faculty of Science, Faculty of Medicine. *Oslo*: Archiv for matematik og naturvidenskab szerk.; Instituttet for sammenlignende kulturforskning; Kgl. Frederiks Universitet; Norvég Tudományos Akadémia. *Ottawa*: Bureau Fédéral de la Statistique Canada. *Oxford*: Bodleian Library; University Observatory. *Padova*: R. Commissione Geodetica Italiana; Seminario matematico delle R. Università di Padova. *Párizs*: Association internationale d'hydrologie scientifique; Bibliothèque Polonaise à Paris; Comité National Français et Comité National Marocain de Géodésie et Géophysique; Institut de France, Académie des Beaux-Arts, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Académie des Sciences; Institut International de Coopération Intellectuelle; Le Monde Slave szerk.; Office des Instituts d'Archéologie et d'Histoire de l'Art; Société chimique de France; Syria szerk. *Peiping*: National Library of Peiping. *Perm*: Institut des recherches biologiques. *Philadelphia*: Academy of Natural Sciences of Philadelphia; American Philosophical Society; University of Pennsylvania. *Pozsony*: Šafařík Tudományos Társaság; Slowakische Rundschau szerk. *Prága*: Association Russe pour les Recherches Scientifiques; Český Historický Klub; Cseh Tudományos Akadémia; Deutsche Universität; Jednota československých matematiků a fysiků; Národní Museum; Slavia szerk.; Slovanský Ústav; Société Royale des Lettres et des Sciences de Bohême; Vojenské Rozhledy szerk. *Rangoon*: Archaeological Survey of Burma. *Reichenberg*: Anstalt für sudetendeutsche Heimatforschung. *Rennes*: Société Scientifique de Bretagne. *Reykjavík*: Societas Scientiarum Islandica. *Riga*: Societas Biologiae Latviae; Systematisch-zoologisches Institut der Universität Lettlands; Universitas Latviensis. *Rio de Janeiro*: Arquivos de Higiene szerk.; Instituto Oswaldo Cruz; Serviço Florestal. *Róma*: Bullettino di paletnologia Italiana szerk.; Consiglio Nazionale della Ricerche; Institut International d'Agriculture; R. Accademia d'Italia; R. Accademia d'Ungheria di Roma; R. Accademia Nazionale dei Lincei; R. Istituto d'Archeologia e di Storia dell'Arte; Ministero dell'educazione nazionale; Office international de l'enseignement agricole; Rivista di artiglieria e genio szerk.; R. Università: Istituto di filosofia, Seminario matematico;

Scuola Română din Roma; Società Romana di Antropologia. *St. Louis*: Missouri Botanical Garden; Academy of Science of St. Louis. *San Diego*: San Diego Society of Natural History. *San Francisco*: California Academy of Sciences. *Santiago de Chile*: Comisión Chilena de Cooperación Intelectual. *Sanghai*: The Chinese National Committee on Intellectual Cooperation. *So Paulo*: Museu Paulista. *Sapporo*: Hokkaido Imp. University. *Schwerin*: Verein für mecklenburgische Geschichte und Altertums-kunde. *Sendai*: Anatomisches Institut der Kaiserlich-Japanischen Universität; The Saito Gratitude Foundation; Tōhoku Imp. University. *Siena*: R. Accademia dei Fisiocritici in Siena. *Speyer*: Historischer Verein der Pfalz. *Stanford (Calif.)*: Stanford University; The Natural History Museum of Stanford University. *Stavanger*: Stavangers Museum. *Stockholm*: Ekonomisk Tidskrift szerk.; Kungl. Bibliotek; Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien; Statens Meteorologisk-hydrografiska Anstalt; Sveriges Geologiska Undersökning; Sveriges Offentliga Bibliotek; The Museum of Far Eastern Antiquities, Östasiatiska Samlingarna. *Stuttgart*: Deutsches Ausland-Institut. *Szarajevo*: Zemalski Muzej. *Székelyudvarhely*: Székelység szerk. *Szófia*: Bibliothèque Nationale; Bolgár Tudományos Akadémia; Institut Archéologique Bulgare; Woenen Journal szerk. *Tartu*: Academia Scientiarum Estonica; Litterarum Societas Esthonica; Universitas Tartuensis; Commission Nationale Estonienne de Coopération Intellectuelle. *Taskend*: Universitas Asiae Mediae. *Tbilissi*: Institut Mathématique de Tbilissi. *Teddington (USA)*: The National Physical Laboratory. *Tokyo*: Chemical Society of Japan; Imperial Academy; Imperial University; Institute of Physical and Chemical Research of Japan; National Research Council of Japan; Physico-chemical Society of Japan; Physico-mathematical Society of Japan; Society of Chemical Industry, Japan; Society of Mechanical Engineers of Japan; The Oriental Library; Tokyo Geographical Society; University of Literature and Science. *Torino*: R. Accademia delle Scienze; R. Università. *Trieszt*: Museo Civico di Storia Naturali di Trieste; Società Adriatica di Scienze Naturali in Trieste. *Tucumán (Argentina)*: Instituto Miguel Lillo. *Turku*: Universitas. *Turócszentmárton*: Matica Slovenská; Société du Musée Slovaque. *Uccle*: Observatoire Royale de Belgique. *Uj-*

verbász: Kalangya szerk. *Újvidék*: Matica Srpska; Történelmi Társulat. *Uppsala*: Egyetemi Könyvtár; Geological Institution of the University; Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet; Upsala Läkareförening's Förhandlingar szerk.; Vilhelm Ekmans Universitetsfond; Zoologiska Bidrag från Uppsala szerk. *Urbana*: State Illinois, State Geological Survey; University of Illionis. *Varsó*: Egyetemi Könyvtár; Fédération des Sociétés Historiques en Europe Orientale; Fundamenta Mathematicae szerk.; Institut Scientifique Ukrainien; Musée Archéologique Polonais; Museum Zoologicum Polonicum; Societas Botanicorum Poloniae; Société Polonaise de Physique; Société des Sciences et des Lettres de Varsovie. *Vatikánváros*: Pontificia Academia Scientiarum; Specola Astronomica Vaticana. *Velence*: R. Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti; Városi Tanács. *Victoria (Canada)*: Dominion Astrophysical Observatory. *Vilna*: Bátori István-egyetem; Société des Sciences et des Lettres. *Washington*: American Council of Learned Societies; Association Internationale d'Hydrologie Scientifique, Congrès de Washington; Carnegie endowment for International Peace; Library of Congress; National Academy of Sciences of the USA; National Geographic Society; National Research Council; Smithsonian Institution; Smiths. Inst. Bureau of American Ethnology; The Army Medical Library; U. S. Department of Agriculture; U. S. Geological Society; U. S. Geological Survey; U. S. National Museum. *Wellington*: R. Society of New Zealand. *Wiesbaden*: Verein für Nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung. *Worcester*: Worcester Art Museum. *Zágráb*: Institutum Botanicum R. Universitatis Zagradiensis; Jugoszláv Akadémia; Narodna Starina szerk.; Societas Scientiarum Naturalium Croatica. *Zürich*: Schweizerische Gesellschaft für Urgeschichte; Schweizerische Naturforschende Gesellschaft.

Adományaikkal a következő magánosok gyarapították a könyvtárt:

Aldásy J., Alszeghy Zs., Andor K. (Vác), Aristophron O. (Athén), Balás E., Balás K. (10 db.), Bálint J., Bányai J. (Székelyudvarhely), Baráth T. (Párizs, 8 db.), Baschmakoff A. (Párizs), Beke O., Bene I., (Győr), Benzing J. (Berlin), Bertalan K., Berzeviczy Albertné (421 db.), Birkenmajer N. (Krakkó), Bodócs Gy. (Kecskemét), Bonomi J., Boreas Th. (Athén), Brandi K. (München), Breiten-

feld F. (Zágráb), Dalmady Ö., Debreczy A. (Nagyenyed), Décsy K. (Pozsony), Dienes J. (Kézdivásárhely), Dittrich R. (Libochovice), Divéky A. (Varsó), Dolchieri E. E. (Udine), Durkó G. (Szeged), Eberhard W. (Ankara), Egyed I., Elekes Gy. (Debrecen), Entz G., Eperjessy K. (Szeged 6 db.), Erdős Z. (Kecskemét), Fabricius E., Fail A. (Prága), Faragó J., Farkas L. (Szeged), Farkas S. (Nagyenyed), Fekete L., H. Fekete P. (Hajdúböszörmény), Forbáth A. (London), T. Gáll Beatrix, Garády S., Gigante S. (Milano), Girardeau E. (Belgrád), Goitein Zs. (Ujpest), Gomar M. G. (São Paulo), Gortvay Gy., Grexa Gy., Grösze E., Gruber F. (Bécs), Guidone G. (Nápoly), Gyulai F. (Kolozsvár), Hajdu M., Hampel A., Hermes H. E. (Salzburg), Hernád H., Heske F. (Tharandt), Hetényi I., Hoffer A. (Debrecen), Hoór Tempis I., Illyés G. (10 db.), Jancsó E. (Kolozsvár), Jelitai J. (5 db.), Jovanovits V. (Belgrád), Juristowski M., Kadic O., Karanovic P. P. (Belgrád), Karl L., Károlyi K., Kas A. S., Kemenes A. (Jászberény), Kerpel J., Kertész J., Kissházy Á. (7 db.), Kner I. (Gyoma, 6 db.), Kohlbach B., Koltay—Kastner J., (Roma), Komlós O., Koncz J., Koritsánszky O., Kősay H. (Ankara), Kraft E. A. (Berlin), Kral Bikkal, v. Kusztós Sándor, Lacroix A. (Párizs), Lazzari A. (Ferrara), Leszlényi I. (22 db.), Lheritiér M. (Párizs), Lósy—Schmidt E., Maday A. (Genf), Mahler E., Manninger R., Manthey A. (Berlin), Marek J. (5 db.), Márfly O. (13 db.), Marjay Fr., Markus Fr. (Brünn), Mártonffy K., Mayer E., Medgyes B., Mérey—Kádár M., Metzger W. (Tokyo), Moesz G., Munkácsi E., G. Nagy L. (Kecskemét), b. Nyáry P., Palasovszky S., Pallmann H. (Zürich), Palóczi E. (207 db.), Páris F., Párniczky M., Pastore A. (Miláno), Pillias E. (Párizs), Pivány J., Plattensteiner R. (Bécs), Rácz Gy., Rajakovac B., Rásonyi L. (Ankara, 25 db.), Rátz J. (Kolozsvár), Saareste A. (Tartu), Salvini L. (Roma), Sanders M. M., Sandu—Ville C. (Bukarest), Schaffer K., Schaub—Koch E. (Genf), Schoen—Pontazza A. (Innsbruck), Schreiber G. (München), Schroeder A., Schuster Gy., Sebestyén J. (Brassó), 'Sigmond E., Silva G. (Milano), Simu C. I. (Arad), Sipos S., Stei A. (Oxford, 6 db.), Strand E. (Riga), Szabó Z., Szalay B. (Nagyszeben), Szász B., Szentmártoni K. (Kolozsvár), Szilády Z., Szilágyi S., Szimonidesz L., Szinyei Merse I. (Nagymaros, 10 db.), Szinnyi J., Szirmai K.

(Ujverbász), Telcs M. L. (Nagykörös), gr. Teleki T., Thirring G., Thirring L., Tonelli S. (Szeged), Toroutiu I. E. (Bukarest, 9 db.), Tóth L. (Róma), Tóth M. (Sárospatak), Török P. (26 db.), Valkó A. (Vác), Varga I., Varga N. S., Varga S., Vécsey Z. (Kassa), Völlick B., Weiss E., Weltmann A., Windisch A. (Budafok, 169 db.), Wodetzky J., Zach E. (Batavia), Zechmeister L. (Pécs), Zimmermann Á., Zolnai B. (Szeged), Zoltai L. (Debrecen), Zsarnóczy J.

IV.

Az olvasóterem forgalma volt:

Év	Rendes látogatók száma	Hány ízben?	Használt kötetek száma
1937	151	3061	12.789
1938	97	3387	15.780
1939	95	3118	15.113
1940	57	2415	9.384

A könyvkölcsönzési forgalom:

Év	Kölcsönzők száma	Kivett kötetek száma
1937	2474	3.666
1938	2259	3.382
1939	2022	2.953
1940	2108	3.067

A Széchenyi-múzeum, a Vörösmarty-szoba és a Goethe-szoba látogatottsága a következő volt:

Év	Széchenyi-múzeum	Vörösmarty-szoba	Goethe-szoba
1938	1735	3615	2020
1939	3110	5678	2442
1940	3696	3883	3434

Az ösnyomtatványok közé, a régi magyar irodalomba és a Kaufmann-könyvtárba tartozó művek közül 1938-ban 56 kutató 91 ízben 255 kötetet, 1939-ben 48 kutató 88 ízben 222 kötetet, 1940-ben 45 kutató 93 ízben 248 kötetet használt, a kéziratár anyagából 1938-ban 86 kutató 180 köteget 305 ízben, 1939-ben 68 kutató 298 köteget 106 ízben, 1940-ben 53 kutató 205 köteget 75 ízben.

1938—40-ben a könyvtár a következő könyvtárakkal és intézetekkel érintkezett könyvek és kéziratok kölcsönzése ügyében:

a) *Hazaiak*: Budapest: Budapesti ref. teológiai akadémia Ráday-könyvtára; Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem: Hittudományi Kar egyháztörténeti szemináriuma; Keletázsiai Intézet, Magyar Történeti Intézet, Török Filológiai Intézet; Magyar Film Iroda; M. kir. államrendőrség budapesti főkapitánysága; M. Kir. földművelésügyi minisztérium vízügyi műszaki könyvtára; M. Kir. Hadilevéltár; M. Kir. posta kísérleti állomása; M. Nemzeti Múzeum kéziratára; Országos Levéltár; Orsz. Magy. Iparművészeti Társulat; Orsz. Magy. Zsidó Múzeum Tudományos és Művészeti Egyesület; Országos Széchenyi Könyvtár. *Aszód*: Evangélikus Petőfi-gimnázium. *Debrecen*: Debrecen sz. kir. város Déri-múzeuma; Egyetemi könyvtár. *Gyöngyös*: R. kat. mezőgazdasági középiskola igazgatósága. *Hódmezővásárhely*: Ref. leánygimnázium igazgatósága. *Kaposvár*: Községi kereskedelmi középiskola igazgatósága. *Kecskemét*: Kecskeméti ref. gr. Tisza István-gimnázium igazgatósága. *Máramarossziget*: Máramarosszigeti ref. liceum. *Nyíregyháza*: Ág. h. ev. Kossuth Lajos-gimnázium. *Pannonhalma*: Pannonhalmi főapátság kéziratára. *Pécs*: Egyetemi könyvtár. *Sopron*: A m. kir. József nádor műszaki és gazdaságtudományegyetem bánya-, kohó- és erdőmérnöki kar könyvtára; Sopron sz. kir. város levéltára. *Szeged*: Egyetemi könyvtár; Polgári Tanárképző Főiskola igazgatósága. *Szeghalom*: Ref. Péter András-gimnázium. *Tihany*: Magyar Biológiai Kutató Intézet. *Ungvár*: Kir. kat. főgimnázium.

b) *Külföldiek*: Bécs: Hofkammerarchiv.

Budapest, 1941. március 18-án.

Szinnyei József

ig. és r. t., főkönyvtárnok.

I. táblázat.

Kimutatás az olvasóterem látogatóinak foglalkozásáról.

	1937	1938	1939	1940
Bíró	2	1	1	—
Főiskolai hallgató	72	41	45	28
Földbirtokos	—	—	—	1
Gazdatiszt	—	1	—	—
Hírlapíró	—	1	1	—
Író	4	—	—	2
Katonatiszt	3	4	—	—
Középiskolai tanuló	14	6	20	7
Köztisztviselő	8	10	10	4
Lelkész	2	1	2	1
Magántisztviselő	13	4	4	2
Magánzó	2	4	—	3
Mérnök	3	3	1	1
Nyomdász	—	—	1	—
Orvos	7	3	—	1
Színművész	—	1	1	1
Tanár	19	10	8	4
Ügyvéd	2	7	1	2
Összesen:	151	97	95	57

II. táblázat.

Kimutatás az akadémiai könyvtár olvasótermének forgalmáról.

Hónap	Olvasók száma				Használt kötetek száma			
	1937	1938	1939	1940	1937	1938	1939	1940
Január	300	420	300	311	744	2138	1600	1609
Február	160	300	385	419	700	1800	1600	1086
Március	390	343	355	278	1660	1346	1700	857
Április	400	300	260	312	1700	1290	1100	1464
Május	316	300	460	82	1250	1250	1975	224
Június	250	400	400	—	920	1500	1800	—
Július	—	104	81	—	—	510	236	—
Augusztus	—	110	52	—	—	700	188	—
Szeptember	325	200	217	309	1345	750	1086	1204
Október	300	300	302	359	1220	1200	1217	1263
November	350	300	103	211	1800	1600	1296	1066
December	270	310	203	134	1450	1700	1315	611
Összesen:	3061	3387	3118	2415	12789	15780	15113	9384

III. táblázat.

Kimutatás az akadémiai könyvtár kölcsönzési forgalmáról.

Hónap	Kölcsönzők száma				Kivett kötetek száma			
	1937	1938	1939	1940	1937	1938	1939	1940
Január	236	213	212	208	332	296	305	299
Február	235	249	155	244	358	338	240	369
Március	313	220	206	196	466	344	296	270
Április	245	199	175	234	380	278	250	327
Május	195	147	165	149	358	216	275	226
Június	225	211	261	109	348	284	364	172
Július	—	67	162	134	—	210	233	201
Augusztus	—	57	62	55	—	82	80	98
Szeptember	310	306	155	214	412	452	229	301
Október	246	246	165	206	332	357	248	314
November	274	163	179	205	394	235	264	270
December	195	181	125	154	286	290	169	220
Összesen:	2474	2259	2022	2108	3666	3382	2953	3067

X.

Üdvözlő beszédek.

**József kir. herceg Ö Fensége elnöki beszéde
a br. Wodianer Albert-, Berzeviczy Albert- és
br. Wlassics Gyula-jutalmak átadásánál,
az 1941. április 28-i összes ülésen.**

Tekintetes Akadémia!

Áprilisi összes ülésünk az a nap, midőn évről-évre kifejezhetjük az Akadémia elismerését a magyar tanítóság iránt, legkiválóbb tagjainak megjutalmazásával.

Az Akadémia tagjai közt köztudomású, hogy báró Wodianer Albert azzal a rendeltetéssel tett alapítványt Akadémiánknál, hogy a tőke évi kamatai minden évben jutalmul adassanak ki két oly néptanítónak, akik a helyes tanmód s eredményes oktatás mellett szélesebb körökben is gyakorlati eredményeket mutattak föl társadalmi vagy gazdasági téren.

A Wodianer-alap összege ugyan elveszett, az Akadémia azonban a tanítók nagy munkájának elismeréséül sajátjából fönntartotta e jutalmazás szokását. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr pedig Berzeviczy Albert és báró Wlassics Gyula volt miniszterek emlékére a maga részéről két-két alapítványt létesített hasonló céllal.

A kiválasztást a tanügyi hatóságok végzik, felterjesztett ajánlataikat az Akadémiának, a közoktatásügyi minisztériumnak, s a magyarországi tanítók országos bizottságának kiküldötteiből alakult bizottság vizsgálja felül s terjeszti javaslatát az Akadémia elé.

E javaslatot Berkényi Károly úr, a Magyarországi Tanítók Országos Szövetségének elnöke foglalta össze nagy gondnal és körültekintéssel. Az ő jelentését a Bizottság — mint rendesen — most is egyhangúlag fogadta el. A kitüntetettek munkásságát a főtitkári jelentés ismertette az összes ülés előtt, mely a javaslatokhoz hozzájárult.

Ezek szerint a M. Tud. Akadémia Wodianer-jutalmával *Tyukodi Jéno* kiskunhalasi állami népiskolai igazgató

és *Novay Ferenc* bajai állami népiskolai igazgató van ezidén kitüntetve, — az előbbi ingyen tankönyvekkel s részben ebéddel látta el szegény tanulóit, az utóbbi a megszálló hatalom által kirabolt iskolában asztalosműhelyt állított fel s annak munkájából fedezte az iskola szociális kiadásait.

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium Berzeviczy Albert-jutalmának idei nyertesei: *Fazekas János* abaújszántói állami igazgató, körzeti iskolafelügyelő, aki hazafias magatartásáért börtönt szenvedett s a község minden kulturális mozgalmában vezérszerepet visz. Ő az egyedüli, aki ma nem jelenhet meg itt személyesen; e díj másik nyertese *Bajor János* bonyhádi ágostai hitvallású igazgató-tanító, volt szibériai hadifogoly, tankönyvíró is.

A báró Wlassics Gyula-jutalom kitüntetettjei: *Beluch Imre* barsendrédi róm. kat. igazgató-tanító, aki a magyar dalt terjesztette a Felvidéken és *Poócs Sándor* beregyszási állami iskolai igazgató-tanító, aki gyümölcsfoltványok terjesztésével tett nagy szolgálatot az egész környéknek.

Örömmel nyujtom át a M. Tud. Akadémia és a vallás- és közoktatásügyi minisztérium jutalmait Önöknek, akik a magyar tanítóknak példaképül szolgálhatnak s kívánom, hogy nemes működésüket sok sikerrel, sokáig folytathassák az iskolában és azonkívül egyaránt.

**Melich János osztályelnök üdvözlő beszéde
Husztí Józsefhez rendes tagsági székfoglalója alkalmából,
1941. január 13-án.**

Mélyen tisztelt Tagtársam!

Igen gazdag, nagy terjedelmű az a tudományos irodalmi munkásság, melyet 1922-ig levelező taggá, s azóta 1939-ig rendes taggá választásáig, illetve a mai napig kifejtett. Művei, dolgozatai, cikkei a kultúrpolitika, a pedagógia és a klasszika-filológia körébe tartozó problémákat, tárgyakat ölelik fel. Akadémiai rendes tagságra ajánlói elsősorban a klasszika-filológia, még pedig a latinság: a latin nyelv és műveltség s vele kapcsolatban a magyar renaissance-humanizmus terén végzett bűvárkodása alapvető, és sok ponton maradandó értékű eredmé-

nyeit ismertették s a kultúrpolitikaikat és a pedagógiákat csak futólag érintették. Én mai megemlékezésemben ez utóbbiakról is szólni akarok. Arra kötelez a hála és köszönet is, mert belőlük okulást, s ami ennél is fontosabb, egy s más küzdelmemben hitet, erőt merítettem. S azután ezeknek a kultúrpolitikai műveknek, dolgozatoknak iránító értékük volt, a pedagógiaiak közül többnek ma is vezető értéke van. Azzá tette s teszi őket a bennük levő mélyreható tudományosság, a szabatos és világos előadás, a kitűnő stílus, s az a világnézet, mely őket áthatja.

A háború után, a huszas években elsőrendű kultúrpolitikai problémák közé tartozott a tudós- és a tanárképzés problémája. 1867 óta, az osztrák-magyar kiegyezés óta e problémával, különösen a tanárképzéssel tudósaink közül is sokan, közöttük pl. báró Eötvös Loránd is foglalkoztak. Az idevágó értekezések, cikkek között a legjellegesebbek közé tartozik az, amelyet „Tanárképzésünk reformja” címen mélyen t. Tagtársam a Magyar Művelődés I. évfolyama 6—8. számába írt. Világosan fogalmazta meg azt a három követelményt, amely a tanárképzés feladata. Minden középiskolai tanártól megköveteljük, hogy szaktárgyaiban a tudományos alapokkal tisztában legyen; mindegyiknek ismernie kell szaktárgyait, legalább is ezeknek az iskola szempontjából értékesíthető anyagát enciklopedikusan, s végül megkívánjuk tőlük, hogy mint pedagógusok is megállják helyüket. Ezt a hármas egységet azután olyan világosan és szabatosan fejtegeti, amilyen világosan és szabatosan e problémáról jeleseink közül is csak kevesen írtak és elmélkedtek. De nemcsak elmélkedett és elmélkedik a tanár- és tudósképzésről, hanem gyakorlatban is kitűnő tanár s kitűnő tudósképző. Ezt bizonyítják megfoghatóan is jeles tankönyvei. Idevágó, tanulót, tanárt irányító, vezető tankönyvei közül kettőt emelek ki, mind a kettő a mélyen t. Tagtársam által szerkesztett „Bibliotheca Discipulorum” sorozatban jelent meg. Igen, a Discipulorum sorozatban, mert mint vérbeli pedagógusnak, szívéhez nőttek ők, aminek lapjuknak a „Juventus”-nak a szerkesztésekor is fényes bizonyosságát adta. A két tankönyv közül az egyik „Szemelvények ifjabb Plinius leveleiből” (Bpest, 1930), „Latin chrestomathia a gimnázium és leánygimnázium V—VIII. osztálya számára” (Bpest, 1940) a másik. Plinius ú. n. levelei igen vonzó olvasmányok, vonzóerejüket elsősorban a római köz- és magán-

életre vonatkozó gazdag, változatos anyagnak köszönik. S ezt a gazdag anyagot az olvasó számára mélyen t. Tagtársam jegyzetei, magyarázatai, a magyarázatok közé mellékelte szemléltető képek csak elevenebbé teszik, s az a tanulságos áttekintés, amelyet a pliniusi levélforma világos magyar irodalmi történetéről műfaji szempontból nyújt, e leveleket közvetlen közelünkbe hozza.

„Latin chrestomathiája a gimnázium és leánygimnázium V—VIII. osztálya számára” az ókori, az ó-keresztény, a közép- és újkori s a magyarországi latin irodalom műveiből tartalmaz megfelelő szemelvényeket. Az ilyen természetű műveknél a szemelvények megválogatása a leglényegesebb s a válogatást az a cél határozza meg, amelynek szolgálatában a mű áll. Nos, nem túlzok, mikor kimondom, hogy e mű nagy magyar tudós és nagy magyar nevelő alkotása, s érdemét a hasonló külföldi chrestomathiák, minták nemhogy csökkentenék, hanem növelik. Nagy magyar tudósé e mű, mert kitűnően ismeri az egész latin nyelvű irodalmat, nagy magyar nevelőé, mert egész művét úgy állította össze, hogy abból nemcsak az európai kultúrközösségben való szerepünk domborodik ki fényesen, hanem a kiválogatott részekkel a tanulót a humanum irányában, ahogy ma mondanók, szociális irányban neveli is. S nem utolsó értékes tanulság, hogy e mű a tanulóban egész életére szólóan megcáfolhatatlan meggyőződésévé formálja, hogy Európa utóbbi kétezer esztendőnek kultúrájában időben is a latin nyelv a megszokítás nélküli közvetítő.

S ebből a tanulót — tanárt irányító — vezető műből világlik ki, hogy mélyen t. Tagtársam egyik legjelesebb klasszikus filologusunk is. E téren való bűvárkodása nem egy eredményét már e chrestomathiájába is belevette.

Mint vérbeli klasszikus filologusnak az antik kor a maga egészében tanulmánya tárgya. Ezt bizonyítja több dolgozata, közöttük Marcus Aurelius Elmékedéseinek — Renan szavaival szólva, ennek a legemberibb könyvnek, mit valaha írtak, — igen szép, írói műgonddal készült magyar fordítása. (Filozófiai Könyvtár IV. Bpest, 1923.) Ma, mikor a klaszikus nyelvek ismerete erősen fogyóban van, a klasszikus filologusok elsőrendű feladatokul tekintik, a kiváló, az emberiség művelődésére, tudására irányítólag hatott antik szellemi termékeknek anyanyelvre való fordítását (l. erről Forschungen u. Fort-

schritte 1940: 367). Az interpretációk miatt a legfontosabb érdek, hogy a fordítást a legkiválóbb klasszikus filológusok végezzék. De természetesen ma, a nemzeti nyelvű kultúrák idejében a magyar tudós, a magyar klasszikus filológus tudományos érdeklődése ungarocentrikus is. Mélyen t. Tagtársamat is legmélyebben az érdekli, milyen az a latinság, amelyet kereszténységre térésünkkel átvettünk, mivel gazdagodott itt szókészletében, miben különült el a többi országok latinságától, legfőképpen pedig érdekli az, miben gazdagodott műveltségünk, szellemiségünk csaknem ezer éven át latinságunk révén. Arra a kérdésre, milyen az a latinság, amelyet átvettünk, felelete az, hogy „a Szent István korában keletkezett irodalmi emlékeink latinsága tipikusan középlatin nyelv, de kétségtelenül a legjobb minőségűnek mondható. Minden ízén látszik, hogy a Karoling-renaissance fegyelmező, purifikáló iskoláján átment szerzők tollából ered.” (L. A Szent István korabeli latinság. Bpest, 1939: 16 l.) Arra a kérdésre meg a feleletet, miben gazdagodott itt s különült el s lett magyar latinsággá immár csaknem ezer éves történetében, most gyűjteményi anyagot. Megszervezte 1935-ben Akadémiánkon belül az idevonatkozó gyűjtő munkálatoakat s nagy odaadással, buzgalommal vezeti őket. S ami mindezeknél kutató, búvárkodó tudós lelkét jobban mindenek felett lekötötte, leköti, az annak a vizsgálata, mit köszönhet művelődésünk, szellemiségünk, szellemi életünk a latinságnak, s itt elsősorban annak az időszaknak a szellemi élete, amelyet idehaza az antik irodalom intenzív tanulmányozása kiváltott, lekötötte, leköti a magyar humanizmus, a magyar-olasz humanista kapcsolatok, a magyar humanisták működése. Ebből a körből választotta rendes tagsági székfoglalóját is, amely Pier Paolo Vergeriőről szól. Vergerio „1417-ben Zsigmond király szolgálatába állt, nálunk élt haláláig s munkássága nagy mértékben befolyásolta a hasonló magyar törekvések kibontakozását s ő képviselte nálunk az újszerű olasz műveltség megejtő varázsát” (Husztai J., *Lat. chrestom.* 192.), „hogya, gondolom, — írja mélyen t. Tagtársam „Ianus Pannonius” (Bpest, 1931) c. művében — Vergerio nélkül nincs Vitéz János, Vitéz nélkül nincs Ianus Pannonius, kettejük nélkül nincs Mátyás világhírű humanista udvara, nincs az, amit jogos büszkeséggel magyar Quattrocentónak nevezhetünk” (i. m. 7). Ezt a megállapítását mai tudományos-

ságunk a maga egészében magáévá tette, s magáévá tette a magyar humanizmusra vonatkozó sok más, bűvárkodása alapvető megállapítását, amint arról pl. Horváth Jánosnak „Az irodalmi műveltség megoszlása. Magyar humanizmus” (Bpest, 1935) c. kitűnő synthesiséből ki-ki meggyőződhetik. Mert a magyar humanizmus megismerése terén sok maradandó értékű megállapítása van mélyen t. Tagtársamnak, s Ianus Pannoniusról van egy hatalmas műve (Bp. 1931. 8^o 448 l.), amely e világnagyságnak hozzá méltó monográfiája. Ma, mikor nemzetegyeniségek, nemzeti nyelvek pilléreire nyugszik Nyugat kultúrája (Spranger), sok tekintetben értetlenül állunk a humanista egyeniségekkel szemben. „Hiszen a humanisták — hogy t. Tagtársam szavait idézzem — még sírni sem tudtak az antik példákra való gondolás nélkül, néha még akkor sem, ha a sirás egyébként szívből tört elő” (201. l.). A nemzeti nyelvet, még Olaszországban is, pedig ott az olasz a bálványozott latin leszármazottjaként szerepelhetett, általában kevésre becsülték (254. l.). Az egyház iránti hűség — főpapoknál is — s az antik kultúra bámulata bizonyos mértékig nálunk szembekerültek egymással (260. l.), s volt sok más, ami számunkra értetlen. Ianus Pannonius anyja haláláért pl. a Holdat okolja (l. 201. l.) és így tovább. Ianus élete, költészete, humanista lelkiségének felfejtése, lelki világa fejlődésének, emelkedésének, meghasonlásának, hontalan érzésének rajza mélyen t. Tagtársam szép magyarsággal megírt nagyértékű művének ragyogó fejezetei s mire a mű olvasásában a végére érünk, meggyőződéses büszkeséggel csatlakozunk végkövetkeztetéséhez: Ianus világnagyság a latin nyelvű költészet terén: „évszázadokon át körülbelül az volt az egymást felváltó deákos műveltségű magyar nemzedékek számára, ami Petőfi a XIX. század második felének magyar irodalmában: önértéken felül kifelé nemzetközi megbecsülésünknek egyik bőséges forrása, befelé pedig az irodalmi továbbfejlődésnek látható, vagy láthatatlan irányítója” (296. l.). A nagyértékű monografia is bizonyíték a mellett, hogy Ianus Pannonius összes műveinek kritikai kiadására, amire oly nagy szükség van, egyedül mélyen t. Tagtársam az illetékes.

Akadémiánk üdvözlétével, tagtársaink szíves köszönésével nyujtom át rendes tagsági oklevelét.

**Melich János osztályelnök üdvözlő beszéde
Nagy J. Béla 1. taghoz székfoglalója alkalmából
1941. február 3-án.**

Mélyen tisztelt Tagtársam!

Amikor 1936-ban Akadémiánk levelező tagjává választotta, tette ezt nemcsak azoknak a nagy érdemeknek jutalmául, amelyeket a magyar nyelvtudomány terén szerzett, hanem azokért az érdemekért is, amelyeket a magyar pedagógia terén vívott ki. Pedagógiai munkásságából bontakozott ki nyelvtudományi munkássága. A tudós pályája is, miként egy-egy szellemi alkotása is, sok körülmény összehatásának szülötte. Nem kivétel ez alól mélyen tisztelt Tagtársam pályája sem, szellemi alkotásai sem. E sok körülmény összehatására óhajtok pár szóval reámutatni.

Mélyen tisztelt Tagtársam tanárnak készült, a budapesti egyetemen szerezte magyar és francia nyelvi és irodalmi kiváló szakképzettségét, s ott ejtették hatalmukba Fináczy Ernő pedagógiai előadásai, az ő hatása alatt vált hitévé, hogy bár igaz, hogy „az iskola életében a legfőbb tényező a tanár s a személyiségből fakadó, mással nem pótolható hatás, de éppoly igaz, hogy elméletileg megokolható terv nélkül nincs tudatosan elért didaktikai eredmény” (Fináczy). Huszonegy éven át (1907—1928) oktatott középiskolában, 1928 óta tanár a budapesti középiskolai, tanárképzőintézetben, ahol a tanári pályára készülő hallgatókat bevezeti a magyar stílus titkaiba, a gyakorló tanárjelölteknek meg mintaszerű módszertani előadásokat tart a magyar nyelv és irodalom tanításáról. A pedagógia terén indult meg irodalmi munkássága is. Fleury Kolos (1640—1723) francia racionalista pedagógus elveiről s az 1777-i Ratio-ra tett hatásáról szolt első dolgozata (I. M. Paedagogia XV. 1906), Diderot (1713—1783) pedagógiájáról (I. M. Paedagogia XXIII. 1924) a rákövetkező. S ez első dolgozatok megjelenése óta széleskörű gyakorlati és irodalmi pedagógiai munkásságot fejtett és fejt ki. 1919-től fogva huszonegy éven át szerkesztette a Magyar Paedagogiát, s írt bele több cikket, ismertetést. Egyik fő cikkirója volt a Magyar Pedagógiai Lexikonnak, s mint a Közoktatási Tanács tagjának jelentős része van az új középiskolai tanterv és utasítások elkészítésében.

E tanterv alapján kitűnő magyar nyelvtanokat és olvasókönyvet írt a gimnáziumok és leánygimnáziumok I., II., III—IV. és V—VI. osztályai számára (1939.) s Péterffy Lászlóval együtt magyarázta Arany Toldiját a IV. osztály számára (1940). Fináczy Ernő buzdítására fordította le Herbartnak „Umriß pädagogischer Vorlesungen” (1835; 1841²) című nagyhírű s nagyhatású munkáját s adta ki „Pedagógiai előadások vázlata” címen 1932-ben. A nagy műgonddal készült fordítást Fináczy Ernő Herbartról szóló bevezetése teszi pedagógiai irodalmunk egyik értékes gyöngyévé. 1935-ben Balassa Brunó és Prohászka Lajos társaival sajtó alá rendezte Fináczynak 1903 és 1930 közt több ízben *Didaktika* címmel tartott egyetemi előadásait, ápolva vele mestere gondolatrendszerének megőrzését s gyarapítva a magyar oktató rend pedagógiai műveltségét.

Szerkesztői munkájában, miként saját dolgozataiban, mindenkor vezető főelve volt, hogy ami tolla alól kikerül, szerkesztésében megjelenik, nyelvi tekintetben is kifogástalan legyen. Pompás nyelvi forma, gondos, szabatos mondatszerkesztés minden dolgozatának díszé. S mikor 1928-ban mélyen tisztelt Tagtársamat a gyakorló középiskola tanárává kinevezték s szolgálattételre a Tanárvizsgáló Bizottságba és a Tanárképző-intézetbe rendelték, akkor olyan intézményhez s olyan baráti körbe került, ahol alkalma nyílt a nyelvhelyességről, nyelvművelésről, a magyar stílusról a gyakorlatban rég követett elveinek, gondolatainak kifejtésére. Ekkor lett a Tanárképző-intézetben, mint említettem, a tanárjelöltek magyar stílusgyakorlatainak és a magyar nyelv és irodalom tanítása módszertanának előadójává s hivatalában talált egy baráti kört, amely egyúttal a Magyar Nyelv c. folyóirat baráti köre volt s ma is az. Ebben a környezetben lett mélyen tisztelt Tagtársam a Magyar Nyelv egyik főmunkatársává. „Ítt szegődött teljes odaadással a nyelvvédő mozgalom szolgálatába. Már legelső cikkei is kiváltak a nyelvművelő szakirodalom termékei közül, mert nem a pusztá jőszándék és az egyéni nyelvrészék türelmetlensége sugallta őket, hanem érzett rajtuk a nyelv életének és a nyelv multjának, jelenének alapos ismerete, az általános műveltség és a gyökeres magyarlelkűség, a körültekintő igazság, de egyúttal a meggyőződés mélysége és a szokimondás bátorsága” (Tagaj. 1936: 5. l.). S 1927 óta nyelvművelő cikket

a Magyar Nyelvnek majd minden számába írt és ír. S ezeknek a cikkeinek elismerésül bizta meg Akadémiánk 1932-ben Magyarosan c. folyóiratának szerkesztésével, melytől 1933-ban csupán nagymérvű egyéb elfoglaltsága miatt vált meg.

A kérdések, melyekkel nyelv- és stílművelő cikkei foglalkoznak, a művelt magyarság egyetemességét érdeklő kérdések. Amióta nemzeti nyelv a művelődés legfontosabb eszköze, csaknem minden nyelvközösségen belül felvetődött a kérdés, mely vidék, táj nyelve e közösségen belül a legkifogástalanabb, a legszebben hangzó, a legsajátosabb, a legnemzetibb. Külön értekezés tárgyául szolgálhatna az idevágó nézetek ismertetése Vilmányi Libecz Mihálytól, 1558-tól, Molnár Alberten, Geleji Katonán, Páriz Pápain át a Debreceni Grammatikáig, s onnan Verseghyn, Révain, Berzsenyin, Vörösmartyn át a mai napig. Nem hiányozhatna persze e felsorolásból Bajza József sem, aki Heves megyében, Szücsiben született, tehát abban a megyében, melyben Gyöngyöshalász, mélyen tisztelt Tagtársam szülőföldje is fekszik. Őneki is van idevonatkozó nézete. S ahogyan minden nyelvközösségen belül felvetődött a kérdés, mely vidék beszédje a legkifogástalanabb, a legszebben hangzó, a legsajátosabb, a legnemzetibb, azonképen egyetemes mozgalom ma a világon a nyelv tisztaságának, szeplőtelenességének védelme is. Elég itt rámutatnom az ugyanazon célt szolgáló német, lengyel, cseh, tót, bolgár, horvát folyóiratokra s arra a nagy érdeklődésre, amelyet ez a mozgalom mindenegyes nemzetnél kiváltott. Nálunk a Magyar Nyelv és a Magyarosan hasábjain kívül a napilapokban is igen gyakran jelennek meg hivatottak és nem hivatottak nyelvművelő cikkei. Mélyen tisztelt Tagtársam e nyelvvédő, nyelvművelő és nyelvhelyességi mozgalomban Istentől adott írói tehetségével, megfigyelő ereje élességével, ítélete biztosságával, mély tudásával vesz részt s valamennyi illetékes tényező egyhangú véleménye, hogy e nyelv művelő, nyelvvédő és nyelvhelyességi kérdések egyik legszakavatottabb, legnagyobb szakértője. Mai székfoglalójául is a helyes magyarság egyik részéről, a helyes kiejtésről, „Köznyelvi kiejtésünk”-ről szolt. A magyar köznyelvi kiejtésről, a művelt rétegek köznyelvi ejtéséről Kodály Zoltánnak 1937-ben tartott, s nyomtatásban is megjelent előadása óta többször volt szó (l. MNy. XXXIV. 306—320, XXXV. 232—236), mélyen tisztelt Tagtársam

is írt róla. Fontos kérdés, amelyet sem az iskola, sem a színpad egy percre sem tévesztett szeme elől, amely azonban ma, a rádió korszakában növekedett fontosságában, s fokozottan gondozásra szorul. A műveltek egységes ejtése, az egységes irodalmi nyelv, az egyféle helyesírás a nyelvközösségnek leghatalmasabb nemzetfenntartó erői. Politikai értékük szinte felmérhetetlen, amit a közelmúltban visszakerült részek magyarjai helyesírásán, köznyelvén tett tapasztalatok is fényesen igazolnak.

Mélyen tisztelt Tagtársam! Az elmondottakkal tudományos munkásságát jellemeztem, amely egymásba fonódó pedagógiai és magyar nyelvtudományi. Amidőn levelező tagsági oklevelét átnyujtom, melegen üdvözlöm tagjaink sorában, s további munkájához töretlen jó egészséget kívánok.

**Melich János osztályelnök üdvözlő beszéde
Babits Mihály I. tag székfoglalója alkalmából
1941. március 3-án.**

Mélyen tisztelt Osztály!

Mély sajnálattal vesszük tudomásul, hogy Babits Mihály t. tagtársunk gyengélkedése miatt nem jelenhetett meg közöttünk, s nem olvashatta fel székfoglaló szép műfordítását s így nem veheti át személyesen Akadémiánk s Osztályunk szíves üdvözlétével levelező tagsági oklevelét. Az Akadémia a nemzet azon szellemi kiválóságainak választás útján történő egyesülése, akik a tudomány és az irodalom terén jeleskednek, s a választáskor Akadémiánkat egyedül az a szempont vezeti, ki mennyit tett a nemzeti műveltség s így a nemzet emelése, naggyá tétele irányában. Babits Mihály „tehetségével, sok irányú adományaival, ritka műveltségével” (I. Tagaj. 1940. 10.) mint költő, mint szépprózáiró, mint műfordító, — essay-i s „Az európai irodalom története” c. műve bizonyítja — mint tudós egyaránt hathatósan munkálkodott és munkálkodik e cél érdekében. Babits Mihály valóban *poeta doctus*, abban az értelemben, ahogy azt a humanizmus korában vették, Babits Mihály nagy költő és jeles tudós egy személyben. Az Akadémia nagy érdemeire, kitűnő eredményeire való tekintetből örömmel választotta tagjai sorába. Most, hogy széket elfoglalta, az Akadémia s Osztályunk

meleg üdvözlétével s azzal a kívánsággal küldjük el levelezőtagsági oklevelét, adja az Egek Ura, hogy még sok értékkel gyarapíthassa hön „szeretett drága magyar vérei”, magyarságunk szellemi vagyonát.

**Melich János osztályelnök üdvözlő beszéde Bárczi Gézához
székfoglalója alkalmából 1941. május 5-én.**

Mélyen tisztelt Tagtársam! Az a nagyérdemű, értékes munkásság, melyet mélyen tisztelt Tagtársam tudományoságunk terén kifejtett, a magyar és a francia nyelv és nyelvtudomány körébe tartozik. Tudományos munkássága a francia nyelv, a francia nyelvtudomány és a francia irodalom tanítása, búvárlata köréből indult ki s fejlődött széleskörűvé. 1926-tól fogva jelentek meg francia nyelvkönyvei és irodalmi olvasókönyve. E jeles tankönyveknek, kitűnő tanári képességeinek elismerése volt, mikor 1929-ben a mintagimnázium tanára, a gyakorló tanárjelöltek vezető tanára lett. 1926-ban jelent meg „A francia *r* hang történetéhez” c. dolgozata s 1933-ban „Ó-francia hang- és alaktan” c. műve. Ez utóbb említett elsősorban egyetemi hallgatók számára készült, azonban más területeket művelő szakember is kiváló haszonnal forgathatja. A mű célja minden lényegesnek a felölelése, ami az ó-francia szövegek nyelvtörténeti megértéséhez szükséges, s bevezetésében a legfontosabb nyelvészeti alapfogalmak vannak kifejtve. Valóban az új latin nyelvek, így a francia is kiválóan alkalmas nemcsak a francia, hanem az általános nyelvtudományi alapfogalmak szemléltetésére, kifejtésére, így pl. hogy egyebet ne említsek, a nyelvek származásszerinti osztályozása épen a latin nyelven s újlatin nyelveken szemléltethető a legmeggyőzőbben.

S csak természetes, hogy e jeles stúdiumaiban állandóan érdekelte, állandóan vonzotta, mit lehet belőlük magyar nyelvünk, magyar szellemiségünk, magyar történetünk egyes kérdéseinek mélyebb megismeréséhez hasznosítani. Tanulmányozni kezdte mind azt, ami bennünket nyelvünk szókészletében a francia nyelvhez és a francia művelődéshez hozzákapcsolt. Vizsgálni kezdte ó-francia jövevényszavainkat, francia nyelvi területről jött régi s újabb telepeseink történetét. Első idevágó dolgozata 1923-ból való, benne a *kilincs* szó eredetével foglalkozik,

ezt követte sok más francia vonatkozású cikke. Kettőt emelek ki közülök. Az egyik „Ó-francia jövevényszavaink problémái” (M. Ny. XXVI. 1930), a másik „A magyar nyelv francia jövevényszavai” (1938). Az első a következő kérdésekre keresi a feleletet: Milyen időből valók ó-francia jövevényszavaink? Milyen területről kerültek hozzánk? Milyen franciaországi nyelvből: általános, vagy helyi köznyelvből, nyelvjárásokból valók-e? Kik közvetítették: felső- vagy középosztálybeliek, telepések-e? Mind ezeket a kérdéseket széleskörű francia és magyar nyelv-tudományi és történelmi ismerettel, élesen boncoló kritikával tárgyalja s rájuk a következőképen felel: Ó-francia jövevényszavaink a XII. századnál nem régiebbek, többségük hangalakjánál fogva az átvétel időpontját illetően a XIII. század első felére mutat. Egy részük vallon, más részük francia (ils de France) területről való. Van köztük köznyelvi, tehát magasabb társadalmi osztályból való pl. *botos*, *lakat*, *tárgy* szavak, s van nyelvjárási eredetű, tehát telepésektől való, pl. *furmint-szőlő* és *Tálya* hn. — A másik kiemelt dolgozat összefoglaló jellegű, s kiterjed az újabb eredetű francia jövevényszavakra, francia telepésekre, művelődési hatásokra is. Ez az újabb francia művelődési hatás bennünket a XVIII. század folyamán ért, s ezt elsősorban Bécs közvetítette, amit a korunkban divatos „népiségi hatások” emlegetése kapcsán különösen is fontos hangsúlyozni.

De nemcsak a franciából jött szavaink voltak mélyen t. Tagtársam kutatása tárgya. Figyelmét azok a szavaink is lekötötték, amelyek köz- és irodalmi nyelvünkbe csoportnyelvek szókészletéből, elsősorban abból a különleges nyelvből kerültek, amely Budapestnek alsóbb, társadalmon kívül álló rétegeiben kifejlődött. Az ilyen rétegek nyelve minden időben minden nép köz- és irodalmi nyelve szókészletére hatott. „A pesti nyelv” c. tanulmánya ennek a különleges magyar nyelvnek rendkívül tanulságos fejtegetése (l. M. Ny. XXVII. és XXVIII. 1931—32. és külön is).

Legújabb munkája, a napokban megjelent szófejtő szótára a köz- és irodalmi nyelv szókészletének szótára, közkíválatomnak tett vele eleget. Néhány évvel ez előtt a Magyar Szemle hasábjain (XXIII. 1935: 167.) Bencze István rendkívül tartalmas cikkben kifejtette, milyen nagy szüksége van tudományosságunknak, iskolai oktatá-

sunknak ilyen kisebb terjedelmű szöfejtő, magyarázó szótárakra, amilyeneket a francia, vagy a német irodalomból mindannyian ismerünk (Petit Larousse, Sprach-Brockhaus). E közszükségletnek, közkíváncsialomnak tett most eleget mélyen tisztelt Tagtársam széleskörű tudásával, hangya-szorgalmával.

Mai székfoglaló előadása helyesírástörténeti volt. Középkori magyar helyesírásunk egy-két francia eredetű jegyről szólt. Régi helyesírásunk se jegyről már előbb is, 1935-ben alapos francia nyelvtörténeti tudással, körültekintő gondossággal értekezett, csatlakozván azokhoz a kutatókhoz, akik ebben a jelben szintén francia eredetű jelölést láttak. Most e gondolatait más jegyekre, betűkre is kiterjesztette.

Elhangzott felolvasásában is, megjelent dolgozataiban is m. t. Tagtársam többször foglalkozott az én idevágó eredményeimmel is, mert hiszen magyar nyelvi kutatásainak jórészen, mondhatnám azonos részén én is vizsgálódtam, kutattam. Joggal mondhatom tehát, hogy dolgozatai tudásunkat, ismereteinket nagyban gazdagították, több ponton előbbre vitték.

Akadémiánk meleg üdvözlétével s azzal a kíváncsisággal nyújtom át levelező tagsági oklevelét, adja az isteni Gondviselés, hogy azon a területen, amelyre fokozatosan, s hisszük, szöfejtő szótárával véglegesen rálépett, a magyar nyelvtudomány területén továbbra is szép eredményekkel, zavartalan jó egészségben működhesse.

**Kornis Gyula osztályelnök üdvözlő beszéde
Tóth Zoltán r. tag székfoglalója alkalmából,
1941. január 27-én.**

Egy nemzet történetének gerince mindig a politikai történet. Ez tárja fel a nemzet koronkénti belső szervezését, társadalmi szerkezetét, szomszédaihoz való viszonyát és történeti aspirációit. A politikai történet változásai visszatükröződnek a nemzet szellemi, társadalmi és gazdasági életében: a sikeres politika nyomán fellendül a művelődés és anyagi jólét, a sikertelen politika következtében, a szabadság és függetlenség vesztesével, megbénul a kulturális és gazdasági élet lendülete is. A bel- és külpolitika sikerének szankciója pedig elsősorban a hadsereg, ennek

szervezete, felszereltsége, harckészsége s vezetésének hadi művészete. A mai magyar nemzedék az első világháborúnak s az ezt máig követő eseményeknek tanúságaként közvetlenül láthatja azt az igazságot, hogy minden nemzet a történet nagy drámájában annyit ér, amennyi erőt képvisel hadserege. E nélkül csakhamar más népek zsákmányává törpül.

Igen tisztelt Tagtársam valamikor a katonai pályára indult, s bár Mars helyett már korán Minerva szolgálatába állott, a tudomány területén is megőrizte katonai érdeklődését: egész tudományos búvárkodását a magyar hadtörténetnek szentelte. A magyar történet egyes korszakaiban azt kutatta, vajjon mik voltak a hadi célok s milyen hadi eszközök szolgálták e célokat a magyar hadsereg szervezési módjaiban, katonai közigazgatásában, a csapatok felfegyverzésében és felszerelésében s mindezeket az eszközöket valóban hogyan alkalmazták a háborúban? Már fiatal korában a történettudománynak olyan területét vette munkába, amely nálunk viszonylag eléggé parlagon hevert.

Először Hunyadi Mátyás hadügyi politikáját és fekete seregét tette beható kutatás tárgyává. Éleselméjű és alapos történeti kritikájával, amely számos korábbi helytelen felfogást megdöntött, új világításba helyezte a Mátyás-korabeli hadászati kérdéseit.

Fegyvertörténeti munkái közül különösen jelentős az *Attilas Schwert* (Wien, 1930), amelyben tisztázni törekedett a Nagy Károly ú. n. kardjára vonatkozó kérdést s élénk hadtörténeti vitára adott alkalmat. A *kigyóspusztai csata jelentősége*, *Fegyvertörténetünk Szent Istvánja*, *A gladius divinus ordinatus* s *A magyar királylándzsa történetéhez* című tanulmányai rendkívüli széles történeti anyagnak egészen új szempontokból való feldolgozásai. A *huszárok eredetéről* írt munkálata (1934) a könnyű magyar lovasság felújításának története, amelyet a nagy taktikai és szervezeti átalakulások összefüggésébe eredeti módon kapcsol bele.

Tisztelt Tagtársunk nagyértékű munkássága a magyar középkori hadtörténelem terén fordulópontot jelent mert az e korba vágó taktikai és hadszervezeti kérdéseket nagy elmélyedéssel tisztázta. Kutatásainak eredményeit rendszeresen most foglalta össze *A hadakozó nép* és *A középkori magyar harcos rendje* címen a Magyar Művelődéstörténet első két kötetében.

Kiváló tudományos érdemeinek elismeréséül a M. Tud. Akadémia rendes tagsági oklevelét őszinte tisztelettel átnyújtom.

**Kornis Gyula osztályelnök üdvözlő beszéde
Nizsalovszky Endre I. tag székfoglalója alkalmából,
1941. február 11-én.**

A XIX. század közepén, a pozitivista naturalizmus korában, éles formulázást kap az a felfogás, hogy a jog vizsgálatának nem lehet állandó tudományos karaktere, mert a hatalom birtokában lévő törvényhozónak csak egy szavába kerül s a jognak egész könyvtárrá tornyosult kodifikált anyaga egyszerre makulatúrává változik s hatályát veszti, a történet nagy süllyesztőjében eltűnik. A jog a törvényhozó önkényének s a kor múltó szellemének alkotása, a társadalmi és gazdasági állapotok változó tükrözése: ami ma tiszteletet követelő jog, holnap maga után büntetést vonó jogellenesség, és fordítva, még pedig nemcsak forradalmi időkben és háborúban, hanem a békében is, csakhogy lassúbb ütemben. A jognak ez a túlzó relativisztikus felfogása a hatalmas lendülettel fejlődött természettudományok láttára tett szert erősebb hangsúlyra, mert a természettudományok tárgya mindig az egyforma, az állandó, az emberi önkénytől nem függő természeti törvény, amelynek érvénye nem a törvényhozó akarat műve. Ebben a gondolatmenetben a szofisták régi *θεσσι — νόμοι* elmélete üli feltámadását. Azonban, ha változik is történetileg korok és népek szerint a jog konkrét normatív tartalma, vannak mégis általános jogelvek, amelyek az ember szellemi-erkölcsi természetében gyökereznek s éppen olyan joggal tudományos vizsgálat tárgyai, mint a természettudományokéi. A természettudományok mellett vannak szellemi tudományok is, amelyek az emberi szellem természetét és értékrendszerét vizsgálják s ide tartozik a jogtudomány is. Az emberi szellem égboltozatán a történetileg folyton tovavonuló s változó felhők között ott ragyog a jog ideális eszméjének állócsillaga is, mint fényforrás.

A jog eszméje természetesen a gyarló ember számára nem lebeghet a szellemnek megközelíthetetlen sztratoszférájában: a *valóság*os társadalmi életben követel meg-

közelítő alkalmazást. Ebből a szempontból a jellemzett két irány hajlamos arra, hogy a szélsőségbe csapjon át. Az egyik a konstruktív természetű fogalmi jogtudomány (*Begriffsjurisprudenz*nek hívják a németek), a másik a célok vagy érdekek jogtudománya (az *Interessenjurisprudenz*). Az előbbi a jogban egyoldalúan a fogalmi-logikai elemet nézi s így a jogi normák szerkesztésében vagy magyarázatában üres formalizmusba, gyakran henye fogalomjátékba vesz el. A másik szélsőséges irány pedig az ellenkező végletbe csap át: a jog logikai és etikai oldalát, elvi jelentőségét hanyagolja el s merőben az uralkodó társadalmi csoportok, éppen fölmerülő koreszmék követelményeit veszi figyelembe a törvények szerkesztésében és alkalmazásában s készségesen enged a legkisebb hatalmi nyomásnak, úgyhogy a jog eszméje egészen feloldódik és elpárolog kezei között.

Pedig a jogtudománynak mindkét irányzat egészséges magvára szüksége van: a fogalmi-logikai elemre éppúgy, mint a társadalmi, gazdasági és kulturális élet konkrét szükségleteinek állandó megérzésére s kitapogtatására. A két irány a szélsőségtől és egyoldalúságtól megtisztítva szükségképpen úgy egészíti ki a jogtudományban egymást, mint a forma és a tartalom, a logika és a teleológia, az általános jogeszme s a konkrét jogcél, az érték és az élő kultúra.

Tisztelt Tagtársamnak rendkívül kiterjedt és szakadatlan jogtudományi munkássága, mellyel elsősorban a polgári anyagi jog irodalmát gyarapította, arról tesz tanúságot, hogy noha inkább az *Interessenjurisprudenz* irányához csatlakozik, ebben nem válik egyoldalúvá, hanem tiszteletben iparkodik tartani az eddigi magyar jogfejlődés alapfogalmait s az ezekben történetileg lecsapódott állandó mozzanatokat, ezeknek fogalmi következményeit. Legértékesebb munkái a dologi jog, főkép a korlátolt dologi jogok, különösen a jelzálog körébe tartoznak, mint *A zálogjogok és a telki teher néhány főkérdése* s az 1927-es törvényben kiépített új jelzálogjog nagyterjedelmű kiváló kommentárja. Nagy magánjogászunk, *Grosschmid* tanításait építi tovább *A korlátolt dologi jogokra vonatkozó telekkönyvi szolgáltatás* c. munkájában. Egész sereg becses tanulmányt írt a kereskedelmi jog köréből. Elvi jelentőségűek a jog általánosabb alapjait vizsgáló kisebb munkái, amelyekből kitűnik, milyen szellemi küzdelmet

vív a jogtudomány alapfogalmai körül (*A látszat a jogban; Az érdekkutató jogtudomány a magánjogban*).

Akadémiánk jogásztagjai, amikor I. tagságra ajánlották, tisztelt Tagtársamat a modern magánjogi tudomány „egyik legkiforrottabb és legmélyebben szántó képviselőjének” minősítették. A magyaroknak, mint számban viszonylag nem nagy nemzetnek ma különösen szüksége van ilyen kiváló jogászokra. A nagy nemzetek könnyebben kibírják a jogrendszer forradalmi és önkényes hirtelen átalakítását; a történeti jogszellemnek azonban a magyar nemzet ezeréves viharos fennmaradásában sokkalta nagyobb szerepe van: a jog eszméjéhez való szívós ragaszkodás a magyarság életének nemcsak a múltban, de a jövőben is egyik legjelentősebb vitális tényezője. Ezért a magyar jogtudomány képviselőire nagy felelősség hárul. A hivatalnok-jogász kénytelen a pillanatnyi hatalomtól megszabott irányelvek szerint, sokszor jobb meggyőződése ellenére, formálni, szerkeszteni, szakaszokba foglalni, kodifikálni a jogot úgy, ahogy a politikai-társadalmi áramlatokhoz való alkalmazkodás véletlen okkazonalizmusa megköveteli; munkája sokszor csak lélek nélküli jogtechnika, külsőszerű jogművesség, szellemi iparostevékenység. De a jogtudomány egyetemi professzora, mint független személyiség, nem a hatalmi akaratnak, a *Wille zur Macht*-nak, hanem az igazságra törő akaratnak, a *Wille zur Wahrheit*-nek képviselője, akinek lelkiismeretében a gondolatok evidenciája le kell hogy gyűrje a hatalom violenciáját. Az egyetem jogtudósa a jogtudomány elméleti fórumának székében ül s innen mutatja meg, mire jut a kritikai gondolkodás, a napi áramlatok fölött álló illúziómentes ész, a nem pusztán ösztönös-hatalmi, hanem módszeres gondolkodás. Az Akadémia és az egyetem a nemzet kritikai tudományos öntudata, értelmi lelkiismerete, amely kiegészíteni hivatott, mint az elméleti gondolkodás képviselője, a törvényszabó hatalomnak gyakran csak ösztönyszerű és pillanatnyi gyakorlati célú gondolkodását. A tudomány volt a modern állam fejlődésének normatív serkentője: a tudománynak köszönheti az állam mai szervezetét és formáját. Az Akadémia és az egyetem jogtudósai „a közösség profétái, az állam augurjai”, akik mint a tudomány papjai, az állam kormányzói *mellett* és nem *alatt* állanak, őket elméleti szempontjaik alapján olyasmire eszméltetik, amit a puszta ösztön és a routine nem tud

meglátni; a társadalom tiszta ideáljait bennük ébren tartják, ha mindjárt ezek egyelőre nem is valósíthatók meg, de mint végső célok fényükkel előre megvilágítják az állami fejlődés útját. Ennek a hivatásnak méltó betöltését a nemzet csak olyan tudós személyiségektől várhatja, akik nem kötött emberek, hanem a szabad bírálatot az államhatalommal szemben is erkölcsi és értelmi felelősségük tudatában függetlenül gyakorolják. Amit ők gondolnak, azt nem az állami hatalom időleges birtokosainak hatalmi igényei nyomán gondolják, hanem önállóan és ezektől függetlenül saját értelmi lelkiismeretük szerint; nem a hatalom kiszolgálása, hanem eszmei irányítása a céljuk; nem éppen hatalmat gyakorlók készséges ügyvédei, akik amazok érdekeit az elmélet szentesítésével a tudomány nevében igazolják, hanem gondolatébresztők, reformtervezők s ha kell szigorú, de jóakarató kritikusai is.

Abban a hitben, hogy tisztelt Tagtársamnak felfogása is a magyar jogtudós hivatásáról az imént megrajzolt eszményi képpel összhangban áll, Akadémiánk oklevelét tisztelettel átadom.

**Marek József osztályelnök üdvözlő beszéde
Baló József I. taghoz székfoglalója alkalmából,
1941. február 17-én.**

Igen tisztelt Tagtársam! A tudományos színvonalon tartott, a szenvedő emberiség javára nagy horderejű értekezésének előterjesztése csakhamar azután, hogy Akadémiánk levelező tagjává választotta, újabb tanújele fáradhatatlan szorgalmának és lelkiismeretesen komoly, a megoldandó feladat lényegéig elmélyedő kutató készségének. Ezt a természetbeli adottságát még csak fejleszthette nagy mesterének, volt főnökének, Buday Kálmánnak hasonló tulajdonságokkal ékeskedő személyisége. Ilyen előzmények után nagyon örülök, hogy mint a M. Tud. Akadémiának immár teljes jogú levelező tagját őszinte szerencsekívánataim kíséretében a legmelegebben üdvözölhetem és tudományos multját erről a helyről röviden méltathatom.

Igen tisztelt Tagtárs Úr a patológia sok ágazatát felölelő tudományos munkássága során nem elégedett meg egyszerűen az észlelés eredményének tudomásul vételével.

vel. Mindenkor arra törekedett, hogy a kóros történések lényegét, okait, fejlődésük finomabb részleteit felkutatassa és tisztázza, attól az igazságtól vezéreltetve, hogy a kóros folyamatok elhárítása akkor kecsegtet eredménnyel, ha a kiváltó okokat és érvényesülésük módját megismertük. Ennek jegyében kutatta a középponti idegrendszer rendellenességeit, jelesül az emberi járványos agyvelőgyulladást és szövődményeit, valamint oktani viszonyát a közönséges herpes-hez. Megismertetett továbbá a „leucoencephalitis periaxialis concentrica” néven egy addig ismeretlen és azóta a szakirodalomba „Baló-féle betegség” néven átment kóralakot, világosságot vetett a házinyúl spontán agyvelőgyulladásának mibenlétére, kimutatta azonkívül, hogy az Eck-sipolyos kutyákban támadó agyvelőgyulladásnak mások által állított vírusfertőzőeseredete nem általánosítható, mert az elváltozások az egyidejűleg előállott fehérjeforgalmi zavar folyamánai is lehetnek.

Nagy elismerésben részesültek a daganatkutatás terén alapos tájékozottsággal és eredeti elgondolással összehasonlítható alapon emberen és állatokon folytatott rendszeres vizsgálatainak eredményei, melyeket részint szaklapokban tett közzé, részint a kérdés részleteit összefoglaló könyvében hozta nyilvánosságra „Warzen, Papillome und Krebs” cím alatt. Különösen a szemölcsök és a rák kölcsönös viszonyára vonatkozó megállapításai találtak méltánylásra a tudományos szakkörökben.

A szervezetben végbemenő ép és kóros folyamatokat a biológia szemüvegén keresztül szemlélve felismerte, hogy az érlelmeszedés fejlődésében elhatározó szerepet játszik a szervezet savbázis-egyensúlyának megváltozása a savanyodás irányában, minthogy olyankor a vérerek falának rugalmas rostjai pusztulnak és pótlásul kollagén kötőszövet képződik, nemkülönben mérszók rakódnak le. Az érlelmeszedés megelőzésében ezek szerint a vér-acidosis elhárítására kell törekedni.

A belsőelválasztású mirigyek zavarainak tanulmányozásával kapcsolatban szabatos meghatározásokkal az általános felfogással szemben kimutatta, hogy a hasnyálmirigy zsírszövetelhalását a túlnagy mennyiségben termelt zsirolódó fermentum, a lipase, váltja ki.

„A láthatatlan kórokozók, filtrálható vírusok” címen kiadott, alapos irodalmi tájékozottságról tanúskodó

könyve, a mellett, hogy teljes áttekintést ad ennek az újkeletű tannak állásáról, a vírusok természetéről és gyakori társulásukról baktériumos fertőzésekkel, reámutatott a még tisztázatlan kérdésekre és ezzel indítékot adott további kutatásokra.

Igen tisztelt Tagtárs Úr különben nemcsak fejleszti az orvostudományt, hanem eredményesen működik közre a magyar tudományosság megismertetésében a külfölddel. Segítségére vannak ebben széleskörű külföldi tudományos kapcsolatai, melyek már 1923-ban és 1924-ben, a baltimorei Johns—Hopkins-egyetemen folytatott tanulmányai idejében, kezdődtek és amelyeket más államok patológusaival is fenntart. Segítő eszköze ebben továbbá az intézetéből sorozatosan megjelenő kiadvány, az „Abhandlungen auf dem Gebiete der allgemeinen Pathologie und pathologischen Anatomie“.

Midőn ezek után a M. Tud. Akadémia nevében is melegen üdvözlöm és elismerését tolmácsolom az orvosi egyesületek részéről ismételten emlékéremmel kitüntetett tudományos munkásságáért, a levelező tagsági oklevelet azzal a bensőséges kívánsággal nyújtom át, hogy az eddigihez hasonló kutató munkássága a jövőben is bőven gyümölcsözzék a magyar tudományosság és Akadémiánk díszére.

Marek József osztályelnök üdvözlő beszéde
Schréter Zoltán I. taghoz székfoglalója alkalmából,
1941. február 17-én,

Mélyen tisztelt Tagtársam! Értékes székfoglaló értekezésének előadásával immár teljes jogú levelező tagja Akadémiánknak. Ezt az ünnepélyes órát felhasználom arra, hogy örömmel és melegen köszöntsem abból az alkalomból, hogy Akadémiánk igen tisztelt Tagtársamban a csendes visszavonultságban, de annál alaposabban nagy kitartással és gazdag eredményekkel folytatott tudományos munkásságot jutalmazta meg, midőn levelező tagjává választotta.

Imént előterjesztett tanulmánya méltán sorakozik azok mellé a nagyszámú tudományos munkálatok mellé, melyek édes hazánk természeti kincseit és az ezeket ölükben rejtő földtani képződményeket a tudomány eszközeivel felkutatni és megismerni törekszik, és egyben megis-

merésüket közkinccsá tette. Sok évre visszatekintő, állhatatos, becses eredményekben gazdag, sokoldalú munkássága folyamán — nyilván részben egykori főnökének, Schafarzik Ferencnek, elhunyt kiváló geológus tagtársunknak szellemi hatása alatt — került a nemegyszer téves következtetésekre vezető képzelődést és a tisztán elméleti feltevéseket, hanem következetesen a szabatos kutatás, megfigyelés és megállapítás eredményeit ismerte el irányadókul. A be nem avatottak számára néma geológiai adottságok igen tisztelt Tagtársamnak tudományos irányban kifinomított lelkében beszédesekké váltak és sok értékeset s megszívlelendőt elmondtak hazánk földtani és őslénytani viszonyairól, nemcsak olyant, ami a tudóst érdekli, hanem több olyan valóságot is, amely hazánk anyagi javát szolgálhatja. Igen tisztelt Tagtársam ugyanis a tudós lelkével megértett beszédet a mi nyelvünkön is meg tudja szólaltatni.

Hogy a sok tanulmány közül csak a legfontosabbakat emeljem ki, reámutatok arra, hogy éveken át tevékenyen folytatott kutatásai során Tard, Nagybátony és Bükkszék környékét geológiaiag térképezte, e közben megállapította a bükkszéki boltozatot és egyben a bükkszéki petroleum előfordulásának tulajdonképeni geológus felfedezője lett, amint azt a megejtett fúrások igazolták. A magyarországi szármáciai rétegek tanulmányozásával szabatosan meghatározta a Kárpátok övezte medencének földtani képződményeit és alkatrészeit. Megvilágította továbbá a mai budapesti hőforrások földtani fejlődéstörténetét, és ez a műve paleohidrológiai irodalmunknak egyik úttörő, legkiválóbb terméke. A borsod-hevesi szén- és lignitterületek bányaföldtani leírása címmel megjelent monográfiája tudományos és gyakorlati tekintetben egyaránt kiváló munka és a borsodi szénmedence iránt érdeklődőknek valóságos bibliája, amint azt akadémiai tagságra ajánlói megállapították.

Amidőn az Akadémiánk elismerését és a tudós kitüntetését jelképező levelező tagsági oklevelet örömmel átnyujtom, teszem azt szívből jövő meleg üdvözlettel és azazal a bensőséges kívánsággal, hogy még sok éven át jó egészségben folytathassa mélyszántású, tántoríthatatlanul komoly és közhasznú tudományos tevékenységét saját és a tudomány dicsőségére, Akadémiánk díszére és hazánk javára.

**Marek József osztályelnök üdvözlő beszéde
Gombocz Endre I. taghoz székfoglalója alkalmából,
1941. április 21-én.**

Osztályülésünkbe kívánatos változatosságot hoznak és nekik ünnepi színt kölcsönöznek tagjaink székfoglaló értekezései. Ezeknek különleges és gazdag tartalma ugyanis jelentékenyen gyarapítja Akadémiánk tudományos teljesítményeit és egyben a nyilvánosság előtt is tanúbizonyságot tesz az újonnan megválasztott tagok érdemességéről az akadémiai kitüntetésre. Ilyen lelki beállítottsággal hallgattuk meg igen tisztelt Tagtársunk tudományos értekezését.

Mint osztályelnöknek különösebben is örömömre szolgál, hogy igen tisztelt Tagtársamat ebben az ünnepélyes órájában melegen köszönhetem és Akadémiánk nevében üdvözölhetem, a magyar tudományos élet megszilárdításában és fejlesztésében több évtizeden át kifejtett munkásságának méltatása kapcsán.

Igen tisztelt Tagtárs Úr elhivatottságát a lelkiismeretes oktató tevékenységgel párosult tudományos munkálkodásra igazolják tekintélyes számú önálló munkái és közlései közép- és főiskolai tanársága idejéből, majd mint a Magyar Nemzeti Múzeum növénytári igazgatójának, egyetemi tanárnak és a Kir. Magyar Természettudományi Társulat első titkárának tollából. Ebben nagy segítségére voltak és vannak azok a gazdag tapasztalatok, melyeket Európa sok országának tudományos botanikai intézeteiben folytatott kutatásai során gyűjtött.

Értékességükkel különösen kíváncsoznak a nagy nyilvánossággal való megismertetésre a nyárfafélékre vonatkozó kutatásai és keresztezési kísérletei, melyek eredményeit terjedelmes és bőven illusztrált értekezésekben, alapvető és elismert kiválóságú monografiában tette közzé. A monográfiát a Természettudományi Társulat a Bugát-díjjal jutalmazta és a M. Tud. Akadémia adta ki. Méltóan kapcsolódnak ezekhez tanulmányai a fűzfafélék rendszertani helyzetéről és több egyéb növényfajról. Kitaró hangyaszorgalommal, lelkiismeretességgel és az elfogulatlan bíráló szemével gyűjtötte és állította össze a hazai növényvilág feltárásának történetére vonatkozó adatokat, miközben különös gonddal és alapossággal méltatta a magyar flóra kutatóinak életét és működését.

Mindezeket öt különálló, terjedelmes munkában és az imént előadott tanulságos értekezésében valósította meg. Ez irányú munkái közül „A budapesti egyetemi botanikus kert és tanszék története” címűt a budapesti Tudományegyetem, „A magyar botanika története. A magyar flóra kutatói” című könyvét Akadémiánk adta ki. „A magyar botanikai terminológia és nomenklatura fejlődése” címűt Akadémiánk a Vigyázó-jutalomban részesítette, „A magyar tudományos botanika bibliográfiája a legrégibb idők-től 1925-ig” cím alatt két kötetben megírt könyve pedig a kultuszminisztérium és az Országos Bibliográfiai Központ támogatásával jelent meg. Munkái megjelentetésének körülményei és a kitüntetések egyaránt tanúskodnak munkásságának kiváló értékességéről.

A M. Tud. Akadémia újabb kitüntetésben részesítette, midőn levelező tagjai sorába választotta. Az ezt jelképező tagsági oklevelet legmelegebb üdvözlésem kíséretében azzal az őszinte, bensőséges kívánsággal nyújtom át, hogy a magyar tudományosság fejlesztésében és elismertetésében kifejtett munkásságát még sok éven át folytathassa az eddigihez hasonló lankadatlan hévvel és eredményességgel.

XI.

Megemlékezések és gyászbeszédék.*A főtitkár megemlékezései elhunyt tagokról.*

a) A január 27-én tartott összes ülésen.

Ismét gyászjelentéssel kell kezdenem.

Január 15-én elhunyt *Horváth Henrik* l. tag, a kiváló műtörténész, a Pázmány Péter-Tudományegyetem c. rk. tanára. A művészettörténetnek magyar vonatkozásait kutatta, magyar művészek külföldi munkáit s külföldi művészeknek hazánkban alkotott munkáit. Különösen az Anjouk és Zsigmond kora érdekelte, de kiterjesztette munkásságát a magyar művészet egész területére *A magyar szobrászat kezdetei* c. kötetében. Különösen behatóan foglalkozott Budapest műemlékeivel, kiadta köemléktárának katalógusát, foglalkozott a kőfaragókkal és jegyeikkel, a budai pénzverde történetével, Szentpétery pécsi híres ötvösmester művészetével. Központi igazgatója lett a főváros múzeumainak.

Akadémiánk 1940-ben választotta l. tagjává, — még székfoglalóját sem volt ideje megtartani. Temetésén *Gerovich Tibor* r. tag vett tőle búcsút az Akadémia nevében.

b) A március 24-i összes ülésen.

E hó 3-án örök álmra húnyta le szemét *Bugarszky István* l. tag, akit Akadémiánk 1899-ben tisztelt meg választásával. Tanulmányai az elméleti kémia körébe estek s legnagyobbbrészt a Matematikai és Természettudományi Értesítőben jelentek meg. Ajánlói annakidején nagy elismeréssel emlékeztek meg önálló gondolkodásáról, bűvárkodási képességéről és buzgalmáról egyaránt. Elhunyt tagtársunk koporsójára Gróh Gyula tagtársunk tette le az Akadémia koszorúját.

c) Az április 28-i összes ülésen.

Utolsó összes ülésünk óta súlyos veszteségek érték Akadémiánkat, a magyar tudományos életet.

Elhunyt *Staud Lajos*, Akadémiánknak 1929 óta l. tagja. A gyakorlati igazságszolgáltatás terén szerzett

nagy érdemeket, mint a Kúria tanácselnöke. Jeles munkása volt a magyar jogi irodalomnak is, itt is az ítélkezés lélektanát, a bírói lelket, az igazság és a törvény viszonyát vizsgálta, bölcséleti elmélyedéssel.

Sírjára Vladár Gábor I. tag tette le az Akadémia babérkoszorúját.

*Verebély Tibor*ban az orvostudomány országos hírű mesterét gyászolja. A gyakorlati sebészet tanára volt, de bűvárlataival előbbre is vitte tudományszakát. A világháború idején több tanulmányban foglalkozott az erek és az idegrendszer háborús sérüléseivel. Különös gondja volt az orvosképzésre: vizsgálta az orvos társadalmi felelősségét és az orvos munkájának benső, lelki kapcsolatait. Ilynemű munkáiban filozófiai műveltség s jeles szociális érzék nyilvánult. Halála előadás tartása közben érte. A feketeszárnyú zord angyal benne nagy ellenségét győzte le. Akadémiánk 1922-ben választotta levelező taggá, 1935-ben r. taggá. — A nagy életmentő koporsójára Orsós Ferenc I. tagtársunk tette le Akadémiánk koszorúját.

Thirring Gusztáv a tudománynak több útján tett lépéseket: fiatalon egyetemi magántanára volt az embertannak, később a demográfiához tért; Hunfalvy Pál órá bízta Egyetemes földrajzának befejezését, Észak- és Közép-Európa leírását. Afrika térképének megrajzolásában is résztvett. — Statisztikai vizsgálatai a magyar népmozgalmakra s a kivándorlásra irányultak. Munkásságának központja a főváros statisztikai adatainak sokoldalú összeállítása s megvilágítása volt. Nagy szolgálatot tett nemzeti szempontból a II. József császár korabeli népszámlálás adatainak feldolgozásával, melyek a magyar fajnak az ősi földön volt meggyökerezését és virulását igazolták. Akadémiánknak 1902 óta volt tagja. Holttestét Sopronban helyezték örök nyugalomra. Az Akadémia búcsúját Illyefalvi Lajos I. tagtársunk fejezte ki.

Finkey József néhai I. tagtársunk a szén- és ércelőkészítés terén úttörő eljárásokat talált fel, melyeket a külföld is használ és megbecsül. Alapvető elméleti művei külföldi nyelveken is megjelentek. Csöndes, elvonult munkásságának érdemét csak a szakkörök tudják érdeme szerint megbecsülni. Akadémiánknak 1934 óta volt lev. tagja. Koporsójánál az Akadémia nevében Vitális István búcsúzott tőle.

Mitrovics Gyula l. tag gyászbeszéde Csűry Bálint l. tag ravatalánál, 1941. február 15-én.

Mélyen tisztelt gyászoló közönség!

Mikor ápolója, hogy a nagybeteg körül utolsó intézkedéseit megtehesse, megkérdezte Csűry Bálinttól: milyen vallású? elhaló hangon, de erős hangsúlyozással azt felelte: „magyar reformatus vagyok”. Ezek voltak utolsó szavai.

Ez a három szó magában foglalja egész életének a programját. Magyar volt, gyökeresen magyar, azzal az árnyalással, melyet kálvini protestantizmusa adott bele éles színeivel és kemény vonásaival. Csakhogy nála ennek a szónak: magyarság, igen gazdag volt a tartalma. Nemcsak nemzeti érzésben és érdekekben való állhatatosságot jelentett számára, hanem a megalkuvás nélküli tiszta karakternek is az erejét, és mindennek fölött a magyar műveltségnek és a nemzeti célok szolgálatában álló tudományosságának is a teljességét.

Egyéniségében sajátos ellentétek látszottak egyesülni. Első pillanatra hallgatólag és puha embernek a benyomását tette, de ez nála csak szerénységet jelentett. Szótalansága elveinek és szándékainak a határozottságát, melyeknek, — ha egyszer belső vívódások után önmagában eljutott odáig —, nincs szükségük további tisztázásra.

Abban a zárt körben, mely az ő egész világát jelentette — és milyen gazdag volt ez a világ az ő számára! — biztos célkitűzések vezették. A kolozsvári kollégiumban rettenthetetlenül állott a tiszta magyarság ostromlott várfokán. És amikor heti 33 tanítási óra után más pihe-nyésre vagy szórakozásra gondolt volna, ő az éjszaka zajtalan óráiban tájnyelv-kutatásainak eredményeit rendezgette, melyekhez az anyagot távoli és tartós kirándulásai-val iskolai szünetekben hordta össze.

Mikor a magasabb érdek úgy kívánta, csak akkor vált meg kolozsvári őrhelyétől, hogy magyar nyelvészeti kutatásait és módszerét az egyetemi munka szélesebb körében értékesítse. Gazdag programmal jött ide. Egyetemi intézeteit a magyar nép- és nyelvkutatás központjává akarta tenni. Sokezer szó- és fényképgyűjteménye és a napokban megjelent immáron második évkönyve máris igazolják törekvéseinek igazát és jogosultságát.

Helyesen felismert feladata, valamint tudományos és tanári lelkiismerete arra kényszerítette, hogy ha még lehet-

séges, munkára fordított idejét megkészserezze, mert tanulmányi köre is többszörösen kitágult. Vállalt tudományos feladatainak a folytatása mellett a finnugor összehasonlító nyelvészet tanulmányozásába feküdt bele, hogy ezen a téren is méltó legyen nagy elődjéhez, Pápay Józsefhez és hogy megfelelhessen hivatásának, amely nemcsak a magyar, hanem a finnugor összehasonlító nyelvészet egyetemi előadását is megkívánta. Mellékesen másnemű megbízatásainak is pontosan eleget tett. Halála előtti hetekben végezte el a Gombocz irodalmi hagyatéka reábizott részének feldolgozását, amit személyesen akart Akadémiánknak átnyújtani. Azért talán nincs túlzás abban, ha azt mondom: az ő kettős tanszéke, az ő kettős feladata, amelyet mindenütt másutt két ember lát el, vált végzetévé.

Csűry Bálint önmagával szemben nem ismerte a megalkuvást és a kíméletet. Pihenés és szünet nélkül dolgozott. Szervezetétől elvont minden regenerációs lehetőséget, mert úgy érezte, hogy csak így tud megfelelni minden kötelességének. Áldozatául esett önmagával szemben felállított szigorának és magas célokat kitűző hivatástudatának. Idő előtt kidőlt, mint, talán hasonló okokból, nagy előde is!

Gyakori használatban elkopnak a szavak, elvész jelentőségük súlya és értéke. Azért nehéz Csűry Bálint búcsúztatása, mert ahhoz, ezekre a percekre legalább, vissza kellene állítani ezeknek a szavaknak eredeti jelentését, igazi értékükben. A Csűry Bálint egyszerű porsatórában nagy és hősi lélek lakozott és most magára öltve a földi elmúlás látszatát, megtalálta a halhatatlanság valóságát. A Magyar Tudományos Akadémia csarnokában az önmagáért való tudományosságának tiszta eszményképe gyanánt él tovább az ő földi korlátoztatásoktól megtisztult alakja. Egyetemünkön pedig mint ihletett lelkű és melegszívű mester munkatársai és tanítványai szívében. Mindkét alakjában halhatatlan eszménye az egek felé törő emberi szellemnek.

Kihűlt porai előtt azért keresem a szavakat, hogy kifejezésre juttassam a Tisza István-Tudománylegyetem Tanácsának és a Magyar Tudományos Akadémiának, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társágnak fájdalmát és mélységes tiszteletét a Csűry Bálint kihűlt porai előtt.

Isten veled!

Groh Gyula r. tag gyászbeszéde Bugarszky István l. tag ravatalánál, 1941. március 5-én,

A Magyar Tudományos Akadémia és a Királyi Magyar Pázmány Péter-Tudományegyetem Bölcsészeti Karának lobogóját hajtom meg e koporsó előtt. Búcsúzni jöttünk *Bugarszky* professzortól, a magyar természettudományi kutatás és nevelés nagy halottjától. Emlékezetbe idézzük kimagasló tetteit, hogy ezeken okuljunk és magunk elé például állítsuk.

Különösen indokolt ennek az ősi szokásnak gyakorlása a Megboldogultnál, kit közel negyedszázados betegsége megbénított a tudományos munkálkodásban, magábazárkózottá, visszavonulttá tett elannyira, hogy a mai nemzedék — hacsak nem foglalkozik avval a témakörrel, melybe *Bugarszky* munkássága tartozik — szinte alig tudja, ki volt *Bugarszky* nemzeti művelődésünk, tudományosságunk nézőpontjából.

Emékeinkben 50 évvel kell visszamennünk, és fel kell keresnünk őt az akkori Állatorvosi Akadémia kémiai intézetében. Ott egy kicsi, de valóban tiszteletreméltó tudományos együttes körében találjuk a Megboldogultat, *Liebermann Leó*, *Tangl Ferenc*, *Farkas Géza*, majd *Rhorer László* társaságában. Úttörő, lelkes természettudományos munka folyt itt, melyből *Bugarszky* ugyancsak kivette a részét.

Első helyen említem azt a *Liebermann Leó*val 1898-ban közölt munkáját, melyben nemcsak hogy szabatos módszerekkel kimutatják, de meg is mérik a fehérjék sav- és báziskötő képességét. Ez a probléma azóta a kutatók igen nagy sokaságát foglalkoztatta és azok a szakkönyvek, melyek e kérdés elágazó irodalmát bármely nyelven tárgyalják, mint e téren első, történelmi jelentőségű lépést Halottunk értekezését idézik.

Egy másik kimagasló munkája, melyet ma is minden, bármely nyelvű fizikai-kémiai szakkönyv, mint klasszikus példát hűségesen idéz, 1897-ben közölt, a kémiai reakcióknál szereplő szabadenergiaváltozásokra vonatkozó értekezése. Olyan galvánelemet ismertet itt, melyben az áramszolgáltató, önként lejátszódó kémiai folyamat endotherm lefolyású. Döntő kísérleti bizonyítékot szolgáltatott evvel *Bugarszky* arra a rendkívüli nagy jelentőségű és akkori-

ban a fizikai-kémiai érdeklődés középpontjában álló kérdésre nézve, hogy a reakcióhő nem lehet mértéke a termodinamikai értelemben vett munkanyereségnek.

Nagyszabású tanulmányokat végzett a kémiai statika és kinetika köréből; különösen kimagaslók e téren az etilalkohol és bróm reakciójára nézve végzett kísérletei, nemkülönben azok, melyek a közegnek a reakciósebességre és egyensúlyi állapotra való befolyására vonatkoznak. Dolgozatainak hosszú sorát fiziológiai vonatkozású fizikai-kémiai, illetőleg analitikai vizsgálatai egészítik ki.

*Liebermann Leó*val együttesen írt egyetemi kémiai tanönyve, mely három kiadást ért, valóban hézagpótló volt a maga korában.

Bugarszky tevékenységének jelentőségét akkor értjük meg igazán, ha arra a korra gondolunk, melyre munkásságának súlypontja esik. Akkoriban nem játszott a természettudományi kutatómunka olyan szerepet, mint manapság. A kutató tevékenységnek nem volt annyi műhelye és művelője, mint most. Megsokszorozza *Bugarszky* érdemeit, hogy a kutatómunka jelentőségét ennek ellenére is felismerte, kicsiny műhelyét a kutatótevékenységnek szentélyévé tette és pedig olyan szentélyévé, mely tudományos eredmények és érdemek tekintetében hazánk dicsőségére szolgált.

Pótolhatatlan vesztesége hazai tudományosságunknak, hogy a Megboldogultat betegsége akkor bénította meg kutató munkájában, mikor a Pázmány Péter Tudományegyetem akkor II. számúnak nevezett kémiai intézete élére került, mikor tehát legtöbb alkalma nyílott volna kutató zsenijét érvényesíteni. Igaz, hogy egy évre rá megkezdődött a világháború, ami az egészségesek kutatótevékenységét is a minimumra szállította le.

Csaknem ettől az időtől fogva keserves küzdelmet folytattál, *Bugarszky István*, a betegségekkel. Azok győztek, Te vesztes lettél.

A Halotti Beszéd szavaival vigasztallak sokat szenvedett Bátyám: „*Bizony senki sem kerülheti el e vermet.*” És ugyanennek a beszédnek másik sorával fejezem be búcsúmat: „*Imádkozzunk e szegény ember lelkéért, kit az Úr e napon e hamis világ tömlőcéből kimente.*”

**Orsós Ferenc r. tag gyászbeszéde Verebély Tibor r. tag
ravatalánál, 1941. április 1-én.**

Mélyen tisztelt gyászolók!

A Kir. M. Pázmány-Egyetem Rector Magnificusa és Tanácsa, valamint Orvostudományikari Tanártestülete, a Magyar Tudományos Akadémia, az Igazságügyi Orvosi Tanács, a Felső Oktatásügyi Tanács, a Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam, a Budapesti Kir. Orvosegyesület, a Kir. M. Természettudományi Társaság és a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete megbízásából állok Verebély Tibor ravatalánál.

Íme! most megnyilvánult előttünk emberi sorsunk!

Ki ezreknek reménye volt a halálos veszedelemben és életmentője is, kikre sok-sok szenvedő a halál torkából úgy tekintett fel, mint Isten küldöttére és az orvostudomány legtokéletesebb megtestesítőjére, íme tisztelői, tanítványai, családja általa meghívott körében a tudomány ígéjével az ajkán, a tudomány fegyverével kezében, ádáz tusában a megsemmisüléssel, lépett be az örökkévalóságba. A legkeskenyebb határ ez a földön, amelynek átlépéséhez szükséges készség azonban egy egész életen át tart.

Egy egész korszak, az orvosi tudomány, a magyar orvosi rend, az orvosi közélet hatalmas fejezete zárult le szemünk előtt apokaliptikus csillaghullásként. De csak *látszat* volt ez az üstököskialvás! Verebély Tibornak egész életén át kisugárzott szelleme a tanítványok nagy seregében, intézmények alkotásaiban tovább él, naponta, óránként újra-születik és percről-percre legyőzi a halált.

Az egyéni élet lángja ellobbant a szemünk előtt, de nem borult reánk sötétség, mert az eszméiből, egyéni alkotásaiból kiáradó fény megvilágítja jövő küzdelmeink útját.

Ami a test egyénisége volt, az szemünk előtt szűnt meg percek alatt, de lángeszének termése, a tudomány, a nemzet, az emberiség közvagyonává, legbecsesebb örökségévé vált.

Azokhoz a kiválasztottakhoz, elhivatottakhoz tartozott Verebély Tibor, kiknek elhúnytakor tudatára ébredünk, hogy bár bizonynyal por is, de ezenfelül győzedelmes szellem is vagyunk.

Ezt az erős, a halállal dacosan viaskodó szellemet

megőrizzük emlékezetünkben, hogy mi is a létünkért harcolva tántoríthatatlanul fogjuk kezünkben a fegyvert mindaddig, míg azt halálunk órájában át nem adjuk a bennünket felváltó nemzedéknek.

Az élet megpróbáltatásokkal teli, tövises útjain lebegjen előttünk *nemes* példaadása, hogy a tövisszúrásoktól ne veszítsük el tekintetünkben a szépség virágait és a reánk utaltak sorsát és hogy amikor utolsót sóhajunk, ott tudjuk magunk mellett, mint Verebély Tibor, a meleg baráti kezét és másik kezünkben érezzük, mint ő, az örökélet vizének kristály-kelyhét.

Látjátok gyászoló barátok, kartársak és tanítványok, mennyi tehetséggel, mennyi akarattal, szerencsével és sikerrel ajándékozta meg Verebély Tibort a Teremtő és adta neki most örök hajlékul a tudomány és az ember szeretet templomát. És mégis milyen megdöbbenéssel, mennyi kétséggel állunk most itt e tüneményes elme, az életmentő orvos, a nagy alkotó ravatalánál. De valljuk meg nyíltan, e pillanatban, nem a megsemmisítő kétely fog el bennünket, hanem csodálata e váratlanul letűnt emberélet kimagasló nagyságának.

Verebély Tibor! A kir. m. Pázmány Péter-Egyetem Rector Magnificusa, Tanácsa és Orvostudománykari Tanártestülete, a Magyar Tudományos Akadémia, az Igazságügyi Orvosi Tanács, a Felső Oktatásügyi Tanács, a Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam, a M. Kir. Természettudományi Társulat, a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete és végül a végtelenbe nyíló utolsó magasztos pillanataidnak tanúi, a Budapesti Kir. Orvosegyesület nevében búcsúzom Tőled és meghajtom zászlóinkat Előtted, diszünk, büszkeségünk előtt. Isten vezéreljen az örök világosság útján!

Vladár Gábor 1. tag gyászbeszéde Staud Lajos 1. tag ravatalánál, 1941. március 30-án.

A Magyar Tudományos Akadémia, a bírói kar, az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület, sok-sok barát és tisztelő nevében búcsúzom Staud Lajostól.

Nem tudom az eredetét, célját és értelmét annak, hogy elhunyt szeretteink és nagyjaink koporsója előtt érdemeik méltatásával miért szorítjuk mélyebbre az

egyébként is sajgó szivekbe és miért forgatjuk meg bennük a fájdalom töviseit. Mintha csak a sötét vizű Styx folyó zordon hajósával kívánnánk évödni: elviheted nyomorult hajódon belőle azt, ami a természet örök törvénye szerint romlandó, azt azonban, ami belőle örök értékű, ami az Ő lényege: eszének, lelkének, szívének alkotását nem tudod elvinni.

Mi az, ami Staud Lajos lényében örökéletű, ami az ő munkájának, küzdelmeinek abszolút értékű eredménye? Ez az érték a bírói hivatásnak az az eszménye, amit ő alkotott meg és ő valósított meg. Két szóval ki tudom fejezni ezt az eszményt: az igazság és a szeretet. Sőt, ha volna szavunk, amely összefoglalná az igazság szeretetét és a szeretet igazságát egy fogalommegjelöléssel, akkor egyetlenegy szóval is meg tudnám mondani annak az eszménynek a lényegét, amelynek Staud Lajos életét szentelte és ami az ő lényét teljesen meghatározza.

Szellemi világának középpontjában az igazság állott. Az igazságot önálló értéknek, abszolútumnak tartotta. Az igazság előfeltétele minden létezőnek. Az emberiség minden szellemi, erkölcsi tevékenysége az igazság megismerésére és megvalósítására irányul. Az emberi természetnek legmélyebben gyökerező vonása az igazságra való vágyódás. Szent Ágoston kérdésére: „Quid magis desiderat anima quam veritatem”, a mindig ismétlődő felelet: „nihil aliud”. A bíró hivatása egy az igazság keresésével és az igazság utáni vágyódással. Az igazság keresésébe belefáradhatunk, az igazság utáni vágyódásban sohasem szabad elfáradnunk.

Miből ismerheti meg a bíró az igazságot? Az igazság megismerésének két forrása van: az értelem és a szív, a bölcsélet és a szeretet.

Prohászka Ottokárral vallja Staud Lajos, hogy a jog csakis az igazságon épülhet fel. De magát az igazságot is felsőbb régiókba kell beállítani, ezért kell a bírónak bölcselőnek lennie. „Csakis bölcséleti képzettség képes magasabb nézőpontra helyezni a gondolkodást, csak ez nyithat tágasabb látókört, csak ez vezethet magasabb, mélyebb világnézet kialakulásához, csak ez képesít termékeny összegezésre, nagystílusú szintézisre, hogy lelkünket, életünket bekapcsoljuk a — bár transzcendens, de mégis — valóságos és objektív, örök és abszolút értékekbe, sőt magába az Absolutum-ba.”

A másik forrása az igazságnak a szeretet. Már Platon sürgette, hogy az ember az igazságot ne csak ésszel, hanem szívvel is keresse. Az igazságot szeretet nélkül sem felismerni, sem megvalósítani nem lehet. Közvetlenül az előtt, hogy a bírói talárt elfáradt válláról levetette, az 1923. évi karácsony estéjén írt soraiban egész életét átfogó önvalomásként nyilatkoztatta ki. „Az élet mélységesebb áramlatait nemcsak az ész, hanem a szív prizmáján keresztül is szemléltem. Karácsony estéjén ez az eszményem mindig újra születik.” A karácsonyi szeretetet, Isten szeretetét a világ iránt, a krisztusi szeretetet az élet semmi vonatkozásban nem nélkülözheti. Szeretet nélkül a bíró szava is csak olyan üres volna, mint a zengő érc vagy a pengő címbalom. Szeretet nélkül a bíró szava jégcsappá válnék ajakán. Szeretet nélkül a bíró ítéletében a törvény holt szava nem válnék élővé, nem volna: viva lex voci.

És a bíróban a kettőnek, az igazságnak és a szeretetnek egyensúlyban kell lennie. Vigyáznia kell a bírónak, hogy benne a kettőnek az egyensúlya fel ne boruljon, mert akkor olyanná válnék, mint ahogyan Székesfehérvár bölcselő püspöke írja: mint az egyszárnyú madár. A Királyi Kúriának egyik elhunyt kiváló másodelnöke, Vavrik Béla is megállapította, hogy az a legigazságosabb bíró, aki nemcsak eszével, hanem szívével is gondolkodik.

Nem lehet csodálni, hogy annak, aki így fogta fel a bírói hivatást, a bíraskodás nem volt könnyű. „Az ítélet megalakulásának percei — írja Staud Lajos — az ihlet-ségnek percei, mert van abban valami belső megdöbbenés, amidőn a bíró ajkaira tódulnak a küzdelmes igazságnak a szavai, amelyet keresett s megtalálni vélt. Nagy feszültség felszabadulását, belső vívódások megszűnését jelenti ez.”

Örökké fog élni klasszikus meghatározása arról, hogy mit jelent jó bírónak lenni.

„Jelenti: a szív tisztaságát, a lélek fehérségét, azután a jóságot, emberiséget, azután a gondolkodás erejét, a tudomány, az ember- és világismeretek bőségét, belátást, bölcseséget, mindennekfelett pedig: éberen virrasztó lelkiismeretet, erős, meggingathatatlan és ellentálló, kifinomult és érzékeny, mégis erőteljes és biztos erkölcsi érzékben gyökerező jellemet.”

És a bírói hivatásnak ezt a magasztos eszményét Staud Lajos nemcsak szóval alkotta meg, nemcsak hirdette, de

életével meg is valósította és bírói generációkba beleplántálta, igazságot kereső ezer és ezer ember ügyes-bajos dolgában érvényre juttatta. Életének eszméje, az igazság és a szeretet nem maradt ragyogó értekezésekben és bírói irattárak gyönyörű ítéleteiben fakuló betű, hanem életrekelt valóság. Elviheti Staud Lajosból a zordon Charon azt, ami a természet örök rendje szerint megérett az enyészetre, de itt, e koporsó előtt, az Ő karácsonyi elmélkedésének szavait idézve állapítom meg:

Hiszem, hogy amint a szent est vissza-vissza fog térni, életének lényege, az igazságtól és a szeretettől vezérelt bíró eszméje állandóan meg fog újulni, örökké fog élni, hatni, alkotni, termékenyíteni.

Illyefalvi Lajos l. tag gyászbeszéde Thirring Gusztáv r. tag ravatalánál, 1941. április 3-án.

A Magyar Tudományos Akadémia, Budapest székesfőváros közönsége és Statisztikai Hivatala nevében búcsúzó a statisztikai tudomány kiváló mesterétől: dr. Thirring Gusztávtól.

Mélyen megrendülve állok ravatalánál s erőt vesz rajtam a megilletődés, hogy nagyrabecsült volt hivatalfőnököm, kiváló tanítómesterem nincs többé.

Most, hogy örök nyugovóra tért, fájdalommal érezzük át, minő értéket jelentett a köznek és a magyar statisztikai tudománynak.

Sokoldalú és rendkívül eredményes munkásságának jelentős része arra a négy évtizedre esett, amelyet a főváros szolgálatában töltött el.

Amikor Thirring Gusztáv 1906. évben a Statisztikai Hivatal élére került, a hivatalos statisztikai szolgálat még a kezdet nehézségeivel küzdött és nagy szükség volt arra a fáradhatatlan energiára, széleskörű tudományos felkészültségre, példás munkaszeretetre, amellyel a hivatal mintaszerű megszervezését és kiépítését végezte. Kiváló szakértelme: az adatgyűjtési rendszerek megszervezésével, gondos alapossággal kiépített feldolgozási módszerek bevezetésével, lehetővé tette, hogy az általa megindított Közlemények sorozatában a statisztikai adatoknak gazdag tára került nyilvánosságra. Fáradhatatlan munkássága, a szaktudomány iránt érzett olthatatlan szeretete eredmé-

nyezte, hogy vezetése alatt Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala nemcsak a hazai tudományos körökben, hanem nemzetközi viszonylatban is elsörendű helyet vívott ki magának.

A fővárosi statisztikai szolgálat új alapokra való felépítése után Thirring Gusztáv páratlan munkabírása, szorgalma és rátermettsége lehetőséget talált arra, hogy más munkaterületeken is hasznosítsa nagyszerű képességeit. Így hervadhatatlan érdeként életrehívta a Magyar Városok Statisztikai Évkönyvét. Nagy munkabíráását, tudományos felkészültségét s a statisztikai tudományban számtalanszor megnyilvánult különös elhivatottságát a külföldi tudományos szakkörök sem nélkülözték s ennek eredményeképpen született meg az európai nagyvárosok statisztikai évkönyveinek sorozata.

Részben nevéhez fűződik a Városi Szemle megindítása is, amelynek éveken át szerkesztője volt. A Székesfővárosi Statisztikai Hivatalnak általa évtizedekig kiválóan szerkesztett kiadványain kívül pedig külön könyvtárra tehető azoknak az önálló műveknek és tanulmányoknak a száma, amelyekkel a szakirodalmat gazdagította mindaddig, amíg dolgos kezéből ki nem hullott a toll.

A statisztika terén végzett munkássága mellett, hogy tudásszomját és alkotóvágyát kielégítse: vezető szerepet töltött be számos előkelő hazai és külföldi tudományos és társadalmi egyesületben is, amelyek hatalmas munkaerejét, alkotó zsenijét igénybevették és saját javukra fordították. S amidőn 42 éves közszolgálat után nyugalombavonult, az csupán a hivatalos adminisztráció munkáitól való függetlenítését jelentette, de nem a tudományos irodalmi munkatérrel való visszavonulását. Munkaerejének és szellemi frissiségének birtokában azóta is fáradhatatlanul dolgozott és évről-évre értékesebb-nél-értékesebb művekkel és tanulmányokkal ajándékozta meg a szakirodalmat. Bár e sokoldalú munkásságot a tudós embereket jellemző szerénységgel végezte: fáradhatatlan tevékenységével és elhivatottságával mégis maradandó nevet szerzett nemcsak magának, hanem a magyarságnak s a magyar statisztikai tudománynak a külföldi szakkörök előtt is.

A tudományos munkásságban eltelt hosszú élet utolsó éveiben fellépő látási zavarok és nehézségek sem tudták megakadályozni abban, hogy értékes szakirodalmi tevékenységét továbbfolytassa. Életének úgyszólván utolsó

napjáig fáradhatatlanul dolgozó nagy értéke maradt a magyar közéletnek és elsősorban a statisztikai tudománynak.

A Mindenható kegyelmében tiszteletet parancsoló magas kort megérő tudós élete immár végetért... a fáradt test megpihent, de a statisztikai tudomány kiváló mestérének, a gyakorlati statisztika büszkeségének neve és példát mutató szelleme a hálás utókor előtt mindenkor élni fog.

Kedves barátunk és tagtársunk, Thirring Gusztáv, Isten veled!

**József kir. herceg Ö Fensége ig. és t. t., elnök
megemlékezése gróf Teleki Pál ig. és t. tagról.**

— Elmondotta az 1941. április 28-án tartott összes ülésen. —

Akadémiánk nagy tudósainak sorából megint egyike a legkiválóbbaknak elköltözött! Nemcsak Akadémiánk gyászolja mélységesen, hanem az egész ország, hiszen kitűnő politikusa, kétszer miniszterelnöke, külügyminisztere volt, aki a legnehezebb időkben bölcsen, higgadtan, céltudatosan vezette a tomboló viharokban háborgó tengeren hazánk hajóját, egy jobb, boldogabb jövő biztos kikötője felé!

Gróf Teleki Pál az egész világon ismert és elismert tudós volt, akinek páratlan tiszta lelkét mindenütt nagyra becsülték és kényes, nemzetek közötti viszályban döntőbírónak kérték föl, mert tudták, hogy nagy földrajzi ismeretei egyesülve szilárd ártatlanságától áthatott józan-ságával, csakis a megtámadhatatlan igazság alapján fog dönteni.

Soha sem felejttem el azt, midőn 1919 augusztus első hetében mint a szegedi kormány külügyminisztere repülőgépen ide érkezett, hogy velem a helyzetet és a kibontakozási lehetőséget megbeszélje, mily világosan, átgondoltan és bölcsen vázolta a szegedi kormány szándékait, működését és azokat a lehetőségeket, melyek a két kormányt simán, zökkenő nélkül összevezethetik a föltámadás útjára. Eletekben kevés ilyen lelkes, hazafiságtól áthatott, elgondolások kristálytiszta vázolását hallottam.

Utolsó találkozásunkkor, röviddel halála előtt, újból

beláttam nemes lelkébe, mely telve volt szép tervekkel, elgondolásokkal; de egyszersmint mélységes aggodalmakkal hazánk jövőjéért és a haza és nemzete sorsa fölött folyton töprengő nagy hazafi rémlátomásaival.

Önkénytelenül eszembe jutottak Széchenyi István töprengései, mély aggodalmai! Úgy érzem, Széchenyinek és Telekinek önömagukba vetett hitük megingása, szép hazafias reményeik beteljesülése fölött keletkezett kétsége, adta kezükbe a gyilkos pisztolyt.

Nem hivatásom ma róla mint emberről, mint tudósról, mint politikusról és nagy hazafiról képet vázolni. — Ma csak mélységes gyászunknak, hálás szívünk mélyén sajgó fájdalmunknak akarok kifejezést adni Akadémiánk nevében.

Akadémiánk mint tudós testület, és mi tagjai, egyenkint hálás lélekkel hajlunk meg mélyen tisztelt és szeretett tagtársunk halhatatlan emléke előtt.

Kornis Gyula íg. és t. t., osztályelnök megemlékezése gróf Teleki Pál íg. és t. tagról.

— Elnöki megnyitó a II. osztály 1941. ápr. 7-én tartott ülésén. —

I.

Teleki Pál nem a csatatéren húnyta le szemét, hanem az idegőrlő polgári munka mezején, ahol az országnak leg-súlyosabb s legfelelősségteljesebb vezető állását töltötte be. A magyar nemzet egyik legjobb s legértékesebb fiát a leg-nehezebb történeti órában vesztette el benne. Önfeláldozó halála eleven szimboluma a magyarság létén vagy nemlétén való ezeréves töprengésének s függetlenségeért való harca örökké megújuló mély tragikumának. Teleki Pál megrázó személyi tragédiája a Magyar Passio-nak egyik állomása. Mert hisz igazi magyar államférfinak lenni mindig végzet, Zrinyin, Rákóczin, Széchenyin, Kossuthon és Tisza Istvánon s annyi másan keresztül Teleki Pál-ig. Idő előtti kidőlésük a nemzetet megváltani akaró halál: ez nagy nemzeti vallásos eposzunknak is, a Zrinyiasznak, egyik alapmotívuma. Az egyén önmagát feláldozva meghal, hogy a nemzet örökké éljen. S a személyi tragédiák hosszú történeti sorozatának megvan a maga nemzeti katharsisa is: az egyéni áldozat, a megváltás a nemzet lelkére tisztító

hatású, mert a nemzet érzi, hogy egy-egy vezére érte halt meg; önérzete fokozódik, ha tudja, hogy olyanok vezetik az országot, akik érte bármikor készek meghalni is. A heroikus magyar államférfiak mind nagy töprengők voltak, folyton lelkiismeretük önkínzó hangját hallották: van-e erejük a sors felett diadalmaskodni? S lakozik-e akkora erő a nemzet lelkében, hogy létét és függetlenségét fenntartsa s szabad rendelkezési jogát megőrizze? Teleki Pál is e nagy töprengők sorában állott. Folyton kínoztta az aggodalom, hogy a nemzetben nincs meg az összetartás, a lelki egység és erkölcsi erő szükséges mértéke; hogy a nemzet nincs készen a ráváró hatalmas történeti erőfeszítésre. Tragikus halála nagy felkiáltójel: ütött az utolsó óra, hogy a magyarság lelke egységbe olvadjon s a pártusákat abbahagyva, a közösség eszméjének mindenki magát alárendelje. Ez a gondolat gyötörte Telekit: mintha csak az ő szomorú, meggyötört arca is tekintene reánk Arany János *Széchenyi emlékezetéből*:

És mennyi harcot küzde önmagával?
Hány izgatott, álmatlan éjjelen?

A hatalmat sohasem kereste: a tudomány eszméinek tiszta birodalmában szeretett élni. A hatalom vállalása neki áldozat volt. A politikai vezérség polcán is többször nyíltan hangoztatta: „nem vagyok politikus”, „a politika mesterségétől irtózom”. A *libido dominandi* hiányzott lelkéből, mintha csak *Platon* szavai teljesedtek volna be rajta, aki az önzetlen tudósokra akarja bízni az állam vezetését, mert hiányzik belőlük — az igazságnak valódi szemlélete miatt — a pártoskodás és a hatalomvágy: „Amely államban az uralkodásra szánt férfiaknak a legkevésbé van kedvük az uralkodásra, kétségtelenül ezt fogják a legjobban s a legkevésbé lázadással kormányozni.” (*Állam*. 520 a.) Ez persze a politikai idealizmusnak szélső határa, amely már *Utópia* tartományába nyúlik át: Teleki gyakran járt ebben az országban.

Egyénisége finom ötvözte volt az igaz magyarnak, a széles látókörű, egyetemes műveltségű gondolkodónak, de egyben kiváló szaktudós, az egész életén keresztül napestig szívésen dolgozó, magát a közéletnek mindenestől feláldozó munkásnak, a valóság hatalmi hálózatahoz okos óvatossággal simuló, de azért elveihez hű s a nemzet élet-

érdekeit soha szem elől nem tévesztő államférfinak. Heroikus volt életében a munkában s heroikus volt halálában.

Először és mindenekfelett igaz magyar volt. Régi nagy magyar család tagja, akinek ősei mindig jelentős szerepet játszottak a magyar közélet és tudományosság terén. Az anyatejjel szívta magába a magyar alkotmányosság és jogfolytonosság tiszteletét. Ezeket a magyar nemzeti élet szerves és elengedhetetlen feltételeinek érezte és tudta. A magyar alkotmány lényegét definiálhatatlannak mondotta, „olyan törvények és szokások foglalatának, amelyek a nemzet vérébe mentek át, amelyekben élünk s amelyek élnek bennünk.” Politikai személyiségének egyik főjellemvonása a történeti gondolkodás: a múltat és a jövőt nagy együttes távlatban nézte. Ezért szerette hangoztatni, hogy az alkotmányt nem lehet mesterségesen csinálni, hanem ez szervesen és fokozatosan fejlődik: ezért tudatosan került az „alkotmányreform” kifejezést. Mindig a nemzet lelki egységén iparkodott munkálni: a nemzeti egység pedig szemében a nagy magyar célok és történeti aspirációk tudatának azonossága volt a nemzet fiainak lelkében. A magyar nemzet létének és ezeréves történetének legmélyebb értelmét s az európai kultúrában való jelentőségét abban látta, hogy ez a nemzet mindig iparkodott kifejezni a benne szunnyadó szellemi és katonai erőket. Sokat hangoztatta beszédeiben a *sajátságos magyar életformákhoz való ragaszkodás elvét*: maradjunk észjárásunkban és magatartásunkban magyarok; Európának s a baráti nemzeteknek is akkor használunk legtöbbet, ha a magunk ősi jelleméhez becsületesen ragaszkodunk. Ez biztosítja a nemzet szabadságát és függetlenségét a legsúlyosabb történeti változások idején is. A magyarság egészséges politikai ösztöne, mint ezernél több esztendőnek történeti csapadéka, irányította Teleki Pált politikai viselkedésében. Jól tudta, hogy a magyarság egy évezreden át a maga erejéből tartotta fenn magát: vitézségével, bátorságával, munkájával és szívósságával. Halála előtt csak pár nappal mintegy politikai végrendelet-számba menő beszédében Szatmárnémetiben, szülőföldje vármegyéjében, mindnyájunktól erélyesen követelte: „Merjünk bátran magyarok lenni és akkor ez a nemzet nagyobb és erősebb lesz. Ne várjuk a sültgalambot sem belülről, sem kívülről: csak a magunk lelke tudja meggyarapítani az országot. Mert az ország megnövekedése — ezt mint a földrajz művelője is mondhatom — nem pusztán

területekből áll, hanem legfőként abból a lélekből, amely eltölti. Lélekkel kell megtölteni a kereteket: csak így erősítünk meg egy nemzetet. Mások segítségével azonban soha, mert az, amit az ember csak kap és nem maga szerez, csupán ideig-óráig való. S egy nemzet, amelynek az utóbbi két esztendőben olyan bámulatos szerencséje volt, mint nekünk, amilyen a világtörténelemben ritkán ismétlődik meg, becsülje ezt meg s töltsse ki szellem-erkölcsi tartalommal azt, amivel a történet forgandósága könnyű módon megajándékozta, mert csak így fogja megtarthatni".

Arisztokrata volt Teleki Pál történeti származása szerint, de modern népbárát érzületű egész szellemi alkatában. Tudományában geológus volt, de politikájában azt a társadalmi geológiát képviselte, amely a társadalom rétegeiben nem ismer elsőt és utolsót, előtte minden társadalmi réteg egyenlő értékű volt, főnemes vagy köznép, úr vagy paraszt, kereskedő vagy földművelő. Nem ismert társadalmi hierarchiát. Szemében a nemzet vezető rétege nem a kormányzással, parancsolással foglalkozókat jelentette, hanem mindazokat, akik bármilyen kis helyen és beosztásban is, a maguk munkájával és elsősorban példaadással tudják honfitársaikat vezetni. Amikor az ország a Felvidékkel és Erdély egy részével megnövekedett, amiben az ő tudományos, diplomáciai és politikai munkájának is nagy része volt, nem győzte hangoztatni, hogy a visszatért, nem-magyarajkú lakosság is a nemzethez tartozik s egyenjogú honfitársainknak kell tekintenünk őket. Lélekben csak az nem tért vissza, akinek ez a haza új; senki se legyen, aki ezt a hazát a maga számára „újnak” találja, mert mi folytatjuk azt a politikát, amely ezer éven át a nemzet sajátja volt. Ez a politika a megbékülés, összeforrás és a szabadság politikája volt. A szabadság sohasem jelentette nálunk azt, hogy az egyik elnyomja a másikat, a szabadság mindig mindenkinek egyforma szabadsága volt. Nálunk a nemzet sohasem jelentett fajt, a nemzeti érzés sohasem jelentett nyelvbeli magyarosítást, hanem az országot politikailag összefoglaló magyarsághoz való hűséget. Nekünk — hirdette Teleki — ezeresztendős állandó értékeink vannak, ezeresztendős felfogásunk van arról, hogy mi a nemzet, erre senkinek sem kell tanítania bennünket. Mindezt, amit bárholnan átvettünk, a magunk magyar képére és hasonlatosságára formáltunk át s alkottunk olyan intéz-

ményeket, amelyek hosszú századokon át védték szabadságunkat és függetlenségünket.

Teleki Pál utolsó lehelletéig a magyarság igazáért és jogaiért harcolt. Az elsők között állott a gyászos magyar kommunizmus ellen való küzdelemben, mint a szegedi kormány tagja. Ott küzdött a szívtelen párizsi bírák előtt, akik minden földrajzi és gazdasági, tudományos és politikai érve ellenére Magyarországot oly kegyetlenül szétmarcangolták. Ott állott mint külügyminiszter, majd miniszterelnök 1920-ban a nemzet betegágyánál, hogy a nagy összeomlás lelki és anyagi romjait eltávolítsa, s az ezer sebtől vérző megmaradt csonka-haza betegségeit gyógyítsa. Bejárta Európa számos országát s Amerikát, hogy meggyőzze a nagy világot a tudomány hideg észokaival arról az égbekiáltó igazságtalanságról, amely a magyarságot ezeréves földjének esztelen trianoni szétdarabolásával sujtotta. Tudományos intézeteket alapított, hogy szellemi fegyvertárai legyenek a magyar igazságnak. Így megszervezi a *Táj- és Népkutató Intézetet*, továbbá a *Szociográfiai Intézetet* és az *Allamtudományi Intézetet*. Az utóbbi célja az elcsatolt területekre vonatkozó tudományos és politikai anyag összegyűjtése. De, elhagyva katedráját és könyveit, ott van már azokon a tárgyalásokon is mint fődelegátus, amelyek a bécsi Belvedere-palotai döntéssel visszajuttattak a nemzet testébe egy millió magyart s kitölték a határköveket a Kárpátok felé. Ott volt, újra mint miniszterelnök, a gáton, amikor gyors hadi intézkedésével visszaszerezhetette Kárpátalját. S ott volt újra Bécsben a döntőbírátság előtt, amely erdélyi hazájának, szülőföldjének jókora részét visszacsatolta az anyaországhoz. De ő ebből nem akart egyéni hasznot húzni: önzetlen lelke visszakapott erdélyi birtokát és házat titokban rögtön a nemzetnek adományozta.

II.

De Teleki Pál nemcsak államférfi, hanem tudós is volt. Első sorban a földrajz tudománya vonzotta. Sokat utazott az afrikai Szudántól Észak-Amerikáig, Mezopotámiától Finnorszáig a legkülönbébb jellegű tájakon. A földrajz tudományában első sorban Lóczy Lajost vallotta mesterének. 1909-ben nagy munkáját, a japán szigetek kartográfiajának történetét, a francia *Société de Géogra-*

phie a Jomard-díjjal jutalmazta. A földrajzi gondolat történetéről, a faj és a táj viszonyáról írt tanulmányai s gazdasági földrajza kiváló alkotások. New-Yorkban 1922-ben megjelent könyve, *The evolution of Hungary*, a külföldet legjobban tájékoztató munka. „Magyarország néprajzi térképe a népsűrűség alapján”, amelyet 1919-ben a béketárgyalások számára készített, állandó szellemi fegyverünk hazánk igazának védelmében.

Tudós szemhatárának rendkívüli szélességét már a földrajztudomány sokrétű és koncentrációs jellege biztosította. A földrajz tárgya a táj, a Föld maga a legnagyobb táj. A tájat alkotó tényezők: az éghajlat, a földfelszín alakja, domborzata és vize, a növény- és az állatvilág, végül az ember hatalmas szimbiózisban élnek, amelynek tudományos kutatása így átöleli mind a természettudományok, mind a szellemi tudományok jókora részét. Teleki a földet, a tájakat, mint az emberi történet színpadát szemlélte. Ezt fejti ki már Akadémiánkon, ahol a II. osztálynak 1913—1925-ig levelező, majd a III. osztálynak 1925-től tiszteleti tagja volt, székfoglalójában (1917. febr. 12.) *A földrajzi gondolat története* címen. Ebben az időben nálunk heves harc dúlt a fizikai és az emberi földrajz, az általános és a leíró földrajz jelszavaiért. Teleki úgy szólt bele a harcba, hogy megírta a földrajz tudományelméletét, még pedig elsősorban a történeti alapon, amikor vizsgálta, vajjon hogyan alakult ki a geográfia fogalma a primitív ember környezetfelfogásától kezdve az ókori keleti népek, a görögök, a középkor, a renaissance és a felvilágosodás földrajzi felfogásán keresztül Richthofen és Ratzel szintetikus törekvéseig. Behatóan szemügyre vette a földrajzi tudományágak szétkülönülési, majd egységesülési és kiegyenlítődési folyamatát: hogyan válik életközösségek életfolyamatainak leírásává, tájrajzzá, szintetikus földrajzzá. Ezt a tudományelméleti álláspontját hangsúlyozza és alkalmazza a részletkutatásban is mindhalálig. Szerette kiemelni, hogy a földrajztudósnak sokféle irányú gondolkodásmódba kell magát belegyakorolnia: meg kell értenie a csillagász és a geológus elméleteit és észjárását, a biológus életvizsgálatait, a történésznek a multat szervesen újraserkeszteni iparkodó elmejárását, a közgazdász és a statisztikus érdeklődési körét és szempontjait, egyben a politikus társadalomformáló hivatását. Jellemző boldogult tagtársunknak mély történeti gondolkodásmód-

jára, hogy, noha ifjú korában a pozitivizmusnak minden tudományterületen csak törvényszerűséget kereső szellemében nő fel, finom érzékét a tudományos korszellem ellenére megőrizte a jelenségek individuális, sajátos, nem ismétlődő oldala iránt. Munkáiban mindig iparkodott kidomborítani, hogy ha vannak is törvényszerűségek a földfelszínnek és az embernek életében, a történet folyama maga mindig *egyedi* — nagyban és kicsinyben — a világ-egyetemben, a Föld életében és a legkisebb jelenségekben. Ennek a kozmikus és embertörténeti *egediségnek* megértését és megéreztetését tudományos műveiben és egyetemi előadásában mindenkor a lelki formálás, „az erkölcsi nevelés tartozékának” tekintette (*A gazdasági élet földrajzi alapjai*, 1936. I. 4. l.). Ez a nemes individualizmus Teleki világnézetének és tudományos étosának egyik legjellemzőbb vonása. Meglepő, hogy már egy negyedszázaddal ezelőtt akadémiai székfoglalójában milyen hevesen küzd az okságnak a földrajzi kutatásban való szerepe ellen: az okság és törvényszerűség kategóriájában a természettudományok illetéktelen betörését látja a földrajz területére. „A causalis nézőpontot, mint vezérgondolatot, a causalis módszert, mint a földrajznak *ex asse* módszerét, a földrajzot mint sajátos módon causalis tudományt nem lehet elismerni” (*A földrajzi gondolat története*, 1917. 77. l.). Teleki nem veszi észre, hogy az okság mint kutatóelv egészen összhangban lehet az egyedi és genetikus gondolkodásmóddal. Tudományelmélete tévesen értelmezte Kant okság-elvét (78. l.). Nem gondolta végig, vajjon hogyan bír a geográfus *tudományt* szerkeszteni, ha eleve kiiktatja kutató munkájából az ok és a hatás gondolatát, csak azért, mert tárgya egyedi, szinguláris, nem ismétlődő?

Telekinek ez az okság-lenézése, noha jómagá is oki összefüggéseken töri folyton a fejét, mélyen összefügg az a különben nagyon termékeny törekvésével, hogy *spiritualizálni kell a földrajzot*: az ember autonóm szellemiségének több szerepet kell juttatnunk a földfelszínen folyó emberi élet és történet magyarázatában, mint az eddigi elméletek, amelyek mindent a mechanikus természeti környezethatásra akartak visszavezetni. A földrajzi tényezők rendkívül jelentősek és döntők, de nem mindenhatók: az emberi szellem is közbeiktatódik a sors formálásába. Egy kis nemzet nagysága például nemcsak a rendelkezésére álló földfelszín mennyiségén s a lakosság számán fordul

meg, hanem a nemzet történeti tudatából folyó szellemi energiáján is. Ezért Teleki a pusztá térfelfogást mindig kiegészítette a történeti időfelfogással: a földrajzot a történet szellemével itatta át. Ennek legszebb példáját utolsó tudományos értekezésében (*Erdély helyzete Magyarországon és Európában*) szemléltette (*Erdély*, Kiadja a M. Tört. Társulat, 1940. 9—20.). Minden művében hangsúlyozta, hogy valamennyi tájnak képe, jellege s tartalma egyedi, térben és időben egyaránt: a térben minden táj egyedülálló, a föld semmi más tájhoz nem hasonló földdarab s időben is folyton változó jellegű és értékű léttér az élőlények s az ember számára. A tájnak ezt az egyediségét azonban Teleki soha és sehol nem rajzolta meg olyan művészi vonásokkal, mint szűkebb hazája, Erdély tájának sajátos szingularitását, ahol a táj és a nép egymásra talált. Teleki, a geográfus lelke előtt úgy jelenik meg az Erdélyi-medence, mint az egész magyar Duna-medence kicsinyített mása. Kisebb hasonmása az időben is: történeti szerepében és sorsában. „És amint hasonmása Erdély az egész magyar fátlan, majd erdős, majd magas hegyvidéki tájak szintézisének, úgy hasonmása éleiformák és népek szintézisének, összefogásának, úgy amint ezt Szent István elgondolta s Erdély magyar fejedelmei megvalósították, akik a magyar művelődésnek s a szász munkának előmozdítói, de a megszülető román kultúrfejlődésnek és irodalomnak első mecénásai és minden szabadságnak, különösképpen a vallásszabadságnak őrzői voltak.”

Micsoda meleg szeretettel és benső áhitattal vetíti bele Teleki a maga tudományos kategóriáit Erdélybe: ezek leejtik fogalmi-logikai páncélzatukat, szétolvadnak s ráömlenek a geográfusnak szülőtte földjére, most már az érzelmekkel: büszkeséggel, kegyelettel, szeretettel egybeolvadva. „Erdély maga egy kis mikrokozmosz, egy kis teljesség. Kis területen végtelen gazdag ez a föld változó formájú hegyekben, dombokban, völgyekben, medencékben. Mindezek a kis tájak egyéni otthonok, az otthonokon keresztül a hazának részei a lelkekben. Hullámos vagy magasan emelkedő láthatárok szeretett jelképei magyar városoknak, régi kollégiumaikkal, ékes katedrálisaiikkal, várakokkal, szász városoknak és falvaknak, megerősített vártemplomaikkal, nagy székely falvaknak, román szörványtelepeknek vagy sűrűn szórt apró román falvaknak”. Erdély a világban nagyon kicsiny táj. Belül azonban egy kis

világ, sajátos kis világ. Öntudatos kis világ volt és marad, akár független fejedelemség, akár része egy nagyobb országnak, áldja bár, verje bár sors keze." S van-e ennek a külön erdélyi léleknek, sajátos transzilván öntudatnak valóságos alapja, vagy pedig csak költői mítosz? Alapja a föld és a nép ezeréves átszövődöttsége: a *hagyomány*. S Telekinek, a földrajz teorétikusának lelke most mint történetfilozófusé egész himnusz zeng a hagyományról, mint földrajzi-történeti jellegadó tényezőről. A hagyomány lassan születő, hosszan fejlődő, közössé erősödő élettartalmak felhalmozódása, amely átfogó és kiiríthatatlan, mert együttélő emberek egymást követő nemzedékeinek testi-szellemi tömörülése, az élet gyakorlatában való felszívódása; a hagyomány életközösség ugyanazon a földön, ugyanegy hazában, közös munkában, védelemben, egyazon földért, tájért, láthatárért való szeretetben (20. l.).

A hagyománynak ebből a szilárd felfogásából, amely a történeti hagyományt szinte a természet egyik elemének érzi s a változó sorssal vívott harcban előbb-utóbb diadalmaskodó fegyvernek tartja, merített erőt Teleki a trianoni feldarabolás után a küzdelemre. A hagyomány lebírhatatlan történeti erejébe vetett hite bírhatta csak lelkét arra, hogy 1921-ben mint miniszterelnök elviselje azt a személyes tragédiát, hogy neki kellett Trianont a magyar törvénytárba iktatnia. Hagyomány-hite tartotta fenn munkakedvét és folytonos résen álló buzgalmát. A történeti hagyományba gyökerező magyar álma jórészt teljesedett is. Csak most, amikor idegrendszere felörlődött, fakult meg álmainak színe: az ő ereje sem volt kifogyhatatlan.

III.

Teleki lelki alkatának két jegye, a tudós és a politikus, nagyszerű összhangba olvadt: a tudós segítette a politikust s a politikus a tudóst. A tudományos gondolkodásnak az a természete, hogy minden gondolatot igazolni iparkodik, azaz nem indul kritikailag meg nem vizsgált jelszavak, vagy mesterségesen felgerjesztett tömeghangulat után, nem cseréli fel a rideg valóságot illúziókkal, hanem mindent a logika próbakövére tesz. Ez az államférfinak nagy előnyére van a néphizelgő ígéretések feszült politikai légkörében. Telekinek, a tudós államférfinak, másik vonása, hogy rendszeresen iparkodott gondolkodni, bár a

világos és rendszeres gondolkodás képessége fogyatékosabb mértékben lakozott elméjében. De azért nem ötletfoltokból hirtelen fércelte összes munkatervét, hanem a maga módján minden gondolatát szerves egységbe igyekezett illeszteni, azaz céltudatosan és tervszerűen dolgozni a jövőnek. E munkája közben nem vált doktrinerré, megőrizte az egészséges politikai ösztön és intuición sugallatát, amelyet tudós gondolkodása inkább csak ellenőrzött és továbbépített: politikája mégsem élettől idegen tudomány, hanem hajlékony művészet volt. Elmélet és gyakorlat, tudomány és élet, ideológia és társadalom meleg ritmusban együtt lüktetett lelkében. Büszke volt arra, hogy professzor: azaz elvek vallója, mélyen átélte tanítói hivatását és nemzetnevelő feladatát. Politikai beszédeiben még a nádpalcát is emlegette, hogy a közélet rakoncátlan elemeit megfigyelmezze. A jóindulatú, de erélyes atya szeretete, önismeretre rázó közvetlen és őszinte szava hangzott ki lelkéből. Szerette kiélni a nemzet *pater familias*-ának kedves hangulatát. Beszédeiben nem riasztotta, taszította és rémitette a nemzetet: mindig a *vox humana* nemes melódiája áradt egyéniségéből, bár a hibákat őszintén és igazán feltárta és ostromozta, a veszedelmekre komoran figyelmeztetett. „Rá kell mutatnom arra, — mondotta csak pár nappal halála előtt megrázó módon — hol áll ma a nemzet. Talán munkám állandó hivatása alapján is, mint geografus, és külföldi érintkezéseim következtében is jobban látok sok mindent, jobban látom a veszedelmeket. De higgyék el, a veszedelmek nem ott vannak, ahol félünk tőlük. Ezeket sohasem a külső események és behatások magukban okozák. A nemzet belső ereje, ennek gyarapodása vagy senyvedése az, ami komolyan érdekel. Ha kívülről jön a veszély, azzal mindig szembe lehet nézni, ha megvan a nemzet belső egyensúlya, ha erős a nemzet önmagába vett bizodalma és bátorsága.”

Erre akarta nevelni nemzetét. Ezért foglalkozott annyit s oly nagy szeretettel az ifjúsággal. Ezért állott már évtizedekkel ezelőtt a magyar cserkészmozgalom élére: katonai fegyelemre, gyakorlati érzékre, nemes humanitásra. testi és lelki ügyességre és bátorságra iparkodott nevelni a magyar ifjúságot, mint harmincezer cserkész főparancsnoka. Ha mint politikus meg lett volna áldva az élő és írott szó hatalmával, átható világosságával, sugalmazó és verbuváló erejével, törékeny és szikár alakjából valóban

a nagy és hatékony nemzetnevelők körvonalait bonthatta volna ki a történelem. Így is az, aki hallotta, kifejezésbeli formátlanságából, közvetlen pongyolaságából kiérezhette a belső tüzet, amely lelkét égette; szenvedtlen, szinte fárasztó hangjának bensősége kárpótlás volt a külső retorikai csillogás hiányaért; aforisztikus gondolkodásmódja, finom művű, de sokszor egymáshoz csak külsőleg illesztett szellemi arabeszkekben mozgó elmejárása az eszmék élményszerűségével pótolta a jól rendezett gondolatmenet szilárd logikumát.

Világnézete, mint főpilléren, az eszményekbe vetett hit bizonyosságán épült fel. Teleki idealista volt. Amikor már a második világháború fúriái több, mint egy félesztendeje pusztították Európa keleti és nyugati térségeit, 1940 februárjában, a Mátyás király születésének ötszáz éves emlékünnepeán mondott beszédében még mindig új humanizmusról, az emberiség erkölcsi renaissance-áról ábrándozik. Úgy látja, hogy amíg a XIX. század hatalmasra nőtt erői még az anyagiakért vívnak egymással kérelhetetlen harcokat, a XX. század lelkisége már egyensúlyt keres, még pedig a tudós szintézist, az író általánosabban és egyszerűbben emberit, a művész stílust, s az ifjúság arra készül, hogy erkölcsibb alapra fektesse a jövőt. „Valami új, körvonalozatlan és több lelki tartalmat kereső szellemiség látszik — mondja az eszményhívó optimista Teleki egy esztendővel ezelőtt — ébredezni, egy új humanizmus, karöltve új életfelfogásra, erkölcsi fegyelemre irányuló vággyal, a külső műveltség legkülönbözőbb fokain álló embereknél. Az utolsó tíz európai nemzedék hirtelen épült logikai ismereteivel szemben homályos érzéssel kezdünk érezni és visszasóvárogni képességeket, amelyekkel a kora-ókor, a középkor és a természet lassú rendjén élő ember rendelkezett. Talán egy, az emberiség egész történelmét sokkal átfogóbb renaissance felé megyünk, mint volt az, amely a latin és görög irodalmat, művészetet, tudást és bölcséletet elevenítette fel.”

S vajjon miben látja a vajadás e korszakában a magyarság közvetlen feladatát az európai kultúraépítés munkájában? Teleki, a tudós, a *bios theoretikos* embere, megtagadta ennek az életeszménynek elsőségét s a gyakorlati

észnek, az erkölcsnek primátusa, a *bios praktikos* élet-ideál mellett dönt. Tudományos alaphajlandósága, a szintetikus törekvés, amelynek szaktudománya, a földrajz, jellegzetes képviselője, tör elő most is lelkéből; a magyar tudományos kultúra fejlesztésének irányát meglepetésünkre nem a részletvizsgálatokban, hanem a gondolatok szintézisében jelöli meg, mintha a szintézist nem kellene megelőznie az analízis beható aprómunkájának. „Járuljunk hozzá mi is a jelenünkkel induló jövőben az európai emberiség formálásához, kevésbé egyes tudományágak és munkakörök részletmunkájával, mint a művelődés összes ágainak egy gondolatban való összefogásával, az ismeret mesteremberei helyett magasabb erkölcsi felfogás alapján álló elite nevelésével, a jelennek versengő, egymást legyűrő mindennapisága helyett évszázadok feladataira hivatott, örök értékek megbecsülésére ébredő társadalom formálásával.” (*Mátyás király Emlékkönyv.* 1940. 12. l.). Teleki, a „földrajzi gondolat” tudomány-teorétikusa s kiváló összefoglalója ebben a tudománypolitikai testamentumában is nem a szaktudós, hanem a filozófus lelkét tükrözi: az egységben, az egészben látást, a totális felfogást. Ez azonban csak akkor lehet nyilván kiegyensúlyozott és tudományos érvényességű, ha alapos részletmunkára támaszkodik. Teleki szellemi struktúrájában a szintetikus, filozofáló, az elvi egységen töprengő hajlam elhalványította a szakbúvárnak a konkrétumokhoz való ragaszkodását. Teleki fiatalkori tudományelméletéből élte alkonyán egyoldalú idealista tudománypolitika sarjadt. Ez közel hozna ahhoz a veszedelemhez, amely a tudományban a filozofáló dilettantizmusba, az *idéés générales* terméketlen, de fölényeskedő műkedvelésébe, a tudományos jelszavak tartalmatlan uralmába sülyeszt.

— —

A nemzet — kebelében Akadémiánk is — siratva gyászolja kiváló fiát. Munkás élete, önzetlen és önfeláldozó jelleme, színekben gazdagon kimunkált személyisége, nemzetközileg elismert tudományossága a magyar nemzedékek előtt mindig példaként ragyog. D'Alembert ezt írja a hírnév templomáról: „Ebben a templomban csupa halott



lakik, aki életében nem jutott be, és egynéhány élő, akit, majd ha meghal, mind kiszórnak onnan." Teleki Pál a magyar nemzet nagyjainak Pantheonjában mindig diszes helyen fog pihenni s szelleme a nemzet lelkében elevenen fog élni, mert

Értünk hevült, miattunk megszakadt szív,
Te, az enyészet ágyán porladó!
Késő, de tartozott szent hódolat hív:
Egy nemzeté, ím, e hálás adó.

(Arany J.: *Széchenyi emlékezete*)

Marek József osztályelnök megemlékezése gróf Teleki Pál ig. és t. tagról.

— Elmondotta a III. osztály 1941. április 21-én tartott ülésén. —

Tekinetes Akadémia! Mélységes fájdalommal és meghatottsággal emlékezem meg arról a megdöbbentően szomorú eseményről, hogy tragikus hirtelenséggel elvesztettük gróf Teleki Pált, Akadémiánknak osztályunk kebelében tiszteleti, továbbá igazgató-tanácsi tagját, m. kir. miniszterelnököt, hazánknak éppen a mai válságos időkben egyik legkiválóbb politikusát, legtisztább és legtöretlenebb lelkű, önfeláldozó fiát, a világhírű tudóst. A legelső magyar emberrel az élén, a nemzet, melyet olyan forrón és rajongással szeretett, méltó kegyelettel és hálateljes, de egyben megtört szívvel adózott nagy halottja emlékének és áldozatkészségének.

Akadémiánk és osztályunk kebelében még külön is gyászoljuk a világszerte elismert, nagyérdemű tudóst, a földrajz tudományának nemcsak kimagasló művelőjét és tanárát, hanem annak sok tekintetben új ösvényekre vezetőjét. Gróf Teleki Pál széleskörű és alapos tudományos ismeretei a végeredményben hazánknak is felbecsülhetetlen erkölcsi és anyagi hasznot hoztak. Ezzel, valamint közleményei és külföldi előadásai révén hazánk határain túl messze kivívott tudományos tekintélyével, országunk néprajzi térképének lenyűgöző adataival példát szolgáltatott mindnyájunknak, hogy adott esetben mennyire szolgálhatja hazánk erkölcsi és anyagi javát a haza bármely fia, a magyar tudományosság minden egyes művelője és mint a magyar tudományosság legfelsőbb fóruma,

Akadémiánk is, mindegyikük a maga sajátos munkálkodásával.

Nagy nemzeti és tudós halottunk iránt érzett mélységes, bensőséges kegyeletünket mindig megőrizzük és a jegyzőkönyvben is megörökítjük.

Vitális István I. tag gyászbeszéde Finkey József r. tag ravatalánál, 1941. április 9-én.

A Magyar Tudományos Akadémia nevében búcsúzom Finkey Józseftől, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjától, az érc- és szénélőkészítéstan tudós művelőjétől.

A búcsúzás részemre annyival fájdalmasabb, mivel Finkey Józsefben egyik legtehetségesebb tanítványomat, kedves tanártársamat és bizalmas barátomat is gyászolom. Törekvésünk — mint tanároknak — a bányamérnöki képzés legfelsőbb fokra fejlesztésében párhuzamosan haladt; a munkakörünk — mint kutatóké — sokszor érintkezett annyiban, hogy amíg én, mint bányageológus évtizedeken át a hasznosíthatóknak látszó ásványkincseket kerestem kint a természetben, Finkey József tanártársam modernül felszerelt laboratóriumában fáradhatatlanul végzett kísérleti sorozatokkal azokat a fizikai és kémiai jelenségeket állapította meg, amelyek alapján a bányafejtményekből a hasznosítható ásványrészek az értéktelen meddő részekről gazdaságosan különíthetők el.

Munkakörünk Trianon után Recsken érintkezett először. Amikor ugyanis 1920-ban azt javasoltam, hogy ott érdemes az arany-, az ezüst- és a rézérc-termelést felújítani, Finkey József állapította meg laboratóriumi kísérleteivel, hogy Recsken az úsztató, a flotációs eljárással lehet az aranytartalmú piritet, a rézérceket a meddőrészekről a leggazdaságosabban elválasztani. Recsken a Finkey József tervei alapján berendezett flotációs művel meglepően jó eredményt értek el. Amíg ugyanis Trianon előtt 1913-ban csak 4.3 kg. aranyat termeltek, az úsztató eljárással az évi aranytermelés 150—180 kg-ra emelkedett!

Ettől az időtől kezdve Finkey József a flotációs, s általában a nedves eljárás elméleti és gyakorlati részében egyre jobban elmélyedt. Az úsztató eljárásról az első értekezést 1922-ben közölte és már két év múlva: 1924-ben

megjelent Berlinben a nedves ércelőkészítés alapelveiről közreadott fő munkája: „Die wissenschaftlichen Grundlagen der nassen Erzaufbereitung” címen, amelyet 1930-ban angol és 1932-ben orosz nyelvre lefordítva is kiadtak.

Ezt a nemzetközi viszonylatban is értékesnek elismert szakmunkát koszorúzta meg a Magyar Tudományos Akadémia is azzal, hogy szerzőjét, az érc- és szénelőkészítés világszerte ismert szaktekintélyét és tudós művelőjét 1934-ben levelező és 1940-ben rendes tagjai sorába választotta. Ez a nagy kitüntetés Finkey Józsefre buzdítólag hatott. Már mint akadémiai I. tag bocsátotta közre 1937-ben „A flotációs ásványelőkészítő eljárás” című könyvét s ezen kívül „Újabb kísérleti adatok a hazai szenek brikettelésének kérdéséhez”, „Előkészítési kísérletek úrkúti mangánércekkel”, „Az adszorptíós maximum”, „A pneumatikus szénelőkészítés mechanikai alapegyenletei”, „A recski kékpala flotálása”, „Flotációs kísérletek a gyöngyösoroszi komplex-ércekkel”, „Mágneses szeparációs kísérletek a bagamér-nagylétai gypvasércekkel” címeken évről-évre hallottuk a M. Tud. Akadémia III. osztályának előadói asztalánál a hazai érc- és szénelőkészítés terén végzett kísérleteiből leszűrt, értékes megállapításait.

Az utolsó két előadását 1940. március hó 11-én ugyanakkor tartotta, amikor én a báró Eötvös-féle torziós ingának a szénkutatásban való alkalmazhatóságát mutattam ki. Nem sejtettem akkor, hogy a bagamér-nagylétai gypvasérc lesz munkaköreinknek utolsó érintkezése; de hiszen hogyan is gondolhatta az öreg tanár, hogy tanítványa férfikora delelőjén: 52. életévében kénytelen letenni a bányász éket és kalapácsot!

Azt a nagy hézagot, amely Péch Antalnak, a legnagyobb magyar bányásznak, 1869-ben megjelent első magyar ércelőkészítéstana óta keletkezett, Finkey József töltötte ki fáradhatatlan kísérletező munkássággal. Két emberöltő érc- és szénelőkészítéstani fejlődésének a hiányait Finkey József úgyszólván egymaga pótolta, alig két évtized alatt.

A legszívósabb húr is elpattan, ha túlfeszítik. A szív nemes húrjai még érzékenyebbek.

Amikor betegágyánál meglátogattam, még csillogó szemmel beszélt a visszatért Kelet-Magyarországon megtett útról, a nagybányavidéki új flotációs berendezésekről és még élt benne a remény, hogy a testében fellépett „külön-

leges nedvkeringés beteg szervezetét regenerálja“ és így ő is elősegítheti újból a visszatért területeken az ásványkincsek értékesítését!

Végtelenül fájdalmas, hogy nemes szíve megszűnt dobogni, hogy élete lángja túl korán aludt ki. Ámde a tudomány fáklyája tovább lobog, megnagyobbodva azzal a fénnel és világossággal, amely Finkey József érc- és szénelőkészítési laboratóriumában gyulladt ki és amely az ő alapvető tudományos munkáin keresztül hasznosítható ásványkincsekkel fogja gyarapítani a jövőben is hazánkat, sőt az egész földkerekség olyan részeit, ahol németül, angolul, oroszul értenek!

Finkey József, kedves tanítványom, bizalmas jó barátom, szeretett tanár- és akadémiai társam Isten veled!

XII.

A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai.

(Az előző jegyzéket lásd Akad. Értesítő L. köt. 424—426. l.)

Akadémiai Értesítő. Szerkeszti Voinovich Géza. LI. köt. 471. füz. 1940. máj.—dec. 323—432 l. 2.— P.

Magyar Tudományos Akadémiai *Almanach 1940-re.* 1940. 313 l. 4.— P.

Angyal Dávid: Gróf Andrássy Gyula (1823—1890). (Ért. a tört. tud. kör. XXV. köt. 11 f.) 1941. 79 l. 1.50 P.

A M. Tud. Akadémia *Balkán-kutatásainak tudományos eredményei.* Szerkesztik gr. Teleki Pál és Csiki Ernő. I. köt. 2. füz. 1940. VIII. 177—336. l. 5.— P.

Csiki Ernő állattani kutatásai Albániában. (A M. Tud. Akadémia Balkán-kutatásainak tudományos eredményei I. köt. 2. füz. Csiki Ernő állattani kutatásai Albániában. 1940. VIII. 177—336 l. 5.— P.

Eckhart Ferenc: A szentkorona-eszme története. 1941. 356 l. 5.— P.

Br. Eötvös József: Naplójegyzetek — Gondolatok (1864—1868). Köz-zéteszi Lukinich Imre. 1941. XXIII. 335 l. 6.50 P.

Ertekezések a történeti tudományok köréből XXV. k. 11 f.: Angyal Dávid, Gróf Andrássy Gyula (1823—1890). 1941. 79 l. 1.50 P.

Ertekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből. V. köt. 6. sz.: Schütz Antal: Logikák és logika. 1941. 91 l. 2.— P.

Filarszky Nándor: A charafélék (Characeae L. Cl. Richard) monográfiájának kísérlete.) (Mat. és Term. tud. közlemé-nyek XXXIX. köt. 1. sz.) 1941. 170 l. 4.— P.

György Lajos: A magyar regény előzményei. 1941. 540. l. füzve 6.— P, kötve 8.— P, vállalati tagoknak füzve 3. P, kötve 4.— P.

Husztai Dénes: Olasz-magyar kereskedelmi kapcsolatok a középkor-ban. (A Római Magyar Történeti Intézet kiadványa) 1941. 128 l. 3.— P.

- Irodalomtörténeti Közlemények.* Szerkeszti Kéký Lajos. 51. évfolyam. (1941.) 1. füzet 1—112 l. 3.— P.
- Közgazdasági Szemle.* Szerkeszti Heller Farkas. LXV. évf. (1941.) 84. köt. 1—2. sz. 8, 144 l. 3.— P. 3. sz. 145—288 l. 3.— P. 4—5. sz. 8, 289—424 l. 3.— P.
- Magyarosan.* Nyelvművelő folyóirat. Szinnyei Ferenc közreműködésével szerkeszti Putnoky Imre. X. évf. (1941.) 1. füz. 1—32 l. —30 f. 2. füz. 33—64 l. —30 f.
- Matematikai és Természettudományi Értesítő.* Szerkeszti Mauritz Béla. LIX. köt. III. (utolsó) rész. 749—1108 l, I—X, XII. tábla 8.— P.
- Matematikai és Természettudományi Közlemények* XXXIX. köt. 1. sz.: Filarszky Nándor: A charafélék (Characeae L.CI. Richard) monográfiájának kísérlete. 1941. 170 l. 4.— P.
- Schütz Antal:* Logikák és logika. (Ért. a fil. és társ. tud. kör. V. köt. 6. sz.) 1941. 91 l. 2.— P.
- Szinnyei Ferenc:* Novella és regényirodalmunk a Bach-korszakban. II. köt. 1941. 748 l. füzve 8.— P, kötve 9.— P, vállalati tagoknak füzve 4.— P, kötve 4.50 P.
- Teleszky János:* Közgazdaságtan. 1941. XXVIII. 740 l. kötve 10.— P.

INHALT.

I. Innere Mitglieder der Akademie	1
II. 101. Generalversammlung der Akademie	
Protokolle der Sitzungen	5
Feierliche Gesamtsitzung:	
a) Eröffnungsrede des Präsidenten Sr. K. H. Erz. Josef: Siebenbürgens Vergangenheit	13
b) Bericht des Generalsekretärs Géza Voinovich	27
c) Dir. und E. M. Ladislaus Ravasz: Siebenbürgens Geist	33
d) O. M. Valentin Kolosváry: Der Geist des Rechtslebens in Beziehung auf Siebenbürgen	33
III. Berichte über die Preisausschreibungen:	
a) über den Groß-Preis und den Marczibányi-Preis	34
b) über den Preis aus der Stiftung Gabriel Kazinczy und Gemahlin	44
c) über den Sámuel—Kölber-Preis	45
d) über den Philipp Weiss-Preis	46
e) über den Alfred Wellisch-Preis	51
f) über den Flóra Körössy-Preis	54
g) über den Franz Chorin-Preis	60
h) über den Albert Berzeviczy-Preis	70
i) über den Emanuel Kónyi-Preis	75
j) über den Nikolaus Horthy-Preis der Budapester Han- delskammer	79
k) über den Johann Serbán-Preis	84
l) über die Zuerkennung des Graf Stefan Széchenyi Preises der Pester Ungarischen Commerzialbank	88
m) über den geschichtswissenschaftlichen Preis der Haupt- und Residenzstadt Budapest	90
n) über den Sigmund Kornfeld-Preis	95
o) über den Nikolaus Horthy Preis des Leopoldstädter Casino's	98
IV. Preissätze der Akademie für das Jahr 1941.	101
V. Statuten des Körösi-Csoma Stipendiums	107
VI. Kassenbericht der Akademie vom Jahre 1940.	109
VII. Kostenvorschlag der Akademie für die zweite Jahres- helte 1941.	117
VIII. Ausweis über die beiden Graf Vigyázó-Vermögen vom 31. Dezember 1940.	125
IX. Bericht über den Stand der Bibliothek	136

X. Begrüßungsreden:

- a) Begrüßungsworte des Präsidenten Sr. K. H. Erz. Josef
bei der Übergabe der Berzeviczy-, Wlassics- und
Wodianer-Preise (für Volksschullehrer) 153
- b) Begrüßungsworte des Klassenpräsidenten Johann Me-
lich gelegentlich der Antrittsvorträge des o. M.
Josef Huszti und der k. Mitglieder Béla J. Nagy,
Michael Babits, Géza Bárczi. 154
- c) Begrüßungsworte des Klassenpräsidenten Julius Kor-
nis gelegentlich der Antrittsvorträge des o. M.
Zoltán Tóth und des k. M. Andreas Nizsalovszky 165
- d) Begrüßungsworte des Klassenpräsidenten Josef Marek
gelegentlich der Antrittsvorträge der k. Mitglieder
Josef Baló, Zoltán Schréter und Andreas Gombocz 170

XI. Nekrologe:

- a) Nachruf des Generalsekretärs Géza Voinovich an
die verstorbenen Mitglieder der Akademie 176
- b) Trauerrede des k. M. Julius Mitrovics an der Bahre
des k. M. Valentin Csúry 178
- c) Trauerrede des o. M. Julius Gróh an der Bahre des
k. M. Stefan Bugarszky 180
- d) Trauerrede des o. M. Franz Orsós an der Bahre
des o. M. Tibor Verebélý 182
- e) Trauerrede des k. M. Gabriel Vladár an der Bahre
des k. M. Ludwig Staud 183
- f) Trauerrede des k. M. Ludwig Illyefalvi an der Bahre
des o. M. Gustav Thirring 186
- g) Gedächtnisrede des Präsidenten Sr. K. H. Erz. Josef
und der Klassenpräsidenten Julius Kornis und
Josef Marek über E. M. Graf Paul Teleki 188
- h) Trauerrede des k. M. Stefan Vitális an der Bahre
des o. M. Josef Finkey 202

XII. Neuere Veröffentlichungen der Akademie 205

XIII. Inhaltsverzeichnis in deutscher, französischer und engli-
scher Sprache 207—212

SOMMAIRE.

I. Membres internes de l'Académie	1
II. 101-ème assemblée générale de l'Académie	
Procès verbaux des séances	5
Séance solennelle:	
a) Discours d'ouverture du président S. A. R. l'Archiduc Joseph: Le passé de la Transylvanie	13
b) Rapport du secrétaire général Géza Voinovich	27
c) Ladislav Ravasz m. hon.: L'esprit de la Transylvanie	33
d) Valentin Kolosváry m. o.: L'esprit de la vie juridique concernant la Transylvanie	33
III. Rapports sur les prix à décerner:	
a) le Grand-Prix et le prix Marczibányi	34
b) le prix fondé par Gabriel Kazinczy et son épouse	44
c) le prix Sámuel—Kölber	45
d) le prix Philippe Weiss	46
e) le prix Alfred Wellisch	51
f) le prix Flore Körössi	54
g) le prix François Chorin	60
h) le prix Albert Berzeviczy	70
i) le prix Emmanuel Kónyi	75
j) le prix Nicolas Horthy fondé par la Chambre de Commerce de Budapest	79
k) le prix Jean Serbán	84
l) le prix comte Etienne Széchenyi fondé par la Banque Commerciale Hongroise de Pest	88
m) le prix de la capitale Budapest pour sciences his- toriques	90
n) le prix Sigismond Kornfeld	95
o) le prix Nicolas Horthy offert par le „Lipótvárosi Casino"	98
IV. Nouveaux prix de l'Académie	101
V. Règlement de la bourse Körösi-Csoma	107
VI. Rapport sur l'exercice 1940 de l'Académie	109
VII. Budget de l'Académie pour la seconde moitié de l'exer- cice 1941.	117
VIII. Compte-rendu des deux fonds Vigyázó du 31 décembre 1940	127
IX. Rapport sur l'état de la bibliothèque	136
X. Discours de félicitation:	
a) discours du président S. A. R. l'Archiduc Joseph à l'occasion de la distribution des prix Berzeviczy, Wlassics et Wodianer (pour instituteurs primaires)	153

b) allocutions de Jean Melich prés. de section à l'occasion des discours de réception de Joseph Huszti m. o. et de Béla J. Nagy, Michel Babits, Géza Bárczi membres corr.	154
c) allocutions de Jules Kornis prés de section à l'occasion des discours de réception de Zoltán Tóth m. o. et d'André Nizsalovszky m. c.	165
d) allocutions de Joseph Marek prés. de section à l'occasion des discours de réception de Joseph Baló, Zoltán Schréter et d'André Gombocz membres corr.	170
XI. Nécrologie:	
a) Commémorations des membres défunts par Géza Voinovich secrétaire général de l'Académie	176
b) Discours de Jules Mitrovics m. c. aux funérailles de Valentin Csűry m. c.	178
c) Discours de Jules Gróh de l'Académie aux funérailles d'Etienne Bugarszky m. c.	180
d) Discours de François Orsós de l'Académie aux funérailles de Tibor Verebélÿ de l'Académie	182
e) Discours de Gabriel Vladár m. c. aux funérailles de Louis Staud m. c.	183
f) Discours de Louis Illyefalvi m. c. aux funérailles de Gustave Thirring de l'Académie	186
g) Commémoration de feu comte Paul Teleki m. hon. par le président S. A. R. l'Archiduc Joseph et par Jules Kornis et Joseph Marek présidents de section	188
h) Discours d'Etienne Vitális m. c. aux funérailles de Joseph Finkey de l'Académie	202
XII. Publications récentes de l'Académie	205
XIII. Sommaire en allemand, français et anglais	207—212

TABLE OF CONTENTS.

I. Members of the Hungarian Academy of Sciences . . .	1
II. 101st solemn meeting of the Academy	
Protocols of the meetings	5
Solemn plenary meeting:	
a) Opening speech of H. R. H. the President Archduke Joseph: The past of Transylvania	13
b) Report of General Secretary Géza Voinovich . . .	27
c) Ladislav Ravasz hon. m.: The spirit of Transylvania	33
d) Valentine Kolosváry ord. m.: The spirit of legal life with regard to Transylvania	33
III. Reports of the awarding of prizes:	
a) on the Great Prize and the Marcibányi Additional Prize	34
b) on the Gabriel Kazinczy Prize	44
c) on the Sámuel—Kölber Prize	45
d) on the Philip Weiss Prize	46
e) on the Alfred Wellisch Prize	51
f) on the Flora Körössi Prize	54
g) on the Francis Chorin Prize	60
h) on the Albert Berzeviczy Prize	70
i) on the Emmanuel Kónyi Prize	75
j) on the Nicholas Horthy Prize founded by the Buda- pest Chamber of Commerce and Industry	79
k) on the John Serbán Prize	84
l) on the Count Stephen Széchenyi Prize founded by the Hungarian Commercial Bank of Pest	88
m) on the historical Prize of the Municipality of Budapest	90
n) on the Sigismund Kornfeld Prize	95
o) on the Nicholas Horthy Prize offered by the "Lipót- városi Casino"	98
IV. New awards of the Academy for the year 1941.	101
V. Regulation of the Körösi-Csoma scholarship	107
VI. Financial report of the Academy of the year 1940. . .	109
VII. Budget estimate of the Academy for the months July to December 1941.	117
VIII. Financial report of the two Count Vigyázó estates on December 31th 1940.	125
IX. Report of the state of the library	136
X. Addresses of welcome:	
a) by H. R. H. the President Archduke Joseph at the	

	delivery of the Berzeviczy-, Wlassics and Wodianer Prizes (for teachers of primary schools)	152
b) by	John Melich President of Section to Joseph Huszti ord. m. and to Béla J. Nagy, Michael Babits, Géza Bárczi corr. members on the occasion of their inaugural speeches	154
c) by	Julius Kornis President of Section to Zoltán Tóth ord. m. and to Andrew Nizsalovszky corr. m. on the occasion of their inaugural speeches	165
d) by	Joseph Marek President of Section to Joseph Baló, Zoltán Schréter and Andrew Gombocz corr. members on the occasion of their inaugural speeches	170
XI. Necrologies:		
a)	General Secretary Géza Voinovich's commemorative speech on the deceased members	176
b)	Funeral speech of Julius Mitrovics corr. m. at the bier of Valentine Csúry corr. m.	178
c)	Funeral speech of Julius Gröh ord. m. at the bier of Stephen Bugarszky corr. m.	180
d)	Funeral speech of Francis Orsós ord. m. at the bier of Tibor Verebély ord. m.	182
e)	Funeral speech of Gabriel Vladár corr. m. at the bier of Lewis Staud corr. m.	183
f)	Funeral speech of Lewis Illyefalvi corr. m. at the bier of Gustavus Thirring ord. m.	186
g)	Commemorative speeches on the late Count Paul Teleki hon. m. by H. R. H. the President Archduke Joseph, by Julius Kornis and by Joseph Marek Presidents of Section	188
h)	Funeral speech of Stephen Vitalis corr. m. at the bier of Joseph Finkey ord. m.	202
XII. Recent publications of the Academy		205
XIII. Table of contents in German, French and English		207—212

Kiadásért felel: Kibédi Varga Sándor

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkeszti: VOINOVICH GÉZA

LI. KÖTET

1941

MÁJUS—DECEMBER

I.

József kir. herceg, íg. és t. t., elnök megnyitó beszéde az 1941. október 6-i összes ülésen.

Október hatodika az aradi vértanúk napja. Bármily gyászos emlékü, mégis az ő megdicsőülésük magasztos napja ez! Már a rómaiak azt vallották: dulce et decorum est pro patria mori. Ők egy szent eszméért, a magyar eszméért hurcoltattak a bitófához és ennek lettek vértanúi.

A vértanúság mindig a legmagasabb fogalmak közé soroltatott és annak nevét, aki azt egy szent eszméért elszenvedte, halhatatlanná tette. Így a tizenhárom aradi vértanú neve és emléke mint szent kép ragyog minden magyar szívében. Velük a nemzeti lelkesedés mécsese nem aludt ki! Ellenkezőleg! Új, tündöklő fényű fáklyát gyújtott meg kialvó nemes életük utolsó szikrája, fáklyát, mely sohasem fog kialudni: a független, öncélú magyar lét örök fáklyáját, melyért élni szent kötelesség és érte meghalni dicsőség.

Gondoljunk ma áhitattal rájuk, kiknek neve és emléke áldott legyen.

II.

A Legnagyobb Magyar.

Balogh Jenő íg. és t. tag, másodelnök megnyitó beszéde
a M. Tud. Akadémia 1941. szeptember 22-én tartott ünnepi ülésén.

A nemzetek sorsát a Gondviselés intézi.

Ebben a hitben a magyar napjainkban áhitatos háladással gondol vissza arra, hogy a Mindenható súlyos veszedelmek idején az utolsó másfél század alatt is hány-szor mentette meg nemzetünket és mily sokban munkáit szegény hazánknak jobb jövődjén.

Az emlékezésnek ebben a hónapjában *ekként* ismerjük fel *újból* gróf Széchenyi Istvánnak történelmi küldetését.

Széchenyi önmaga tesz vallomást arról, *miért* és *mi-képpen* vállalta ezt a küldetést.

„Mióta élek, — írta — (*Kelet Népe* 24—26. lap) ki-mondhatatlan vágy létezik lelkemben; Magyarország *kifej-tése*, a magyar nemzet *feldicsőítése* él minden csepp vé-remben...

És így lön, hogy többnapj belső küzdesek után... bizonyos órában megesküszöm magamnak, tehetségemben semmit, tiszta szándékomban, férfiúi szilárdságomban annál többet bízván, hogy miután világosan mutatkoznának lel-kem előtt nemcsak a *feltámadásnak*, de nemzetünk egykori nagy *kifejthetőségének* legbizonyosabb jelei, ... mindent el fognék követni, habár magam maradok is, habár vesznem kell is, amit e kettős célnak elérésére cselekedni lelkem sugall. És akkor lépek, 17 évi katonáskodás után hátra-maradó életemet a hazának szentelvén, a nyilvános élet tövis mezejére... azon komoly elhatározottsággal, hogy *én* fognám, — ha senki más — nemzetünk egykori fényé-nek megvetni alapját vagy legalább ezen célnak szentelni *véglihegéséig* földi pályámat.

A nemzeti testben egy parány, alacsony helyen álló kapitány nem csekélyebbet tűztem ki magamnak, jól lehet senki se tekinte mélyebben e szándékolt kivitelnak a lehe-tetlenséggel határos tömkelegébe, mint én.

Semmit sem tettem rögtönzésként vagy pillanatnyi felhevülés következtében, de minden léptem, minden tet-tem — habár lelkesedésem néha az egekbe ragadott — egy előre kiszámlált messzeható tervnek szüleménye. Vé-

rem meggondolatlanul és kitűzött elveimmel ellenkezőleg soha el nem ragadott, s pedig mert nem szenvedelemből léptem a nyilvános élet mezejére, de kötelességérzés utáni elszántságbul."

Aki ezket a megrázó sorokat olvassa, valóban vallásos megdöbbenéssel érzi át: maga a Mindenható küldte azt a Legnagyobbat és ő a lelki küzdelmeknek abban az órájában vállalta is történelmi küldetését.

Mikor Széchenyi 1825-ben lelke mélyén önnön-magának elmondta ezt a néma esküt, nemcsak az ő életében, hanem egész Magyarország történetében is *új korszak* kezdődött. Az, amelyről a Széchenyi-óda költője minden ifjú előtt joggal énekelte: Ez a kor: „*Széchenyi kora*”.

A hívő magyar ember a Gondviselés munkáját látja abban, hogy Széchenyi hosszabb katonáskodás után és több tanulmányútjának befejeztével, lassanként, fokozatosan, de akkor aztán határozottan ráeszmél küldetésének tudatára és alaposan felkészül hivatásának betöltésére. Ismételt tanulmányútjai közben egyetemes műveltségre tesz szert. De külföldi utazásai alatt is folytonosan „*hazáján csügg tekintete*” és szakadatlanul tűnődik azon, hogy a külföld előbbre haladott viszonyaiból mit és mennyit lehet Magyarország felemelésére felhasználni.

Egyidejűleg beható *elméleti* tanulmányokkal is éveken át buzgón készül nagy feladatának lelkiismeretes elvégzésére.

Olaszországi tanulmányútja közben (1815. január 11-én) Nápolyban felkereste Gell Vilmos angol régiségtudóst és ennek a sokoldalú tanultsága már akkor, több mint tíz évvel Akadémiánk megalapítása előtt, annyira hatott rá, hogy a jövőben életét egyedül a „*tudás szenvedélyének*” kívánja szentelni. („Nun will ich mich bloss der Wissensleidenschaft ergeben.” *Naplója*, I. 80—81. l.)

Míg fiatalkorában az akkor elterjedt romantikus szépirodalmat mohón olvasta, a későbbi években már főleg a hazai és külföldi tudósok könyveit tanulmányozza.

Kezdetben még tűnődik a felett, hogy *melyik* tudomány behatóbb tanulmányozásához kezdjen. De már 1820. decemberben egyik vidéki katonai szolgálata közben feljegyzi: buzgón neki fog annak, hogy alaposan megismerje Magyarország *történetét és a magyar jogot*. (*Naplója* [N]. II. 92. l.)

1823 tavaszán (N. II. 653. l.) azt írja, hogy az ország

jogának és közigazgatásának tanulmányozása egyike a legnemesebb ismereteknek, amivel a férfiú foglalkozhatik. Néhány hónap múlva már szorgalmasan olvassa Kelemen Imre pesti professzornak latin nyelven írt jogtudományi műveit. Ezenfelül behatóan foglalkozik külföldi alkotmányok és jogrendszerek tanulmányozásával is, sőt 1824-ben nagyobb részletet lefordít De Lolme-nak az angol alkotmányról írt és előbb olvasott munkájából.

1825. őszén tudásvágyát már így rögzíti meg naplójában: „A tudományt végtelenül szomjúhozom!” Félév múlva megválík a katonaságtól és első sorban törvénytudományt, alkotmányjogot és közgazdasági tudományokat kíván tanulmányozni.

Időközben beáll az a bámulatos lelki átalakulás is, amelynek tüzetes vizsgálata kitűnő lélekbúvár kutatásának méltó tárgya lenne és amely mindazok élete közt, akik a magyarságért dolgoztak és elvéreztek, a legmeglepőbb s a jövőjéért küzdő ifjúság számára is a legtöbb tanulást nyújtja.

Amikor Napoleon seregei betörték Magyarországha, Széchenyi 18 éves korában hadba vonult és mint fiatal lovastiszt először a lipcsei csatáig, majd Napoleonnak Elba szigetéről visszatérése után később is vitézül verekedett. Amikor hazatért, a bécsi kongresszus idején a *legkedvezőtlenebb* környezetbe került. A világvárosban összegyűlt és hónapokon át folytonosan mulatozó, sőt dőzsölő nemzetközi társaság romboló hatással volt Széchenyire is, aki a kongresszuson résztvett igen magasrangú egyéniségeknel sem talált emelkedettebb gondolkodást. Lelkében benne rejtőztek azonban azok a tulajdonságok, amelyek hatása alatt néhány hónapon belül kiragadta magát ebből a környezetből és hogy fiatalkori tévelygéseivel szakítson. külföldi tanulmányútra ment.

Nem lehet véletlen, — hiszen Széchenyi életében annyi a gondviselészerű — hogy X. Károly francia király koronáztatására történt kiküldetése után megkezdett dél-franciaországi tanulmányútja alatt Montpellierben egyik könyvkereskedő kirakatában, a kitett könyveket nézegetve, megpillantja Renouard francia ügyvédnek azt a munkáját, amely Franklin Benjamin önéletrajzának kivonatos átdolgozása volt. (*Naplója* II. 716., 719—721.; 1825. aug.) Nyomban megszerzi és mohón tanulmányozza a kötetet, amely rendkívüli hatással volt rá.

Az 1814. óta vezetett Naplóiban papírra vetett feljegyzések mutatják, hogy Széchenyi már katonatiszt korában is lelki életet él, keresi életének végső okát, emberi rendeltetésének célját és *rendkívül szigorú a saját cselekedeteinek megítélésében*. Még egy-egy hirtelen felindulása miatt is sokáig gyötrődik, nagyobb hibái miatt pedig kínzó önvádakkal mardossa magát.

A francia kötet megszerzésétől fogva fokozottan törekszik arra, hogy tévelygéseiből fölemelkedjék; hosszú időn át valóságos „erény táblázatot” vezet hibáiról és életmódjáról; napról-napra bírálatot gyakorol önnönmaga felett és mindig tovább halad a tökéletesedés útján, amelyre később honfitársait is rávezetni óhajtja.

Széchenyi önmaga hangsúlyozza, hogy beletekintett az előtte álló óriási feladatok egész nagy sorozatának a „*lehetetlenséggel határos*” tömkelegébe. Ennek ellenére is vállalta a küldetést. „Ha más nem, — így határozott — akkor én.”

Széchenyi mikor így döntött, egyúttal nyilván felismerte: hivatása lesz, hogy az akkor nagyon sok tekintetben elmaradt magyar fajt felemelje és magyar kortársainak belső lelki életét átalakítsa.

Általában azt kívánta: legyen a magyarban, a nemeségben is, de a széles néprétegekben is, több igazi nemzeti érzés és több nemzeti közértelmesség; több tudás. Legyenek honfitársai műveltebbek, szorgalmasabbak, szerényebbek, kevésbé elbizottak, kevesebb előítéllettel sújtottak, dolgozzanak még többet, legyenek rátermettebbek a folytonos haladásra és nagy nemzeti hivatásuk betöltésére.

A nemzeti *közértelmességnek*, a magyar fajban rejlő nagy és kiváló tulajdonságoknak kifejlesztése útján fog majd beállani „nemzeti újjászületésünk” és hazánknek „gyógyító virágzásra juttatása”, hisz’ „a magyar faj erőteljesebb, fiatal nép, amely csodálatos magasságra emelheti magát: *minden lehet*, ha közértelmességét és nemzeti érzését tökéletesen kifejti”. (*Világ* c. m. 1. lap.)

A törzsökös magyar fajt még kell tartani eredeti tulajdonságaiban, sőt ezeket mint ereklét meg kell őrizni, de erőnyeit fokozni kell. Ezért hangoztatta, hogy: a hátramaradásból előretörekvő nemzetnek első sorban *jó népiskolákra* van szüksége. A művelődés útján a magyart eszményi kifejlettségre kell juttatni. Törekednünk kell arra, hogy nemzetünk nevelés, tanulás által értelmileg is,

erkölcsileg is kiválónak fejlődjék, haladjon a tökéletesedés útján. Ilykép szaporodjék a *kiművelt emberfőknek*, azoknak a magyar honosoknak a száma, akik polgári erényekkel ékeskednek. Mert ezeknek nagyobb vagy kisebb számától függ a nemzet ereje, szabadsága és szerencséje.

Ezen a módon kívánta Széchenyi évszázadokra biztosítani a magyar faj jövődjét.

Küldetésének tudatára Széchenyi nem az 1825-i országgyűlés tanácskozásainak hatása alatt jutott el.

Naplójában már 1819. májusában feljegyzí (N. I. 609—610. l.), hogy Magyarországon a jövő nemzedéket ő akarja a világossághoz egy lépéssel tovább vezetni.

Más feljegyzéseiből pontosan kitűnik, hogy lelkében „akkor már évek óta égett a vágy, hogy hazájának haladását előmozdítsa”. Idejét, tehetségét, vagyonát, önmagát „egészen a hazának akarta áldozni és e végből tetemes áldozatokat kívánt hozni”. 1821. januárjában egy ízben kijelentette báró Brudern előtt, hogy „egy évi jövedelmét szánná a Buda és Pest között építendő álló hídra”; de „akkor szava egyáltalán nem hallatott”.

Párhuzamosan már 1815-től fogva nőttön-nőtt tudásvágya és külföldi utazásaival, valamint széleskörű és beható tanulmányokkal előkészítette magát Magyarország újjáalkotására.

Mert — amint ezt később önmaga írta — már felismerte, hogy „a magyar a XVIII. század vége felé mélyen aludt. E közben nyelvét felejté, nemzeti színét veszté.”

Valóban a II. Józsefnek németesítő törekvései folytán mutatkozott visszahatás csak rövid ideig tartott. Az 1790—1791-es éveknek honfiúi lelkesedését és fellángolását, különösen a főurak és nemesek többsége körében vagy közöny, vagy csüggedés, vagy néma és bátoratlan lemondás váltotta fel. Az 1790—91-i országgyűlésen a kiválók közül egyesek követelték ugyan a reformokat és ezek kidolgozása végett bizottságokat is küldtek ki, de azután a nemesség többsége csak az őket megillető rendi kiváltságoknak fenntartása iránt érdeklődött és a rendi alkotmány megváltoztatására kifejtett óhajokat azonosította a magyar szabadság elleni támadással.

Széchenyi egy darabig tűnődött, min is kellene kezdeni, de aztán lángelméje világosan felismerte, hogy „elsősorban szükséges a szunnyadó nemzeti léleknek felébresztése,

elterjesztése és erős megfundálása. Erre szolgál a magyar nyelvnek széles körben használása, kiművelése, csinosítása, evvel kapcsolatban a nemzeti irodalom felvirágoztatása és az összes tudományoknak honi nyelven való művelése." (Széchenyi szavai az Akadémia alapító leveléből.)

A M. Tud. Akadémia megalapítása.

Ily előzmények után és ilyen hangulatban jelent meg Széchenyi az 1825. őszére Pozsonyba összehívott országgyűlésen. Szorgalmasan látogatta az üléseket és figyelemmel kísérte a tanácskozásokat.

Az 1825. november 2-án és 3-án tartott kerületi ülésen élénk vita folyt a magyar nyelv használata és a hazai nyelven oktatás ügyében. Érthető, hogy ez a tárgy akkor különösen foglalkoztatta a követeket. A művelődés nemes munkája ugyan évszázadokon át folyt már Magyarországon, de főleg csak latin nyelven. A nemzeti nyelv kifejlesztése és az összes tudományoknak magyar nyelven való művelése terén hazánk a XVIII. század végéig elmaradt. Ez nem elődeink hibája, hanem nemzetünk szerencsétlensége volt. Véres és hosszú háborúk és időről-időre nagy nemzeti csapások megakasztották az egységes nemzeti műveltség kifejlődését. Még az iskolai oktatás terén is (kivéve egyes felekezeteket) hiányzott a magyar nyelv kötelező tanítása.

A Magyar Tudós Társaság felállítása pedig a XVIII. századtól kezdve csak szép ábrándja maradt néhány nemes úttörőnek, akik a tudományoknak magyar nyelven való művelése után sóvárogtak.

A november 3-i kerületi ülésben Felsőbüki Nagy Pál, Sopron vármegye követe e tárgyban tartott negyedik beszédét azzal végezte, hogy a Tudós Társaság szükséges volna, de „a jámbor szándék” azért marad teljesítés nélkül, mert „az Ország naggyai nem hoznak áldozatokat a nemzet javáért és díszeért”.

Széchenyi később 1830. január 30-ról Felsőbüki Nagy Pálhoz írt levelében a következőket közölte: (Széchenyi *Levelei* I. 142—143. l.) „Barátaimmal való tanácskozás után végre abban egyeztünk meg, hogy semmi által nem emelkedhetik honunk nagyobb méltóságra, mint a nemzetiség nemesb s hathatósab kifejlése, így az anyai nyelv csinosítása által. Eltökélt szándékom volt tehát, még

minek előtte az Országgyűlésre mennék, egy magyar tudós Társaságot projectumba hozni s ahhoz tetemesen áldozni. A Te s több mások hathatós és valóban szívreható lelkes előadásai engem ugyanannyira elragadtak, hogy azon helyet legjobb és legcélrányosabbnak tartottam oly kinyilatkoztatás tételére."

Széchenyi tehát nem egy beszéd hatása alatt, amint maga írja. nem „minden meggondolás nélkül” hirtelen cselekedett, hanem már előbb elhatározta magát, mert felismerte, hogy a nemzeti nyelvnek közhasználatba vétele és a tudományoknak magyar nyelven művelése fokozni fogja a nemzeti erőt és haladást, és hogy a „kiművelt emberfőkben nagy kincs rejlik."

A Nagy Pál beszédét követő beszéd alatt Széchenyi, aki nem volt az alsó tábla tagja, a hallgatóság közül az elnökhöz ment és engedelmet kért, hogy felszólalhasson. Mikor az elnök erre felhatalmazta, Széchenyi a tanácskozási asztalhoz közeledett és „spártai rövidséggel” kijelentette, hogy „már azelőtt eltökéltem szándékához képest egy esztendői összes jövedelmét, (mint később megállapította, kereken hatvanezer pengő forintot) áldozza oly nemzeti tudományos intézet felállítására, amely előmozdítja a nemzeti nyelvnek legközönségesebb elterjedését és tökéletesedését."

Pár perc múlva a másik három alapító, Vay Ábrahám, gr. Andrássy György és gr. Károlyi György szintén megtették ajánlatukat és a Magyar Tudományos Akadémia megalapítása megtörtént.

Széchenyi *Napló*ájában erről a tettéről a következő szavakban emlékezik meg: „A kerületi ülésben beszéltem és összeveszttem minden honfitársammal.” („In der Zirkularsitzung gesprochen und mich mit allen meinen Landsleuten verfeindet.”) Jellemző arra, hogy Széchenyi mennyire szigorú volt önmaga iránt, hogy amikor ily nagy áldozatot hozott, azt *Napló*ájában csak mint lényegtelen dolgot érinti. Valószínű e mellett, hogy főrendi társai közül egyesek nem értették meg elhatározását, sőt aggodalmaikat vagy helytelenítésüket fejezték ki és ezeket a szemrehányásokat kívánta ő *Napló*ájában érinteni.

Széchenyinek azután még évekig tömérdek nehézséget és akadályt kellett elhárítania, hogy a Tudós Társaságot „életbe hozza”. Egész sor levele (*Levelei* I. 92., 95. és 115.

1.) bizonyítja, mennyit fáradozott, míg végre egy év múlva megérkezett a királyi jóváhagyás, csak azután két évvel később megalkottatott az Akadémiánkról szóló törvénycikk és Társaságunk 1831-ben megkezdhette munkásságát. Mindez csak Széchenyi újabb fáradozásának és József főherceg nádor, mint pártfogó támogatásának köszönhető.

A magyar nyelv használata; a nemzetiség kifejtése.

Az Akadémia megalapításával kapcsolatban Széchenyi az eddig kizárólagosan használt latin nyelv helyett sürgette a magyar nyelvnek általános használatát a törvényhozásban, az ítélkezésben és a közigazgatásban stb. *Stádium* c. művében (1832) a XII táblás törvény egyik pontja már azt kívánja elrendelni: „Magyarországban csak magyar nyelven szóló törvény, parancs, ítélet kötelez.” A nyelvhasználatra vonatkozó ezt az óhajt az országgyűlések csak lassanként, fokozatosan valósították meg.

1825-től kezdve Széchenyinek közéleti munkássága bizonyítja, hogy nem egyszerű lovaskapitány, hanem olyan kész államférfi dolgozik, aki egész nemzetének nevelését tette munkásságának alapjává s aki a magyar nemzet ébresztésére, felemelésére és átalakítására vállalkozott. Célját később így foglalta össze: „Nyilvános életemnek kiindulási pontja és legmélyebb talpköve soha nem volt egyéb, és soha nem lesz más, mint azon nemzetiség kifejtésének és nemesbítésének minden tehetségem szerinti előmozdítása, amelynek körében világot látnom rendelt a végzés.” (Azaz Isten akarata.) Az akkori körülmények közt az ország és a nemzet előmenetelének talpkövét abban látta, hogy lehető legnagyobb mértékben kifejlődjék a nemzeti érzés és a nemzeti közértelmesség. Ebből fakadna azután: honszeretet, közlélek, polgári erény, közboldogság és nemzeti dicsőség.

Nagy célja volt: az akkor dermedtségbe sülyyedő nemzet felébresztése, felemelése, honfitársainak *belső átalakítása*, haladásra serkentése, „gyógyító virágzásra juttatása”.

Ambár sokan elsősorban *közgazdasági* és anyagi vonatkozású alkotásait hangoztatják, Széchenyi többször kiemelte, hogy „kortársaira és az utánunk jövő nemzedékre csak úgy remél üdvöt, ha a nemzet jelene és jövője *szellemi alapon nyugszik*, ha anyagi kiképzésünk *szellemi alapon* emelkedik és nem viszont”. (*Kelet népe* 4. l.)

A reformok sürgetője (1825—1847).

Széchenyinek korszakalkotó, óriási munkásságából általánosságban kettőt kell kiemelnem.

Az egyik: az egész magyar nemzetnek belső átalakítása és a tökéletesedés útjára vezetése és pedig a „nemzetiség kifejtése”, valamint a „nemzeti közértelmesség emelése” alapján.

A másik: akkor minden téren szerfelett elmaradt hazánknak a tespedésből felemelése s azután az okszerű „haladás” útjának megjelölése és biztosítása.

És pedig szellemi alapon, de művelődési, alkotmányjogi és anyagi tekintetben is minden téren. Széchenyi reformkívánalmainak csak *kereteit*, ezeket is csak töredékesen választhatom.

Széchenyi az „alkotmányos szabadságról”.

I. Követeli a rendi alkotmány átalakítását.

Küzdelme a magyar alkotmány védelmében.

Azok a nagy eszmeáramlatok, amelyek az emberiség történetében új korszak kezdetét jelentették, a XVIII. század végén, illetőleg a XIX. század elején érvényre jutottak Észak-Amerikában és Európának egyes nyugati országaiban.

Ezek alapján egyfelől az Egyesült Államokban, — amelyeknek haladását Széchenyi naplófeljegyzései szerint már ekkor megcsodálta, jövőbeli fejlődését pedig megjósolta, — később pedig Európa szárazföldjének nyugati országaiban is korszakos változások mentek végbe. Különösen a *törvény előtti egyenlőséget* mondta ki az amerikai függetlenségi nyilatkozat (1776-ban) s azt követőleg egyes amerikai államok (legkorábban Virginia) alkotmánya. Rendkívüli átalakulás történt az alkotmányjog alapelvei, a törvényhozó testületek szervezete, az igazságszolgáltatás és közigazgatás, valamint a gazdasági és társadalmi élet tekintetében.

Széchenyi lángesze, mindennek „*mélyére belátó*” szeme és hazájának alkotmányát, ezenfelül összes művelődési és gazdasági viszonyait, ezek között különösen a nem-kiváltságos osztályok akkori helyzetét, de egyúttal a jogrendszert és az igazságszolgáltatási viszonyokat is átfogó, mély

értelme felismerte, hogy akkoriban Magyarország minden tekintetben elmaradt. Egyidejűleg az ő izzó fajszeretete átérezte azt a sok visszasságot és igazságtalanságot, mely az azon időbeli viszonyokból eredt.

Egyoldalú a beállítás, amely gyakran Széchenyinek csak azt a munkásságát helyezi előtérbe, amely Magyarországnak ahogy ő írta „*anyagi kifejtésére*“, gazdasági felemelésére irányult.

Ezzel szemben hangsúlyozni kell, hogy ő reformkiváncsálmaiban nagy súlyt helyezett az *alkotmányos szabadságra*, egyúttal a rendi alkotmánynak teljes átalakítását követelte és általánosságban, már elsőnek hangoztatta az alkotmányjogi szempontok érvényre jutását az igazságszolgáltatás terén is.

Ritkán szokták idézni azt a mondását, pedig alapvető jelentőségű: „Alkotmányos szabadság, felemelkedett nemzetiség, a mi elemünk, ez azon kútfő, amelyből mindennek folyni kell.” (*Kelet népe* 4. l.)

„A nemzetiség kifejlesztése“, másutt a „magyar nemzetiség kifejlesztése“, itt „felemelkedett nemzetiség“ Széchenyi műveiben gyakran visszatérő megjelölések. Ezt a körülírást csak külön, tüzetes fejtegetéssel lehet részleteiben értelmezni. Lényegéhez hozzátartozott Széchenyinek az a törekvése, hogy Magyarország, mint önálló ország állami létét biztosítsa, tehát szemben az akkori Ausztriával, Magyarország nem tartomány, hanem amint 1791-i sarkalatos törvényünk, a X. t.-c. kimondta, önálló ország, amely minden más országtól független.

Széchenyinek egyik legelső reformkiváncsálma volt: a rendi alkotmány átalakítása, illetőleg a korabeli alkotmányosság kiterjesztése, átruházása Magyarország minden lakosára. „Terjesszük ki — így kívánta — a polgári jogokat Hunnia minden lakosira“, természetesen elsősorban a 9 millió jobbágyra, de egyúttal a polgárookra és általában a magyarországi nem-magyar ajkú nemzetiségek valamennyi tagjára is.

Amilyen nagyra értékelte Széchenyi önmaga és nemzete számára az alkotmányos szabadságot, éppen úgy átlátta és *Naplójában* hangsúlyozta is, hogy rendi alkotmány mellett Magyarország nem szabad ország. „Az igazságos Istenre nem! — írta. — A nemes szabad, de a paraszt szolgál, rabszolga.“

Ezért sürgette a jobbágyság alkotmányjogi felszabadítását is. Hangoztatta: „Honunk minden lakosinak a nemzet sorába iktatása bizonyos életet terjesztend.” (*Stádium*, Előszó 38. l.) Nemes pátozával ezért írja: „Mily mosolygó színekkel mutatkozik jövendőnk, ha magunktól ellökven az önzés és elfogultság nyomorult békóit, szívünk sugalmának engedünk, eszünk józan tanácsit fogadjuk s Hunnia szolgálja lakosait az emberiség örök jussaiba iktatjuk.” (*Stádium* 293. l.) Másutt utal a halogatás következményeire 1830-ban megállapítja, hogy a jobbágyság elégedetlen, „már gondolkodik, többet kíván, végre gátakat tör, ha azok előtte jó és emberséges szívüleg soha meg nem nyitattak”.

Teljesen igaza van Ferdinándy Gézának, amikor Széchenyit mint közjogászt méltató tanulmányában kifejtette, hogy alkotmányunk szerkezetében egyik magyar államférfi sem vitt végbe oly gyökeres átalakítást, mint a Legnagyobb Magyar, mert „ő döntötte meg a rendi világ előítéleteit”. Hozzáteszem: az ő évtizedeken át folytatott küzdelmeinek eredménye lesz azután, hogy 1848-ban a nemesi előjogok megszüntetése és a jobbágyság felszabadítása ellentmondás nélkül, oly egyhangúlag ment végbe.

Széchenyinek alkotmányos meggyőződésére jellemző az a fiatalkori fejtegetése, amelyet *Naplójában* a század bölcséletéről 1826. november 16-án papírra vetett. (N. III. 101—102. l.) „Küzdelem a képviseleti rendszer és az abszolútizmus között. Végre a képviseleti rendszer fog győzni. Mikor? Azt emberi szem előre nem láthatja. Az a nép, amelynek sok olyan férfja van, akiket polgári erények ékesítenek, szabad, ha még oly sok láncot raknak is rája. Ha nem ma, akkor holnap, ha nem holnap, akkor 50—100 esztendő múlva.” Széchenyi nem lelkesedett azért az alkotmányjogi helyzetért, amelyben 1820—1848 között Magyarország az akkori Ausztriával szemben volt. 1821. október 23-ról fel is jegyzi (N. II. 214. l.): „Az ausztriai monarchiának és Magyarországnak hibája, hogy Isten haragjában kapcsolta őket össze. ő Lelkileg bizonyára gyötrődött azon, hogy a bécsi kormány egyes tagjai Magyarországot mint tartományt kezelték, hogy évekig nem tartottak országgyűlést, hogy meg nem szavazott adót hajtottak be stb. Széchenyi ragaszkodott hazánk állami önállóságához, de mivel reálpolitikus volt és a leghatározottabban ellenzett minden forradalmat, ezenfelül be is látta, hogy az akkori helyzetet semmiképp sem tud változtani, ezekben az év-

tizedekben az Ausztriával való viszonynak megváltoztatását nem helyezte előtérbe.

Mikor azután 1849-től fogva az osztrák kormány évtizedekre megszüntette a magyar alkotmányt, akkor nyomban hazánk alkotmányos szabadsága lett Széchenyi számára a legelső. Hazája alkotmányáért halálra szánt bátorsággal küzdött nemcsak a Bach miniszter röpiratára írt és Londonban titokban kinyomatott *Blickben*, hanem a *Nagy-magyar satirában* is, amelyben elkövette az állam elleni bűntettek sorozatos halmazát, s amely végeredményben vértanú halálának is oka lett, mert — amint *Naplójában* feljegyezte — „nem tudta magát megmenteni” e kézirat megtalálásának következményeitől. Azon a végzetes éjjelen ez volt utolsó feljegyzése.

A fennebbiek bizonyítják: Széchenyi hazája számára alkotmányt, önmagának és honfitársainak, a legszegényebb jobbgálynak is, egyéni jogokat kívánt; határozott „individualista” volt. Gyötrődött azért, ha értesült a bécsi kormányférfiaknak központosító vagy alkotmányellenes akaratáról, amely ellen halálig küzdött.

II. A nemesi kiváltságok megszüntetése.

Az alkotmányos jogok kiterjesztésének visszája gyanánt Széchenyi követelte egyes nemesi kiváltságoknak fozozatos vagy teljes megszüntetését.

A maga részéről elfogadta a közteherviselés elvét. Kezdetől fogva vitatta: „Nincs igazságosabb, mint mindenkinek az ország terhei viseléséhez járulása.” (*Világ*, 79. l.), ismételte: „kész vagyok minden közterhekben részt venni, kivetni magamra is az adót”, sőt jellemző gúnyjával megírta: „En is akarok fizetni, jobbra, balra, előre, hátra.” (*Kellet népe* 356—357. l.) Mivel azonban tudta, hogy a köznemesség egy részének ellenzése következtében a teljes közteherviselést az 1830-as években, sőt 1842 körül se lehet keresztülvinni, elsősorban kívánta, hogy a nemesség járuljon hozzá az országgyűlési költségekhez, fizessen adót a vármegyei házipénztárba (*Világ* 79. l.), később pedig a Lánchíd elkészülte után fizessen majd a Lánchídon. A főrendiházban 1844-ben (magyar díszruhában) felszólalt a közteherviselés mellett és teljesen lesujtotta őt, hogy lelkes beszédének nem lett eredménye.

III. A jobbágycélt.

Magyarország történetében évtizedekre jelentős, hogy a fiatal, gazdag, művelt főúr nemcsak meglátta (pedig honfitársai közül oly sokan nem vették észre), hanem teljesen átértékelte kilenc millió magyarországi jobbágy nehéz sorsát. Felismerte nyomorúságukat, elmaradottságukat, műveletlenségüket, elhagyott voltukat, itt-ott azt is, hogy a törvényt nem „teszik” igazságosan „a szegény emberre”.

Naplójában 1828. jun. 25-éről (N. III. 213. l.) feljegyezte: lelkiismerete kívánta tőle, hogy honfitársainak hasznára legyen. Teljesítette ezt a parancsot. Több kitűnő és nemes lelkű magyar politikussal együtt harcolt sok millió magyarországi jobbágyért.

Mivel tudta, hogy végső célja: a jobbágyságnak teljes gazdasági, alkotmányos és jogi felszabadítása és művelődési felemelése a rendi alkotmány idején a törvényhozás döntő tényezőinek nagy részénél heves ellenállásba fog ütközni, 1825-től fogva a főrendiházban és három nagy művében ebben az ügyben javaslatait csak fokozatosan terjesztette elő.

A rendiség megszüntetésével együtt kívánta a jobbágyság alkotmányjogi felszabadítását.

A törvény előtti egyenlőség elvének érvényre jutásával párhuzamosan követelte, hogy a jobbágyok is szerezhessenek tulajdonul „ingó és ingatlan jószágot” (Stádium XII táblás törvény VI. cikk); a jobbágyok is „egyenlőn álljanak a törvény oltalma és súlya alatt” (ugyanott V.cikk); „választhassanak magoknak megyei pártvédet” (ugyanott VI. cikk). Ez az utolsó Széchenynek önálló gondolata, amelyből nem lett törvény. Bűncselekmény vádjára esetén a nem-nemesek személyes szabadságát csak olyan feltételek mellett lehessen korlátozni, mint a kiváltságos osztályok tagjait. A nem-nemesek, ha minősítésük van, nyerjenek hivatalviselési képességet.

Gazdasági és jogi tekintetben törvény rendezze újból a földesúr és a jobbágyok közti magánjogi viszonyt. Végső cél: a jobbágyi szolgáltatások (robot, dézsma, stb.) és a földesúri joghatóság és az úriszék megszüntetése.

Mindez együttvéve sok szempontból fontos reformkivánság. Elsősorban társadalompolitikai reform, mert a nem-kiváltságos osztályhoz tartozók helyzetének javítása, de egyúttal a hatályban volt rendi alkotmány és magánjog

gyökeres megváltoztatása. Maga után vont a mezőgazdasági termelés jövedelmezőbbé tételét is, tehát agrár- és gazdaságpolitikai szempontból szintén jelentős, mert a robot és hasonló intézmények a termelés jövedelmezőségét csökkentették.

Ennek a napjainkban szokásos elnevezéssel igazi „népi politiká”-nak a keretében Széchenyi különösen kiemelte a széles magyar néprétegeket. Ezekről írja (*Világ*, 46. l.): „A parasztságban a nemzetiségek (felsorolja: a sváb, tót, oláh, rác stb.) mind szűkebb határok közé szorítják a törzsökös magyart, aki minden kivétel nélkül az országnak legszebb lakosa. Ez a magyar parasztság a magyarságnak utolsó gyámola.”

Ezek érdekében végzett munkájára is elmondhatta: „Mindazt, amit tevék, egyedül azért tetém, mert magyar vagyok.” (*Kelet népe* 313. l.)

IV. Jogi reformkívánságok.

Vécsey Tamás fejtette ki [*Széchenyi és a magyar magánjog* c. m. (1895)], hogy ámbár a Legnagyobb Magyar nem kívánt sem jogtudós, sem törvényelőkészítő lenni, mégis a Corpus Juris köteteinek, valamint jeles hazai és külföldi jogi műveknek beható tanulmányozása után ő kezdeményezte a középkorias jellegű, elavult magánjogi jogrendszer és az ósdi perjogi törvények megváltoztatását, illetőleg több régi intézmény megszüntetését. Az „ösiség” Nagy Lajos korától kezdve kizárta, hogy a nemes ösi ingatlanával mint tulajdonával rendelkezheessen, arról végrendelkezzék, stb. Ekként az ősi nemesi jószág csaknem forgalmon kívül maradt. A „fiskalitás” azt jelentette, hogy ha egy nemesi család magszakadás következtében kihalt, vagyonát a királyi kincstár örökölte. Ez és az ösiség intézménye különösen meggátolta azt, hogy a nemes (például birtokának belterjesebb művelése érdekében vagy kiválóan kedvezőtlen termések után) hitelt vehessen igénybe.

Ezekből is következtette Széchenyi, hogy „a magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képest lennie kellene.” (*Hitel* 49. l.)

Széchenyi meglátta, hogy a szükséges haladásnak egyformán gátja a rendi alkotmány és az elavult jog.

Ezért kifejtette a *hitel* jelentőségét és érvényének elismerését, bebizonyította, hogy sürgősen szükséges hitel-

törvényeket hozni, a kereskedelmi bíróságokat hazánkban is megszervezni; az ősi magánjog helyett az ösiség és a fiskalitás eltörlésével korszerű jogot életbe léptetni, különösen a régi örökjogot is átalakítani; az ártalmas perjogi törvényeket, amelyek vég nélküli pereket, a „magánzárlatot” (sequestrum), a végrehajtás elhúzását stb. lehetővé teszik, eltörlölni; a nemesi birtokra nézve birtokminimumot megállapítani, stb.

Alapvető reformkívánságokat adott elő Széchenyi az igazságügyi szervezet, a büntetőjog és büntető törvénykezés terén is.

Az igazságügyi szervezet és a joghatóság megállapításánál hazánkban a rendi különválást vették alapul, minekfolytán más bíróságok ítélkeztek (és pedig eltérő eljárási szabályok szerint) a kiváltságos osztályok tagjai és mások a nem-nemeseg felett. A törvényhatósági bíróságok tagjait csak a nemesek választották. Az úriszéken a földesúr vagy tisztje ítélkezett.

Még nem volt elismerve két nagy igazság: az, hogy a bíróságok szervezetét alkotmányjogi biztosítékokkal kell körülvenni és hogy a büntető ítélkezést a független bíróságoknak a végrehajtó hatalom beavatkozásától menten önállóan kell gyakorolni. Így történt, hogy még I. Ferenc idejében is a császár a pesti kir. ítélő tábla elnökét (a jeles Ürményi Józsefet) egyszerűen elmozdította állásából.

Ezenfelül a büntető és perjogi törvények hiánya tág tért nyitott önkényes és az egyes törvényhatóságokban eltérő ítélkezésre. Teljesen igaza volt Széchenyinek, mikor ezzel szemben követelte a törvény előtti egyenlőség elve alapján — amint ő írta, „rá és családjára és minden honfitársára egyenlő” — büntető törvénykönyv és eljárási törvény megalkotását. Szemben Nyáry Pál indítványával és Pest vármegye határozatával, amely e fontos tárgyban megyei szabályrendeletet kívánt, kimutatta, hogy ez a jogalkotás a törvényhozás hatáskörébe tartozik.

Az 1723-ban szervezett hétszemélyes ítélő tábla bíraira nézve Széchenyi kívánta a bírói függetlenség és elmozdíthatatlanság kimondását, ami azután csak 1869-ben történt meg.

Többi kívánságai közül fontosak: Az úriszék megszüntetendő.

Az ítélelhozás szakában érvényesüljön a nyilvánosság.

Szemben a nemesek ügyeiben követett hosszú írásbeli perrel az eljárást szorítsák a legrövidebb időre.

Széchenyi tehát az általa megindított általános alkotmányreform keretében jelentős igazságügyi szervezeti és büntető perjogi átalakítást is kívánt és ezek által a helyes büntető ítélkezésnek fontos elveit óhajtotta, illetőleg segítette megvalósítani.

Az erők egyesítése.

1825—1848 között a magyarságot a rendi alkotmány osztályokra, a megyei, a városi, egyes területi (erdélyi, határőrvidéki stb.) beosztás pedig külön területi csoportokra osztotta. Ezenfelül voltak a különböző felekezetek és a foglalkozási ágak stb., minek folytán az aránylag kis számú magyarság is szerfelett sokfelé tagozódott. Természetesen a sokféle nemzetiség is erős különválást okozott a hazai lakosság körében.

Széchenyi államférfiúi munkásságának kezdetétől fogva tisztában volt azzal, hogy a magyarságnak a szétagolt különböző osztályok és csoportok helyett egységes nemzetté kell alakulnia és ezáltal belsőleg is meg kell erősödnie. Ezért lehetőleg minden használható erőt egyesíteni kellene és azoknak a nagy nemzeti célokért együttesen kellene dolgozniuk.

Az egész ország lakosságának egyesítésére az egységes nyelvhasználat, de főleg az egységes nemzeti lélek a leg-hatalmasabb eszköz. Különösen a magyar nyelv és magyar irodalom fejlesztése egyúttal a nemzeti lélek megerősítését eredményezné. Széchenyi azért nagyra tartotta nemcsak a külföldi remekműveket, hanem korának magyar költészetét és irodalmát is és sokat várt a kiváló magyar költőknek a nemzeti lélekre gyakorolt hatásától.

Széchenyi az egyéni tevékenységen felül rendkívüli súlyt helyezett az egyesületi és társulati tevékenységnek nagy eredményeire. Ismeretes, hogy közéleti munkásságának kezdetétől fogva igen sok olyan egyesületet és társulatot kezdeményezett, amelyek évszázadnál hosszabb idő óta nagy hatással sikeresen működnek.

Elvi álláspontja gyanánt már a *Hitel*-ben kifejtette: „Az egyesületben sok embernek nemcsak vagyoni, hanem lelki tulajdonai is egy cél elérése végett összpontosulnak. Ezért az egyesült munka erősebb.”

Másutt így ír: „Minden, ami a hazafiakat nyilván (nem

titkosan) gyűjti össze, hasznos és jó s áldott következései számlálhatatlanok."

Mikor az erők egyesítését sürgetve, Széchenyi a Tiszavölgy rendezéséhez fogott, későbbi kiváló munkatársa, Kovács Lajos előtt (l. ennek *Széchenyi közéletének három utolsó éve* című művét I., 14—15.) kifejtette, hogy a népek életében csak az érdekek józan egyesülése és közös vállvetés az áldásthozó. „Lássa meg a nemzet, mit tehet egyesült erővel és vállvetett munkával." Ezért a Tiszavölgy rendezését is társulatok útján hajtotta végre.¹

Ekként Széchenyi vetette meg alapját annak, hogy a sokfelé tagozódott magyarság *egységes nemzetté* alakuljon át és ezáltal fokozott erőhöz jusson.

Központosítás. Buda és Pest

Széchenyi közéleti munkájának megkezdésekor a szellemi és anyagi munka, a művelődés és az irodalom munkája is széttagoltan folyt az ország különböző részein. Amint ezt később egyes irodalomtörténetírók részletesen is fejtették, a múlt század első felében hazánk egyes vidékei (pl. a Tiszántúl és a Dunántúl) bizonyos tekintetben szemben is állottak egymással.

Széchenyi már az 1820-as évektől fogva, főleg 1827-től, mikor állandó lakóhelyét is Pestre tette át, törekedett elsősorban arra, hogy Buda és Pest ne maradjon egymással szembenálló két külön város, hanem egyesüljön, mint a ki-művelt emberfőkkel gazdagodott és elmaradottságából fel-emelt országnak művelt és haladó fővárosa és központja, ahol az eszmék is egyesíthetők, amelynek lakossága fogjon össze, magyarosodjék, színvonala emelkedjék, amely erőteljesen fejleszthetők és minden módon kellemesebb lakóhellyé váljék.

Az ország fővárosául alkalmasnak találta Budát és Pestet, nemcsak valóban kies fekvésüknél fogva, hanem azért is, mert az egyesített város az egész ország közlekedési hálózatának alkalmas központja lehetett.

Széchenyi javasolta a két város együttes elnevezését is.

Ő óhajtotta, hogy a szellemi munka és az anyagi vállalkozások ne forgácsoltassanak szét egyes vármegyékben

¹ Behatóan kifejtette ezt Kaán Károly társunk *Széchenyi és a nagy magyar Alföld* című becses tanulmányában (1925).

vagy kisebb vidéki városokban, hanem a törvényhatóságok önkormányzatának, valamint az érdeemes irodalmi és hasonló vállalkozások vidéki munkásságának érintetlenül hagyásával, Budapest legyen a szellemi munka központja is. Ezért a Magyar Tudományos Akadémia és a szépirodalmi társaságok is állandóan itt dolgozzanak. Nagyobb gazdasági és egyéb társulatok, illetőleg vállalatok itt alakuljanak és innen áradjon szét a közlekedés minden eszköze (vasutak, hajózás, közutak).

Később a törvényhozás termében fejtette ki a Legnagyobb Magyar,² hogy „egy központban kívánt egyesíteni minden honfierőt, hogy a hazaszeretet úgy, mint a domború üvegnek a sugara, kétszeresen hasson és egymást megértve és kölcsönösen támogatva, közös erővel és akarattal közeledjünk ahhoz a rég vágyott célponthoz, ahol hazánk boldogsága székel”.

Csak az alkotmány visszaállítása után (az 1872: XXXVI. t.-c.-kel egyesített fővárosunk tehát nagyarányú fejlesztésének megindítását és közlekedési hálózatának alapvetését is elsősorban a Legnagyobb Magyarnek köszönheti.

Ezenfelül Harrer Ferenc³ helyesen mutat rá arra, hogy Széchenyi mindenre kiterjedő csodálatos lángeszével Budapest városfejlesztési kérdéseiben is már egy század előtt megjelölte a helyes irányelveket. Ha elgondolását annak idején követik, Budapest még nagyobb arányokban és helyesebb irányban fejlődhetett volna.

Méltán határozott Társaságunk folyó évi nagygyűlése akként, hogy a Székesfőváros adományából 2000 pengős jutalmat tűz ki egy olyan pályaműre, mely „Gróf Széchenyi Istvánnak a főváros életére és fejlődésére gyakorolt hatásáról” szól.

A társadalompolitikus.

Hazánkban a társadalompolitikának még elnevezése sem volt használatos, amikor Széchenyi már felvette minden honfitársa, így a magyarországi legszélesebb néprétegek gondját és állandóan fáradozott értelmességük „ki-

² *Beszédei*, 213. l.

³ *Széchenyi és a főváros* című értekezésében *Közgazdasági Szemle*, 84. köt. (1941). 145—161. l.

fejtésén" és helyzetük javításán. Különösen munkált kilencmillió (jórészen nem magyarajkú) jobbágyért, gazdasági viszonyaik javításáért, de egyúttal alkotmányos és egyéni jogaik felismeréséért, sőt a rájuk nézve hatályban volt magánjog és ítélkezés kedvezőbbé tétele céljából is.

Ebben a munkásságban bizonyára irányították őt keresztény hitének fenséges tanításai.

Széchenyi igazi hívő, vallásos lélek volt és már ifjú korában, de a későbbi évtizedek alatt is *Naplójában* feljegyzett buzgó imádságai bizonyítják: mily erős, élő hittel borult le a Mindenható előtt.

Egyesek Széchenyi elhatározását arra az eszményi szerelemre vezették vissza, amelyet ő (akkor még reménytelenül) évtizednél hosszabb időn keresztül gróf Seilern Crescentia iránt érzett. Ez a szerelem és a grófnőnek Széchenyit buzdító kijelentései (ezek közt pl. a *Hitel* megjelenése után hozzá írt, igazán magas etikai elveket valló levele) kétség nélkül megerősítették Széchenyit óriási feladatának elvállalásában.

Azonban, mint ezt Gyulai Pál is megállapította, ez a rajongás egyik-másik leány vagy asszony iránt Széchenyi lelkében gyakran keletkezett, de épp oly gyakran változott és (kivéve az utolsót) aránylag rövid idő alatt megszűnt. ellenben „változatlanul megmaradt fajszeretete, hazaszeregete és küldetésszerű kötelességeinek élénk tudata”.⁴

Hazaszeregetét bizonyítják azok a fiataalkori vallomásai is, melyeket *Naplójában* feljegyzett. Azt állítja, hogy „a legösibb hun- (értsd magyar) fajból kell származnia, mert a magyar zene még tökéletlen, kezdetleges előadásban is könnyekre indítja”. Többre tartja az egyszerű magyar tájakat, mint azokat a ritka természeti szépségeket, amelyeket keleti és nyugati utazásai alatt megcsodálhatott. Külföldön vágyódással gondol „csunyácska” hazájára.

Égő fajszeretete mellett vezette őt az a keresztény felebaráti szeretet is, mellyel a szenvedőkön és elhagyottakon kívánt segíteni, valamint igazságérzete és — ahogy ma szoktuk nevezni — szociális érzése.

A jobbágyoknak fogta pártját már 1825. decemberben a főrendiházban elsőnek magyar nyelven tartott felszólalásai alkalmával. Egyik beszédében kereken kimondta: „Lelkiismeretem szerint a jobbágyok sorsát könnyíteni kö-

⁴ Gyulai: *Széchenyi mint író*. Emlékbeszéd. I. 321. l.

telességem. Ezt így kell tenni minden földesúrnak." Néhány nap múlva ugyanott kifejtette: „A szegény jobbágyoknak itt képviselői nem lévén, nekünk mint becsületes földesuraknak kell scrukat szívünkön hordanunk.”

Magyarországi utazásai közben szerzett megfigyeléseit e tárgyban is *Naplójában* rögzíti. Pölöskei birtokán tartózkodás után 1828. július 17-én ezt jegyzi fel: „A paraszt viszonya a földesúrhoz oly kevésbé van megalapozva, hogy szabadelvűen és *igazságosan* gondolkodó férfiak számára kellemesebb más jövedelem, mint a földbirtokból eredő.”

1829. február 13-án ezt írta *Naplójába*: „Lovagja akarok lenni az *elnyomottaknak*, a gyengéknek és *üldözötteknek*.”

Naplójában feljegyezte: megbotráncozott azon, hogy más nemesek könnyen nézték a széles néprétegek szűkös viszonyait vagy éppen nyomorát.

Ámbár Széchenyi műveiben elsősorban a jobbágyokat említi, kétség nélkül anyagilag is, de főként a művelődésben fel akarta emelni az elszegényedett és a tanultságban elmaradt, részben parlagi modorú köznemesek csoportjait is, akikkel üléseken vagy utazásai közben (pl. a gőzhajón) találkozott. Ezeknek is szólnak fejtegetései a „kiművelt emberfő” fontosságáról (*Hitel* 156. és köv., *Világ* 220. l.): „Az ész erő s így az ész boldogság. A tudományos emberfő menyisége a nemzetnek igazi hatalma.”

„Az ép és tökéletesen kifejlett emberfő ezen a csillagon a *legnagyobb hatalom*.”

És ők is hálával és okulással olvashatták a *Hitel* hasábjain: „Tanácsom semmi egyéb, hanem hogy hazánkban mindenkinek vagy legalább a lehető legnagyobb résznek gyomra, feje és erszénye ne legyen üres.”

Felebaráti szeretete volt oka annak, hogy Széchenyi közeleti munkásságának kezdetétől fogva teljesen együtt érzett a kilencmillió vagyontalan és műveletlen jobbággal, akiket testvéreinek tekint, akikért — mint általában a szegények és elnyomottak érdekében — munkálkodni és küzdeni óhajt. Ez magyarázza, hogy küzdött és munkált nem az akkor hatályban volt és a nemesség által annyira védelmezett ősi rendi alkotmányért, hanem abban az időben elmaradt és még nagyra hivatott nemzetének széles néprétegei javáért.

Legmesszebbmenő az az óhaja, amely egyúttal minden idők magyarjainak is szól: „Egyesült erővel iparkodjunk

azon, hogy Magyarországon egy ember se legyen földél és szakismeret nélkül, kenyér és ruházat nélkül és az erkölcsi műveltséget senki se nélkülözze" (1850. szeptember 7-ről Tasner Antalhoz írt levele: *Levelei*, III., 360. l.).

Széchenyi fiatalon, 1820-ban azt a vágyódását fejezte ki *Naplójában*: bárcsak rá tudna mutatni ezer emberre, akikkel jót tett. „Az ilyen tudattal járó érzést nem mulhat felül semmi földi öröm.”

Ha életének utolsó éveiben az ő súlyos betegségtől elgyötört, „szünetlen” munkában kifáradt lelke nyugodtan vizatekinthetett volna életére, arra a tudatra jutott volna, hogy jót tett nemcsak kilencmillió jobbággal, nemcsak érdemes honfitársainak nagy többségével, hanem általában azokkal az ő életében és utána is országunkban élt megszámlálhatatlan milliókkal is, akiknek hazáját felemelte, akiknek nemzetét mind szellemi, mind anyagi téren haladásra indította.

A Kelet népe.

Akadémiánk mindenkor hűséges kegyelettel őrizve halhatatlan megalapítójának nemes emlékezetét, az utolsó évtizedben a *Hitel*, a *Világ* és a *Stádium* megjelenése százados évfordulóján abban az évben mindig külön ünnepi ülést tartott.

A f. év június 23-án telt le száz éve annak, hogy a Legnagyobb Magyarnek annakidején akkora ellenhatást felidézett műve, a *Kelet népe* megjelent. Erről a munkáról való megemlékezésünk összeesik a másfélszázados születési évfordulóval.

Többen azt állították, hogy a *Kelet népe* megírásával Széchenyi életében új korszak kezdődött. Ő, akit Pest vármegye közgyűlésén, 1840. november 19-én Kossuth Lajos nevezett el a Legnagyobb Magyarnek. — egyesek szerint ezzel a művével a haladás teréről más térre ment át.

Ez tévedés.

Széchenyi későbbi munkáiban is hangsúlyozta, hogy a *folytonos haladás* híve és sürgetője, egyenesen haladó-pártinak, „becsületes progresszistának” nevezte magát. Elveit és haladó programját nem tagadta meg. Ezért kell vizsgálni e műve megírásának legfőbb indokait.

1840. körül Széchenyi azt remélte, hogy az általa akkor már másfél évtized óta sürgetett, csak kis részben elért és továbbra is szükségesnek tartott reformokat, ohajának

megfelelő mértékben, fokozatosan, de egyúttal békés úton és mielőb meg lehet valósítani.

Ezért megdöbben, amikor 1841. január havától fogva az akkor megindult *Pesti Hirlap*ban olvassa azokat a vezércikkeket (Magyarországban akkor ezek voltak az első ilyenfajta közirói munkák), amelyek a nemzet széles rétegeiben rendkívüli érdeklődést és kétségtelen hatást keltenek. Széchenynek mindjárt az volt a benyomása, később határozott meggyőződése, hogy a nagytehetségű írónak tollából ragyogóan és lelkesítő módon megírt vezércikkek „minden tulajdont (Széchenyi szerint birtokot) és minden felsőbbiséget megtámadnak, s egyúttal szenvedélyes modorban és nem szerencsés taktikával erőteljesen izgatnak”. Figyelembe véve Magyarországnak szerfelett bonyolult és szövevényes viszonyait, Széchenyi attól tartott, hogy „zavarnak vezéreltetik a nemzet”, az eredmény anarchia lesz, ezt pedig (amint a történelmi példákból, különösen a francia forradalmat követő eseményekből Széchenyi joggal következtette), kimaradhatatlanul az önkény fogja követni.

A tárgyilagos utókor ma már pontosan megállapíthatja a veszedemeket, melyektől Széchenyi éppen egy évszázad előtt a közirókat, a következményektől pedig a nemzetet óvni kívánta. Az első az lett volna, hogy az akkori ellenzék és a kormány közt nyílt harc fejlődik ki és így tökéletesen megghiúsulnak azok a békés reformok, amelyeknek megvalósítását Széchenyi éppen a következő esztendőktől biztosan remélte.

De Széchenyi sokkal nagyobb bajoktól is tartott. Ő — amint ezt Beöthy Zsolt megállapította — akkor már „bámulatos politikai, gazdasági és történelmi világműveltséget” szerzett. Ezzel a műveltséggel, valamint lángeszével és valami divinatórius tehetséggel minden akkori politikusnál mélyebben és világosabban látott bele „honunknak szerfelett szövevényes és bonyolult viszonyaiba”. Ezek alapján már az 1840-es évektől kezdve tartott attól, hogy nemzetét az azt követő izgalmas és átmeneti korszakban többfelől nagy veszedelmek érhetik.

Ezeknek okai közül egy-kettőt érinthetnek. Ilyenek voltak: Magyarország helyzete az akkori Ausztriában és ezzel a közvetítéssel a németiség irányában, a bécsi kormány merev álláspontja a magyar reformkövetelésekkel szemben, a magyarság akkori csekély száma, az, hogy a nagyszámú magyarországi idegenajkú nemzetiségek egy ré-

szénél széleskörű mozgalmakat (pánszláv törekvések, illir és dákok-román izgatás) indítottak stb.

Ezenfelül a reformok egy része belpolitikailag rendkívüli változást idézett volna elő. A magyarországi nem magyar ajkú nemzetiségekhez tartozó többmillió jobbágy a tervezett jogkiterjesztéssel, később pedig a népképviselési rendszerrel egyszerre a hatalom birtokába jutott volna és Széchenyi aggódott azon, hogy ezt a változást az izgatások alapján egyesek a tulajdon és a birtokos osztályok ellen intézhető támadásokra, gazdasági vagy szociális forradalom kezdeményezésére fogják felhasználni. (Meg is történt 1848-ban Erdélyben az oláh jobbágyok támadása a magyar birtokosok, délen a szerbek támadása a magyarok és németek ellen.)

És amit a legfőbbnek tartott, a következő volt: a Gondviselés rendelkezéséből a magyarság ezer éve mint sziget a szlávtenger és a germánság közé van ékelve, fajrokonok nélkül maradt. Amint később a költő énekelte: „A terebélyes nagy fa társak nélkül állt magában.” Ha most a magyar — amitől Széchenyi tartott — „pezderkedve” veszedkedést kezd a nála nagyobb számú nemzetiségekkel, sőt a szomszédos nagyhatalmakal is, Széchenyi hasonlata szerint „a magyarnak gyenge cserépedénye össze fog törni, ha szándékosan hozzáverik a német és szláv vasedényhez”.

Utalva arra a haladásra, amely akkortájt már Széchenyit is megnyugtatta, hogy „gyalázatosan a nemzetek sorából többé már ki nem töröltetünk”, egyúttal hangsúlyozta „ebből még korántsem következik az, hogy jövendőnk teljesen biztos lenne. Ellenkezőleg, a nemzetnek a legnagyobb bölcseséggel kell folytatni diadalmi pályáját.”

„Nemzetünket — ezt írta — oly közel a sírhoz ismét az élők közé visszalépni látni, az emberiség évrázsaiban hallatlan eset és közvetlen isteni befolyás: így nem távol esünk a csodától nemzetünket oly szövevényes körülményei között-, egybe bonyolódott mivoltában alkotmányos férfúságra emelhetni. Ha a Mindenható nem könyörül, halandó ilyest soha nem visz véghez. Az Isten azonban megúnja érdemtelen buta csoportokat a boldogságra szüntelen kényszeríteni és végkép azokat veszi pártolása alá, akik legszebb ajándékukat, az elméleti tehetséget becsülni és kifejtteni tudják s nem vakon vagy szenvedelmektől ostorozva, de gondos előrelátással élik életüket”. Ezért kívánta Széchenyi (K.N. 71—73. l.), hogy a magyarság elő-

nyomulás helyett magát „védő helyzetbe téve, minden erejét egyedül arra fordítsa, hogy nyert állásából ki ne vetessék, ellenben törekedjék a nemzet alkotmányának oly kifejtésére, hogy az vívja ki a csata sikerét.” Ebből az okból is sürgős tennivaló: „Vegyük be a más nemzetiségeket alkotmányunkba és pedig annyival inkább, mert semmi egyéb által nem kedveltethetjük meg a magyarságot könnyebben és többekkel és semmi egyéb által nem mozdíthatjuk elő oly sikeresen nemzeti ügyünket is, saját hasznunkat is.”

Széchenyi mindenkor a fokozatos, mérsékelt, okszerű haladás híve volt, határozottan és kifejezetten ellenzett minden forradalmi törekvést; a reformokat könnyű és vér nélkül, békés úton kívánta megvalósítani. A *Kelet népe*-ben és több hírlapi cikkében is óvta, figyelmeztette honfitársait és mikor a többség mégsem hallgatott rá, ő nem azokat okolta, hanem önmagának tett vérfagyasztó, szörnyű szemrehányásokat azért is, amiben teljesen igaza volt, hogy 1825-től kezdve kortársait felemelkedésre és haladásra serkentette és a rendi alkotmány megváltoztatására törekedett.

Igazságtalan, téves és fölületes tehát az a szemrehányás, hogy Széchenyit a *Kelet népe* megírására irigység vagy más honfitársa elleni féltékenység, illetőleg gyűlölet vezette volna.

A *Kelet népe* közzétételét követő vitairatok és ismertetések között Vörösmarty Mihály (Hazay Gábor álnév alatt) az *Athenaeum* folyóirat hasábjain közzétett cikk-sorozatában így jellemezte ezt a művet: „Nem ismerek könyvet terjedelméhez képest eszmékben ily gazdagot, ezek megválasztásában ily korszerűt, fejtegetésében, előadásában, ily sajátságost: tartalmast egyszersmind és szellemtelit, valami elragadó van ez értelmes és magas lelkesedésű beszédekben... Mindenki meg fogja vallani, hogy a könyv a legkorszerűbb eszméket fejtegeti, hogy intéseket és útmutatásokat ad, melyek magukban véve is a legnagyobb figyelmet érdemlik... Nevezzünk könyvet, amelynek oly hatása volt, mint ennek... Annyi gondolat van ebben a könyvben, oly sok és mind életünkbe vágó dolgok megvitatva, hogy a vitát felettük még korántsem lehet bevégeztnek tekintenünk... E könyv annyi jót, üdvöst, tanulságot tartalmaz, hogy az gróf Széchenyi népszerűségét értékben bizonyosan növelni fogja.” A nagy költőnek ez a reménye

nem vált valóra; ellenkezőleg, a Legnagyobb Magyar az ifjabb nemzedék előtt éppen ennek a kötetnek közzététele után lett népszerűtlenné, de ez őt elhatározásaiban soha sem befolyásolta.

Hangsúlyozni kell, hogy Széchenyi a *Pesti Hírlap* vezércikkeiben nem a haladás sürgetését, hanem a szenvedélyes modort, a rossz „taktikát”, a mértéktelen izgatást kifogásolta és bírálta. Ebben pedig teljesen igaza volt, sőt a *Kelet népének* megjelenése után a vezércikkek tartalma mérsékeltebb is lett.

Széchenyi tanításai.

Széchenyi tettein és alkotásain felül példájával, valamint tanításai és igéi útján egy század távolából is szól hozzánk néha azért, mert ismerte magyar fajtánk gyengéit. Éppen úgy, mint jó tulajdonságait; máskor mintha csodálatos előrelátásával már sok-sok évtizeddel ezelőtt is későbbi fejleményekre gondolt volna.

Csak egy-két idézetre van helyem. Ő tanácsolja:

„Lökje magától a magyar a handabandát és mindenekelőtt a handabandázókat, kik annyit szólnak és mégis oly keveset mondanak, lökje ezeket magától és számítson és meglássa, jó számítással előbbre halad, mint fog lázító beszédek elszónoklása által nagy előrelépéseket tenni.”

Felpanaszolja: „Mindegyik kolompos, vezér vagy egyedül saját erejére támaszkodó pártkalandor akar lenni, s ehhez képest nincs a világnak oly legkisebb féket nem tűró s ekkép oly kevéssé összetartó s ennél fogva oly gyenge népe, mint a magyar.”

Viszonyaink közt is jelentős a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontja. Figyelembe véve nemzetünknek „bonyolult viszonyait” és a nemzetiségeknek nagy számát, Széchenyi több művében, de különösen a *Kelet népében* és 1842. évi akadémiai megnyitó beszédében rendkívüli óvatosságot ajánl a nemzetiségekkel szemben követendő eljárásra nézve.

Mindenkor elutasított, sőt kárhoztatott minden erőszakos magyarosítást és ezzel szemben azt kívánta, hogy a magyarság „kövessen el mindent nemzeti felsőbbségének megóvása céljából szellemi, erkölcsi és anyagi művelődésének mennél magasabb fokra emelése által”. Azt remélte, hogy a magyarországi nemzetiségek azért fogják megta-

mulni a magyar állam nyelvét és azért rokonszenveznek majd a magyar művelődési törekvésekkel, mert el fogják ismerni a művelődésben előbbre haladott magyar faj szellemi felsőbbségét, másfelől azokat az előnyöket, amelyekben az alkotmány kiterjesztése és minden alkotmányos jognak rájuk ruházása következtében ők is majd részesülni fognak.

Eredmények.

Visszapillantva arra a 116 esztendőre, amely letűnt azóta, hogy Széchenyi „belső küzdesek után a nyilvános élet tövismezejére lépett”, kötelességem megállapítani egyes eredményeket, a mai kor magyarjának pedig az „idő feletti Széchenyi”⁵ életéből és munkásságából a jövő századok számára le kell vonni a tanulságokat.

A XIX. század elejétől fogva sok nagy magyar dolgozott nemzetéért, de senkisé is fáradozott egy időben részben párhuzamosan egymás mellett, részben egymást követőleg annyi téren és senkinek sem volt olyan mély, évtizedekre kiható, sőt a mai napig fennmaradó hatása, mint Széchenynek. Ő 1825-től 1847-ig, 23 esztendőn át, szünet nélkül arra törekedett, hogy honfitársai szellemi és anyagi téren felemelkedjenek.

Meggyőződése volt, hogy nemzete felemelhető. Tisztán látta, sőt a részletekben tanulmányozta azt a haladást, amely a XVIII. század végén és a XIX. század elején a nyugaton már végbement, és felismerte, hogy az akkori Magyarország mindenben és minden téren mennyire el volt maradva. Ezért tüzetesen fejtegette: mit tart szükségesnek a nemzeti közértelmesség kifejlesztéséhez és hazájának minden téren való haladásához. Reformokat kezdeményezett és nagy alkotásokat hozott létre. Gyakran, mielőtt egyik munkáját a részletekben befejezhette volna, máris az általa kifejtett eszmének (pl. a jogalkotás terén) a részletekben való kidolgozását másokra (Deák Ferencre és társaira) bízta, ő maga pedig nagy sietséggel újabb munkatérre fogott szintén sürgős tennivalókhoz.

Törekvéseiben világosan fel lehet ismerni az érdeklődést az egész emberiség haladása iránt. Az a mondása: „A magyar nemzetet megtartani és evvel az egész emberiséget

⁵ Ravasz László társunk egyik beszédének címe.

gazdagítani“, nemcsak szólásmód, hanem dicső életének egyik célja is volt.

Helyesen állapították meg róla, hogy ámbár honfitársai között akkortáiban neki volt legszélesebb európai, sőt világműveltsége, mégis Széchenyi volt nem szólamokban, hanem tettekben és néma érzésben a legtúzeesebb magyar, akit fájának honszeretete, a lángész, a nagy tanultság s a világműveltség egyformán tettek hivatottá a vállalt óriási feladatnak méltó betöltésére.

Amikor ennek a dicső életnek eredményeit és hatását vizsgáljuk, ma is a költő szavaival kell kérdeznem:

Hova tekintesz földeden magyar,
Hol Széchenyi nevét ne lásd megírva
Örök dicsőség fénysugárival!“

S megint a költővel kell felelnünk:

Nézd ez erőt: hatása mily tömérdek!“

Mind szellemi, mind anyagi téren hazaszeretetből is, jól felfogott önérdékből is mindenütt megindult a felemelkedés, a fejlődés, a nemzet javának előmozdítására.

1825-től fogva több mint két évtizeden át Széchenyi művei, nagy alkotásai, még több téren kezdeményezése, ezenfelül az országgyűlésen, egyesületek és társulatok ülésein, valamint a vármegyében és a pesti városházán tartott beszédei, hírlapi cikkei, széleskörű levelezése, meggyőző és heves rábeszélései; egybefoglalva: az ő tettei, írásai és fejtegetései „vetették meg alapját az újabkori Magyarország egész szervezetének és szerkezetének“.

Kortársai megörökítették azt, hogy buzgó, sőt heves rábeszéléseiből és meggyőzéséből mennyire kisugárzott, hogy szüntelenül ég és lángol magyar fájáért, mint tépi és kínozza magát szakadatlanul munkával; mikép emésztí a gond nemzetének jobb jövődjéért, sőt sötét órákban mikép gyötrődik azon, vajjon nemzetét meg lehet-e még menteni; de azért folytatja a munkát és mind szellemi, mind anyagi téren ráirányítja, sőt rávezeti nemzetét a fel-emelkedés és tökéletesedés útjára.

Honfitársait felvilágosítja arról és megerősíti annak

“ Arany János: *Széchenyi emlékezete* 15. és 19. versszak.

tudatában, hogy Magyarország akkor mennyire elmaradt volt, de egyúttal meggyőzte őket arról is, hogy ebbe az elmaradottságba nem szabad belenyugodniok. Ellenkezőleg, mindent el kell követniök a végből, hogy nemzetük a tepsedésből felébredjen, fajuk felemelkedjék, sőt rátérjen a „józan és okszerű haladás” útjára s azon mint pezsgővérű fiatal nemzet „szünetlen”, mindig előre „menjen”. Széchenyi hatása az, amit a költő éppen oly szépen, mint igazán énekelt:

...büszke gerjelemben

Munkálni, hatni, küzdni vágy a test.”⁷

Így következett be nemzetünknek „gyógyító átalakulása”. Így tűnt el a rendi alkotmány minden intézményével és következett be egész újabbbkori alkotmányjogi szervezetünknek „megfundálása”; ekkép volt remélhető „Magyarország feldicsőítése”.

A megindult munkának az eredménye lett a magyar fajban új szellem ébredése, a „kiművelt emberfők” számának növekedése és a „nemzetiség kifejlesztése”.

A részletekre térve, hazánk szellemi és anyagi fejlődésének tömérdek terén érezzük és látjuk a Legnagyobb Magyar kezdeményezésének vagy munkásságának hatását.

A belterjes mezőgazdaság fejlesztése, az ipar és kereskedelem terén annyi alkotás és kezdeményezés, a közlekedés szempontjából pedig mindaz, amit kiváló tagtársunk, Varga József, beható tanulmánya fejt ki.

De Széchenyi hatása a magyarság fejlődésében sok más olyan téren, pl. a jogrendszer, igazságügyi szerveztünk, törvénykezésünk terén is több kérdésben határozottan megállapítandó, ahol hosszú idő óta szinte feledésbe ment.

Így: a törvény előtti egyenlőség nagy elvére fektetett jogrendszer, az egyéni jogok elismerése és kiterjesztése hazánk összes „honosira”; elavult intézmények: például az ősiség és fiskalitás, továbbá az „úriszék” megszüntetése, a jogegyenlőség elvére fektetett több nagy törvénykönyv megalkotása; a törvényhozás, az ítélkezés és a közigazgatás terén a magyar nyelvnek közhasználatba vétele: az az elvi álláspont, hogy hazánkban már csak magyar nyelven hozott törvény és ítélet „kötelez”; a nyilvánosság elvének érvényre emelése, a szegényebb és gyengébb nép-

⁷ Arany ódájában a 13. versszakban.

osztályok részére közvédők alkalmazása és annyi más mind, Széchenyi kezdeményezésére vezetendő vissza.

Társaságunknak ezen a mai ünnepen is első kötelessége kegyeletes hálával hangsúlyozni azt, hogy megalapítását Széchenyi példatadó tettének: működése megkezdését pedig az ő éveken át szüntelenül kifejtett fáradozásának köszönheti.

Ebből eredt, hogy kiváló társaink immár 111 év óta ébreszthették és ápolhatták a nemzeti érzést, a nemzeti lelket s teljesíthették a nemzeti akadémia kötelességeit.

Az első évtizedekben a nyelvművelés munkája mellett Akadémiánk kitűnő tagjai elsősorban a nemzeti irodalom és költészet fejlesztésén munkálkodtak. Azt a kölcsönhatást, amelyet költészetünk Széchenyire és viszont a Legnagyobb Magyar irodalmunkra gyakorolt, méltón mutatta ki néhai másodelnökünk, Beöthy Zsolt, 1893. január 15-én tartott Széchenyi-ünnepünkön.⁸

Újabban vállalta Társaságunk annak, az egész nemzeti műveltségünk szempontjából jelentős feladatnak a végzését is, amellyel küzd a nyelvünk eredetiségét és egészséges fejlődését veszélyeztető idegenszerűségek ellen és ezzel a honi nyelv tisztaságát ápolja.

Megalapítónknak köszönhetjük azt is, hogy immár évtizedek hosszú sora óta kiváló társaink honi nyelven művelhetnek minden tudományt. Behatóan vizsgálhatják (ami Akadémiánknak hivatása is) a magyar földet, a magyar népet, történelmünket és mindazt, ami fajtánk haladása szempontjából jelentős. Ezenfelül kivehetik részüket az emberiség tudományos munkájából, ezzel tehát, amint Széchenyi is óhajtotta, részt vehetnek az emberiség „fel-dicsőítésében”.

A Legnagyobb Magyar a ma élő nemzedékeken keresztül egymást századokon át felváltó utódoknak is példát mutat azzal a nemzetéért és fájának „kifejtéséért” teljes erőfeszítéssel, gyakran éjt, napot eggyétevő lázas sietséggel végzett szakadatlan munkával, amellyel vállalt küldetését betöltötte.

Ámbár önmaga a cselekedetekkel szemben aránylagosan kicsinyelte a szó és az írás hatalmát, mégis ő maga

⁸ Akadémiai Értesítő, IV. k., 64—105. l. és *Széchenyi és a magyar költészet* című kiadványunk.

műveivel is, beszédeivel is csodálatos nagy tetteket vitt végbe.

A munkában soha nem válogatva, dolgozott mindenütt, ahol azt feladatának ismerte fel. Munkálkodott szakadatlanul az államférfi, a köziró, a törvényhozás tagja, a közélet munkása, a vármegyében, a városházán, mint a magyar közlekedésügy vezetője, a társadalmi érintkezéssel s amire ma is büszkén és hálával gondolunk, mint Akadémiánk igazgatótanácsának tagja, tiszteleti tagja és egyúttal két évtizednél hosszabb időn keresztül mint Társaságunk másodelnöke.

Szolgált a nemzetét nem szép beszédekkel, amint éles gúnnnyal kifejezte, „nem szájjal” s nem keresve a vezéri hatáskört, hanem zarándoki önmegtagadással.

Amikor 1845-ben felszólította Deák Ferencet, hogy vállalja el az országgyűlési középpárt szervezését, egyik politikai ellenfelének kereken megírja: „Lássa, Ön éppoly kevésbé való vezérnek, *mint én!*” És saját magát jól ismerve, hozzáteszi: „Az én legjobb tulajdonságom olyan *hangyaféle minőség*, amelyhez képest soha nem únom meg a munkát, habár toties quoties elszedik vagy elgázolják előttem a tojástim.”¹⁹

Ezt a tulajdonságát más helyütt ekként jellemzi: „Ha köveket nem mozdíthatok, homokszemeket fogok hordani.”

Régi imádsága gyanánt ismétli azt a fohászt, hogy a Mindenható ne hagyja őt veszni ágyban vagy meleg kályha mögött, hanem hazáját szolgálva „hámban”!

Oda kellene kiáltanunk hazánk ifjúságának, amely tanulmányait befejezve, most készül a nemzet szolgálatára, és közülök is azoknak, akik rátermettek lesznek a közügyek intézésére, ne a hatáskörben válogassanak, hanem a Legnagyobb Magyar példaadására azon iparkodjanak, hogy a mindennapi munka igájában mikép szolgálhatják legjobban nemzetünk haladását, ott, ahova őket a Gondviselés állítja.

A mai nemzedék csak döbbenettel gondolhat arra: mi lett volna, ha Széchenyi abbahagyja munkáját vagy kétségeskedve nem is vállalkozik annak folytatására. Bizonyos, hogy akkor Magyarország története évtizedek hosszú során át másként alakul.

És valóban, komor órákban Széchenyi néha gyötrődött

¹⁹ Politikai Program Töredékek. 112. 1.

is azon, vajjon nem késett-e már el a nemzet felemelésére irányuló munkájával. A *Napló*iban itt-ott megnyilvánuló e sötétlátás azonban csak az aggódó lélek tépelődését mutatja, hisz' küldetésének vállalása bizonyíték arra, hogy már akkor is erősebb volt nála az a meggyőződés: „minden jelenetek (jelenségek) a jövő fényt mutatják nemzetünknek” és ebből folyólag hite abban az elhivatottságban, mely a magyar fajra ezen a földön a Gondviselés rendelkezéséből várni fog.

Igaz, hogy senkisémet látott be olyan mélyen a vállalt feladatnak és a feladat megoldásának „a lehetetlenséggel határos tömkelegébe”, mint ő.

Bevallotta: „A fejem szédül, égni érzem agyvelőmet, ha arra gondolok, mikép fogunk végkép kibontakozni.” De azután megnyugtatta mélységes, élő hite a Gondviselés kegyelmében. „Mi halandó férgecskék, — mondotta — eszközök az égi hatalom kezében, megfutjuk küldetésünk útját és a Ki annyiszor mentette meg már nemzetünket és nem hagyta elveszni a multban, az most sem fog cserbenhagyni, amidőn emberi hivatásunknak legnemesebb harcát vívjuk.”

A Mindenható gondviselő kegyelmébe vetett ez az erős hit töltse be ma is nehéz és vesztes időkben az utódok lelkét!

T. ünnepi ülés! A magyar népnek szánt egyik lapban nemrég olvasom: Széchenyi programja áll, de ki a követője? Innen válaszolom, mert úgy messzebb hangzik: követője a magyar törvényhozásnak mindegyik tényezője, a kormány, a nemzet színe-java, és mi is, Akadémiánk tagjai, akik — legyen az egyik bár kitűnő költő vagy író, a másik jeles tudós és a haramdik, mint én magam, Társaságunk egyszerű robotosa, — mind-mind az okszerű haladáson, hazánknak és magyar fajtánknak és különösen a széles néprétegeknek további felemelkedésén szünetlen, mindhaláláig munkálkodni kívánunk!

1827. március 4-én Széchenyi, írásban is megújítva a lelkében korábban letett esküt, azt írja *Napló*jába: „Egész életemet embertársaim, hazám, honfitársaim javára fogom áldozni.” (N. III., 136—137. l.)

Ha a gyarló utód ma széttekint, akár hazánknak azóta megnövekedett és megszépült fővárosában, akár szerte az országban és számot vet azzal, hogy szellemi és anyagi életünk „kifejtése”, nyelvünk kicsínosítása, a tudományos munkásság, alkotmányunk és jogrendszerünk átalakítása,

a földművelés, ipar, kereskedelem, közlekedés fejlődése terén és annyi más téren a haladás mennyiben köszönhető Széchenyi kezdeményezésének és munkásságának: fel kell ismernie, hogy a Legnagyobb Magyar lángoló hazaszere-ttel, önemésztő munkával, s utolsó éveiben nemzetének jobb jövőjéért halálra elszánt bátorsággal „véglihegéséig” dolgozva, megtartotta fogadását.

Hódolat halhatatlan emlékének.

(Az említett beszédet Varga József levelező tag tartotta, ugyan-akkor. Gr. Széchenyi István, „Magyarország tanácsadó mérnöke” címmel.)

III.

Gróf Teleki József életéhez.

(1833—1850.)

Az alább közzétett levelek, amelyek a gróf Degenfeld-család sziráki levéltárából valók, csak töredékét adják gróf Teleki József nagyarányú levelezésének, melyet többek között mint a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, mint az erdélyi nagyfejedelemség kormányzója és nem utolsó sorban, mint történetíró folytatott a reformkor számos kiváló alakjával.

Gróf Teleki Józsefet kora ifjúságától fogva foglalkoztatta a Hunyadiak korának története. Érdeklődését ez iránt a korszak iránt bizonyára az keltette fel, hogy családjának egyes tagjai a Hunyadiak korában jutottak először nagyobb szerephez a középkori magyar történelem legnagyobb alakja: Mátyás király mellett. A húszas évektől kezdve annak a félszázadnak forrásszerű kutatása és feltárása, melyben Magyarország irányította a keleteurópai történelmet és amelyben Magyarország volt a veszedelemben forgó nyugati kereszténység minden reménye és ereje, valóságos életcéljává lett, bár a külföldi irodalmi példák és a külföldi egyetemeken szerzett tapasztalatok alapján teljesen tájékozott volt atekintetben, hogy a Hunyadiak kora megírásánál reá vár az anyaggyűjtésnek és a feldolgozásnak külön-külön is fáradságos munkája. A vállalt feladat nehézségei elől azonban nem akart kitérni. Tiszteletreméltó türelemmel és szorgalommal kutatta évtizedeken

át a Hunyadiak korának forrásanyagát a hazai és külföldi könyvtárakban és személyesen irányította az idevonatkozó levéltári kutatásokat is.

E kutatások bizonyossá tették a magyar tudósvilág előtt azt az eddig inkább sejtett, mint tudott tényt, hogy a magyar történelem okleveles anyagának nagy és igen értékes része a külföldi levéltárak kincsei közé tartozik. Kétségtelenné vált, mégpedig éppen a Hunyadiak korára irányuló kutatások tanulságaként, hogy a magyar történelmet, különösen újabbkori szakaszát, e levéltárak anyagának ismerete nélkül sem híven, sem igazságosan megírni nem lehet. Ez volt az oka annak, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1832-től fogva, bizonyára elnökének, gróf Teleki Józsefnek óhajására, rendszeressé tette a magyarországi és a külföldi levéltárak és könyvtárak anyagának magyar szempontból való átkutatását, nyilvántartását és amennyiben lehetséges, másolataiba vételét is. Igaz ugyan, hogy az Akadémia ebben a gyűjtő és másoló munkában főként a tagok buzgóságára és áldozatkészségére volt utalva, de ilyen módon is oly tekintélyes és értékes anyag gyűlt össze idők folytán, hogy utóbb az összegyűjtött anyag tervszerű közzétételére lehetett gondolni. Itt kell keresnünk az Akadémia *Monumentái* kiadásának gondolatát.

Azok között, akik az Akadémia számára a külföldi könyv- és levéltárakban kutattak és másoltak, elsősorban *Petrovics Frigyes*t kell megemlítenünk, az Akadémia Történettudományi osztályának Horvát Istvánnal együtt elsőnek megválasztott tagját. Petrovics, aki gróf Teleki Lászlónak, az elnök öccsének mentoraként, hosszabb időt töltött külföldön, az osztrák és német könyvtárak magyar vonatkozásait pontos jegyzékekbe foglalta, sőt azokat a lehetőséghez képest le is másolta, vagy lemásoltatta. Tájékoztató áttekintései, melyeket 1834—35-ben a párizsi és londoni könyvtárak magyar vonatkozású anyagáról, főleg kéziratairól küldött az Akadémiának, ma is értékesek, sőt nem egy esetben ma is megbízható vezetők. *Horvát István*-nak 1833. november 27-éről és 1834. március 7-éről, továbbá *Döbrentei Gábornak* 1834. febr. 6-áról, március 8-áról és május 6-áról hozzá írt levelei a legjobban mutatják, mit vártak és kértek tőle a magyar történetkutatók és mennyi munkájába kerülhetett a sok igénynek kielégítése.

Bár gróf Teleki József nagy műve, a *Hunyadiak kora Magyarországon* már 1843-ban teljesen készen állott, várták

is megjelenését, a közben sem szünetelő gyűjtő és másoló munka annyi új értékes anyagot tárt fel épen a Hunyadiak korára vonatkozólag, hogy a lelkiismeretes szerző szükségesnek tartotta művének gyökeres átdolgozását és az eredeti kereteknek kibővítését. A levéltárak kutatása és az oklevelek másolása tehát változatlanul továbbfolyt. *Döbrentei Gábornak* 1844. november 9., 26., 1845. januárius 17., 19., július 27. és augusztus 26-i levelei bepillantást engednek a másoló és gyűjtő munka részleteibe. *Szalay Lászlónak* 1850. februárius 16-án Zürichből kelt levele is ide számítható.

Gróf Széchenyi István, br. Wesselényi Miklós, gróf Desseffy József és Emil levelei csak részben vonatkoznak az Akadémia életére. Ez utóbbi levelei azért is érdemelnek figyelmet, mert mutatják, hogy az Akadémia a rendelkezésre álló alapokból kölcsönöket is folyósított megfelelő biztosítékok ellenében. Leveleikben egyébiránt sok jellemző adat található az akkori politikai viszonyokra és a nagyobb szerepet vivő politikusokra vonatkozólag.

Gróf Teleki László, József féltestvére, elsősorban a magyar politikai eseményekről írt, melyekről tudta, hogy azok közelről érdeklik a Pozsonytól és Pesttől többnyire távollevő bátyját. Ő maga 1842—43. óta mind jobban és jobban belesodródván a politikai élet küzdelmeibe, saját szerepléséről is tájékoztatta Teleki Józsefet s tőle minden fontosabb kérdésben tanácsokat és utasításokat kért. E levelek különösen Teleki László életéhez és jellemrajzához szolgáltatnak felhasználható adatokat, de bepillantást engednek azokba a gyakran kisszerű, személyes természetű pártküzdelmekbe is, melyek a politikai életben való szerepléssel akkor is együttjártak. Történeti forrásértékük nyilvánvaló.

Gróf Teleki Józsefnek a sziráki levéltárban fennmaradt levelezése — mint említettem — csak töredéke a Magyar Tudományos Akadémia első elnöke sokoldalú és kiterjedt levelezésének. Valószínű, hogy a gróf Teleki-nemzetség *gyömrői levéltárában* hasonlíthatatlanul nagyobb és gazdagabb anyag vár még közzétételre, mely nemcsak az Akadémia első negyedszázadának történetére derítene nagyobb fényt, hanem megvilágítaná a reformkor belső életét is és új adatokkal gazdagítaná e korszak eseményeire és személyeire vonatkozó ismereteinket. A most közzétett anyag alapján jogunk van ezt következtetni.

Pest, 1833. november 27.

Horvát István Petrovics Frigyeshez.

Tekéntetes Tudós Férfiu!

Prágából egy, Berlinből pedig két betses levele érkezett hozzám.' Tisztelettel és köszönettel vettem mind a' hármát, 's feleltem volna azonnal reájuk, ha számtalan dolgaim, az itten mulató tudós Társaknak látogatásaik, és némelly jobb kezemet érte bal eset az írástól nem akadályoztattak volna. Most tehát teljesítem, mivel tölem ki telhetik, tiszteemet.

A' Prágai levélnél fontosabbá lett előttem az első Berlińi, a' Dresdai Calepinusok' miatt. Kételkedtem régóta, ha nem bibliographiai tévedések-e Calepinusnak Básieli 1544. 1551. 1554 és 1564-diki XI nyelvű Kiadásai. Tek. Ur levele felhevített, 's már most vágyton vágyok tudni, ha ezeket Dresdában meg nézte-e, vagy tsak a Catalogusokból jegyezgette-e ki? Ezek tsalókák, mint több rendbéli tapasztalásból tudom.

Méltó volna Dresdából ujra, és ugyan hitelesen, meg tudni, ha a' főlebb érentettem Kiadások

a) Valóban XI nyelvűek-e?

b) Bennük vagyon-e a' Magyar Nyelv?

c) Nem mondatik-e meg valamelyikben az Előszóban, ki iktatta be a' Magyar Nyelvet?

E' Kiadások sem Bétsben, sem a' Magyar Hazában föl nem találtathatnak. Nem ártana a' X és XI nyelvű (és talán XII nyelvű?) Calepinusokat föl ütni és gondosan meg vizsgálni a' Berlińi Könyvtárakban is. A' Könyvtárnok fő tanulását kell tenni a' Bibliographiának.

Némi utasításul örömet közlöm, a' mit én a' Magyar Calepinusokról tudok.

Két X nyelvű Kiadást esmérek. Egyik Baselben 1594-dikben jelent meg, a' másik Frankfurtban 1672-dikben adatott ki. Amazt, a' Magyar Nyelvet is magában foglalót, szemeimmel láttam; emezt meg nem tekinthettem.

A' XI nyelvű Calepinus megjelent Basileae, 1544. Ba-

¹ Petrovics Frigyes gyűjtőmunkásságára vonatkozólag l. *Lukinich Imre*, A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottsága másolat- és kéziratgyűjteményének ismertetése. Budapest, 1935. 6. és 8—12. l.

² V. ö. *Melich János*: Calepinus latin-magyar szótára 1585-ből. Budapest, Akadémia, 1902.

sileae, 1551. Basileae, 1554. Lugduni, 1560. Basileae, 1564. Lugduni, 1587. (Bod Péter csak ezt esmérte) Basileae, 1590. Basileae 1598. Basileae, 1605. Basileae, 1606. Genevae, 1620. Basileae, 1627. Basileae, 1682. Ezek közül Hazánk kebelében az én tudtomra csak négy kiadás vagyon meg. Magam is két Kiadást bírok. Bétsben a' Tsászári és Főiskolai Könyvtárban mindegyikben csak egy egy XI nyelvű Kiadás vagyon.

A' XII. nyelvű Calepinus megjelent volna, — ha úgy volna, — Lugduni 1647. és Lugduni 1656. De okom vagyon gyanítani, hogy ezek csak NIOLTZ XII nyelvűek.

Nem kétlem enynyinél több Kiadás is vagyon, főképen még Lugdunumi és Genovai. A' Bétsiek bámultak néhány hónap előtt Lajstromomra. En ezeket Catalogusokból tanultam nagy fáradsággal esmérni. Uraságodnak leg szebb alkalma leszen hosszabbra nyujtani nyomdokaimat. Ajánlom is ezt semel pro semper. Szégyen nekünk azt még tsak nem is gyanítani, hogy mintegy CXXX Szótára és Szókönyve vagyon a' Magyar Nyelvnek. Drága pénzen szerezttem én az ilyen esméreket.

A' *Brühlinae Bibliothecae Catalogust* tessék megküldeni számomra és *List* (Burgstrasse No 9.) Berlini könyvkereskedő által, kinek a' Graevius és Burmannus *Thesaurus Italiae Mediae*-t forróan köszönöm pénzem adása mellett is, Lipsiába *Kummer* Könyvkereskedőhöz olly utasítással által szállíttatni, hogy ő *idősb Kilian Györgyhöz* Horvát István Musaei Custos számára adítsa Pest felé. — Várva várom a' Büнау Catalogusát is, — Ha valahol még megszerezhetné ezt is: „Recueil d' estampes et du Cabinet du Comte de Brühl. Dresden 1754. fol.” nagyon lekötelezne általa. Ha kezébe akadna Uraságodnak: „Catalogus Bibliothecae Thottianae. Havniae, 1789—1795. Tomi I—VII. volumina 12.” tegye ezt is félre az én számomra. Az ár miatt többé kérdést se tegyen, ha az nem fölösleges. Méreg drágán fizettem én sok könyvet és még is örültem, hogy megszerezhettem. Azt még is ohajtom, a' fölötté nagy ároknál elne feledje, hogy egy nyomorék fizetést huzó Magyar Könyvtár Ör számára vásárol. Száz pengő forintot hoz havonként a' Redáció: Ez így, vagy amúgy bizonyosan a' Tudományoké, ha még olly súlyos is az áldozat.

A' Brühl Catalogusa árát hol tegyem le? Ha Pesten megeshetnék, igen könnyű volna leróni adósságomat.

Berlinből mikor és merre leszen a' megindulás? azt tessék jókor tudtomra adni, hogy kised gyűjteményemet fölhányni magamnak időt vehessek.

A' Dresdai Janus Pannonius Ms-ot már *Ebertből* esmértem, de eszembe nem jutott a' sietségben följegyezni. Vagy Tiz Kéziratot esmérek a' Pétsi Püspök munkáiról. Sok, sok bennünket illető Kézirat vagyon — de most a' szűkebb illetén határokon lakik.

Boldog Utazást és állandó Egészséget kívánva megkülönböztetett tisztelettel maradok

Tekéntetes Urnak

köteles szolgálja

Pesten, Novemb. 27-dikén, 1833

Horvát István

Buda, 1834. február 6.

Döbrentei Gábor Petrovics Frigyeshez.

Kedves Barátom,

Ne vegye kérem rossz neven hogy válaszom egy kissé későcskén megy. Mindig eszemben volt, hogy Kegyednek mind a' titoknak köteles volna már írni, mind pedig Kegyed iránt lévő azt vallhatom igaz barátságom.

Azomban valamivel későbbén irván most már arról is tudósításomat tehetem, hogy Kegyed fizetését a' tudós társaságtól valamint November 2^{dikán} 1833. M Gr. Teleki Lászlónénak¹ személlyesen általadtam, mind a' Februarius 1^{sőjén} 834 kezemhez vett 125^{ft}ot pengőben MGr. Teleki József Urnak Bécsbe már felküldöttem.

Tartóztatott válaszom hivatalos részére nézve az írásban az is, hogy az Igazgató tanácsnak később bizonyosabb határozását is megküldhetném. A' novemberi nagy gyűléskor ugymint csak öt igazgató tag gyüle össze² s a' mit ezek eleibe a' nagy gyűlésből terjesztettem, azt csak előlegesen fogadák el, egyedül *tanácskozásinak* nevezett ülésükben úgy hogy az a' Posonban tartandó teljes számú igazgatói ülésben még egyszer eléterjesztessék s végkép elhatározassék. Ezen pozsoni ülés a' mint látom azomban talán csak Aprilisben leszen, azért előlegesen is megkül-

¹ Gr. Teleki László (1764—1821) második felesége, kitől gr. Teleki László, az író és politikus született. Első feleségétől született gr. Teleki József.

² Az 1833. nov. 11-i naggyűlés határozatát I. A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. II. k. (Budán, 1835.) 45. l.

döm itten a' 4^d nagy gyűlés 7^d ülésében előfordult LV^d-pont kiírását, és arra az igazgatói tanácskozásnak November 9^{dikén} költ határozatát.

A' nagy gyűlés igen sok idejét fordítván a' Másodelöl-ülő³ mozgatásainál fogva a' rendszabások módosításaira, a' héti ülésekre utasította Kegyed' érdekes utazási jelentésének felolvasását.

Ott olvasám tehát azt fel December 21^{dikén}.⁴ Arról a' jegyzőkönyvnek 322^d-pontja alatt ez áll: „Olvassa a' Titoknok Petrovits Fridrik rendes tagnak Berlinből October 13^d a' társasághoz irt tudósítását némelly külföldi könyvtárakról, mennyiben azok hazánkra nézve érdeklők lehetnek. Tudomásul vétetik.” Addig vétetik t. i. tudomásul, míg Kegyed meg nem írja, hogy tudósításának akarja e a' Tudománytárban⁵ kijövetelét vagy nem, mert különben hajlandó volt az ülés azt határozni, hogy a' Tudománytárban megjelenjenek. Ezen elég sokáig készülő folyóiratunk 1834^b csak ugyan megindul encyclopediai folyóirat czímmel. Schedel⁶ maradott szerkeztető. A' Másodelölülő indítványára kimaradnak belőle eddig irt bírálatink, 's így a' hazai munkák kritikája. Ennél fogva vissza veheti minden tag ki mit irt eddig olyast a' levéltárból 's teheti vele a' mit akar. Vidéki tag kevés volt jelen. Így nem: Czech,⁷ Kölcsey,⁸ Berzsenyi,⁹ Bitnicz,¹⁰ Nyiry,¹¹ Szlemenics,¹² Stettner,¹³ Dr. Horvát,¹⁴ Balásházy,¹⁵ Schuster¹⁶ sem. Az ide mellékelt levélen látja Kegyed az ujonnan választott tiszteletbeli 's levelező tagjait. Várnász Vörösmartytól kapta a' szomorujáték jutalmát 100 aranyat. Második jutalmat ivenként 5 arannyal Tirus Horvát Czryill piaristától. Az évenkénti 200 aranyat nyerte Kresznerics' szó-

³ Gr. Széchenyi István.

⁴ A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. II. 73.

⁵ L. erre a Magyar Tudós Társ. Évk. II. 70—71. l.

⁶ Schedel Ferenc, a későbbi Toldy Ferenc.

⁷ Czech János (1798—1854).

⁸ Kölcsey Ferenc (1790—1838).

⁹ Berzsenyi Dániel (1776—1836).

¹⁰ Bitnicz Lajos (1790—1871).

¹¹ Nyiry István (1776—1838).

¹² Szlemenics Pál (1783—1856).

¹³ Stettner (Zádor) György (1799—1866).

¹⁴ Horvát István (1784—1846).

¹⁵ Balásházy János (1797—1857).

¹⁶ Schuster János Konstantin (1777—1838).

tára.¹⁷ A' nyelvtudományi 100 aranyat Csató.¹⁸ A' mathe-sisít Varga körösi reformatus professor,¹⁹ ki csak egyedül felelt, 's munkája azonban nem jó ki, mert gyenge. Az új kérdésekből itt közlök egy-egy példányt. Közlöm a' köz-ülés volt tárgyait 's a' természet és törvénytudományi egy-egy kérdést.

Az évkönyvek első kötetének mellyben az egyedi ibrik szinelve van²⁰ 's bekötése zöld gyolcs, 6 forint pengőben: szineletlen képpel és papirosba kötve 4 fr. 20 kr. pengőben. A' melly tagnak értekezése van benne, egy példányt az elsőből tiszteletül kap, a' többiek 20 pctel veszik olcsóbban. Árulja egyedül Eggenberger. Örömet küldök Kegyednek egyet, 's minthogy külföldre megy az elsőből, csak írja meg, miképen, mert postán méreg drága lenne. Oda fogom tenni a' dresdai Hasenak 's a' göttingai Müllernek Kegyed által ígért példányt az egyedi ibrikből, de azokat külön kell szineltetnem. Egyébiránt a' berlini tudós akadémiának és a' göttingainak most expedialok egy-egy példányt az évkönyvek 6 frtos kötetéből. München, Paris, London, Cambridge, Philadelphia, Calcutta, 's Petersburg már kapott.

Universitáson én Vittembergában és Lipsziában voltam. Tanítóim közül Pölitiz él még, tisztelje Kegyed kérem, ha találkozik vele, nevemmel.

Nagyon fogom köszönni ha Kegyed hamarabb fog felelni nekem mint én most tevék. Félig bűnösnek érzem magamat, mert irhattam volna az én becsült Petrovicsomnak külön is. 's nem így a' hivatalossággal együtt.

A'²¹ társaság módosított rendszabályai, mellyek között most büntető törvények is vagynak a' nem szorgalmas tagokra nézve 's kik a' társaság céljaival ellenkeznek, a' Pozsonban leendő igazgatási ülésnek mennek még eleibe. Onnan fel. Mikor kapnak sanctiót, meglássuk. Felettek a' viták hevesek voltak. Gr Széchenyitől B. Wesselényitől az Elölülő olyanokat hallott, a' mik miatt készülni lát-

¹⁷ V. ö. A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. II. 59—61. l.

¹⁸ Csató Pál (1804—1841).

¹⁹ Varga János (1804—1875).

²⁰ Jankovich Miklós, Vélemény, Egyeden találtatott ékesmívről. Isis egyiptombeli tiszteletére szolgáló valóságos ibrikről. A M. Tudós Társaság évkönyvei. I. 354—366. l.

²¹ Innen Döbrentei saját kezével.

szott hogy lemond. Szeretet nem terjesztetik közöttünk szeretet, és e' miatt még dőlni fog e' társaság.

Kegyed barátja

Döbrentei Gábor

Budán Februarius 6^d 1834.

Pest, 1834. március 7.

Horvát István Petrovics Frigyeshez.

Tekéntetes Tudós Férfiu, nagy érdemü Hazafi!

Teleki Grófné három nappal előbb ment Pestről Bétsbe, mint sem a' Tek. Ur jelentése érkezett a' Brühl Könyvtár Lajstromáról. Samu fia,¹ kinél a' 6 pengő forintot talán letehettem volna, őt Bétsbe késérte, 's még ma sem tért ide vissza, hanem Posenban maradott. Felesége folyton folyva biztatott visszajöveteléről, de siker nélkül. Utóbb, elunván a' várakozást, 's tudván, hogy Tek. Uraságodnak is szüksége vagyon, főképen a' külföldön a' maga pénzére, Gyors Szekéren 40. az az: Negyven Pengő Forintot utasítottam Teleki Jósef Gróf ő Méltóságához. Eből, levonván 11. forint tartozásomat, a' többi számomra kiadandó lészen.

A' Könyvek nem uj évre, hanem Fársáng utolsó napára érkeztek ide, 's nekem Büнау Lajstroma a' legvigabb és boldogabb napot szülte. Köszönöm Tek. Urnak, de Listnek is, a' szives szolgálatot. Még Tott Catalogusát hozzá, mint ígérteték, és teljes lészen örööm. De mind ezek, kedves Barátom! csak egy tsepp vizet tésznek a' Duna folyamából. Iszonyu nagy kiterjedésü tudomány az a' Bibliographia és Historia Literaria! Millyen kevés még az is, a' mi a' sokat magában foglaló Büнау Catalogusában vagyon! Néhány kis Könyv Lajstromban többet találtam, a' mi fontos volt előttem. Szándékom idősebb koromban ezen Catalogusokból bőviteni a' Magyar Historia Literáriát. Azért gyűjtöm régóta mindenfelől ezeket. Tek. Ur Hollandiai mulatásától legtöbbet várok. De ezekről még most kora gondoskodni. Úgy vélem, Göttingában is fognak, mint Berlinben, mulatni. Ide fogom idézni kérelmeimet.

Lutzenbácher,² nem kétlem, megküldötte Tudósítását

¹ Gr. Teleki Sámuel (1792—1857).

² Luczenbacher (Érdy) János (1796—1871).

a Magyar Bibliákról. Közlöttem vele, a' mit tudtam. Pethe Ferencznek³ Ultrajectumi Kiadása előtt áll Szombathi Patiki Tanitónak⁴ Értekezése a' Biblia Kiadásairól. Ebből nem sok hibáz.

Jánus Pannonius Dresdai Kéziratát régen esmértem Ebertből, 's ha utasításaimba bé nem iktattam, az onnand történt, hogy sebesen irván azokat, nem értem reá általfutni minden Jegyzeteimet. Itt most elmondok mindent, a' mit e' tárgyról tudok, pedig talán nálam senki sem tud többet Jánus Pannoniusról.

Kiadásai: 1. Jani Pannonii ad Divam Feroniam. Venetiis, 1498. Nálunk nem esméri. Vigyázzon reá, hogy valahol föltalálhassa. 2. J. P. Panaegiricus in Guarinum. Viennae, 1512. 4-o Nálunk nints meg. 3. J. P. Bononiae, 1513. Nints meg ide haza. 4. J. P. Elegiae et Poemata. Viennae, 1514. 4-o. Nem birjuk. 4. J. P. Epigrammata. Cracoviae, 1518. 4-o. Nints meg. 5. J. P. Sylva Panegyrica ad Gvarinum. Basileae, 1518. 4-o. Nints meg. 6. J. P. Poemata. Bononiae, 1522. Nints meg. 7. J. P. Panegyricus, Elegiae, Epigrammata. Venetiis, 1553. in 8° Birja a' Pesti Fő Oskola, de a' Museum nem. 8. J. P. Poemata. Basileae, 1555. 8° apud Oporinum. Nints meg. 9. J. Pan. Lusus quidam et Epigrammata. Opera Joan. Sambuci. Patavii, 1559. in 8°. Nints meg. 10. J. P. Tria Epigrammata ad Galeotum. Vienne 1563. post Galeotti editionem. Nints meg. 11. J. P. Elegia ad Constantium. Claudiopoli 1565. ad Calcem Hist. Matthiae Regis, in fol. Nints meg. 12. J. P. Poemata. Vienne, 1567. Nints meg. 13. J. P. Opera. Vienne, 1569. in 4°. Birja a' Fő Oskola; a' Museum nem. 14. J. P. Poemata Nonnulla. Debretzini, 1594. Nints meg. 15. J. P. Poemata. Francofurti in Parei Deliciis Poetarum Hungaricorum. Nints meg. 16. J. P. Poemata. Budae, 1754. 8. Meg van. 17. J. Pannonii Poemata. Ultrajecti, 1784. 8. Parter II. Teleky Sámuel Erdélyi Cancellárius Kiadása. Ő több kiadást az előszámláltatottakból vagy nem esmért, vagy nem látott. Tudni fogja Uraságod, hogy J. P. rokona a' Teleky Háznak, mint a' Garázda Familia ága. — 17. J. P. De Itineribus Jacobi Antonii Marcelli Veneti Basileae 1580. 8. Ez az, mellyről Tek. Ur. kérdést teve egy olvasta

³ Pethe Ferenc 1794-ben Utrechtben kinyomatta a bibliát Károlí Gáspár fordításában.

⁴ Szombathi János (1749—1823).

Könyv Lajstromból, de ez nem külön kiadás, hanem ime munkában foglaltatik: Nicol. Reusneri in Jeremiae Reusneri Hodoeporicon. Basileae, 1580. in 8°. Üsse föl újra Lajstromát és győzze megmagát róla. 18. J. P. Epitsola ad Joannem Gazzulo Ragusinum. Ragusae, 1803 in opere Italico Francisci Mariae Apendini. Ezt bírom. — Láthatja ezekből, mi hátra vagyunk mi itthon. — Keresse utában e' Könyvet is: Joannis à Pannonia, De aeterna Dei praedestinatione, et reprobatione. Lovanii, 1554. fol. — Kérdés, nem Jánus Pannonius munkája-e ez is? Vagy ki más ez a' *Johannes à Pannonia*? — Figyelmezzon ime könyvre is: Monumenta Clarorum Doctrina praecipue Virorum collecta a D. Sigefrido Rybirsch. Francofurti 1589 in folio. Ebben előjő rézbe vésetve J. P. Emléköve, melly ma többé nintsen meg a' Pétsi Templomban.

Kéziratai 1. Posenban az Aponyi Gyűjteményében. 2. Bétsben Sambucus Gyűjteményéből a' Tsászári Könyvtárban.; 3. Bétsben a' Tsászári Könyvtárban egy másik Kézirat. Ezt Teleky használta. 4. Florentzben. 5. Florentzben: „Episcopi Vecleriensis cum Canonicis Dissensio.” 6. Florentzben: Pannonii Pauli Notata de Jano Pannonio. 7. Majlandban: „J. P. Poema ad Franciscum Barbarum.” 8. Brixiaiban. 9. Dresdában, Brunnellius Gyűjteményéből. 10. Plutarchi Libellus, quibus modis ab inimicis juvari possumus? Jano Pannonio Interprete. Volt Parmában, de most hihetőképén Oxfordban vagy on Angliában. Itt van minden kintsem Jánus Pannoniusról. Bővitse ezt, s ha a' Kiadásokat valahol megszerezheti, szerezze meg számomra.

A' Dresdai Calepinusokról várva várom a' tudósítást. Az a' Lugdunumi Kiadás, mellyre talált, talán csak Bód Péter tévedését igazítja el. Ez 1584-diki Calepinust emleget Lugdunumból, a' nélkül, hogy meghatározná X. vagy XI. nyelvű-e. Talán megtsalta emlékezete. Nem hihető, hogy két évben egymás után kétszer jelent volna meg. Vagy talán új tizmet nyert? Minden esetre Bódnak 1587-diki Lugdunumi Calepinusa csak X. nyelvű lehet a' köszönettel vett tudósítás után. Loderecker itten többször megvagyon.

Ha Szótár Gyűjteményemhez megszerezhetné ime könyvnek *három* — *mind a' három* kiadását, igen meg köszönném: „Christiani Mentzelii, Index Nominum Plantarum Universalis. Berolini 1682. fol. — Berolini 1696. fol. -- Berolini, 1715. fol. — Mentzelius Szótárában a' Magyar Plántanevek is előjönek. Mindegyik Kiadás kedves lészen

előttem, de legkedvesebb mind a' három kiadás. Legyen meg ez is Hazánkban.

Szükségem volna ime könyvekre is: 1. Martini Rangonis, *Origines Pomeranicae. Colbergae. 1684. 4^o* — 2. Martini Rangonis, *Pomerania Diplomatica. Francof. ad Viadrum 1707. in 4^o*. — 3. Joan Micraelii, *Antiquitates Pomeranicae, Stetin und Leipzig, 1723. 4^o* — 4. Dregeri (Franc.) *Codex Pomeraniae Diplomaticus. Berolini, 1768. fol.* — 5. Gerken (Phil. Guil.) *Diplomataria Veteris Marchiae Brandenburgensis. Stettin, 1766—7. 8^o. Tomi II.* — 6. Phil. Guil. Gerken, *Codex Diplomaticus Brandenburgensis. Lipsiae, 1770—1785. 4^o Tomi VIII. (8 Tomi).* — 7. Phil. Guil. Gercken, *Fragmenta Marchica. Wolfenbüttel, 1755—1763. 8^o Tomi VI.* — 8. Gerken (Phil. Guil.) *Stiftshistorie von Brandenburg. Wolfenbüttel, 1766 4^o.* — 9. Gerken (Phil. Guil.) *Vermischte Abhandlungen. Hamburg, 1771—1781. 8. Tomi III.* — 10. Gerken, *Anmerkungen über die Siegel. Augsburg, 1781—1786. 8. Tomi II.* — 11. Gerken (Phil. Guil.) *Reisen durch Schwaben. Augsburg und Leipzig, 1784—1787. 8^o Tomi IV.* — Ezeket hogy megnyerjem a' kötést, kötvé jobb szeretném megkapni. Ha máskép meg nem kaphatnám, köttetlen is kedvesek lesznek előttem. Hát ime könyvet: „Gmelin (Joh. Georg.) *Reisen durch Russland. St. Petersburg 1772 seqq. 4^o I—IV. Theile*” nem lehetne megszerezni? Pesten Eggenberger adhatna belőle 3 Kötetet, de tsonka könyv nekem nem kell, ha tsak külön meg nem lehetne valahol találni a' 4dik Darabot.

Gyanítása Mátyás Király Levéltáráról a' Tek. Urnak ditsóságére válik. Valóban Plattenburgban volt az Archivum Corvinianum: De a' Bayreuthi Hertzeg azt József Tsászárnak ajándékba küldötte, ez pedig a' Magyar Kamarának ajándékozta. Most Budán vagyon sub nomine: *Acta Molibacencia*.

A' Magyar Academia nem igen látszik betsülni a' Tek. Ur közléseit. Ott Vers kell és Tragoedia meg Comoedia. Nekem bizonyosan jó szaglásom volt, hogy nem kaptam rajta.⁵ Nem rég még az első Elölülő, a' jó József Gróf, ellen is representálni akartak. Ez volt volna a' legrutabb tseledet. Kivánok ehez az Akademiához sok jó szerentsét.

⁵ Horvát István, bár az Akadémia mindjárt kezdetben tagjául választotta, — onnan kilépett, elvi ellentétek miatt.

Codex Criminálist is akartak az utolsó nagy gyűlésben készíteni. Új Alapokon is törték fejeiket.

A' tájok, melyeken a' Tek. Ur utazni fog, Wolfenbüttel⁶ ki vevén, a' Magyar Dolgoknak nem igen kedvezők. Erlangában vagyon egy Corviniánus Codex, tudniillik Xenophontis Cyropaedia. A' másik ugyan Erlangában: „Biblia Vulgata.” Ez is Corviniánus Codex. Vagyon itt egy Török Kézirat is, melyet, ha jól emlékezem, Magyar ajándékozott a' Fő Oskola Könyvtárának. Irmischer irt az Erlangeni Könyvtár Kéziratairól.

Göttingában, ha Fischer Északi Szótárát kéz iratban kiveszem, melyből a' Magyar Nyelv a' Fennus Nyelvekkel össze hasonlított, nem tudom, mi volna, a' mi bennünket illetne.

Wolfenbüttelben Corviniánus Codexeknek tartatnak ezek: 1. Psalmorum Davidis Prophetæ Liber. 2. Missale. 3. Bartholomæi Fontii, Opera. 4. Marsilii Ficini Epistolarum Libri VIII. 5. Marsilii Ficini Epistolarum Libri II. nempe IIIus et IV-us. 6. Johannis Tolhopf Stellarium. 7. Marsilii Ficini Interpretatio Prisciani Lydii in Theophrastum, de Sensu. Ejusdem Interpretatio de Phantasia. 8. Auli Gellii Noctes Atticæ. Ezt Ebert tagadja Corvinusénak lenni. 9. Sinesii Platonici Liber de Vatinio Somniorum e graeco translatusa Marcilis Ficino. 10. Decem Mappæ Nanticae. 11. Ordo Missalis secundum Consuetudinem Romanæ Curia. 12. Alexandri Cortesii Laudes bellicæ Matthiæ Corvini Hungariæ Regis. Ennek két nyomtatott kiadása vagyon. Egyik sine anno et loco; a' másik: Hagenoæ 1531 ezt a' napokban vettem meg. 13. Caius Valerius Catullus, Albius Tibullus, Propertius, Aurelius, Nauta Poeta. — Mátyás Képe, és ha jól emlékszem, Beatrixé is, Julius Caesar és Nagy Sándor képe között Cortesius Kéziratában találatik. De ez nem ritkaság. Bétsben Philostratus Kéziratában is megvagyon Mátyás Képe és ez már rézbe is vagyon vésetve. — Továbbá ugyan Bétsben egy Missaléban is előjő Mátyás Képe a' Barátoknak Könyvtárukban. E' képek ideálok lehetnek. Fontosabb talán Antwerpenben Van Dyk vagy Rubens munkája. Mindazonáltal a' látás majd többre fog tanítani.

⁶ A wolfenbütteli könyvtár magyar vonatkozású anyagára vonatkozólag. I. Hunyady József: A Vitéz- és Corvin-kódexek bibliográfiája 1938-ig.

Vagyon a' Wolfenbütteli Könyvtárnak ime Kézirata is: „Chronicon Joannis de Utino Monachi Ordinis Minorum.” Ez után vagyon: „Succincta Narratio de Regibus Hungariae post Christianam fidem acceptatam usque ad Matthiam Corvinum.” Ezt minden esetre számomra leíratni kérem. Szinte vagyon Wolfenbüttelben egy X-dik századi Pergament Kéziratban (Ebert, Ueberlieferungen. Dresden, 1826 8-o I, 72—82) egy Deák Ének Töredék a' Magyar Nép megveretéséről Augsburgnál illy tzim alatt: „*Modus Ottine*.” Itt a' Magyarok több ízben és helyesen, Pe...^{*} nevet viselnek. Ez ki vagyon adatva, de ritkaságáért még is ohajtanék az egészről, melly úgy sem sok, *Facsimilét* vetetni. A' költségeket édes örömet megtérítem.

A Wolfenbütteli Magyar Országot illető Török Codexekeket, mellyeket Ebert, 's nyomain én is a' Tud. Gyűjteményben megismértettünk,⁷ elég értenem, hogy a' Tek. Ur azokat megtekénthesse. Többet reájuk nézve ugysem tehet. Ha kívánja ezeket is egyenként esmérni, adja tudtomra, 's majd közlöm lajstromukat.

Itten van minden, a' mit tudok. Belgium és Hollandiáról majd Göttingába írok. Tsak jókor tessék tudósítani onnand is: mert sokszor azonnal magamnak időt nem vehetek. A' Wittembergi Bursa Hungaricát ott újra héába keresné. Ez Magyar Országban vagyon Fay Gyűjteményében Debretzenben, ki nemrég a' télen meghalálozott. Kezdetik 1546-on, 's tart 1608-kig.

Tessék ime könyvet is a' Külföldön minden felé keresni: La vie de saint Abba, Roy de Hongrie et Martyr, translatée de Latin. à Paris. Évszámát és formatumát nem tudom. Párisban adták ki. Most jut eszembe formatuma in 4^o. Ajánlom még ennek kerestetését is: „Joannis Telegdi, Elementa Literaturae Veterum Hunnorum, seu priscæ Hunnorum Linguae Rudimenta brevibus quaestionibus et responsionibus comprehensa, cum Praefatione Epistolari Joannis Decii Barovii ad Telegdium. 1598. in 4^o.” Ebben vagynak kiadatva a' Székel Betük.⁸ Nem tudjuk, hol találtassék nyomtatott példánya. Kéziratban is ritka. Méltó volna talán Dresdában és Liptsében is erről kérde-

^{*} Olvashatatlan szó.

⁷ Horvát István 1833-tól 1836-ig szerkesztője volt a Tudományos Gyűjteménynek, melyben redkívül sok dolgozata jelent meg.

⁸ Szinnyi József, Magyar írók. II. 729—30. l.

zösködni. Nem hiszi, mi fontos dolgot viszen véghez, ha nyomtatványára talál utában valahol.

Most véget vetek, tiszteletemet jelentvén László Grófnak. Vagyok szíves tisztelettel

Tekéntetes Urnak

köteles szolgálja

Horvát István

Pesten Martius 7-dikén 1834.

Tessék uj lakhelyéről szállása utszáját és számát megírni.

Buda, 1834 március 8.

Döbrentei Gábor Petrovics Frigyeshez.

Kedves Barátom,

Kegyed, februárius 21^d költ igen szeretett levelének hivatalos pontjait a' tegnapi héti ülésben terjesztettem elé. Ennek következtetésében, ezzel együtt indul ma levelem Gr Teleki József Urhoz, küldene Kegyednek a m. t. társaság nevében egy nyílt 's általánosan minden külföldi tudós társaságokhoz és köz könyvtárak előjáróihoz ajánló levelet, mellynél fogva a' hazánkat illetőket azokban fel hatalmazottabban megnézhetné 's a' mi társaságunknak mint küldöttje tekintessék.

Kegyed 2^d közlését az Elölülő ur még nem küldötte kezemhez, csak irta, hogy nála van. Az elsőre nézve tegnap az határozottatott, hogy a tudománytár szerkesztetője olvassa majd fel még egyszer az ülésbe 's a' mit Kegyed kívánsága szerint az ülés többsége látand elhagyandónak, az elmaradjon.

Haase és Müller számára egy egy példányt 4 nappal ez előtt küldöttem az Elölülő ur kezébe a' gyorsszekeren kéréssel, hogy azokat a' kormány kurirjával Kegyednek küldje. És pedig az ibrik rajzát színelten küldöttem. Talán nem fogja az igazgatóság kívánni Kegyedtől árrukat. A' levél v. tábla 6. példányt 3 teszen.

Azon választottság melly a 4^d nagy gyűlés alatt az évkönyvek 2^d kötetébe gyűlt értekezéseket megvizsgálta, az 1397-beli temesvári Országgyűlését felveendőnek ítélte.¹

¹ Megjelent a M. Tud. Társ. Évkönyvei II. k. 61—82. 1.

En így Kegyed nevében Nagy Antal Censornak adtam. Hanem ez következővel küldé vissza:

Diaetae 1397. Temesvarini per Sigismundum celebratae descriptione author hic multa et magna molitur, ubi antiqua Siculae nationis vulnera exponuntur, tum etiam ideo, quod in Diaeta Temesvariensi, et in textu adcopulata, alia etiam Crisiensi, Rex ob latam in plures capitalem sententiam dire redarguatur: Barones Regni, praesertim Bani et Serviae, Bosniae Vajvodae potentioresve Hungari describuntur, qua boni sui privati studiosissimi, tum rivalitate, inter Croatos et Hungaros per factionem autesignatos jacta, ruinam Regni causasse dicuntur et alia plura in Censuram impingentes, ideo nec subscribitur, sed authore subscriptionem urgente, res Consilio substernenda.

Ezt tegnap mult két hete referáltam a' héti ülésnek. Onnan kérés fog menni az Igazgatóságához illy Censurák!! miatt. Szóltam Mérey Ó Excljával,² irtam Gr Telekinek. Be adom 2 nap mulva a' kéziratot a' Consiliumnak, Kegyed nevében. felmegy hihető a Cancellariára. Mi lesz? meg-lássuk. — Viszsa adta így a' Censor, Luczenbacher, Sigmond országlását is. Vele együtt szándékoztam a' Consiliumhoz adni a' Kegyedét, de ő már előre benyújtá a' magáét, a' mint tegnap mondá. Ugy látom, Luczenbacher most, nem barátimnak lön inkább barátja.

Ennyit csak most, 's inkább a' hivatalosabbat, hogy el ne maradjon e' levél a' mai postáról 's úgy is mindjárt a' budai magyar színészekkel ülést kell tartanom mint Vármegyei igazgatójuk.

Köszönöm Kegyed nyughatlanságát barátságom miatt. Azt mutatja az hogy Kegyedben mint igaz barátban bízhatom. Becsülöm én Kegyedet mióta több alkalommal önértetű önállásu embernek tapasztaltam 's minekutánna unos untilig gyűlölöm a' sok chameleon embert. melegen csatlódom az igaz lelkühez. En ugyan nem szoktam változni valakinek kedvéért. Adieu, kedves Petrovics. Ölelésem Kegyedé.

Következő leveletem, míg Kegyedtől erre ha csak igen rövid válasz nem jó is, nem küldöm, mert Frankfurt am Mayn vagy Göttinga, vagy London bizonytalan. Irja meg Kegyed, hol lesz ekkor bizonyosan. Vagy ha késik

² Mérey Sándor kir. személynök, b. t. tanácsos (1779—1848).

Kegyed válasza, küldöm enyimet Gr Telekinek, hogy az bocsássa utnak

Kegyed becsülő hive

Döbrentei

Budán Martius 8^d 1834.

A minap ment levél hivatalos lévén (*a levél többi része leszakadozva.*)

Kivül: De Buda.

Monsieur Frèderique Petrovics membre de l'Academie hongroise à Berlin. (Zárópecsét.)

Buda, 1834 május 6.

Döbrentei Gábor Petrovics Frigyeshez.

Budán Majus 6^d 1834.

Kegyednek Martius 18^d irt levele, első pontjában szégyen fejemet rakja a' mint látom, miért olvastam fel februarius 21^d költ levelét a' héti ülésben. Hát azt kérdelem én az én jó barátomtól Petrovichtól, olyan ostobának hiszen e? hogy levelét teljes kiterjedésben olvassam fel? Ki olvastam belőle azon szavakat, mellyeket hivatalosan kegyedével illett, kellett eléadnom 's az után a' levelet összetettem frakkom zsebébe; tehát az a' mi hozzám bizodalmasan volt irva, bizodalmasan csak általam is tartatik meg. Bátran lehet ennél fogva Kegyednek ez után is vélekedését előttem felfedezni, ha szíve úgy diktálja.

A „temesvári ország gyűlést" külön folyamodó irás mellett Kegyed nevében beadván a' mkir. Helytartó tanácsnak, Mérey Ó Exclentiája azt mondá, hogy benne semmi felakaszthatót nem talált, hanem ha egy helyen az Író külön véleménye lehetne kimarasztható, fel van küldve most Bécsbe. Mit mondanak ott? meglássuk! — Egyéb hivatalos jelentéseket Kegyedhez, Gr Telekihez küldöttem 's válasza szerint kézhez fogja bocsátani.

Magamról. Németh Péter Primarius Subsector Commissarius innen Martius 15^d Pécsre neveztetett az udv. Cancellaria által főbiztosnak, én pedig Aprilis 17^d Németh Péter helyébe, ea lege, a'mint a decretum szól, ut munerii secretarii, renunciare teneam.¹

¹ Németh Péter a dömötöri Németh-család (*Nagy Iván*, Magyarországi családjai. VIII. 132.) tagja.

125 pengő forintot mint Kegyednek Majus elsőjeig járandóságát Helmecczitől megint felvettem 's küldöm Gr Telekinek. Ez tudván bizonyosan hollétét, e' sorokat is általa kapja Kegyed

becsülő barátjától
Döbrenteitől.

Budán, Május 6^d 1834.

Kivül: Petrovich Fridriknek. (Zárópecsét.)

Czenk, 1842 julius 26.

Gr. Széchenyi István gr. Teleki Józsefhez.

Tisztelt Barátom!

Julius 18^{ikán} irt becses soraidra, mellyek itt és csak tegnap jöttek kezeimhez, válaszolni sietvén, azt hiszem, legjobb lesz Novemberi vásárra halasztani a' M. Akademia idei nagy gyűlését: 's pedig nemcsak, mert feleségem gyengélkedése, Carolin leányom férhezmenése¹ és némi egyéb kis foglalatosságom miatt, szegény fejem minden idejéből kifogyott és kifogy; hanem legfőképp azért, hogy legelső nagy ülésünk, nem egy ok miatt, bölcs vezérlésed alatt menjen végbe. — Miután tehát — és bár legjobb akarattal — én most semmi esetre másod elnöki tisztemet nem teljesíthetném, Te pedig természet szerint Erdélyből most sehogy sem távozhatsz: úgy végzem a' teendőket, mihez képest kiki tudja, kit illet a' dolog, hogy most Augustusban akademiai Gyűlés nem leszen, de az Novemberi Vásárkor fog tartatni.

Sokat gondolkozok rád, tisztelt Barátom, és ha van valami, mi azon szomorú érzést némileg enyhíthetné, mikép Téged szorosb barátsági és társasági tekintetben úgyszólván elveszténk: hidd el, az valóban semmi egyéb, mint azon bizonyosság, hogy mostani helyzetekben még nagyobb körben eszközölheted közös honunk és nemzetünk jó voltát; és hogy Téged mint mindenütt, úgy Erdélyben is becsül és szeret minden jó. — Áldjon az ég, és tartson jó erőben; tisztelt Anyádnak hozzá — kérlek — emlékezetébe, engem

¹ Mostohaleányáról, gr. Zichy Karolináról van szó, aki Festetich Déneshez ment nőül.

pedig szerencsétless, úgy mint eddig, utóbb is, nagybecsü barátságoddal, ki legvalódibb tisztelettel maradok
Czenk, Julius 26 1842

* hü barátod hü szolgád

Széchenyi István

Kívül: Nagyméltóságú gróf Teleki József Erdélyi Főkor-
mányzó urnak sat. sat.

Kolozsvárt.

Széchenyi István.

(Zárópecsét.)

U. ott aug. 10-i póstabélyegzés.

Freiwaldau, 1842. augusztus 30.

Br. Wesselényi Miklós gr. Teleki Józsefhez.

Freywaldau Aug 30^{án} 842.

Tisztelt Barátom! Hogy a' nemzet bizodalma 's kormányunk' bölcsesége Téged emelt az Erdélyi Fő Kormányzói fényes és fontos hivatalra, anyival szerencsésebb 's minden igaz hazafi lelke mélyében örvendeztető esemény volt, mivel éppen most élünk azon időszakban, melyben azon kormányzói széket honunk' hasznát 's boldogságát eszközölve csak oly férfi töltheti be, ki mint Te tisztán ösmeri 's pártoló hévvel teszi munkássága tárgyává Erdélynek jelen mindenek feletti kellekeit, — a föld népének t. i. jogszerű, biztosított 's anyagi és szellemi javulást lehetővé 's elérhetővé tevő helyzetre emelését; a' nemesség' jog és teherben azzali osztozását 's kis honunk Magyar országgal szoros egyesülését, melyek nélkül nem-csak hogy Erdélyre nézve üdv 's áldás nincs, hanem további sinylődés vár reá 's vég veszély fenyegeti. Van reményem, hogy kormányod alatt 's általad vezetve a' józan haladás útján a' nemes czélu 's szilárd akaratuak a' kormánytól pártolva 's annak üdvös törekvéseit viszont elősegítve sikerrel fogják honunk' jövőndő kifejlődése 's biztosítása nagy művét eszközölni, — daczára a' szük keblűek önzésének. Ezen szép reményben fogadd hazafiui buzgó 's baráti hiv üdvözletemet.

Az e' jelen soraimhoz csatolt 's azt illető kérésemet azonban nem mint Erdély' Fő Kormányzójához, hanem

* Széchenyi saját kezével.

mint Fő Consistoriumunk Elnökéhez intézem. Biztoson hiszem, hogy a mellékelt irományban foglalt jelentésem 's figyelmeztetésem részvétedet nyerendi. Ha azon két tárgyat erre 's pártolásodra méltónak ítéled, méltóztassál a' t. sz. Fő Consistorium (melynek közelebbi egybegyűlése idejét nem tudom) elébe terjesztve, azt talán addig is, hatással bíró többekkel közölven, előmozdítani. Baráti 's rokoni szivességedbe 's kegyeidbe ajánlott maradok

tisztelő barátod
Wesselényi Miklós

Pest, 1842 szeptember 1.

Gr. Széchenyi István gr. Teleki Józsefhez.

Nagyon tisztelt Barátom!

Ajánlani vagyok bátor Erdélynek egy igen becsületes, de tán éppen azért sokaktul nem igen kedvelt fiát. Hosszas sorokkal nem foglak untatni. Idősb Farkas Sándor¹ a' dévai kerületben felállítandó tartományi segédbiztosi új hivatalt kéri. Ő a' törvényes ösvényre tért loyális kormánynak leghivebb szolgálja kíván lenni. Segítsd őt — kérlek — ha csak lehetséges, az említett helyre, és vedd őt netalán igazságtalan ellenei ellen hathatós ótalmad alá; engem pedig minden esetre tarts meg nagybecsű szokott baráti indulatidban, ki nem szünök lenni

Pest, September 1. 1842.

* valódi hived
Széchenyi István

Kívül: Nagyméltóságu Széki gróf Teleki József. cs. kir. kamarás és valóságos b. tit. tanácsos, Erdélyországi Fő-kormányzó urnak stb. stb.

Kolozsvártt (áthúzva.)
Pesten (áthúzva.)
Szirák.

Bagt.

gr. Széchenyi István.

Póstbélyegző: N. Enyed 27. Sept.

¹ Nem azonos bölöni Farkas Sándorral, a neves utazóval, aki 1842. febr. 3-án elhalt. A gyulafehérvári Farkas-család egyik tagja, táblabíró, aki 1835-ben Alsó-Fehérmege aranytollát hozta Széchenyinek. (Naplói. Szerk. Viszota Gyula. V. 267.)

* E két szó és az aláírás Széchenyi saját írása.

Büdszentmihály, 1842 november 1.

Gr. Dessewffy József gr. Teleki Józsefhez.

Tisztelt Kegyes Szives barátom!

Ez idén legelőször kezdem észrevehetőlegében érzeni, miként testvér ikrek: a' kor és a' kór. Nagyon nehezen lábbadozom, feleségem hasonló állapotban van, és azért nem tudom, fogok e mehetni a' m. t. társaság' közgyűlésére. Szándékom ugyan elmenni hacsak lehet, mert nagyon szeretném az elhunyt fiam' felett tartandó emlékbeszédet hallgatni.

Legyen szabad ez alkalommal Emil fiamat, az „Alföldi levelek” szerzőjét¹ pártfogásodba ajánlani és levelező taggá választatását óhajtanom. Dulházy Mihályt² e' tekintetben szintűgy ajánlom. E' napokban küldi meg néked gyorskocsin biztos költségtelen alkalommal Kassáról a' tőled már régen kívánt tudósítást, melyből kitéssék: kik, minő dolgozatokat küldtek vala be a' hajdani Felsőmagyarországi Minervába? Nem fog ártani a' honi literatura' mozgalmait követő magyar Akadémiának oly levelező taggal is birni, ki a' felföld' fővárosa körül folyvást szaporodó ügyekezeteket és jeleneteket a' magyar Akadémia' titoknokának rendszeren megírja.

Sokkal jobb egészséget, mint a' minővel dicsekhetem, tellyes szivemből néked kívánván, és Gróf Samut, meg gróf Laczit³ ölelvén, Anyádnak pedig kezeit csókolván, minden magaméinak is ajánlása mellett, régi teljes tiszteletemmel és barátsággal szünet nélkül maradok

SzMihálytt Szabolcs megyében

November' 1^{én} 1842.

alázatos vén szolgád és Barátod

Gr. Desewffy Jósef'

U. I. Csuzyné a' fiatal csinos menyecske, nincs többé!

¹ Gr. Dessewffy Aurélról van szó, aki 1842. febr. 9-én halt el; 1833 óta akadémiai tag volt.

² Gr. Dessewffy Emil (1814—1866). Az „Alföldi levelek” 1842-ben jelentek meg Budán. 1843 óta a M. Tud. Akadémia tagja.

³ Dulházy Mihály, gr. Dessewffy Józsefnek titkára (1786—1856). Szerkesztője volt a gr. Dessewffy Józseftől alapított Felsőmagyarországi Minervának, mely Kassán jelent meg.

⁴ Gr. Teleki Sámuel és gr. Teleki László.

⁵ Gr. Dessewffy József (1771—1843). Felesége gr. Sztáray Leonóra.

Szerencsés szülés után e' napokban mult ki Semsén, annak következtében.

Kivül: Nagyméltóságu Széki gróf Teleki József Ur Ő Ekszel-lentziájának, Erdelyi Főkormányzónak, Ő Cs. Kir. 's Apost. Felsége valóságos b. titkos Tanácsossa 's Kamarássa. T. Szabolcs megye Főispánjának és a' m. t. társaság' Elnöké-nek sat. sat. (Zárópecsét.)

Pesten (áthúзва.)
Kolozsvárott.

Büdszentmihály, 1843 januarius 24.

Gr. Desewffy Emil gr. Teleki Józsefhez.

Nagy Méltóságu Gróf Erdélyi Főkormányzó, es Fő Ispanyur, Kegyelmes Uram!

Engedje Excellentiád hálámat és forró köszönetemet kifejeznem azon kegyességéért, mellynél fogva a' M. tudós Társaság pénztárából számomra 2000 ft peng. kirendelni méltóztatott. Az Igazgatóság ujjabb és azt tartó rendelese folytában, hogy ezentúl csupán már bé táblázott kötelez-vények mellett lehet pénzt kiadni, én valamivel később jutottam hozzá, de már kezembe jött. Excellentiád ezen kegyességében uj bizonyosságát látom azon számos alkal-makban tapasztalt szivességnek, mellyel Excellentiád és egész háza, irántunk mindég viseltetének. — A' Magyar Nemzeti Színházi alapítványokból resolvált pénzhez még nem jutottam, mert nincs ott kiadandó töke, vagy is inkább nem került még reánk a' sor. És nincs is reménységem, hogy egy hamar hozzá jussak, mert a' Megyék a pénzt lassan szedik és küldik be. Illy körülmények között az ot-tani töke kaphatásának sürgetésével egészen felhagynék, ha Excellentiád kegyeskednék még 6000 ft pengőt ren-deltetni számomra a Magyar Tudós Társaságnál. Ezzel együtt-éppen 10.000 ft pengőhöz jutottam volna, és ennyi volt a' Nemzeti Színház pénztárából a' részünkre kirendelt summa.¹

Szüleim NagyMihályra mentek Sztáray Alberthez,² ki betegen fekszik, és alig alig fog megmaradni. Napam már

¹ Arra vonatkozólag, hogy az Akadémia kölcsönöket is folyó-síthatott, l. M. T. Akadémia Évkönyvei. II. 21. l.

² Gróf Sztáray Albert (1785—1843), gr. Dessewffy József sógora.

6 hete itt van nálunk és Kraynéval,³ kit naponként várunk, itt fognak telelni. Mind Napam, mind feleségem tiszteletét van szerencsém jelenteni.

Zabolchban meglehetősen jól vagyunk. Várjuk Excellen-tziádat a' Mártiusi gyűlésre,⁴ mellyen a' házi adó kérdése alkalmasint Nyitra és Neográd példájára bukni fog. — Gondolom, nem nagy öröme lehete Excellen-tziádnak, midőn megtudta, hogy Széchenyi a' Magyar Akademia körül a' tudományok mezejéről politikai térre vitte által a' vitatást. Most ezen Eris almája körül pontosulnak össze a' hirlapi vitatások, nagy kárával a' közügynek, melly tömérdek függő kérdés gyökeresebb taglalását sokkal inkább kívánná. Mind ezen előjelek nem igen szép jövődöt ígérnek a' jövő országgyűlésének, ha csak az öszvesereglett Karok és Rendek, komoly szemügyre nem veszik a' rap-pant teendőt és félre téve a' meddő vitatást, hatalmasan nem kezdenek a' munkához.

Egyébiránt kegyeibe zárt, legmélyebb tisztelettel va-gyok SzMihály. 24. Jan. 1843.

Excellen-tziád

alázatos szolgája
Gr Desewffy Emil

Kivül: Nagyméltóságu Gróf Széki Teleki József Ur, Erdélyi Főkormányzó, Szabolcs megyei Főispány, Magyar Tudós Társasági Elnök sat. sat. Ő Excellen-tziájának (Zá-rópecsét).

halbfranco.

Kolozsvárt.

Pest, 1843 március 16.

Gr. Teleki László gr. Teleki Józsefhez.

Pesten, Martzius 16^{ik}án 1843.

Kedves Bátyám!

Keveset irhatok az itten történteokről, mert itt nem történik semmi is, political ujságaink sincsenek, kivéve a Ferencz Károly betegségét¹ (ki egyébbbaránt a legutósó hi-rek szerint már jobban van) és azon hirt, hogy az ország-

³ Bizonyára az 1830 körül elhalt Br. Kray Ferenc özvegye.

⁴ Gr. Teleki József szabolcsmegyei főispán is lévén, résztvett a megyei közgyűlésen.

¹ Ferenc Károly főherceg, V. Ferdinánd kir. öccse (1802—1878), Ferenc József kir. atyja.

gyűlék Május 14^{ikén} fog megnyitni, — egyébiránt a' regalisok még el nem érkeztek.) Még is — nem jól mondom, — vannak időről időre politicai ujságaink az adóról, az az ugyszólván az adónak megyénkénti bukásairól, — közelebből — mint gondolom, már rég megfogtad tudni Szabolcs vármegye producálta magát. — Itt Pestben négy nap mulva leszsz közgyűlés, itt azonban a buktatni ügye-kezőknek nincs sükerre kinézésük. — Ez előtt néhány nappal egy Néefe¹ nevezetű Ur volt nállam, — a' magyar színházi festő, — ki nekem azt beszélte, hogy te nékie félig meddig reménységet nyujtottál arra, miként a' Kolosvári Színház diszitményei festését talán ő reá fognök bizni. — Ez iránt megkért, írnék neked és kérnélek meg, adnád tudtomra, hogy miben van az ő dolga s számithat é a kolosvári diszitményekre vagy sem. Erről bizonyost szeretne tudni e hó végéig, hogy azután önmagáról a' szerint rendelkezék. — Kérlek, ird meg a diszitmények dolgát vagy nekem vagy anyámnak! Különben szegény Néefe meg hal nyugtalanságában. — Mikor jössz már hozzánk, — várva várunk s vár mindenki — s mindenki kérdez és én senkinek sem tudok felelni. — Gustit csókolom,² a német sógornak pedig egy alázatos atyafi complimentet csinállok. — Többeket nem irhatok, mert a posta már induló félben van. — Isten véled! — Maradok

szerető s tisztelő öcséd
Llatzi

Kivül: A son Excellence Monsieur le Comte Joseph de Teleki chambattan et conseiller intime de S. M. I. R. et A. Gouverneur de Transylvanie, Comte suprême du Comitat de Szabolcs etc. etc. à

(Zárópecsét.)

Clausembourg.

Pest, 1843. április 21.

Gr. Teleki László levele gr. Teleki Józsefhez.

Kedves Bátyám!

Hosszszabban írnék, mint a hogy tészem jelenleg, ha alapos hiedelmem volna, hogy levelem téged még Kolos-

¹ Neefe Herman német díszletfestő, aki 1837-ben a Nemzeti Színház díszleteit festette.

² Gr. Teleki Auguszt, László huga.

várt találand, — de ezt nem igen hiszem; mert mellékes utakon azon reményhez jutottunk, hogy April 23^{ikén} Kál-lón¹ leszesz és onnan aztán ide is ki- vagy bérándulsz, bennünket meglependő. — Man muss aber den Tag nicht vor den Abend loben — és azért kényszeritem mintegy magam a kétkedésre és azért írok most. — Köszönöm a levelet, melyet írtál. — Neefével szolttam már — és megkértem, ne küldne többé fohászokat Erdély felé, — mert minden Erdélyi diszitményeket illető reményei hihetőleg füsté válnak; — Car on il n'y a rien le Roi perd ses droits. — Ösmerőseimnek megmondtam, hogy mostanság idejöveteledre ne számoljanak; — majd jót kacagnak, ha hazudni találtam volna, s csak ugyan itt terménél e' napokban, — mi hihetőleg meg fog történni. — No — nem bánom! ezen ridicul félelme nem aggaszt.' — Itt a dolgok mindenütt roszszul folynak! — (értem a' politikai dolgokat), mindenütt — kevés kivétellel a *conservativ*, vagy is inkább *ultraconservativ* párt diadalmaskodik. — Deák már bizonyosan nem leszesz követ,² — ez roppant kár! — Nem volt helyes részéről követségét az adó elvállalásához kötni. — Adieu! nem akarok hosszabban írni, — mert szemem előtt tartom azon hihetőséget, hogy levelem az illető személyt Kolosvárt nem találandja. — O! jer hozzánk minél elébb! — várva várunk! — Hisz a diaeta is közelg már. — Téged ölelve maradok

szerető s tisztelő öcséd

László

Pesten, April 21^{ikén}, 843.

Pozsony, 1843. június 7.

Gr. Teleki László gr. Teleki Józsefhez.

Kedves Bátyám!

Sietve írok, mert a posta már induló félben és így időmből kifogytam. — Országgyűlésünk meneteléről már tudósítottak és így bizonyosan tudod már, mennyire szükség van reád. — Első ülésünk, melyben a Statusok által

¹ Nagykálló, az akkori Szabolcs megye székhelye volt.

² Célzás arra, hogy Deák nem volt hajlandó követséget vállalni a közben felmerült elvi ellentétek miatt.

készített első *adresse* javallata fog tárgyalatni, még e héten tartatandik meg. — Ez *felelet és köszönet* a kir. előadásokra nézve, egyszersmind pedig Resolutio, kiadásrai sürgetés azon sérelmek és kívánatokra nézve, melyek már a' mult országgyűlésről felterjesztettek. — Ezekre nézve — hiszem — nem lesz nagy vita; — de azután nem-sokára azon sérelmek és kívánatok fognak nállunk is tárgyalatni, melyekre nézve a két tábla közt még egyesülés nem történt s ezek közt a' vallási sérelmeknek és kívánatoknak még föl nem terjesztett pontjai. — Az Istenért, siess hozzánk minél előbb, különben könnyen el lehetünk veszve, mert a mágnási oppositio a vallás dolgát igen hanyagul veszi. — Édes Mamám már irt neked. — Tihanyi is, — ez vigasztal! Tovább már nem írhatok, különben levelem talán itt maradna.

Téged ölelve maradok

tisztelő 's szerető öcséd
László

Posony, Juny 7^{ikén} 1843.

Büdszentmihály, 1843. november 2.

Gr. Desewffy Emil gr. Teleki Józsefhez.

Nagy Méltóságu Gróf, Fő Kormányzó, 's M.

Akadémiai Elnök Ur, Kegyelmes Uram,

Kilencz hete, hogy köszvényben fekszem, melly fájdalmas nyavalya minden csontjaimat, de különösen lábaimat és jobb kezemet nyomorgatta. Tulajdonképpen még csak egy hete, mióta jobban lenni kezdek, hasonszenvi gyógy mód következéseül. Ezen nyomorult állapotomban lepett meg Excellentiád egyszerre érkezett két levele. Oct. 7-ik és 18-ikáról, mellynek elsejében levelező Taggá választásomat, másikában az Akadémia pénztárából számomra utalványozott költsönt hirül adni méltóztatik. Nem kétlem, sőt ismervén Excellentiád irántam minden üdöben mutatott kegyességét, bizonyos vagyok benne, hogy a' nekem egészen váratlanul jutott és általam még eddig meg sem érdemlett megtiszteltetést nem kevésbé köszönhetem Excellentiád pártfogásának, valamint az Igazgató Tanács ismételve éreztetett szivességét. Fogadja Excellentiád mind kettőért legigazabb és buzgóbb hálamat. Csak azt

sajnálom, hogy ezen hálának csak szavakban kell állani és nincs alkalmam azt tetteleg is megmutatnom!

Anyám és testvérem, kik mind gróf Degenfeldnét.¹ mind Excellentiádat szívesen üdvözik, velem együtt nagy örömmel értették a' Grófné szerencsés születését, szívükből óhajtván, hogy a' kis jövevény éljen, gyarapodjék, 's hozzátartozóinak sok és hosszas örömeire legyen. A' magam családja is megszorodott ismét, de újra leány-nyal, kik már most hárman vagynak. Miután azonban sok jó ismerősöm inkább fiukban bővölködnek, ezeknek pedig elébb utóbb feleségre lesz szükségök, e' felett diák monda szerint: omne trinum perfectum, még azért leányim sokasága engem nem igen aggaszt, és sokkal inkább tünődöm azon, hogy országgyűlésünk úgy látszik a' medium tenuere beatit egészen mellőzve, tulságok mezején kezd kalandozni! Lehetetlen nem látni, hogy az emberek bizonyos eszmék által mintegy fascinálva és egy varázskörbe szorulva vannak, mellyből szomorú tapasztalások nélkül még lehető e' a' szabadulás? igen nagy kérdés. Őszintén megvallva, reményeim egy eredményes országgyűléshez, a' vélemények jelen lázas állapotjában, mind inkább csökkennek és mi lesz a' megkezdett úton ezen szegény hazából, nem tudom világosan, annyit azonban hiszek, hogy minden inkább, mint virágzó alkotmányos ország.

De bé kell már végzenem leveletem, mert kezem még gyenge és meg találja sinleni a' hosszabb irást. Meg fog engedni Excellentiád, ha hosszabb valék, mint a' milyennek, tekintve a' Főkörmányzó tömérdek foglalatosságát lennem kell vala, de olly valódi éldelet vala nekem minden üdőben, Excellentiád társasága, hogy azt, miután fájdalom személyesen olly ritkán élvezhetem, legalább írásban akartam tenni minél hosszabbá.

Számtalanszor tapasztalt kegyeibe zárt, mélyly tisztelettel vagyok

Sz Mihály. Nov. 2. 843.

Excellentiád

alázatos szolgája
Gr. Desewffy Emil

¹ Gr. Degenfeld Ottóné, sz. gr. Teleki Augusztá.

Pest, 1844. február 11.

Helmeczy Mihály gr. Teleki Józsefhez.

Nagymélt. Főkörmányzó 's Elnök Gróf Ur!

Kegyelmes Uram!

Hála Teremtőnknek Excellentiád olly drága élete megtartásáért! de hála orvosainak is!

Minthogy nem sokára Excellentiádnak irtom után az erdélyi két lapbul Excellentiád egészségének valóban szerfölött aggasztó állapotra fordultát olvastam, mind azt, miről Excellentiádnak hivatalos felvilágosítást adnom kelle, Gróf Dessewffy Emilnek levélben megírtam, sőt azt egy pár héttel ide érkezett Marczell grófnak¹ szóval is előadtam, miszerint győződhessenek meg, hogy másképp cselekednem nem volt tisztviselői hatalmamban. Ezt azért, hogy a' dolog állása minélelőbb tudomásukra jusson, résszint igazolásomul.

Makay Csongrád városi jegyzővé levén, a' javitnokságrul lemondott. Ennek két pénztárbul történt eddig fizettetése, t. i. 60 p. forint a' fő- és 180 forint a' mellék-pénztárbul. Ezen díjnevelés a' mennyire visszaemlékezem, Kecskeméthy miatt történt azért, mivel ő igen szorgalmas irnok és javitnok volt, Makay pedig csak az utolsó. Most, ha Excellentiádat nem sértem meg csekély véleményem előterjesztésével én a' javitnokságot egyszersmind az irnokok kötelességévé tenném, mi által egészen megkiméltetnék a javitnoksági díj, vagy legalább az eredeti 180 pforintot elegendőnek vélném az Excellentiád által kineveztetendőnek adatni, mert egy pengő forint egy iv javításért becsületes díj olly ritka soru 's nyomtatásu iveknél, mint az Akadémia Nyomtatványaié, 180 ívet pedig az Akadémia egy esztendő alatt nem nyomtat. Így a főpénztár 60 forintot takarítna meg. Az Akadémia évenkénti költségeire mellőzhetetlenül legalább 18—19 ezer p. fr. kívánatuk. Már pedig leírván az Almásy Józsefnél, gr. Pongrácznál 'st. levő tőkéket, mellyek úgy is csőd alá jutottak 's így kamatjokra nem számíthatni, összesen 20—21 ezer pengő fr. kamatnál többre számot alig tarthatunk akkor is, ha minden kamat megfizettetik, miből ha levonatik a' hatod, nyilvános, hogy a' maradék a' szükséges költségekre

¹ Gr. Dessewffy Marcel (1813—1886).

nem elég. Most meg ittebei Kis Antal Vitalitiuma is elmarad már ennek halála miatt.

Azért ohajtanám én, hogy valamint már a' Nm. Kamaránál szabályul rendeltetett, hogy minden, bár vontató által a' Duna mentiben 's közelében utazó kamarai tiszt csak gőzhajóni utazás- s napbért liquidálhasson, úgy az Akademiánál is hasonló határozthatnék a' Duna közeléből és így gőzhajón utazható tagok utazási költségeik fejében. Így megkimélhetnénk egy pár száz forintot évenként. A' Nagygyűlésre meghívólevelek is legalább a' *rendes és levelező tagokra* nézve megküldhetnének, mint már úgy tetszik, a' 3madévi Nagygyűlésben meg is pendítettett, elegendő levén a' Nagygyűlés határnapjának hirdalpokba iktatása. — A' mellék pénztárnak az idén már 700 pengőt adtam, ennek is vége már, mivel a' szótári tiszta haszon $\frac{1}{3}$ da fejében m. Gróf Széchenyi Ö Nsga által 500 p. forintot kirendeltettek már részökre az illetők 's e' napokban Bártfay¹ megégyeztével ki is kelle azt fizetnem több rendű utalvánnyal együtt.

Fen előterjesztett ötleteimet Méltóztassék Excellenciád csupán takarékosági szándékomnak tulajdonítani 's tovább is Magas kegyeire méltatni mély tisztelettel azokba zárkozó

Pesten, febr. 11kén 1844

alázatos szolgáját
Helmezyt²

Pest. 1844. februárius 19.

Gr. Teleki László gr. Teleki Józsefhez.

Pesten Februar 19^{ikén} 844

Kedves Bátyám!

Bocsásd meg, hogy sokáig nem adtam életjelt. — Egyik szemem igen vörössé lett egyszerre, s mintegy egészen elborítva vérrel, hasonlithatatlanul inkább, mint egykor Münchenben, ámbár nem olly mélyen lappangó okok miatt, mint akkor és ezért kénytelen voltam a levélírást halogatni mind eddig. — Most már egyébbiránt legkevesebbet sem aggodhatsz fölöttem, mert szemem még ugyan

¹ Bártfay László (1797—1858) akadémiai tag, 1832 óta az Akadémia igazgatóságának pénztári ellenőre volt.

² Helmezy Mihály (1788—1862) akadémiai tag és az Akadémia pénztárnoka.

nem tisztult ki egészen, de annyi könnyebbülést még is érzek, hogy kigyógyultnak tekinthetem magamat, legalább bajom sullyosbulásától nem igen félhetek. — Nem használtam semmi egyéb gyógyszer a hideg viznél, s ezt, a mint a következés mutatja, igen jól tettem, mert bajom csak pár hétig tartott. Az itteni sejour igen kellemetlen kezd lenni, a gyáralapító részvénytársaság alakulása alkalomával s után történt pártoskodások következtében sok eddigi elvbarátok közt a jó egyetértés meg lévén zavarva, mint például Batthyányi Lajos¹ és köztem, — kiket az országgyűlés számtalan ármányi egymástól elválasztani elégtelenek voltak, azok az egyesületi téren, — hol különben semmi pártkérdésnek helye nem volna, — egymást megérteni többé nem tudják. Ennek egyik fő oka az, hogy Széchenyi, ki mint tapasztalásból igen jól tudod, szeret a zavarosban halászni, orránál fogva vezeti Batthány Lajost.² — Egyik *scissio* akkor történt, midőn a' gyáralapító társaság azt határozta, hogy az első öt év alatt csupán olly gyárakra fordítandja pénzét s gondját, melyekben honi nyers termékek dolgoztatnak föl. — Mi ezeknek mások fölötti elsőbbségét magunk is elősmertük, csak azt nem kívántuk, hogy a társaság ennyire megkösse magát, hogy a gyapotgyártás pártolását 5 évig részéről lehetetlenné tegye. — Gyapotkelmék, kivált nőknek, nélkülözhetetlen szükségéi közé tartoznak. — Valjon helyes é, megférhet é a védegyelet iránti rokonszenvel (mert hisz én másokon, nem-csak védegyelet néhány barátain bámulok), hogy azon nőknek, kik a védegyeletet aláírták, szükségéik honi kelmékből fedezéséről 5 évig mit sem gondoskodjunk? — Nem kellene é azt is tekintetbe venni, hogy gyapotkelmékre majdnem 30,000,000 forint megy ki évenként az országból? — ez iránt ítélj. — A második *scissio*, (mert azt, hogy Batthyány megválasztatásom ellen agitált, nem is említem) az Igazgató megválasztására nézve történt. Mi többekkel együtt Kossuthot kívántuk volna, mert köztünk legactivusabb s igen ért a dologhoz, mások más véleményen voltak, — jelesen Batthyány Lajos, ki csak azt állította, hogy a Kossuth megválasztatása pártszakadásokat idézne elé es ezért kívánta annak megválasztatását akadályozni, — mint

¹ Gróf Batthyány Lajos, a későbbi miniszterelnök.

² Gr. Széchenyi István naplófeljegyzéseiben gyakran szerepel Batthyány Lajos gr. személye és politikai szereplése. L. erre Széchenyi naplóinak VI. kötetét.

állította, de tulajdonképen csak azért, mert Kossuthot személyes okokból gyűlöli. — Én nem bántam volna, ha Kossuthot nem választják meg Igazgatónak, csak válaszsának bárkit mást; — de a választmány a választást jónak látta májusig elhalasztani, mi ellen én és Szentkirályi³ ellenvéleményt jelentettünk; mert meggyőződésünk szerint a választmánynak kötelességiben állott volna felelős tisztviselőt választani. — Ha ők bárkit is választanak, nem lesz scissio, mert a választott egyén fölött a közgyűlésnek nem lehetett volna vitatkoznia. — De ezen nem választás heves discussiókat idézett elő, melyben némelyek minket, mások a választmány többségét pártolták. — Nem lett ugyan e vitának eredménye, mert Széchenyi ajánlatára azzal fölhagytunk. De kevés napokkal azután Kossuth, ki a szövitá alatt többek által az ellenfél részéről személyesen meg volt támadva, resignált, kevésbé élesbb kife[je]zésekkel, mint véleményem szerint kellett volna. — Én azt állítottam, hogy Kossuth levelét, melyben resignált, nem kell a Martiusban tartando társasági közgyűlésen felolvasni, de Széchenyi és Dessewffy Emil felolvasandónak és ott tárgyalandónak tartják annak minden betűit, s ezt határozta a választmány is. — Nemde igazságom volt, midőn azt állítottam, hogy közgyűlés elibe nem valok azon motivumok, melyekből Kossuth resignált, hogy oda csak ez való: *Kossuth resignált, — mást kell választani?* Most tehát meg lehet, ismét hevesek lesznek a vitatkozások. Nem írhatok tovább, mert szemeim fáznak — s ezért nem is olvasom át leveleimet s így hibásan teszem postára. — Im küldök egy aláírási ívet s alapszabályokat, — kérlek irj alá s ha lehetne, irass alá néhány embert, s küld azután nekem az ívet vissza. — Juniustól kezdve évnegyedenként csak egy 8^{adát} kell lefizetni az aláírt sommának, úgy hogy az egész összeget csak két év alatt kellene lefizetni az 1000^{es} actiákat vett aláíróknak. — Most már be kell fejeznem leveletem. — Az ívért minél előbb könyörgök! plenipoten-tiát a szavazásra adhatsz, kinek tetszik, ha bennem nem bízol. Isten véled! — Gustit csókolom. — Legfőiebb April végén Erdélyben leszek, — alig várom, hogy láthassalak kedves bátyán!! — Ottót köszöntöm, mert nem merem csókolni. Isten veled!

szerető s tisztelő öcséd
László

³ Szentkirályi Móric (1807—1882).

Buda, 1844. március 15.

Döbrentei Gábor gr. Teleki Józsefhez.

Nagyméltóságu Gróf, Kormányzó,
Kegyelmes Uram,

Mikorra Excellentiád ezt olvasni fogja, már hírül lesz, hogy Magyar országunk legelső Hölgye, többé már nincs!!!¹

Mert az ezeredes gróf által legóvakodóbban, Mart. 12d. a halál reggelén Gr. Degenfeldnek tett megírás, már nyilvánítva lesz addig Excellentiád előtt, mivel az Erdélyi Hiradó egészségének mostanig tökéletes visszaállásáról tudósít már, ma, engemet is.

Folyvást tudakozódtam volt arról a néhai tisztelt Grófnénál, irtam gr. Vass Györgynének² hírért. Napot-szaka eszemben forgott Excellentiád.

S a jó hírekre, feltételem volt, Ádám gróffal³ is beszélve felőle, ki Kolosvárra szándékozott, hogy én meg e hónap 20^{dikán} indulok bé. De már elhalad e szomorító eset közbe jötté miatt, mert lehetségesnek hallom, Excellentiádnak is kijöttét, későbbben pedig nincs mire mennem csak 5—6 napra, mert Majus 1sőjén adószámolataimat kell kezdenem.

Fájdalom van előmölve rajtam, tisztelet és hála érzetei között.

Isten tartsa Excellentiádat. Nagy örömöm, hogy Erdély annyira becsüli.

Magamat ajánlvár, vagyok háladatos tisztelettel Excellentiád

alázatos szolgája:

Döbrentei Gábor

Buda, Martz 15d. 1844.

¹ Br. Mészáros Johanna, br. Mészáros János tábornok leánya, gr. Teleki László († 1821) második felesége, gr. Teleki József mostohaanyja.

² Gr. Vass György († 1833) özvegye, sz. gr. Gyulay Janka.

³ Gr. Teleki Ádám (1789—1851) tábornok, József bátyja.

Pest, 1844. március 17.

*Gr. Teleki László gr. Teleki Józsefhez.*Pesten Martzius 17^{ikén}

Kedves Bátyám! Irni szeretnék, de fejem kábult, az ingerültség azon fokán érzem magamat, hogy egy gondolatot is értelmesen öszvefűzni nem tudok, — még panaszkodni, még jajgatni sem tudok! Minden érzésem abban központosul, hogy nyomorult, hogy elhagyatott vagyok — mit irjak egyebet? Vigasztalni nem tudok — mert magam is alig czepelem bánatomat — itt nem lehet vigasztalásról szó!! — Hogy szeretetem, hogy tiszteletem mellyel irántad s ezután — ha lehetséges — még inkább mint eddig — viseltetem, határtalan, — hogy ezután te leendesz mindenem,¹ — azt ha nem írnam is, sejdítnéd s tudnád. Rég hogy nem irtam, — bocsánatot!! mit irhattam volna innen már hetektől fogva? csak lesulytót — s te beteg voltál! — ennél fogva nem tudtam, mit írhatok meg, mit nem — s nem akartam hamisat írni. Ádám úgy is a szükségest nevünkben sógoromnak megírta — Isten véled. Holnap vagy holnapután reményilem több erőt nyerhetek az írásra — s akkor tehát körülményesebben fogok írni. A Bánnali dolognak vége szakadt — ő engem kihivott volt egy országgyűlésen mondott beszédem következtében, de harmadnapra kihívását visszavette.² — A mi ezen felül mondatott, mind hazugság. — Jövő levelemben, ha jobb fejem leszsz — erről is körülményesen írok. — Szegény Gusztit csokolom. —

szerető s tisztelő öcséd
László

Anyám utolsó óráji csöndesek s fájdalomtalanok voltak. —

¹ Br. Mészáros Johannában gr. Teleki László édesanyját vesztette el.

² Erről bővebben ír az 1844. április 5-én gr. Teleki Józsefhez intézett levelében. (L. alább.)

Pest, 1844. március 18.

Nagyméltóságu Gróf, Erdély királyi Főkormányzója!

Magyar Tudós Társaság Elnök Ur!

A' Magyar Tudós Társaság, mai kis gyűlésében Gróf Teleky Lászlóné' emlékezetét üllötte. Visszahívtuk emlékezetünkbe e dicső magyar nő' ritka erényeit, s ember-szeretete' és nagylelkűsége' nagyszerű tetteit; áldás hang-zott fölötté jótételeért, mellyekkel a szenvedő emberiséget vigasztalta, 's a' hála' szava pártolásaért, mellyel ez intézet' ügyéhez járult; és hála azon szép, tán legszebb érdeméért, hogy a' hazának olly fiat, Academiánknak olly vezér tagot nevelt, millyent a' két hazával együtt mi Excellentiádban tisztelünk. 'S ezért érezzük mi kétszeresen a' csapást, mellyet annyi tagja érez e' hazának; érezzük, mert tudjuk melly drága volt az élet Excellentiádnak! miképen Excellentiád minden kötelékeivel a' tiszteletnek, a' szeretetnek, a' hálának érezte magát ez asszonyhoz csatolva, ki ápolója vala Excellentiád gyenge korának, vezetője ifjúságának, barátnéja férfi korának, 's így boldogítója egy életnek, mely mind eddig magának még nem élt.

Excellentiád' vesztesége roppant, pótolhatatlan; fájdalom orvosolhatatlan. De miután a' legélesebb fájdalom is enyhül a' részvét' melegétől: fogadja Excellentiád legbensőbb részvétünk' ez egyszerű kifejezését; 's leljen vigasztalást abban, hogy nincsen fia e' hazának, ki ismervén a' valóban nagy Elhunytat, szívbeli fájdalom nélkül tekintene sirjába.

Tegye Excellentiád családját, mellyhez többszeres kapcsok kötöznek bennünket, szinte bizonyossá e' részvevő érzésekről; 's tartson meg minket 's egész intézetünket nagy becsü kegyeiben. Költ Pesten, martius 18. 1844 tartott kis gyűlésünkben.

Excellentiádnak

alázatos szolgál

Balogh Pál
Jerney János
Vásárhelyi Pál
Szilasy János
Schedel Ferencz
Wargha István
Lukács Móricz
Széchy Ágoston Imre

Id. Schedius Lajos tiszt. tag
Fáy András tiszt. tag
Kubinyi Ágoston tiszt. tag
Döbrentei Gábor rendes tag
Kiss Károly rendes tag
Bajza József
Fogarasi János
Bertha Sándor

Tasner Antal	Bugát Pál
Kiss Ferencz	Luczenbacher János
Ferenczy István	Vállas Antal
Jakab István Waltcherr	Győry Sándor
László	Gebhardt Ferencz
Karácson Mihály	Sztrokay Antal
Dr. Török József	Kállay Ferencz
Bártfay László	Vörösmarty Mihály
Nagy Ignác	
Kováts Mihály.	

Pest, 1844. március 26.

Gr. Teleki László gr. Teleki Józsefhez.

Kedves Bátyám! — Nem igen tudom, irjak e még Kolosvárra, mert Samu és Ádám neked ollyszerű leveleket irtak, hogy azoknak vétele után igen könnyen meglehetne, miszerint soraim már nem találhnának Kolosvárt! Én ugyan nem igen kívántam volna, hogy még most utnak indulj, — mert recidivától féltem olly súlyos betegség után, millyenből te csak most gyógyultál ki, — kérlek ne is indulj még, ha csak az orvosok egy illy fáradtságos utnak minden lehető következményei felől teljesen nem biztosítanak. — Hisz egészséged teljes helyreállása a fő dolog, mely mellett minden egyéb tekintetnek el kell enyészni! — Te vagy tanácsadónk — támaszunk — istápunk — lelkünk — mindenünk! istenért ápd magadat — magadért 's értünk! — Tanácsolj inkább messziről, ha ide jönni reád nézve a legkisebb veszéllyel járhatna. — Mi egyébiránt itt még mindig igen nagy confusioban vagyunk, nem csak helyzetünknek nehézségei, hanem még különösen Samu individualitása miatt is.¹ — Ő még eddig nem fejtett ki válatátának megfelelő leki erőt — s igen félek tőle, ezután sem fejtend ki sokkal többet. — Én igen szívesen segítnék, de a mint látszik, nincs bennem bizalma. — Azok a szerencsétlen váltók egészen megtörték lelkít, — már töltött több éjelt jajgatások és zokogások közt, úgy hogy Ádámnak, ki mellette lakik,² vigasztalásai nélkül oda lett volna. — Mindig a felett aggodik, hogy a váltókat nem fogjuk pontosan fizethetni és annak következtében elveszik Gyömrőt. —

¹ Gr. Teleki Sámuel (1792—1857), gr. Teleki József öccse.

² Gr. Teleki Ádám, kiről már volt szó

Szegény anyám, — az elgyengült beteg-haldokló aszszony jól érzette helyzete súlyát és elbirta a nyommaszto terhet, — elbirta azt egyedül is panasz nélkül — s a férfi — Istenem! — az erőss férfi, kinek egy illy teherből olly kicsiny rész jutott, az — nem tudja el czepelni!! az kétségbe esik!!! ebből látszik, milly különböző a lélek az emberben. — Ugyan kérlek, írj neki egy vigasztaló levelet, ha nem jöhetnél! — adj tanácsot, nyugtasd meg. —

Sonntag megkínált bennünket Sina¹ részéről 500,000 forintokkal ezüstben, mellyek 5 percent kamat fizetése mellett 45 évek alatt amortisálva volnanak. — A hitelező, mint mondják csak *intabulatiót* kíván, nem *resignatiót*. — Jutányosabb föltételek mellett nem igen lehetne pénzt fölvenni. Ird meg kérlek, akarod é, hogy e pénzt fölvegyük? Még ez egyébbaránt minden adosság kifizetésére nem volna elég, mert mint mondják, az apai adosságok reá mennek 280,000 forintokra, talán 700,000 forintot is lehetne fölvenni. — Írj kérlek minél előbb. — Ha lehet jöjj! — Csókolom Gustit! — Isten véled, — nem irhatok tovább, mert Ádám és Samu nálunk vannak —

szerető s tisztelő öcséd
László

Pesten, Marczius 26^{ikán} 844.

Kivül: A Son Excellence Monsieur le Comte Joseph de Teleki Gouverneur de Transylvanie à

Clausenbourg
per Gr. Warden.
(Zárópecsét.)

Pozsony, 1844. március 31.

Gr. Teleki László gr. Teleki Józsefhez.

Kedves Bátyám!

Sietve irok, mert indul a posta. — Gyürkyt kerestem, de nem találtam honn, beszéltem azomban titoknakával, kire volt bízva a szállás keresés, — ő még mind eddig nem talált szállást — (min én valoban igen csodálkozom). — A vörös ökörnél² rendelte neked szobákat, — de nem

¹ Br. Sina Simon (1810—1876) bankár; az Akadémia ig. tanácsának tagja, aki nagy alapítvánnyal növelte az Akadémia tőkéjét.

² Ismert pozsonyi szálloda.

jobb volna é, ha nállunk szállnál meg? hisz az egész szállás üresen áll, 4 nagy szoba volna dispositiodra. — Fejérváry Miklost¹ minden esetre elődbe küldöm, hogy vezessen el a mi szálásunkra. — Magam nem jöhetek, mert mivel nem lesznek ülések, néhány napra le akarok menni Pestre. — Isten veled! —
 Posony Május 31^{ikén} 844.

szerető s tisztelő öcséd
 T. László

Zichy Ferenczet is kerestem,² de most nincs Posonyban *Kivül*: A Son Excellence Monsieur le Comte Joseph de Teleki, Conseiller Intime de I. M. I. R. et A., Gouverneur de la grande principauté de Transilvanie, Comte Suprême du Comitat de Szabolcs etc.

Vienne.

Ohne Verzug abzugeben im Gasthof zum Erzherzog Karl in der Kärntnerstrasse.

(Zárápecsét.)

Póstabélyegző: Wien, 1 Jun. franco.

Pest, 1844. április 5.

Gr. Teleki László gr. Teleki Józsefhez.

Kedves Bátyám!

Hiszem váratlan és majd hihetetlen leend előtted az, miről most akarlak tudósítani. Kevéssel ez előtt azt irtam volt neked, hogy a bánnali dolgom tökéletesen el van igazodva, az *Allgemeine Zeitung*ban is olvashatád kibékülésünkről jelentését Wenckheim Bélának³ és Szápáry Miklósnak,⁴ — mind e mellett is kevés napokkal ez előtt a Bánnal meg kelle verekednem. A párba egyébiránt a lehető legszerencsésebben ütött ki. — Négy lövés történt, — mindkét részről kettő. — A Bánnak első lövése a kabátomat szakasztotta ki, még pedig két helyen, mire én is

¹ 1843-ban Hont megye országgyűlési követe. (*Nagy Iván*, IV. 141.)

² Ifj. gr. Zichy Ferenc (1811—1900).

³ Br. Wenckheim Béla (1811—1879), később Békés vármegye főispánja, a gr. Andrássy-minisztériumban belügyminiszter, 1875-ben miniszterelnök stb.

⁴ Személyi adatait nem ismerjük.

keresztül löttem az ő kabátját, — a második lövés a karomat találta, hol egy igen csekély contusiót kaptam, de semmi sebet nem, úgy hogy még az nap sem voltam kénytelen szobában maradni s másnap már el lehetett utaznom ide Pestre — az én második lövésem, hihetőleg a *contusio miatt* nem talált. — Úgy váltunk el, mint jó barátok. — Mert miután a' tanuk kijelentették, miszerint a párbaj tökéletesen bé van fejezve, mi kezet adtunk egymásnak. — A bán Secundánsai voltak Schwarzenberg Fritz¹ és Josika Samuel.² — Hidd el, hogy ez uttal nem voltam *ferrailleur*, ez iránt lelkiismeretem tiszta. — A bán másodszor hívott ki. a kibékülésnek minden útját elzárva. — Kihívásának oka csak az volt, hogy Bécsben dolgunk fölött sok pletykák keletkeztek volt. — Azt mondták, hogy én halálos sebbel mellemben — Köpcsényben fekszem, mi iránt szerencséllette őt Károly főherczeg s a bécsi dámák, s ő neki pedig mint gyanitjuk — nem volt elég lelki ereje a dolgot tagadni — mind ezt a *(olvashatatlan szó)* hogy a Bán³ tagadná, de a dolog valósággal így áll. — Metternich herczegen kezdve minden ember iszkitelte őt Bécsben. — A duellum oly nagy publicitással történt, mint még soha egy duellum sem, — majd meg látod, a hirlapok is fognak rolla szólni. — Most már nem írhatok tovább, mert indul a posta. — Holnap az egész dolgot körülményesen elbeszéllem. — Isten véled — Gustit csokolom
Pesten, April 5^{ikén} 844.

Tisztelő s szerető öcséd
László

Pest, 1844. április 9.

Gr. Teleki László gr. Teleki Józsefhez.

Kedves Bátyám!

Ma is röviden fogok írni, mert már közelg a posta elindulásának orája s mind hívogatnak Samuhoz, hol a zsidók járogatnak bé és ki. — Dolgaink állapotáról már

¹ Schwarzenberg Frigyes hg.

² Br. Josika Sámuel v. b. t. t., 1844 végén erdélyi udvari kancellár.

³ Gr. Haller Ferenc. A párbajra l. Széchenyi naplóinak VI. k. 21, 29, 33, 36—38, 40, 42, 51. ll.

irt tegnap Ottó,¹ — szomoru kétes, de azért nem kétségbe eséses állapot, — legalább nekem nincs szándékomban kétségbe esni. — Mit szegény anyám elbirt, ügyekezní fogok azt magam is elczeplni. De nem többet erről, úgy is minden illyesről a lehető legkörülményesebben tudositva vagy 's az én tudositásom (minthogy nekem még nem volt alkalmam oly hoszszasan számolgatni s mélyen fontolgatni, mint sógoromnak s bátyáimnak) legfőlebb csak ronthatna, a' mennyiben a' kitisztázott dolgokat is tudatlanságom szülte homályba borithatná. — Csak még párbajomról egy két szót, — a mennyiben t. i. utósó levelem e tekintetben még mindent ki nem merített volna. — Ottó ugyan is azt mondta, hogy mindent tud csak azt nem, hogy miért hívott engem! ki duellumra a Bán; ebből azt gyanitom, hogy ezt tehát te sem tudod. — Megmondom. — Én a Turmezei dolog tárgyalatása alkalmával² azt álitottam volt s ügyekzem is okokkal bebizonyitni, miszerint a Turmezeiek a Horváth tartományi gyűlés tartatása alkalmával megcsalattattak, ennél a Bánra nézve se többet se kevesebbet nem mondtam, de ennyit minden esetre mondanom kellett, mert hisz épen az volt akkor a kérdés: hogy valjon megcsalattattak é a Turmezeiek vagy sem? Némelyek a *megcsalattatás* szó helyett kijátszatás szóval, mások *elámitatás* szóval éltek, mi mind a kettő ugyan azt jelenti, — de úgy látszik, a Bánnak csak egyedül reám volt *passiója* (ha szabad így kifejeznem magamat). — Ez iránt ő nekem levelet irt, melyben engem fölszóllitott, fejezném ki az ülésben, hogy őt semmi részben is érdekelni vagy sérteni nem volt szándékomban s hozzá tévé, hogy különben elégtételt kíván. — Már kérdezlek, mondhattam é azt, hogy a Bán a Turmezeiek megcsalattatása dolgában semmi részt sem vett a legnagyobb inconsequentia nélkül, kivált miután a Bán mind publice mind private a dolgot magára vette volt és kijelentette, hogy ő oka mindennek? — s egyáltalában tehettem é nyilatkozatot, midőn már ki voltam hiva? — Én tehát azt irtam neki, hogy levele úgy van szerkesztve, miszerint én semmi nyilatkozatot nem tehetek, az elégtételre nézve pedig azt feleltem, hogy mihelyt kívánandja, megadom. — Erre azután semmi felelet részéről nem érkezett. — Harmad napra az ülésben a Bán egy beszédet

¹ Gr. Degenfeld Ottó, gr. Teleki László sógora.

² A főrendek a türmezeiek ügyét 1844. januárus 30—febr. 5. közt tárgyalták. (Széchenyi Naplói. VI. 14. l.)

tartott, melyben ő mind azt, miket mondtam, rágalomnak nyilvánította, melyekre Guizot-nak azon szavai applicálhatók: „*toutes ces calomnies ne s'éliveront jamais au dessus de mon dédain.*” Erre a *dédain* szóra én azután azt feleltem, hogy nekem s elvbarátimnak szokásunk a *megvetést*, melyel bennünket illetnek, mindig teljes mértékben *viszsa adni*; s tehát tanácslom, vigyázzon magára azon egyén, kinek kedve volna e teremben megvetéseket osztogatni, mert könnyen eitemetlethetnék azon megvetés süllye alatt, melly neki a viszonzás jogánál fogva jutni fogna. — Mind ezekre a Nádor semmit nem felelt s az ülés bé lőn fejezve. — Illy jelenet után azt gondolám, már a párbaj ki nem kerülhető — s minthogy el akartam utazni a Bánhoz küldöttem Bélát¹ és Szápáry Miklost megkérdezni, hogy mit szándékozik már tenni, miután engem már kihivott. — Ő azt felelte, hogy már vett magának elégtételt az ülésben és vissza veszi kihívását. — Így lett ezen dolog ez előtt két honapokkal befejezve. — Én elutaztam, — semmiről sem hallottam semmit is, a míg szegény anyám halála után 4 nappal újra kérdőre vonattam a Bán által. — A jövő levelemben a palatinus belé elegyedéséről fogok egy pár szót írni. — Már késő. — Gustit csókolom! A jövő hó elején hozzád sietek Ottóval. — A jövő postán ismét irok.

Szerető s tisztelő öcséd
László

Pest. April 9^{ikén} 844.

Buda, 1844. június 7.

Döbrentei Gábor gr. Teleki Józsefhez.

Buda, június 7d. 1844.

Nagyméltóságu Gróf, Erdélyi királyi Főkormányzó,
Kegyelmes Uram,

Kis Bálint, Pesten lakó képviselő,² a szentesi reform. pap fia, hozzám jött kérni, hogy ötöt Excellenziaád kegyes pártfogásába ajánlám.

Ohajtana ő lenni a nemzeti muzeumnál képcsarnokör,

¹ A már említett br. Wenckheim Bélát.

² Kis Bálintot (1802—1868) 1847-ben a Nemzeti Múzeum képtárának őrévé nevezték ki.

midőn majd a Pyrker¹ ajándékozta festmények ott felállítatnak, és eleinte minden fizetés huzása nélkül igyekeznék bebizonyítani odaillőségét; csak czim kell neki és lakhely egy két szobában.

Esedezete hát az, hogy Excellentiád felőle, a Nádor főherczeg ő fenségénél egy két jó szót mondani méltóztatnék.

Az ember, nem lángész mint festér, ecsetét nem olvasztja fel forró képzelem, vonásaiban nem szelidkezik gyengédség, de compositiokhoz van esze, s ezen ész ítéllettel éles, a festési nagyművek méltalatához, a Művészeti iskolák külön külön jellemeit tudja, maga viselete szerény, lelkülete becsületes. S így örnek és látogatók előtt mutató magyarázónak helyén lenne.

Kubinyi Ágoston muzeumi Igazgató² meg is említette már ő cs. kir. főherczegségének, s ez, nem mondott ellene.

En Kegyelmes Uram, folyvást szeretek hozzám fo-lyamodón, a mennyire tölem telik, segítgetni, s gyönyörűségemet érzem, ha másnak sorsán valamit simithatok.

Ezen érzelmem bátorít Excellentiádhoz, kinek nagybecsű kegyességébe magamat ajálván vagyok háladatos tisztelettel

Excellentiád

alázatos szolgája

Döbrentei Gábor

E Kis Bálintot pártolta volt, miként mondá, a tisztelt emlékezetű néhai Méltóságos Grófné is.

Pozsony, 1844. július 31.

, Gr. Teleki László gr. Teleki Józsefhez.

Kedves Bátyám!

Már régtől fogva készülök neked levelet írni 's nem tudom, valóban magam sem tudom megfogni, — ezen levél írását miként halaszthattam el egész mostanig. — En igazán — mondhatom hogy sokat, — hogy minden nap gondolkoztam rollad szeretettel s hálával, — hogy mindennap eszembe jutott, miként levelet kell írnom s akarok is írni

¹ Pyrker János László (1772—1847) egri érsek, aki gazdag képtárát a M. Nemzeti Múzeumnak adományozta.

² Kubinyi Ágoston (1793—1873) a M. Nemzeti Múzeum igazgatója, akadémiai íg. és tiszteleti tag.

— s még is — ime már két hetinél több, hogy itt vagyok s még nem irtam! — Csakugyan szerencsétlen természet az enyim! — Legyél szánakozással irántam!! — Egyébb-aránt ígérem, — ügyekezni fogok javulni s reményilem, talán ügyekezetem sikerülend. — Azt irtad volt — kedves jó bátyám, — hogy a' pénzt, melyet árenda fejében fogok kapni, adjam 29. Septemberig kölcsön Samunak, mivel ezen határidőig csakugyan nem leend szükségem ezen pénzre. — Én ezt — gondolhatod — igen szívesen megtettem volna. de egy akadály volt a dologban, az ugyan is, hogy arendans uraimék ezuttal nekem semmi pénzt nem adtak, noha ezt az előre nekik resignált juhak miatt csak ugyan méltán meg lehetett volna tőlük kívánni. — Én azonban nem tettem nekik erről semmi említést, mert azt Kolczán szükségességnek nem találta. — A szerződés véleményem szerint jól van föltéve, csak kettőről nincs benne említés azon föltételek s záradékok körül, mellyek a haszonbérloi szerződésekben elő szoktak fordulni; egyik az: hogy a haszonbérlőnek ne legyen szabad építeni, másik az, hogy ki lehessen őt vetni, mihelyt nem fizet. — Az egyikre nézve azt mondta nekem Kolczán (vagy Kóczán), hogy mivel az épületek a' Resignatorium instrumentum szerint adatnak ált haszonbérlo uraméknak, és a szerződésben ki van fejezve, hogy azok ugyan azon karban fognak visszaadadni, melyben átvétettek, építésre pedig nincs adva szabadság, — egy ily, az építést egyenesen tiltó záradék föllesleges lett volna. — Hisz én ebben megnyugszom, ha azt gondolod, hogy ezen záradék kihagyásából majd hat év mulva semmi baj s különösen liquidatio nem következhetik. — A másik ellenvetésemre azt felelték, hogy a' haszonbérlokról szollo törvény világos s az akkor is teljesezésbe vehető, ha a szerződésben nincs különösen felidézve. — Ugyan kérlek. ird meg errőli nézetedet! — A szerződés egyébbaránt minden tekintetben világos és kielégítő, — erdeim biztosítva vannak, — a két haszonbérlo egymásért *in solidum és expromissionáliter* jót áll, belé van téve hogy nekem, azon esetre, ha a szerződés föltételeit nem tartnák meg, kárpótlásul minden javaikat lekötik, mellyekből magamnak — a törvény legszigorubb étrelmében — akár legrövidebb szóbeli pör utján, — akár via facti — elégtételt szerezhessek. — Itt Posonyban semmi uj nem történik. — Miolta vissza jöttem, nem is voltak érdekes üléseink. — A városi rendszert holnap vesszük elé. — A Rendekek legutolsó

üzenetükben semmit sem engedtek s azt mondták, hogy utasítványaik szerint nem is engedhetnek, — a mi táblánk többsége sem akar engedni, — ugyan kérlek, a dolgok illy helyzetében történhetik e valami? Kivált ha az ország gyűlésnek, mint rebesgetik, még ez évben vége leszsz. — Szegény Ország! A finaciális választmány még nem készült el! — Széchenyi fölszollítását bizonyosan olvastad már! — Isten véled! — Kevés napok mulva hosszszabban irok. — Gustit, Ottót csókolom! A plenipotentiát ma teszem postára. — Adieu. — Sietek, hogy a mai ülésből el ne késsem —

Posony, Julius 31^{ikén} 844.

Szerető s tisztelő öcséd
Laczi

Pozsony, 1844. szeptember 10.

Gr. Teleki László gr. Teleki Józsefhez.

Kedves Bátyám!

September 10^{ikén} 844.

Bocsáss meg, hogy ismét illy sokáig nem irtam, — kivált az utósó időkben igen el voltunk foglalva, — mert épen ezen utósó időkben lett elhatározva az, hogy az országgyűlés eredmény nélkül fog eloszlan, — minthogy mind eddig még nem tudtuk, hogy a főrendi táblának megátalkodottsága, mely a nemzet legszentebb törekvéseinek, mely magának a kormánynak eléhaladási őszinte vágyainak gátot vet, meddig fog menni. — Már most ez-iránt tisztába jöttünk, — tudjuk, hogy illy viszonyok közt, — illy főrendi táblával minden eléhaladás, minden czélszerű intézkedés tétele merő lehetetlen; tudjuk, hogy ha sikert még is kívánunk, más térre kell állnunk mindenben, mint mellyen eddig állottunk, t. i. önmagunknak kell magunkon segíteni egyletek, associatiok útján; — nem fogjuk tehát ezután, úgy mint eddig tettük, munkásságunkat csupán az országgyűlések idejére szorítani, sőt inkább a' diaeták közti időben kettőztetett erővel fogunk az érdekek egyesítésére 's a nemzet szellemi 's anyagi jollétének előmozdítására működni s agítani. — Így a többek közt a nemzeti ipar és kereskedés előmozdítására *védegyletet*² akarunk

¹ Magyarország kiváltságos lakosaihoz c. röpirata. (Széchenyi Naplói. VI. 85.)

² A Védegyletre l. *Ferenczi Zoltán*, Deák élete. I. (Budapest, 1904.) 420. s köv. II.

alakítani, ideiglenes elnökévé választottuk gf Batthanyi Kázmért, az alapszabályok kidolgozásával foglalatostkodunk most egy subdeputatióban, melynek elnöke én vagyok. — Aláírásokat fogunk nyitni arra nézve, hogy azon czikkeket, melyek hazánkban is természetnek vagy készítettnek, a' külföldtől ezután nem vesszük. — Ez-előtt kevéssel igen érdekes ülésünk volt a városi rendszer tárgyában, melyben a többséget nehányad magammal úgy megtámadtam, a mint még soha megtámadva nem volt: kimondtam azt is hogy ezen táblát vagy reformatni kell, vagy pedig eltörölni, — mert úgy, mint eddig nem mehetnek tovább a dolgok. — De már kitelt időm, *Deputatioba* kell mennem hónap vagv hónap után folytatom leveletem. — Isten véled, Gusztit, Ottót csókolom —

tisztelő s szerető öcséd

László

Kivül: A son Excellence Monsieur le Comte Joseph de Teleki Gouverneur de Transylvanie
par gr. Wardeni. à Clausenbourg
(Zárhopecsét.) (Kolozsvár)

Pest, 1844. szeptember 27.

Schedel Ferenc gr. Teleki Józsefhez.

Nagyméltósága Gróf Elnök!

Kegyelmes Uram!

Végre jelenthetem Excellentiádnak, hogy az egész Teleki-könyvtár át van már véve. Az első rész, a magyar könyvtár, 3764 darab volt, a második pedig 17,048, s így az egész együtt 20,812: ide számítva természetesen a Kresznerics-könyvtárt, s az Excellentiád által, valamint a m. család költségein időről időre szerzett munkákat és folyóiratokat. Becses és válogatott gyűjtemény, mely az academia egyéb sajátja által kiegészítve, számra a 40 ezret bizonyosan eléri. Sulyosította munkánkat az, hogy a Mgtok könyvtárának hagyott 4 szoba azt be nem fogta, s így az academiai részben roppant áttételeket s válogatásokat kelle tennem a felállításban, mi által nem csak idő s munka veszett (de ez nem lehetett másképp), hanem kénytelen is voltam Helmeczyvel értekezve s egyetértve egy lépést tenni, melyet elhalasztani nem lehetett, s mely

most Excellentiád helybenhagyását várja: t. i. a Gyurcsányi Urnak kiadott hónapos szobát fel kellett mondani, s abba mennek most az orvosi, természettudományi, törvény s politikai osztályok, valamint a folyóiratok nagyrésze. Doublette aránylag nem sok támadt, kivéven a magyar osztályban, de ez kárunkra nincsen.

A kisgyűlés aug. 5. azt rendelte, hogy úgy iparkodjam, mi szerint a legközelebbi nagy gyűlés alatt a könyvtár ünnepélyesen beavattathassék;¹ a gondolat az, hogy az egész társaság: t. i. igazgatóság s minden rendbeli tagok jelenlétében két előadás leljen helyt a könyvtári termekben: az első az academia könyvtára történetét foglalja magában, a második pedig az annak legnevezetesebb részét ajándékozott grófi családnak, nevezetesen a könyvtár gyűjtőjének gr. T. Lászlónak, a magyar irodalom körüli érdemeit adja elő; az elsőnek megírásával én, a másodikéval Bajza barátom² bizattunk meg, ki minden az Exc. familiájától való munkákat átvett már e célra; berekeszti az ünnepélyt néhány szó Excellentiád mellszobrához, melly addig szinte rendeltetése helyére tétetik. Czuczornak van szándéka az ünnepet költeménnyel diszesíteni. Aggódva hallottam, hogy Excellentiádhhoz nem lenne ezidén szerencsénk: bár ál lenne a hir; mert a szabályreform ügye is feljőve nagy gyűlésre s tán igazgatóság elébe is, szörnyű baj volna illy organikus tárgyat Excellentiád nélkül felvételni látni. Nagyon óhajtottam volna, bár lehettem volna szerencsés e hó elején Kolosvárt tisztelhetnem Excellentiádat, több fontos tárgyak feletti értekezés végett, de a könyvtár dolga az egész fériák alatt minden időmet absorbeálta. Időközben megérkezett a Másod Elnök Urhoz a polit. fund. Director jelentése a Sándor lukai könyvtára iránt is; S. Miklós³ bevallotta, mik tartoznak ránk, teszem az 1,105 darabot: ezek átvételével is megbizott Öméltósága, s azt a jövő hétre fogom eszközölni. Így már csak a Museumban letett Sándoriának fognak hiányozni, s egész könyvtárunk együtt lesz. Catalogusunk is kész, s e végre éltem Exc. felszabadításával, s egy hónapra segéd írnokot fogadtam.

¹ A könyvtár megnyitása 1844. december 23-án történt. L. azonfelül Széchenyi Naplói. VI. 147. l.

² Bajza József felolvasása: A Telekiek tudományos hatása. Megjelent a M. T. Társaság Évkönyvei. VII. k. 92—129.

³ Szlavnicai Sándor István, a nyitramegyei Luka nevű helység-

Egy tárgyat kívánok itt kéresképen előadni. Mikor Excellentiád hasonlíthatatlan második édes anyja meghalozott,⁴ úgy hittem, nem teszek helytelenül, ha egy kis beszéddel üllöm emlékét az akademiában, s mart. 18. egy illyet tartottam. Az szívből fakadt, s olyyak előtt volt mondva a fájdalom első időszakában, melyben a leggyengébb dolgozatnak hatni kellett: s így hatott ez is; de olly határozatot vont maga után, melyet nem vártam, de nem is ohajtottam. T. i. kötelességemmé tétetett, hogy azt vagy így, vagy bővitve, az évkönyvi és közülesi küldött-ségnek adjam majd át. Hiában mondtam, hogy az egyébnek nem illik be, mint a mi volt: első percbeli nyilatkozása a fájdalomnak: a gyűlés nem tágitott. B. Mészáros Johanna jobb gyászszónokot érdemelt. Elolvastam újra a beszédet, nem tudok jobbat csinálni; tán tudnék, ha a tárgy által kevésbbé volnék elfogódva. Ide rekesztem most, s kérem Excellentiádat, legyen szigorú bíró: elmondhatom-e azt ott, hol ő a *legszebb* emlékeztetőt érdemelné; s nincs-e benne semmi, a mi változtatást kívánna?

Jerney,⁵ miután a Fekete Tenger éjszaki tartományait a Donig és Azóvi Tengerig megjárta, visszatért Moldvába. ennek vizsgálatával töltendi a telet, s tavasz kinyíltával Georgiába megy. Gazdag aratást tett. Helyrajzi vizsgálatokból végkép constatirozza Atelkuzut és Lebediast (amazt Moldva és Beszarábiában, ezt a Fekete Tenger éjszaki részén); s számtalan műemlékeit találta őseinknek a kunhalmokon s azokról elvive. Minthogy az Exc. megbízóját, vagy inkább ajánló levelét meg nem kapta, újra kéri expedíáltatni; azért bátor vagyok azt újra Excellentiád aláírása alá terjeszteni.

További Kegyeibe ajánlva Excellentiádnak, mély tisztelettel vagyok

alázatos szolgája
Schedel Ferencz

Pesten, sept. 27. 1844.

birtokos, író, könyvtárát és gyűjteményét az Akadémiának adományozta. Sándor Miklós volt a család részéről megbízva az adomány tárgyainak átadásával.

⁴ A már említett br. Mészáros Johanna. Schedel (Toldy) emlékbeszéde megjelent az Évkönyvek VII. 130—133. Elmondta 1844. december 26-án.

⁵ Jerney János, 1837 óta akadémiai r. tag; útleírásai ma is forrásértékűek.

Pozsony, 1844. október 20.

Gr. Teleki László gr. Teleki Józsefhez.

Kedves Bátyám!

Bocsánatot, hogy ismét olly sokáig nem irtam. — Hidd el, hogy a legigazabb vonszódással, szeretettel s tisztelettel vagyok irántad, — de annyi volt mostanáig a gondom, hogy fejem is égett belé, — azonfelül csak néhány naptól fogva vagyok egészen egészséges, — tehát megbocsátsz! — Majd meglátod, az Országgyűlése után milly szorgalmas leszek. — Tudod már, hogy iparvédegyletet alakítottunk, mellynek Batthány Kázmér az elnöke, én az al-elnöke és Kossuth az igazgatója.¹ — Választmány tagjai közé pedig az ország majd nem minden notabilitásait megválasztottuk. — Majd elküldöm neked az alapszabályokat, hogy ítélhess rolla, magad is úgy fogod latni, hogy az egyesület célja a lehető legnemesbb. — Itt küldöm egy *Török* nevű ifju székelynék, ki nállam az Országgyűlés egésze ideje alatt irnok volt s ki egyszersmind Casinonknak is irnoka volt, hozzád intézett folyamodását. — Egy species factit is tétettem föl általa, de inkább ide csatlom, mintsem hogy leírnám. — Kérlek — ha lehet, segí* ajánld a *politechnicumba*. — Nehány nap mulva ismét irok. — Gustit, Ottot köszöntöm s csókolom. — Ne neheztelj reám, hogy illy röviden irok, de indulófélben vagyok Bécs felé. — Isten veled! —

Pozsony, October 20^{ikán} 844.

szerető s tisztelő öcséd
Laczi

November 10^{ikén} bizonyosan vége leszsz a Diaetának.

Ez a *Török* igen jó, — derék ügyes ifju ember.

Kivül: A Son Excellence Monsieur le Comte Joseph de Teleki, Comte Suprême du Comitât de Szabolcs et Gouverneur de Transilvanie à

Clausembourg.
(Kolozsvár.)

per Pesst.

(Zárápecsét.)

¹ *Ferenczi Zoltán*, i. m. I. 420—21. II.

Pozsony, 1844. november 7.

Gr. Teleki László gr. Teleki Józsefhez.

Kedves Bátyám!

November 7^{ik}én 1844.

Most vettem kétrendbéli feleleteidet leveleimre. — Egész nap üléseink vannak, alig van időn estve a nunciumot s törvényjavaslatokat elolvasni, melyek naponként tárgyalandók, — azért röviden kell írnom. — A védegyelet feletti ítéletednek igen örültem. Felfogásod rolla helyes, — valóban nincs egyéb célja, mint az ipart nevelni 's a gyároknak, — kereskedőknek, — mesterembereknek bevételt szerezni. Az igazgató választmányának, melynek Előnöke Batthyány Kazmér, Alelnöke én vagyok és igazgatója Kossuth, kötelességei közé tartozik, a mennyiben tölle kitelhető, a positivitas térére is átmenni és az ipart gyárak állításával s minden némü iparüzők fölsegállításával emelni. — Az alapszabályokat a legelső biztos alkalommal neked megküldöm, azokkal célaink helyességéről tökéletesen meggyőződhetsz. Diaetánk néhány nap mulva bé leszsz fejezve, legfőbb resultatumai *a.* a birtok képességnek az ország minden lakossairai kiterjesztése, — valamint *b.* a hivatal képességnek is. *c.* az *átmenetre* nézve tökéletes jó törvény. *d.* a magyar nyelvnek tökéletes diplomatai lábra állítása — *e.* a közös teher viselés elvének kimondása mind két tábla által. — Hogy a fölállitandó közpénztárból leszsz e valami, még nem tudom, — alig ha kapunk e részben resolutiot a kormánytól, mely a kezelésre nézve a felelősség elvének tökéletes kimondását, és az ország részéről a kezelőkre nézve fönn tartott *diffidentiae* votumot alig ha sanctionalni fogja. — A *diffidentiae votumra* nézve nálunk igen különbözők voltak a vélemények. — Széchenyi azt indítványozta, hogy a diffidentiat csupán a két tábla megegyezésével lehessen kimondani, én azt indítványoztam, hogy mindenik tábla külön is szavazhasson diffidentiat a köz pénztárnak a kormány által ki nevezendő kezelője ellen — s ebben csak három votummal szavaztattam le. A Rendek sok machinatiok következtében a Széchenyi indítványt fogadták el, azzal a hozza tétellel, hogy a diffidentiaira nézve az iniciativa a Rendeké legyen. — mit a főrendek alig ha elfogadandnak. — A sommára nézve is van különbség a két tábla közt, — a Rendek ugyan is 2,500.000 forintot ajánlanak évenként, a főrendek

csak 1,000,000. — Ugy hogy a törvényjavallatnak fölterjesztése is nagy kérdés.

Köszönöm, hogy Török iránt a Kanczellárnak irtál. — Még egyet majd nem elfeledék. — Keglevich Károlyné,¹ kinél laktál, megkérdeztetett az iránt, hogy ki fogja a szál-lásbért azon néhány hetekért fizetni, melyeket mult őszszel Posonyban töltöttél? Kérlek irj nekem ez iránt, — ird, hogy mi tevő legyek, — irj mindenesetre Pestre. — Most mire leveled érkezik, akkorra már bizonyosan Pesten lesznek. — Isten véled. — Tovább nem irhatok, mert már késő és le kell feküdnöm. — Ottót, Gustit csokolom. — Még igen igensok irni valam van, de marad máskorra. — Százszor meg százszor csokolván maradok

szeretve tisztelő öcséd

László

Leszsz még hihetőleg két vasutunk is, — mint az ujságok-bul is bizonyosan tudni fogod.

Buda. 1844. november 9.

Döbrentei Gábor gr. Teleki Józsefhez.

Buda, novemb. 9^d 1844.

Nagyméltóságu Gróf, Kormányzó, Főispán, magyar
akadémiai Elnök, Kegyelmes Uram,

A mint Excellenziaád becses levelét Octob. 14dikéről 19dikén tiszteltem este, mindjárt beszélék Fejér György-gyel,² s ő meg kijegyzé, hogy codex diplomaticusa IX. kötetének 5, és X. kötetének 2,7^d. darabját felkeresse és Pesten a házhoz adja. Utána is hajtok mind addig, míg Excellenziaád kívánsága teljesítve leend, noha azzal menti magát, hogy ő bizony át adatá már a kulcsárnak s csudál-kozik, miért nem ment a 3 darab kézhez.

Azóta meg válaszom azért marada maig, mert a ház-nál is meg akartam tudni, ha nem hányódott-e el ottan. De Louise grófné *szobárnéja* semmit se tud felőle, a kar-pitoskodó öreg házmester sem, Kóczán is nemmel felelt,

¹ Gr. Keglevich Károly cs. kir. kamarás felesége Odescalchi Cecília hgnő. († 1847. dec. 24.)

² Fejér György (1756—1851) történetíró, a Codex diplomaticus kiadója; ennek az oklevéltárnak köteteiről van szó.

Samuel grófot pedig hijában kerestem lestem, egyszer se találám, holtt Kóczán azt mondta volt, hogy ezen sokadalmas előhétén folyvást Pesten fog a gróf lenni.

Már most hát csak annyit is írok legalább, a mennyit a bizományrol lehet, mert különben azt a gyanut is ébreszthetném, miként én, budapesti magyarsággal mondva, nem csak Maulmacher, hanem fauler, vergesslicher Aufschieber is volnék. Pedig bizony Excellentiád minden nap eszembe jut, s mostan többszer is, mióta November 2dikán kezdve, naponként a budai palota mellett jövők-menek adószámolataimra és ...ról járván. S tegnap még azt is mondtam magamban: „lám, az első emelet most is üresen áll és a második emelet néhai tüntérének csak úgy billenttem meg kalapomat, miként annak szoktam, kit épen nem szeretek. De hogy Excellentiád lássa is, mennyire képzeletemben lakozását, ezen idezárt jegyzékemmel bizonyítom. 7 oklevél áll azon, melynek Excellentiád talán hasznát vehetné, ha még nincsen meg, s Máramarosban Técsőn lemásoltatni kívánná.

A m. tudós társasághoz érkezett ugymint Szigeti József¹ levelező tagtól igen terjedelmes tudósítás a Máramarosban lévő régi magyar iratokról, s a técsői levéltár catalogusa is, mely velem hivatalosan közöltetett a végett, hogy mik lehetnének ott számunkra lemásolandók. Látván abban Hunyadi időkorbelleket is, Excellentiád számára ezeket irtam ki.

És így hát bizony fájt Excellentiádhoz nem mehetnem, közbe jött két akadály miatt. Első volt, mert gróf Gyulai Lajos² julius eleje helyett utolsó napjaiban érkezett; második, mert unoka öcsémet, kit september elejéig Barabáshoz³ járattam rajziskolába, nem tehettem oly biztos házba, milyenbe elébb már bizonyosnak hittem; a virgonc, képzelmes fiut pedig magára nem hagyhattam szálláson cseléddel. Sajgott nekem lelkem, s gondolám, hogy majd kapok. Azonban örömmel olvasám, miként volt Excellentiádnak sok öröme, méltó megtiszteltetése, s

¹ Szigeti József levelező tagja ebben az időben az Akadémiának nem volt. A levelező tag kifejezést úgy kell értelmezni, hogy Szigeti a levéltári kutatásokról időnként írásbeli tudósításokat küldött az Akadémiának.

² Gr. Gyulai Lajos (1800—1869); terjedelmes naplóiból gr. Kuun Géza adott ki egy kötetre valót (1875).

³ Barabás Miklós festőművész.

gondolám, majd én meg akkor megyek, mikor inkább egyedül van. Én meg hát a régi magyar hivatalos nyelven mondom, quod differtur non auffertur, vagy a már most királytól le, életre kapott igazi magyaron: a mi halad, nem marad.

Isten tartsa Excellentiádat addig is, azutánra is egészségben, vidámon, s hogy én igaz tisztelője, hálával emlegetője is jutok eszébe éreztesse megint becses leveleiben.

A Brassóban kijött s egy Angol kiadta munkáról és írkáról én semmit sem tudok.

Magam ajánlása után, mély tisztelettel öröklök Excellentiádnak

alázatos szolgálja
Döbrentei Gábor

Buda, 1844. november 26.

Döbrentei Gábor gr. Teleki Józsefhez.

Buda, novemb. 26¹.

Nagyméltóságú Gróf, Főkormányzó, Kegyelmes Uram,

Amint szerencsém lön Excellentiádnak Novemb. 15-én költ becses megbízását olvasnom, másnap azonnal mentem Pestre Lueffhez, megnézni a mükiállítási nyermények sorjegyzékét s vágytam örömmel felkiálthatnom. De csak közeljárás mutatkozott. Kijött 3406, 2695, 2609, 3092, Excellentiád számai 3407, 2694, 2607, 3089, a többi tizenegy pedig még távolabb jár. Későbbben azért írom meg, ámbár a Méltóságos Grófnénál Pesten mindjárt elbeszélém a nemnyerést, mivel Lueff csak gyertya világnál olvasá fel előttem a számok összevetését, s magam akartam sorsjegyzékhez jutni, azt pedig utánjárásomra is csak tegnap kaphattam. Kiírván most ennek karajára veres írónnal Excellentiád számaint s küldöm, kiséletelvén azokat a nagy félivből, mert az egész együtt csak ok nélkül nevelné a postaköltséget.

Igen örvendve olvastam Excellentiád levelében Kolosvárra szerencsés megérkezését, miből azt is láthatám, hogy a Jász földön tett rendelésem jó sikerü volt. Ohajtom

¹ Gr. Teleki Lászlónál.

hogy 1844-ben utamat Kolosvárra én is kívánságom szerint tehessem.

Kedvemre töltém megint egy estémet a Méltóságos Grófnénál tegnap a „Kegyencz” költérének¹ is társaságában, ki holnap indul vissza jeles pályájára Posenba. Természet szerint az Országgyűlésen most fenn forgó nyelvügyről folyt beszédünk, s jelentem, hogy gróf Festetics Vinczénét² magyar hölggyé tettük, s én megemlitem a Grófnénak, hogy e győzelmemet Excellentiádnak megírom.

Semmi különöset nem tudok Budapesten, amit Excellentiád a hirlapokból nem olvashatna.

Magamat nagybecsü kegyességeibe ajálván, háladatos tisztelettel öröklök

Excellentiádnak

alázatos szolgája

Döbrentei Gábor

Pest, 1844. december 8.

Gr. Teleki László gr. Teleki Józsefhez.

Pesten, December 8^{ik}án 844.

Kedves Bátyám!

Legelsőben is bocsánatot kell kérnem azért, hogy a rendszeres biztosságokra nem mehetek le Kolosvárra. — Hidd el, hogy igen szeretnék néhány hetet Kolosvárt töltetni, nem annyira a rendszeres biztosságok végett, mint miattad és Gusti miatt, — de fájdalom — hivatalos foglatosságaim közt lehetlen, mert hisz tudod, hogy a Védegylet alelnöke vagyok és tehát nem csak időről időre üléseket kell tartanom, hanem még igen sok más terhes kötelességeim vannak, melyek közé tartozik a többiek közt az ostoba terveket készítő emberek kihalgatása is. Zichy Fery most Orosz országban van,³ tehát a szálás iránt nem kérdeztethettem meg, de reá biztam ezen egész dolgot Dessewffy Emilre (hogy t. i. a főlovászmesteri hivatalban kérdezősködjön a szálás iránt) s ő megígérte, hogy a reabizottakba illő buzgósággal jár el. — Bizonyosan hallottad már, hogy nekem Zichy Feryvel igen kellemetlen jelenetem volt; ő, a mint előttem maga megvallotta volt, a véd-

¹ Gr. Teleki Lászlónál.

² Gr. Festetics Vince (1788—1851) felesége br. Wenckheim Franciska volt.

³ Gr. Zichy Ferencre l. gr. Teleki Lászlónak 1844. május 31-i levelét.

egyesületet Auszriától elválásra s dinastia elleni törekvéssel vádolta volt s én ezért őt szemtől szembe egy semmirevaló, — alacsony, — megvetendő gazembernek mondtam, mind e mellett is engem ő nem hívott ki párviadalra, hanem csak Batthány Kázmért, ki hasonlólag nyilatkozott, de csak utánam. — A mi pártunknak még nincs Hirlapja, mit igen nagy méltatlanságnak tartok; készül ugyan már egy havi irás, melybe Kossuth dolgozni fog és én is ha t. i. szándékomat végrehajtom, — de havi irás hirlap hiányát soha ki nem pótolhatja — s ezért nem akartam fölválalni a haviírás szerkesztését, bármennyire is készítették s unszoltak reá. — Hiába, nem szeretek olyan harczot, melyben 8^{at} ütnek rám, a míg én csak egyet üthetek. — Ezt, gondolom, te is helyesled. — Az országgyűlés végével úgy e nem vagy meglegedve? — Váratlan volt mindnyájunk előtt egy ilyen befejezés — s leginkább váratlan, hogy a közös teherviselésből nem leve semmi s hogy legalább föl nem ment az ez iránti fölterjesztés s az egész dolog a summán akadt meg. — Hidd el, das war im Voraus abgekartet! mert a kormány mindet elkövetett, hogy alattomos armányok által a' fölküldést megakadályoztassa. — Legocsmányabbul viselték magukat egy részről Beöthy Ödön,¹ más részről a Judex Curiae, én a legnagyobb megvetéssel vagyok iránta. — Már nem irhatok tovább, mert látogatóim vannak, — mond — kérlek — a Gubernator ő Excellenciájának, hogy beteg vagyok és ments ki nálla el nem jö-vetelemért. — Nem sokára ismét (és olvashatóbban) írni fogok, addig is téged s Gustit im Geiste ölelve s csokolva maradok

szerető s tisztelő öcséd
Teleki László

Pest, 1844. december 21.

Gr. Teleki László gr. Teleki Józsefhez.

Kedves Bátyám!

Már a posta elindulásának ideje közelgván, csak arról kívánlak egypár szóval tudósítani, hogy a reám bizott Commissioban eljártam a' pósonyi szállásra nézve, s hogy

¹ Beöthy Ödön (1796—1854), e korszak politikai életének egyik vezető egyénisége.

annak ára 125 forint pengő pénzben. — Az egész évi szálásbér lett volna ugyan is 500 forint pengőben 's ezen sommának — nem tudom mi jogon — egy negyedét követelik. — Ird meg nekem kérlek, mikor és kiáltal fizetted ezen sommát, mert magamra váltaltam, hogy ez iránt Keglevich Cecile-t tudósítandom. —

Mi most gyáralapító egyesületet alakítottunk, melyre már százezer forintnál több gyült össze csak 24 óra alatt. — A társaság célja az ipart előmozdítani, gyárok alapítására vállalkozóknak pénzt adni kölcsön, de egy egy vállalkozónak soha sem többet 5000 forintnál, vagy pedig e' féle vállalatoknál részvényeket venni, de mindig csak úgy, hogy a vállalkozók legalább félannyit fektessen belé illy vállalatba, mint megnyit beléfektetend a gyáralapító társaság. — Holnap lesz közgyűlésünk. — Mindennemű színezetű emberek veendnek ebben részt. — Az actiák 100 forintosok, de feloszthatók 10 forintos partialis actiakra. — Egy egész actia szükséges arra, hogy egy tagnak szavazata legyen, 10 részvény, az az ezer forint kívántatik meg arra, hogy a tag választható legyen. — A többit majd máskor. — Gustit csokolom. — Isten véled. — Meglehet, kevés idő múlva kirándulok Kolosvárra. — Otto egészséges és vastagodik, — ezt Gustinak üzenem, —

szerető s tisztelő öcséd

Laczi

Pesth. December 21^{ikén} 844.

Pest, 1845. januárius 10.

Gr. Teleki László gr. Teleki Józsefhez.

Pesten Január 10^{ikén} 1845.

Kedves Bátyám!

Sokat kellene írnom, hogy mindenről kellőkép tudósítva légy, mi nálunk történt, s mivel a magyar hirlapokat jártatod s így minden fontosabb eseményről tudomásod van, csak néhány szoval érintem azokat, mik közelebből érdekelnek. — A kormány, mint látszik, a védegylettel szemben mind inkább ellenséges lábra állítja magát, s makacsul — mert minden ok nélkül — Austria irányábani ellenséges föllépésnek kívánja tekinteni. — Már mint halálom, a törvényhatóságokhoz leiratok érkeztek a védegylet

iránya s alapszabályaira nézve tudósítást kívánók. — Mi ezen föl nem akadunk s mivel Ő Felségének legfelsőbb felügyelési kötelességénél fogva, magának mindenről, mi az országban történik, tudomást szerezni akarni joga van, s e jog az országban eredő társulatokra is kiterjed, azon leszünk, hogy a védegylet alapszabályi minél előbb fölterjesztessenek ő Felségének. — Szeretném tudni mit tesznek azután, mi szempontból kiindulva fogják egyesületünket polikai (így) irányú társulatnak keresztelhetni, mire — mint tetszik — egyébbaránt nagy hajlamuk van. — Vecsera pozsonyi városkapitányt Zichy Ferivel együtt még Pozsonyban mulatásuk alatt én és Batthyany Kázmér kérdőre vontuk volt az iránt, hogy ők a Pozsonyi polgárokat a védegylet ellen ovatosságra intvén, a védegylet tagjait ez alkalommal egyenesen Ausztriától elváltásra való törekvéssel vádolták. — Ezt bizonyosan már tudod. — Valamint talán azt is, hogy ezen fölléptüknek párbaj lett a következménye Batthyany Kazmér és Zichy Ferencz között, melly Batthyany Kazméra nézve, a mennyiben orra megsértetett, — szerencsétlenül ütött ki; — s hogy nekem semmi bajom se lett Zichy Ferenczel, noha én őt egyenesen semmirekellő böcsületvesztett gaz embernek nyilvánítottam, valamint ilyennek tartanék mindenkit, ki annyira alaptalanul, mint azt Zichy és Vecsera tévők, polgártársait hazaárulással, fölségsértéssel merné vádolni. — Vecsera megsértetése következtében legfelsőbb helyre folyamodást nyújtott bé, mellyben személye megsértéséért s tisztí működéseiben háborgattatásáért elégtételt kért. E' folyamodás a Nádor és Prónay Albert¹ útján közöltetett mind Battyányi Kazmerral, mind velem, én egy baratságos levélben, melyet Pronayhoz intéztem, az egész tárgyat kellőleg tisztába hoztam s ugyan ezt tette Batthyany Kazmér is. — Már most, gondolom, a Vecsera és Zichy Ferencz esetei, a kormány részéről is bé fejezett tények közé sorolhatik, melyeket tovább fűzni lehetlen. — A gyáralapító Részvénytársaság keletkezéséről olvastál a hirlapokban, tudod tehát mi a társaság czélja s hogy keletkezett? — Az emberek közül sokan még ide is politikát szeretnek keverni, s így még az igazgató választmány meg-

¹ Prónay Albert 1846-ig Pest vármegye adminisztrátora.

választatása alkalmával is pártoskodtak és korteskedtek. — Így például engem Széchenyi ki akart buktatni a választmányból² és helyettem Clarkot,³ egy még nemetül se igen tudó angolt választatni meg s e tekintetben még Batthyány Lajos is kezét fogott vele: azon okból talán, mivel az alapszabályok szerkesztése alkalmakor véle több pontokra s különösen arra nézve, hogy a társaság 5 évig csak honi nyers anyagok földolgozására intézett gyárakat pártoljon, egyebeket pedig, millyenek volnának például a gyapot gyárak s a t. minden ápolásából s minden legkisebb pénzsegélyből kirekesszen, — egy vélekedesben nem voltam — leginkább azért, mivel a védegyeletet és az asszonyok érdekeit is szemmel akartam tartani. — Annyit bizonyosan tudok, hogy Batthyány Lajos ellenem szavazott s még néhány tagot is ellenem szavaztatott, ő ugyan azt állítja, hogy mind ezt csak azért tette, hogy Széchenyit megnyugtassa, s hogy mind e mellett is engem kívánt, megválasztatásomat bizton reménylette, — de én nem vagyok tökélen ütött fejű s nem hiszek neki. Hogy minden ármányok ellenére is végre csakugyan megválasztattam, a hírlapokból tudod. — Már most két kérést akarok Hozzád intézni kedves Bátyám — az egyik az, hogy lépj föl, mint védegyeletünk hatalmas pártfogója — ezt nem tudom hogy teljesíteni fogod e? a másik az, hogy a gyáralapító Részvénytársaságnak az én ivemre néhány ezer forintot írj alá — ezen kérésemet reményilem teljesíteni fogod: hogy t. i. aláírj és az én ivemre írj alá. — Hisz ezen társaságnak alapszabályai már a helytartó tanács által is helyben vagynak hagyva és Keglevich az elnök;⁴ — a befizetés módja pedig igen könnyű, úgy hogy ha most írnl alá, csak júniusban fizetnéd az első rátát t. i. az aláírt sommának egy 8^{ad} részét és így évnegyedenként egy nyolczadrészt, úgy hogy az egész summa csak 847^{iki} Martiusban lenne lefizetve. Így fizetnek az ezeres aláírok — a százasoknak sebesebben, az az negyedrészként kell fizetni. — Úgy e alá irsz? Kérlek, tudosíts erről, s én azonnal ívet küldök neked. — De már eljött a posta elindulásának ideje s tovább nem írhatok. — Isten veled, kedves bátyam, bocsásd

² V. ö. Széchenyinek 1844. dec. 22-i naplófeljegyzésével. Naplói. VI. 146—147. II.)

³ Clark Ádám († 1866).

⁴ Gr. Keglevich Gábor.

meg, hogy ma illy rosszul s olvashatlanul irok. Teged s
Gustit ölelve s csókolva maradok

szerető és tisztelő öcséd

Tudod talán már azt is hogy
Academiai tiszteleti taggá⁵ s
Turopolya szabad közönsége
tiszteleti ülnökévé lettem.

Laszló

Buda, 1845. januárus 17.

Döbrentei Gábor gr. Teleki Józsefhez.

Buda, januar 17^d 1845.

Nagyméltóságu Gróf, Főkormányzó,
magyar tudományos társasági Elnök Kegyelmes Uram,

A mint Excellentiádnak e hónap 8^d költ becses leve-
lét szerencsém vala tegnap vennem, azonnal irtam Fejér
Györgynek, hogy Codexe IX^d. Tom. V^d; és X^d Tom. II.
VII. volumenét ne késnék már nekem adott szava szerint
Pesten a gr Teleki házhoz küldeni, honnan most majd gróf
Degenfeld bevinné. S fogta magát, ma, ez órában bocsátá
egyenesen hozzám X^d tomusa II^d és VII^d volumenét azon
jegyzékkel, hogy a IX. Tom. V^d volumenével már nem
szolgálhat; egyébiránt bizonyosan megküldötte volt ezeket
Excellentiád számára a pesti házhoz, hol ki is fizették.
Ide mellékelem levelecskéjét, melyben azt is írja, hogy a
hiány Erdélyben hol volna megkapható. Levelének borité-
kára írá azon kérdését, ha kíván-e Excellentiád még egy
példányt a X^d. tomus II és VII^d volumenéből. Ezeket
addig is, míg Excellentiád válasza megérkeznék, holnap
gr Degenfeldnek küldöm Pestre, magával vitel végett, ki
úgy hiszem, ki is fogja fizetni.

A brassai könyv megkerülésének örvendek. A másokra
nézve pedig, midőn Excellentiád most nem kitűzöttén
Mátyás király budai könyvtára angol leiróját, hanem An-
golnak átaljában könyvtárokrol készült munkáját emlité,
egyszerre eszembe villant Petrovicsunk tudósítása, mely-
ről én a M. t. társaság évkönyvei II^d. kötetének 73^d lapján
szólok. Említve ott: A catalogue of the *Harleian* manu-
scripts in the british museum, London 1808. és Catalogi
libr. MSS. qui in bibliothecis Galliae, Helvetiae, Belgii,

⁵ 1844. december 24-én.

Britanniae, Lusitaniae asservantur, a Gustavo *Haenel*, Lipsiae, 1830. A Harley kéziratok között Sz. Gergely beszélgetései mint magyarul írottak valának említve, de a társaság által megbízott B. Eötvös, örmény nyelvűeknek találá. Haenelt velem Jankovics Miklós¹ közlötte.

Mit parancsol ezekre nézve Excellentiád, készséggel várom.

En igen szerettem volna ez új évben a R. m. nyelv- emlékek IVd kötetéhez, melyből 9 iv rég készen áll, ismét vagy 20—25 ivet lenyomatni s úgy a IV kötet első felét közre adni, mely móddal olcsóbb lehetvén, könnyebben lett volna vehető. Nem tudom még bizonyosan, mi történt a nagygyűlés végével, mert 2 utolsó napján a jegek között nem mentem által; s az óta Pesten sem valék. Csak hal- lom, hogy egy ember egészen megszűnetni s fizetésemet elhuzatni akará. Akkor rajtam, úgy érzem, igazságtalan- ság történnék, ki annak huzásához képest intézém halálo- mig éltemet, uti költségeimnek csak egyegy részecskéit ki- vántam, e tárgyhoz könyveket vettem, sokat előre dolgoz- tam, mik helyett egyebet tettem volna. De nincs törekvés, baj, s gát nélkül, és feltűne az ülésben is a méltalom vé- delme, élni fog az igazság.

A ki a három Hunyadin nemes lángra nem gyul, Ke- gyelmes Uram, azt nem csak kiűzni, hanem ki kell verni a magyar korona birodalmaiból. Sőt én emlékeztetem Ex- cellentiádat, ha megkapta-e már Csolnakosról azon ira- tokat, melyek megszerzését nekem Déván 1841^b Nopcsa László főispán² a megyei levéltáros, úgy tetszik, egy új Ponori Török által³ ígérte. Ha Erdély főkormányzója nem jut hozzájuk, úgy senki se.

Boldog ujesztendőt Excellentiádnak, mindjárt legelső napja reggelén kívántam gondolatomban, mit most ki is írok.

Minap közlém gróf Degenfelddel, midőn hozzá nálam szerencsém volt, B. Vay Miklósnak⁴ előttem még Novem- ber végén tett azon nyilatkozatát, hogy ide neveztetése esetére a budai ház első emeletét igen is ki fogná bérleti.

¹ Jankovics Miklós tiszti. tag (1773—1846). V. ö. a M. T. Társa- ság Érki. VIII. 96—97.

² 1848-ig Hunyad megye főispánja volt; 1856-ban bárói rangot nyert.

³ Ponori Thewrewk József (1793—1870).

⁴ Br. Vay Miklós, az Akadémia íg. tanácsának tagja.

De arról, hogy az Országbiztosság főigazgatója ki legyen, még mindig kétes a hír, Vayt azonban általánosan ohajtják.

Szögyényi László⁵ Ő exclja már itt van. A néhai Végh Istvánom házat fogadta ki, Szaniszló az új püspök⁶ tanácsos pedig Mérey ő excja szállását Szentgyörgyre.

A főherczeg nádor egész örömét leli a magyar nyelvnek a Helytartótanácsnál már folyamatba tételén, miben az én tisztelt játom gr. Keglevich Gábor⁷ ő exclja is teljes lelkéből segíti. Élni kezdünk.

Magam ajálásával, vagyok háladatos tisztelettel Excellentiádnak
alázatos szolgálja
Döbrentei Gábor

Buda, 1845. januárus 29.

Döbrentei Gábor gr. Teleki Józsefhez.

Nagyméltóságu Gróf, Főkormányzó, Főispán,
magyar akadémiai Elnök Ur,
Kegyelmes Uram,

Tegnapelőtt csak azért menék által Pestre, gőzhajón, hogy Fejér Györggyel személyesen végezzek. Szóval is megmondá hát, a mit már megírtam, még egy példánnyal nem szolgálhat többé, hanem ha Excellentiád öccse László, átengedi a magáét, kit úgy is fennhagyott, mondá, folytatólag vételével. Egyébiránt ő az igazán átadottakért, a hogy' állítja, ki van fizetve, tehát a háznál tévedett el a példány. Áadtam volt a X^d Tomus II. és VII^d volumeneért is most Fejér nyugtatványát 5 for. 40 Xrrol pengőben, Louise grófnénak s gr Degenfeldnek, kik ennél fogva megküldötték, lesz Fejérnek ez összeget (így). Látja Excellentiád, milyen pontos, biztos vagyok hát én.

Szegény örökké munkás Fejért aligha sokáig látjuk már dolgaiban, mert már panaszkodni kezdé, s most legelsőbbszer előttem, hogy szemei homályosodnak, melle fáj, minél fogva már nem igen írhat. „Barátom, mondá, a jövő Martzius elsőjén 80 esztendő lesz, in nomine domini, úgy biz, édes Atyámfia" s erre még nem tapasztalt mosolygását láttam. Kért, írám meg Excellentiádnak ezen

⁵ Szögyény László (1806—1893). V. ö. Széchenyi Naplói. VI. 165. l.

⁶ Szaniszló Ferenc váradi püspök (1792—1869).

⁷ Gr. Keglevich Gábor (1784—1854) főtárnokmester.

kérdését, ha általveszi e 1400 darab latin okiratát kiadásra, ha igen, azokat Excellentiádnak adja. És kérdezteti, mikor jön ki a Hunyadiak kora? s ha jó, abban hagyja Hunyadi Jánoshoz gyűjtött oklevelei kibocsátásának folytatását. Továbbá van e kedve Excellentiádnak Gyurikovich¹ 600 pengő forintot megvenni ennek Hunyadiakat felvilágosító iratgyűjteményét, melyet Gyurikovich neki sem ad olcsóbban. Ezenkívül, szóba van egy más embere, ki 200 pengő forintot kér hason gyűjteményeért, melynek Excellentiád nem különben nagy hasznát vehetné.

Gyurikovicséra nézve azt felelém neki, hogy ha az a Poson városi és nagyszombatiból van kiírva, Excellentiád azon két város levéltárából nevesebbekkel már bir, mivel figyeltetésemre oda Jászayt² küldötte volt. Minden esetre hát, csak válogatás után fogna Excellentiád alkuba bocsátkozni.

Midőn pedig Excellentiád meg nem venné, akkor alkalmasint azon régiség-történet társulatnak fogná rendelkezése alá adni, mely most van alakulóban.

Az Országosbiztosság főigazgatója maig sincs kinevezve, minélfogva az Intézményeket a m. kir. Helytatótanácstól egyenesen kapom s már magyarul, miként a tegnapelőttit is, melyben az bíztatik rám, hogy a Stambulból már elindult s Bécsbe menő török nagykövet körül, Pestre érkezésekor én is hivatalkodjam.

Magamat ajálottan háladatos tisztelettel vagyok
Excellentiádnak alázatos szolgálója
Buda, januar 29^d 1845. Döbrentei Gábor

Zsibó, 1845. februárius 3.

Wesselényi Miklós dr. Teleki Józsefhez.

Sibó Febr 3^{án} 845.

Tisztelt Barátom! A' csapás, melly ért, sok egyebek közt abban is gátolt, hogy szándékom szerint egy mindjárt kifejezendő dolgot Veled, úgy mint tudóstársaságunk elnökével közöljek.

Az idezárt levélből láthatod, hogy annak tudós írója minő sokat ígérő 's nagykiterjedésű, de határozatlan ér-

¹ Gyurikovics György, a történettudományi osztály lev. tagja.

² Jászay Pál, a nyelvtudományi osztály rendes tagja.

zelmű 's alaku nyilatkozatokat, vagyis inkább arrai ígéreteket teszen nyelvünk eredetét illetőleg. Méltóztassál e' közlést úgy venni, 's azzal azt tenni, mit legjobbnak fogsz látni.

Megbocsáss, hogy mint tudóstársaság Elnökének, de mégis csak tisztelő barátság viszonya hangján irt levelemben a' Kormányzóhoz is és hasonló modorban folyamodom. Ezen Megyének csinált utjai még mind nincsenek, ámbár arra hegyei és sáros völgyei miatt roppant szüksége van. 's ámbár utcsinálásra mind anyaga, mind ereje elég van, — mely erőből mintegy husz év óta teménytelen pazarolatot minden eredmény nélkül. Legnagyobb szükség lenne itt egy járható főutra, mivel a' sóvitel az itteni szegénységnek legfőbb keresete, — a Dézsről Somlőjára vivő ut pedig olykor — a' szó teljes értelmében — járhatlan. Ezen tekintetből indítványt tettem 's részint eszközölködök Kraszna, K. Szolnok, B. Szolnok 's Doboka Megyékben egy utvonallal iránt, mely Somlőjóról a' Varsoczon átvivő már kész utat használván, abból Récse felé egy a Varsóczinál sokkal menedékesebb hegyen feljőve, még menedékesebben ereszkednék le; 's Szolnok Megyébe átlépve, ott belevágna a' csinálni kezdett Zilah—Érmelléki utba. Ezt keresztül metszvé Czigányi mellett az úgynevezett Királykúti Szénafüven, minden meredek hágó nélkül menedékesen emelkednék a' Nyírségi Bálta erdő melletti él' legalacsonyabb pontjára; innen hasonló menedékességben boszátkoznék Nyírsédre; onnan folytonosan patak mellett jőne 'Sibóra a' Szamos terére; itt a' már létező darabocskát csinált uton megyénkből kimenvén, az úgynevezett Sáncz alatt, a' Szamos terét vágva keresztül, egyenesen azon völgybe menne, mely Gorbóról jön, 's azon Gorbóig vitetvén, hol az uton már dolgoznak, — Kalocsánál, 'a Csernekinél sokkal kisebb hegyen keresztül Recze-Keresztúrnál szállana a Pánczél-Csehbe menő völgybe, 's azon haladna Doboka felé, hol már kész utba érne, mely Lónán keresztül a' Sátor fogadóhoz visz; onnan kész 's jó csinált ut vezet jobbra Kolosvárra, balra pedig Dé'sre. Ezen ut nemcsak só, hanem kereskedési 's igen czélszerű postaut is lehetne; miután Válaszutról Panczélcséh, Gorbó, Zsibó. Zilah és Somlő egymástól épen illő távolságra eső jó állomások lennének; 's miután a' másik, t. i. Berend és Egregy felé menő postautban hegy fok, utcsinálásrai anyag pedig majd mi sem lévén, ennek mostanság leendő meg-

csinálását a' legvérmesebb remény sem ígérheti. E' terv Doboka gyűlésein már pártoltatott, 's reméllem a' többiben is pártoltatni fog. Ezen megyék, reméllem, kölcsönösen fel fogják egymást is szolítani; 's — azt hiszem — aerarialis segedelemért is folyamodni fog.

Megbocsáss, hogy bátor vagyok már előre ezen közhasznu ügyre figyelmeztetvén, arra hathatós pártfogásodat kérni. Ha van e' honban, melly a' sóvitel, 's azzal szegénység felsegítése tekintetéből érdemel 's igényel kincstári segílyt, úgy ez bizonyosan olyan. — Azt is bátor vagyok megjegyezni, miszerint ha e' vonal készítése illető megyék által el lesz határozva, szükséges leendő K. Szolnoknak a' kormány általi ollykori nógatása: mert e' Megye jó határozatok tételére többnyire kész, de azok végrehajtására ritkán képes; főként az utcsinálás gyakorlatilag diszleni itt teljességgel nem akar.

Nagyböcsü kegyedbe ajánlott maradok

tisztelő barátod
Wesselényi Miklós

Pest, 1845. március 4.

Kubinyi Miklós gr. Teleki Józsefhez.

Kegyelmes Uram!

A' Wesselényi perben én még ezen Vizkereszti Törvényfolyam kezdetén szóváltást ígtattam be, — melyre az alperes Herczeg részéről mintegy két ives felelet adatott be, de minden csatolmány nélkül, — 's minthogy a' megelőző ítélet jogelven, t. i. a' Herczeg saját elismerésén, 's tettén alapszik — és így azon ítéletet sem okoskodással, sem oklevéllel nem lehet többé megdönteni, — a' pert ítélet alá bocsátottam. — Ezen per, mint Méltgos Báro Vesselényi Farkas¹ Urnak is megírtam, — a' törvényes eljárás minden kinszerén és lombikján keresztül ment; — mert a' fokozatos védelem csak nem minden lehető kérdésében külön hozatott benne ítélet; — most tehát már ideje volna, hogy a' per gyorsabban folyjon le —, 's alperes mind két Prohibitája a' jövő Országgyűlésig lefolyandó három évi törvénykezési idő alatt elvettessék. — De Excellentiád saját tapasztalatából méltóztatik tudni, mikép mennek ná-

¹ Br. Wesselényi Farkas († 1851) közép-szolnokmegyei főispán.

lunk Magyar Országban a' perek, — hogy ha a' fél maga személyesen nem sürgeti, — az ügyvédre nem sokat adnak. — Esedezem azért Excelesiádnak, kegyeskedjék ezen perről, Méltos Bátor Vesselenyi Farkas Úrral értekezve, aképen intézkedni, — hogy a' tisztelt Bátor Ur a' jövő Husvétutáni törvényfolyam elsőbb napjaiban, — a' midőn az előadandó perek sorozata készitetik, — Pestre jöven, Personalis Ur Ő Excellenciáját és az Előadó Urat kérje meg, — hogy a per a' jövő törvényfolyamon referáltassék; 's a' referátát megvárva, informáljon; — vagy pedig, ha a' tisztelt Bátor Ur akkor Pestre nem jöhetne, — azon esetben mind Excellenciád, mind a' Bátor Ő Méltga kérjék meg — által adás végett hozzám küldendő — leveleikben Personalis Ur Ő Excellenciáját az iránt, hogy a' pert referáltassa, — egyszersmind méltóztassanak Méltos Gróf Teleki Sámuel Ur Őa Nagyságát a' per referáltatása szorgalmazására és egyéb teendőkre megbizni, — mivel még is csak hamarabb célzt érünk, ha lessz, a' ki az Előadó Urat megczirógassa.

Mely hivatalos kötelességem szerénti jelentésem, — esedezésemnek pedig megújítása — ésc Excellenciád kegyes kezeit csokolásom mellett, — Grátziájába rekesztett — mély tisztelettel öröklök Excellenciádnak

alázatos szolgálja

Pesten, Martzius 4ⁿ 1845.

Kubinyi Miklós¹

U. I. Emlékeztesse Excellenciád Uri atyafiait a több évekre hátra lévő Honorariumom megküldésére is, — mert én öreg ember lévén, az jövődöre nem sokat számíthatok.

Hosszúrét, 1845. július 27.

Döbrentei Gábor gr. Teleki Józsefhez.

Hosszúrét, Rosnyó mellett, jul. 27^d 1845.

Nagyméltóságu Gróf, valós. belső Titkostonácsos,
Erdélyi Főkormányzó Ur,
magyar tudós társasági Elnök,
Kegyelmes Uram.

Micsoda dolog ez, fogja mondani Excellenciád, Döbrentei mind hozzám ígérkezett, s most a szél Felsőmagyar-

¹ Kubinyi Miklós, András fia, keresett ügyvéd.

országgra vivé! Én pedig azt írom, valósággal megfoghatatlan is, mert nem csak szél, hanem eseménynek szélvészze forgatott e' nyáron ide, hová ugyan már több év óta ígérkeztem, de ezen évnek folytatában annyira csak Erdélybe szándékoztam, hogy oda három izben akarék indulni; először július 6^{dikán}, másod-alkalommal pedig fel vala már pakkolva kocsim 13^{dikára}, Pancsova felé, merre gőzhajón térni akartam Lugosnak bé Hunyad vmegyébe, harmadikszor meg 14^{dikén} a' pesti parton állott már gőzhajóra huzandóan kocsim, s megint oly akadály vágott közbe, minél fogva azt ismét Budára kelle vontatnom. Unalmat szerzenék ezen meg sem álmodott tartóztatásaim leírásával, annyit említek csak meg, hogy végre elijedtem, s többszer már nem akarék daczolni akadállyal, hanem Excellen-tziád tiszteletére meneteletem más időre hasztottam. Itt ugyan Excellen-tziád kacagni fog rajtam, de az életben van megfoghatatlan intés, nem egyszer tapasztaltam. Én legalább magamról egyenesen kivallom.

Július 22^d. hát e' tájra indulék, hogy Szepességen a nagyszalóki nevetséges nevű Schmeks hideg vizében hűtsem véretem; s a jövő télen ne lenne bajom fejszédülésse!. Utamban pedig gondolám, megvizsgálók annyi levéltárt is, a mennyit kapok és lehet, mit Excellen-tziádnak mint El-nökömnek is jelentek. Július 23^{dikán} ugymint Rimaszombat levéltárában jegyzék ki lemásoltatásra 20 darabot, 24^{dikei} Pelsőczön 12öt, 25^{dikén} itt Andrassy grófék Krasnahorkai várában 52öt, melyeket mind a három helyről ingyen fog kapni a m. t. társaság 1600-ig kitűzött[†] céljaihoz.

Igy akarom megjárni a Szepesváraljai, s visszatértemben a Szentbenedeki káptalant Náadori kerestető parancs-levéllel, miket megint fizetéstelenül kaptam. S így kívánom a társaságnak teendő ezen szolgálattal legyőzni azon urakat, kik a Régi magyar nyelvemlékek gyűjtését s ki-nyomatását mindig, mihelyt részük van, dugába dönteni törekednek.

Mehetek-e azonban minden célba vett helyre? nem tudom bizonyosan, mert ellenére a Budapesten elindulásomkorig szépen kiderült időnek, e' hegyes tartományban mindennap felhőszakadásu záporok mostak el már több hidat, miként gr. Andrassy Györgynek¹ kertében és Vár-alján ma is újabb nagy kára lett.

¹ Gr. Andrassy György, az Akadémia ig. tanácsának tagja.

Holnap kívánnék innen indulni tovább, minekutána a gróf dernői nagyszerű vasgyárában nagy örömmel szemléltem sikeres honi iparát, s jó szívvű társaságában kedves emlékeztetőket kaptam, Excellenzíádhhoz különös tiszteletét iratja velem.

Minden esetre, akár a Szepesség németei között járandok, akár majd Beszterce bányának a tótok fészkei körül hallgatva menendek, azon biztatással leszek, hogy Excellenzíádat Septemberben Pesten tisztelhessem, mert Luiz grófnétól¹ ezen hír jöttét hallám, mely tudomás valóban nem kevésbé indított arra, hogy e tájra jöjek s gr. Andrássy Györgynek ez előtt 10 évvel tett ígéretemet teljesítem.

Kolosvárra most megint nem menésemért Excellenzíádnál előre is azonban bocsánatért esdeklek. Büntetve vagyok úgy is, mert elegyes küzdő érzésekkel tettem erre utamat, a kebel vegyülete elég kin, s a szó meg nem tartatása átok.

Magamat becses kegyeibe ajálván, hálaadó tisztelettel vagyok
Excellenzíádnak

alázatos szolgája
Döbrentei Gábor

Garamszentbenedek, 1845. augusztus 26.

Döbrentei Gábor gr. Teleki Józsefhez.

Garan Szentbenedek, aug. 26^{d.} 1845.

Nagyméltóságu Gróf, Erdélyi Főkormányzó,
Magyar akadémiai Elnök Ur,
Kegyelmes Uram,

Excellenzíád emlékezete itten is velem jár, hol a' Geiza király által 1075^b építetett s még épségében fennlevő szentegyházhoz ragasztott kolostor falai között vagyok, juxta Gron. Tegnap előtti éjjél előtt érkezém ide, keresztül a rengeteg Sturecz utján, mely egész Szentbernardi emlékezetességű. Meghánytam Szepesváralján a káptalan nevezetes levéltárát, meg Liptó vármegyéét, s most itten dolgozám tegnap reggel óta estig. Míg ma conventualis

¹ Gr. Teleki Sámuelnek, József öccsének feleség: Br. Jeszenák Lujza.

káplánom miséjét végzi, az alatt Excellentiáddal társalogok, szívem melegében, s még utamból akarom soraimat Kolosvárnak eresztieni.

Ez itt a' heted levéltár, melyet mostani utamban megforgattam. Mindenütt azt lelém e' tájon is, hogy a' magyar nyelvvel élést csak a' reformatio adá leginkább a' Nemzet kebelébe, a' mivel azt mondtam, hogy annak felvillámlása előttről magyar nyelvű iratot sehol se kaptam. Némemet nyelven a' Szepesi káptalanban 1400^{ből} lettem határjáró levelet, mely a' szepesi németség szójárásán költ, miért nem írhatta volna hát magyarul vagy egyikét a' Convetnualis? Mert a' káptalani társulat renyhe nép volt eleitől fogva, oltára színe alatt csak magának élt. Most is a' szepesi káptalan jegyzője maga ígéré a' tudós társaság számára általam kiválasztottaknak ingyen leírását, de én jó móddal észére adám a' Nagyprépostnak, hogy e' dicsőséget káptalana tegye magáévá. Itt, Ondrejkovics János káplán a' világért nem engedné azt másnak, minél fogva mind a 7 helyről ajándékot kap a társaság. Hogy pedig a' lemásolás hív, hiteles, tiszta legyen mindenütt, irt utasításaimat hagytam, s teszem azt itt is.

Be gyönyörű ez a' Garan völgye, Kegyelmes Uram! Mi rémitő szépségű az a' Liptó vmegye, a Tatra Krivánja (horgosa alatt és Liptó ujjvár vagy Hradek körül, meg Rosenberg zugában. Hanem fázik az elme, midőn setét fenyevein végig fut. A' jövőendő képzelme azonban e' más világnak is magyar szint ígér, mert az ifjuság már a' Nemzet számára nevedik.

Mindjárt jó lelkes káplánom, végzem e' leveletem, hogy a' csomók kibontogatásának eshessünk megint, mert holnap dél felé indulni akarnék innen, unokaöcsémet Pisoni tanulásra kell visszaküldenem.

Aldásom Excellentiádra e' völgyből is. Magát pedig kegyességébe ajánlja

Excellentiádnak

tisztelő szolgája
Döbrentei Gábor

Budán, aug. 31^{dikén} 1845.

Megtudván, hogy Garanszentbenedeken nem adhatom fel e' leveletem postára, magammal hozám ide, s megérkeztem után, tegnap tisztelém itt Excellentiádnak Hosszutréről irt tudósításomra becses választát. Örvendve olvasám

ebből Excellentiádnak Kolosvárról ide az édeseb szőlős helyekre érkezendőségét, mikép én a' fenyvesek közül itt már szőlőzhető helyen vagyok. Akkor többet mondok utamról, s azon megtűndéztetésemről, mely kétszer fel-pakkolt kocsimat nem Erdélynek, hanem Lengyel ország felé lendítette.

A mi haladt azonban, nem maradt el egészen. Magammal hozom én még Excellentiád kegyelmét Kolosvári lakából, s bár rám terjesztve kaphatnám azt ott leendő kertjében is, mert akkor Excellentiáddal, a lánczhídnál lakhatás előtt, még kétszer lehetne szerencsém társalkodnom Ujitott tisztelettel vagyok Excellentiádnak

alázatos szolgája
Döbrentei Gábor

Zürich, 1850. februárius 16.

Szalay László gr. Teleki Józsefhez.

NagyMéltóságú Elnök,

A' zürichi polgárság könyvtárában az ugynevezett Wasser-kircheben — egyetmást keresvén, Magyarországot illető több nyomtatvány esett kezembe, melyek közül néhánynak czímét 's rövid ismertetését ide iktatom. Ha közleményem olly munkákról szól, melyek a' magyar bibliographia előtt már ismereteseek, NagyMéltóságod 's az Academia benne mégis jelét fogják látni készségemnek, a' Társaság 's általában az irodalom' ügyét viszonyaimhoz képest a' távolból is szolgálni. Maradván hazafiúi tisztelettel NagyMéltóságodnak

alázatos szolgája
Szalay László¹

Zürich, febr. 16án 850.

¹ Szalay László 1848 nyara óta külföldön tartózkodott; résztvett a frankfurti német birodalmi gyűlésen, majd Párizsban és Londonban képviselte a magyar ügyet, a szabadságharc után Zürichben maradt s történelmi tanulmányokkal foglalkozott.

IV.

J e l e n t é s e k.**Jelentés a báró Wodianer Albert-, Berzeviczy Albert- és a báró Wlassics Gyula-jutalomról.**

Még a boldogabb időkben, 1892-ben kelt végrendeletében báró Wodianer Albert 25.000 forintnyi összeget hagyományozott Akadémiánkra, hogy kamataiból évenként 2 kiváló néptanítót jutalmazunk, akik növendékeiket szeretettel nevelték s gyakorlati eredményt tudtak felmutatni. Az alapítvány a végrendelkező halálakor, 1898-ban be is fizettetett, s attól fogva az Akadémia évenként eleget tett a hagyományozó kívánásának.

Mostoha idők ezt az alapítványt is megsemmisítették, de az Akadémia átérezte a néptanítói kar munkásságának fontosságát, s bár maga is gondok közé került, ez alapítványt sajátjából is fenn kívánta tartani; pótolta az elveszett kamatokat, hogy a magyar tanítóság kedvét nagy nemzeti feladata teljesítésére ébrentartsa.

A tanfelügyelők felterjesztése alapján a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak, a Magyarországi Tanítók Országos Szövetségének két-két kiküldöttjével együtt vizsgálják meg Akadémiánk részéről az osztályok elnökei és titkárai az ajánlásokat, így jelölik ki a jutalmazandókat. A jutalmat az Akadémia összes ülése ítéli oda, ami az idén a március 28-i összes ülésén történt meg.

A közeli években hazánk két kultuszminisztere hűnyta le örök álmra szemét. Utóduk, Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, emléküket a legméltóbb módon azzal kívánja megörökíteni, hogy az Akadémia régi jutalmához hasonlóan, évente szintén két-két jutalmat oszt ki Akadémiánk útján Berzeviczy Albert és báró Wlassics Gyula nagyérdemű közoktatásügyi minisztereink emlékére a tanítóság közt.

E jutalommal az Akadémia s a közoktatásügyi miniszter úr egyaránt elismerését kívánja kifejezni a népnevelés érdemes munkásai iránt. A miniszter úr különösen kiemelni kívánja a gyermekekkel való szerető és gondos bánásmódot,

a magyar nyelv tanítása körül szerzett érdemeket, úgyszintén az iskolán kívüli életben tanúsított közérdekű hasznos, hazafias munkásságot.

Különösen fontos ez a munkásság a mi napjainkban, mikor nemzetünk ifjúságának kemény életküzdelemre kell felkészülni, — mikor minden téren teljes erő kifejtésre, sőt erőfeszítésre van szükség, s a polgári jogok kiterjesztésével párhuzamosan fokozottan nemzeti érdek a közművelődés terjesztése.

E szempontok vezették a bizottságot, midőn az idén a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úr által néhai Berzeviczy Albert és Wlassics Gyula emlékére felajánlott jutalmakat s az Akadémia báró Wodianer-jutalmaival hat kiváló tanítót kíván kitüntetni, névszerint: *Tyukodi Jenő, Novay Ferenc, Fazekas János, Bajor János, Beluch Imre és Poócs Sándor.*

Kívánjuk, hogy a jutalmak örömet, meglepedést szerezzenek a kitüntetetteknek, s az egész magyar tanítóságnak. Vegyék őket például fiatalabb pályatársaik, járjanak az ő nyomukban, hogy ők is megszerezzék maguknak a jól végzett munka elégségét s a nemzet elismerését.

Voinovich Géza.

Jelentés az 1941. évi Vojnits-jutalomról.

Egy év magyar drámatermése.

Vojnits-jutalmi bizottságunk jelentései most már évek óta nagyon nyomatékosan és illő méltányossággal szoktak utalgatni a színházak művészi munkáját megnehezítő rendkívüli körülményekre. A legutóbb lezárult évadot bizonyára fokozottan megilleti ez a gyöngédség. De siessünk hozzátenni, hogy csak az irodalmi iránytűnek hol tompa kábulatában, hol beteges kapkodásban nyilvánuló tétovaságát szükséges vele menetegetnünk: az anyagi mérleg nyelve kedvező eredményt mutatott. A magánszínpadok nagy kockázattal dolgoztak, de a közönséget a szigorúbban vett ügyvitelen túl hovatovább egész életműködésükre kiterjedő hivatalos — sokszor igen bonyolultan hivatalos — gondviseletnek sem sikerült tőlük elriasztania.

Igaz, hogy óvatosságuk ritkán emelkedett a filmvígjátékok irodalmi igényei fölé s a közönség igényesebb része alighanem sokalta is ezt az óvatosságot, de azért a pusztán szórakoztató hivatást a kedvelt mozicsillagoknak ez a háromdimenziós tündöklése is tökéletesen betöltötte. Legfeljebb az okvetetlenkedő drámai és játékszini kritikát nem győzte meg eléggé a felől, hogy színházi kultúránknak annyit emlegetett újjászületése éppen ebben az irányban volna remélhető. Az *ilyen* általános virágzásban a művészet fája akár ki is száradhat.

Eszetendeje — még csak rebesgetések alapján — azt a gyanúnkat hangoztattuk, hogy a Belvárosi Színház szép multját színháztörténeti multtá magasztosulás veszedelme fenyegeti. Azóta a meghitt kis színpadot háborús filmhíradó vászna fődte el, viszont egy merőben vetítés céljára szánt új helyiséget színházi vállalkozás otthonává jelölt ki a nehezen megérthető bölcsesség. Madách Imre nagy nevét írták a kapuja fölé, s így esetleg műsorától remélhettük azt a mélységet, melyet szerencsétlen színpada annyira nélkülöz. Móricz Zsigmond *Kisvadár* című életképével avatták fel. Ez az izmos tehetségű, egyéni hangú író mindig kárát vallja, ha dramaturgiai gyámolítás nélkül bocsátják a deszkákra. Ezúttal pedig különösen nem vetett számot az itt elengedhetetlen követelményekkel. Nyersen, sőt vaskosan rajzolja a falusi koldusínséget, azután szinte vérbeborult szemmel a módos, zsiros parasztok kasztját, melyből a nagygazdánévá lett zsellérleány visszamenekül régi szeretőjéhez a „szép szegénység”-be. Minden, ami történnék, a felvonásközökben történik, a színen csak a visszhangját halljuk, de azt azután fülrepezető veszekedések, hihetetlenül durva bestemmiázások áradatában. Fülöp király úgy szerette a spányolt, ha büszke, — népi naturalista íróink a magyar parasztot úgy, ha állatian önző és megdöbbenően mosdatlan szájú. A kellőképp össze nem hangolt új színészgárda sem birkózott meg evvel az örömtelen feladattal, s a színháznyitó darab előbb levitézlett, semmint a soron következővel elkészültek volna. Ekkor a Nemzeti Színház egyik huzamos népszerűséggel kecsegtető újdonságának engedték át a teret, s ez ott is ragadt az évad végéig, amikor már csak egy harmadrangú bécsi operettel látták jónak előállni — Madách Imre legnagyobb dicsőségére.

Sikert sikerre halmozott a két portán játszó Magyar Színház. Paulay-utcai kamaraintézetében hű maradt az utóbbi évek során vaskövetkezetességgel tanúsított tartózkodásához mindattól, ami a könnyű emésztést megzavarhatná. Éri-Halász Imre, Török Rezső, Vaszary János kipróbált konyhaművészei annak a műfajnak, amelynek termékei színpadon éppúgy felszolgálhatók, mint filmburleszk formájában. Rendszerint meg is teszik — akárhányszor éppenséggel oda-vissza — ezt a valóban kurta utat a kétféle népelelmezési intézmény között, s ha történetesen az Andrassy-színházat alakítanák át mozivá, közönsége zavartalanul járhatna bele továbbra is — ugyanarra a táplálékra.

Az Izabella-téren nemesebb hagyományok csigázzák fel a színházi bíráló várakozását. Fájdalom, magát a színházat ebben az idényben nem túlságosan kötötték jobb hagyományai. Vaszary Gábor évadkezdő darabja — *Az ördög nem alszik* — másfél felvonáson át vígjátékot építget, egy kissé a *Makrancos hölgy* ősi fundamentumára, azután egy garasos kísértetesdivel átcsap a harsogó bohózatba. Ugyanígy ellaposodik Barabás Pálnak az évadvég előtt bemutatott, nem éppen ügyetlen, de példásan népszerű műve is, a *2000 pengős férfi*. Mind a kettőre bőven akadt közönség, de olyan özönével mégsem, mint az ütkártyául kijátszott, a földszintre csalogatott karzat izlését kiszolgáló operettnak végeérhetetlen előadássorozatára. Ez az újabban jobbára irredenta vitézkötéssel borított műfaj, melynek méla honfibúja kitűnően megfér a legkülvárosibb sikamlósságokkal, állítólag a magyar feltámadásba vetett hit ébrentartását célozza...

Ennyi hangos diadal között szerényebb, de tisztességes sikere volt a Magyar Színház egyetlen komolyabb szándékú újdonságának, Fekete István *Hajnalodik* című drámájának. Ez is az időszerűséggel vet számot, de nem olcsó számításból. A magyarok és románok két évtizedes áldatlan sorsközösségéből adódó összeütközést egy származásánál fogva mindkét félhez szító nagyváradi orvos emberséges érzületében tárja elénk, demagóg irányzatosság nélkül, becsületes írói eszközökkel; s ha ezeknek a színpadon egyelőre még nem korlátlan ura is, alakjainak szembeállításából a drámaírói érzék sem hiányzik. Kár,

hogy a magyarság felszabadulásának zárómozzanataiban ő sem szabadul némi színpadí szólamosságtól.

Legrangosabb magánszínházunk, a Vígszínház, most is megtartotta vezetőszerepét, melyet — mint láttuk — különösebb erőfeszítéssel nem is igyekezett tőle senki sem elragadni. Hanem ezt a vezetést is egy idő óta valami vezetettség bénítja, mintha az iránytű égtáját tévesztett volna. Túlzott óvatosság jellemezte a műsort bármiféle bátrabb, vagy akár csak szokatlanabb kísérlet vállalásában, ezzel járt az itt máskor ritkaságszámba menő felújításoknak feltűnő száma. ezzel az operett- és kabaréesték aránytalan térfoglalása. Maga a művészeti igazgató, Harsányi Zsolt is csak legsúlytalanbb hangján, előbb enyhén rózsaszínű, majd meg elzsongítóan fehér operettel kért szót, hol egymagában, hol Hunyady Sándor társaságában. Az ilyesmik itt — bármily kellemes tálalásban — azelőtt inkább csak a nyárba hajló szezonvég alkalmi szabadalmát élvezték. Ezeken s két érdekes angol újdonságon kívül magyar szerzőnek csak három ízben tártak ajtót, nem éppen hosszú vendéglátásra. Vaszary Gábor itt sem volt rosszabb — igaz, hogy jobb sem — önmagánál, itt sem terhelt meg senkit különösebb mondanivalóival, bohózatának rejtélyes címén kívül: *A szökekkel mindig baj van*, — ami különben magából a darabból semmiképpen sem derült ki.

Innocent-Vincze Ernőnek szépen hangzó és finom technikájú színpadí fordítások alapján előnyösen ismert neve egy *Vadmadár* című vígjáték színlapján jelentkezett először önállóan. Ez az önállóság nem bizonyult túlságosan erősnek: repülőgépes darabja kevéssé emelkedett a vígjátéki sablón fölé. Egy jelenetének mégis igen rokonszenves emléke él bennünk, annak, ahol a fészkéből kikíváncozó fiatalasszony — a „vadmadár” kelepcebe esik, első szerelme bölcsőhelyének rátamadó emlékei között; ennek — őszinte líráján túl — drámai hőfoka, színpadí felkészültsége is figyelemreméltó.

A lírai gyónókedv meleg áradása táplálja Heltai Jenőnek *Egy fillér* című szimbolikus álomjátékát is. Egy megbocsátó bölcseségig emelkedett, szeretetre és iróniára egyaránt fogékony művészlelekből fakadt ez a vallomás a világi élet értékéről, lázongás és megbékélés, önzés és szolgálatosság földet-egyet szembeállító örök tusájáról. A lelkiismeret tragikus víziói

hánykolódnak benne, ezekkel néz farkasszemet pályája alkonyán az író, a józanul szemlélt realitásnak még a látomásos pokolnak képeit változtatva kétfelé tekintő színpadán. A részletek leleménygazdagsága, az ötletek költői finomsága sem takarja el egészen a szerkesztő kéz némi bizonytalanságát, a kapcsolásnak helyel-közzel szembeszökő lazaságát, amire a fantasztikum szolgálatában mindig eléggé gyámoltalan vígszínházi játéksztilus kelleténél erősebben is rávilágított. De még így is ennek a drámai költeménynek bemutatása járult hozzá legnyomósabban a színház ez évadbeli magyar műsorának rangemeléséhez.

A Nemzeti Színház a maga viszonylagos anyagi gondtalanságával s hovatovább sikert, bukást egyformán elsöprő bérleti rendszerével meglehetősen mentességet élvezett az idők megnehezült járása alól. Hanem azért — s ez éppen nem holmi egyéni vádaskodás, hiszen már évadzárultával nem egy bírálótársam hangoztatta — az idők vihara valamelyest így is beszüvített az újdonságműsor hazai hányadába. Schöpflin Aladár kemény kifogással illette a dilettantizmus aggodalmatkeltő elharapódzását; pedig — írta — „dilettánsból sohasem lehet művész, a dilettáns csak árthat, a színpadon még jobban, mint a könyvirodalomban”. Becsvágynak és képességnek ezt a jellegzetes aránytalanságát a bemutatott kilenc magyar darab közül hármon — valóban nem volt nehéz megállapítani. Ezek egyikének, a *Fülemile* című, Arany humoros költeménye nyomán írt furcsa parasztoperettnek szerzője, Szabolcs Árpád, még Hevesi Sándor régi kamaraszínpadán némi figyelmet keltett egy szenvedélyes jelmezes játékával. Most valami példátlan műfaji zagyalékot tálalt fel s még hozzá a dárídó vigalmi adóját Arany Jánoson kívánta behozni. Ezért a blaszfémiaért az írón kívül bizony a színház is felelős.

Évadnyitáskor egy eddig ismeretlen szerző, Eszterhás István, fűjt bele *Döbrönte kürtjébe*, tele tüdővel, de gyakorlatlan lélekzetvétellel. Egy-szuszra a magyarság ezeréves határvédő hivatását akarta felmagasztosítani, ködös szimbólumain is átérezhető sűrű célozgatásokkal a mai állapotokra. Nyelve is rokon a korszerű vezércikkek hangjával: bizánci dalnoka — Jeruzsálemi Endre korában! — arról áradozik, hogy a görög flottának nem tudom hány „egysége” futott ki a tengerre...

Az ilyen középkori rádióközvetítés valóban csak ajtószámot tévesztve kerülhetett a Nemzeti Színház falai közé.

Az évadberekészítő darab pedig, Fejérvízi Béla *Elcserélt vőlegénye*, nyilván csak úgy, hogy a kötelező művészi mércét pillanatnyilag nem bírták kézhezkeríteni. Ez az „erdélyiség” ajánlólevelével jelentkező író Herczeg Ocskay-jának kurucbánata, százesztendőös rémdrámák nyiltszíni akasztási jelenetei, és Flers és Caillavet bohózatainak hálószoza-fordulatai között csónakázik, valami felelőtlen vadevezős buzgalommal.

Anyagában, megmunkálásában, írói ízlés dolgával jóval örvendetesebb, technikailag is igen talpraesett újdonság volt a *Vidám szüret* című zenés játék, Asztalos Miklós ügyes Lope de Vega-átdolgozása, Liszt Nándor csillogó rímeinek köntösében. A *Király és pór* címmel valaha nálunk is játszott spanyol vígjátékból tarka-barka magyar szembekötödsdi lett, valahol az operett határsávján, kellemes komikai jelenetek színes forgataga. A mai Nemzeti Színházból mindazonáltal inkább apáink idejére mutatott vissza: ennek az épületnek Népszínház-korabeli történelmi tárgyú vaudeville-jeire.

Komoly mondanivalóval jelentkezett s ennek közlésében is bizonyos színpadi rátermettséget mutatott Kovách Aladár drámája, a *Téli szoltár*. Apáczai Csere János tragikus életét vitte színre, attól fogva, hogy Hollandiából hazatérve családások, áskálódások, hatalmi erőszakoskodások martalékává lesz, a fájdalmas sűrűséggel ismétlődő magyar Prometheus-sorsok egyik legvádolóbb emlékü hordozójává. Azt mondhatnók ugyan, hogy a tragikus élet nem okvetlenül jelent egyet a belőle fölépíthető tragikai műalkotással, mint ahogy ebben a gondosan szerkesztett darabban is több a pusztán eseményes, mint a valóban drámai fordulat, — de még így is méltánylást érdemel a fiatal szerzőnek íróhoz méltó becsvágya és fejlődése iránt figyelmet keltő színpadi készsége.

Éppen ennek a különleges adománynak, a biztos színpadi tájékozódásnak fogatékán múlt, hogy a Székelyföld legkülönb mai költője, Tamási Áron, ezen a talajon idáig tartósabban nem bírta lábát megvetni. Most, harmadig színművében, a *Vitézi lélek*-ben, nagy lépéssel jutott közelebb ahhoz, hogy a drámai műfaj megújítására irányuló makacs és egyéni erőfeszítését sikerre vigye. Az erős hit építő erejéről mond benne

példázatot, misztika felé hajló legendai elemeknek és a csodák világával érintkező népmesének naiv egymásbaöltésével. Egy régibb novellájából már ismerősünk a szamaras székely legény, aki az önmegtagadó, szívós munka szimbolikus állatával felküzdi magát siralmas elesettségéből. A világi életrevalóság verejtékes útja fölött itt, ebben a legújabb drámájában, egy tisztább, sírontúli világban való hit csillaga is ragyog, ennek szívreható jelképe a vívódó székelynek lelki mátkasága az öreg Ambrus gazda elhalt leányával. A bonyodalom azután abból támad, hogy a fiú belészeret a fanyar sorsában is édes mosolyú földi leányba, Borókába. De állhatatos hite még erről a boldogságról is lemondásra bírja, s ennek a megronthatatlan hűségének fejében virrad rá végül a mese mirákulumszerű elégtétele: égi és földi szerelmének váratlan azonosulása. Önkéntelenül is Babits Mihály gyönyörű versszakára kell gondolnunk: „Nem szánom én az ostobát, kinek üres a mennyek boltja: ki méltó látni csodát, az a csodát magában hordja.”

Tamási ezúttal érezhetően kemény korlátok közé szorította meseszöví képzeletének, írói nyelve díszítő hajlamának azelőtt nem ritkán parttalan áradását, de ez a művészi sűrítés csak javára, üdvös fokozására válik megvesztegető egyéni zamatának. Szimbolumai most sem mindig ágyazódnak be tökéletes szervezességgel a néha inkább csak költői szeszélyek kapatóján haladó cselekvénybe, de ez a költői csapongás olyan lelki mélységek fölött jár, hogy minden okunk megvan örömmel követni a nemzet első színpadán.

Mérsékeltebb örömmel üdvözlöttük ugyanitt Bókay János újdonságát, a *Négy asszonyt szeretek* című komédiát. Ezzel a műfaji megjelöléssel a szerző — ahogy vallomásában mondta — arra az ősi, valódi buffonériára kívánt utalni, amelynek harsány kacaja egyszersmind szöges ostor is, s ahol a bohóc fíntorát a fájdalom torzítja el. Minderről maga a darab kevéssé tanúskodott. Ügyes, de egészen kabarédeszkákon nyugvó ötlet-építménye épp úgy nem sejtet semmiféle mélyebb talajba lefektetett alapokat, mintahogy elmésen csipkedő párbeszédei sem képesek akárcsak pillanatnyi, helyzeti hitelt is teremteni az itt-ott komolykodón beléjük csempészett életfilozófiai és erkölcsi tanulságoknak. Négy asszonyt — feleségét, kedvesét, gépirókisasszonyát és cselédjét — szerető hőse a világ leg-

ártatlanabb poligám férje, mert mind a négy asszonyt a tulajdon hitvese egyesíti magában. Négy jellemet, — vallja az író; igazában csak négy hálás szerepet, — állapítja meg a nehézvérű kritikus, aki váltig azt gyanítja, hogy itt a Herczeg *Utolsó tánc*-ának parádés *kettős* szerepében emlékezetes diadalt aratott nagy művésznőt akarták egy még parádésabb *négyes* színészi feladatban csillogtatni. Leghíresebbé az a jelenete lett, ahol kétszólamú, indulatos *pour-parler* végén önmagát utasítja ki a lakásból. De még erre a leleményre is emlékezünk Molière *Képzelt beteg*-éből: az orvostanár tógájába bújít szobalány ugyanezzel a fogással mesterkedik.

Tavaly Bókayt tüntettük ki a Vojnits-éremmel. Jutalmazásra javasolt művében a jelentés örömmel mutatott rá a magasabbrendű szellemre és eszközökre, arra a nagy lendületre, amellyel benne az író a színpadismerttől a drámaismeret felé közeledett. Mostani sikere alig maradt mögötte a mult évinek, új darabját kölcsön-színházba kellett vinni, s ott másfélszáz estén át vonzott közönséget, három legelsőrangú, egytől-egyig Greguss-koszorús színművészek szerencsés csillagképe alatt. Csak a bírálat kénytelen adós maradni tavalyi megállapításával, hogy „a színpad nyereségét itt az irodalomé is megfejeji”.

A Nemzeti Színház kamaraszínpadán évadnyitáskor elsőnek Galamb Sándor jutott szóhoz *Sorompó* című drámájával. Korosodó egyetemi tanár-hőse, fiatal felesége mellett, a tudomány és az önzés korlátjával kívánja magát elzárni a kortól, sőt magának az életnek örökösén megújuló áramától. De sorompóját könyörtelenül lerombolja az asszonynak váratlanul megjelenő leánykori szerelme, akiben a tudós nemcsak lázadóvá önállósult tanítványára ismer, hanem ugyanakkor vetélytársává lett törvénytelen fiára is. Galamb gondosan, ritka formai szigorúsággal és zártsággal szerkesztett drámája a korok összeütközését erős dialektikai készséggel érzékelteti, kár, hogy a megoldást mégis a legkimódoltabb indítékból, apa és fiú szerelmi szembekerüléséből sarjasztja, s az apának lélektanilag nehezen elfogadható önfeláldozásával hibázza el. A túlságos kiszámítottság — mint annyiszor — itt is éppen a lényeg körül véti el a számítást.

Három héttel később új szerző mutatkozott be a Kamaraszínházban: Márai Sándor. Megkülönböztetett érdeklődés fo-

gadta, mert irodalmunk más területéről komoly rangot, megszolgált tekintélyt hozott ide magával. Frői komolyság, odaadó szolgálat tekintetében valóban nem is bocsátkozott itt sem alkuba a színházi közönségnek állítólagos szórakozásvágyával, az élet nagy kérdéseitől való idegenkedésével. Beszélni mert — mégpedig áradó bőséggel, a nyelvnek regényeiből ismert választékosságával — ugyanazokról a lelki problémákról, amelyek könyveiben is foglalkoztatják: szerelemről, halálról, aszszonyi boldogságábrándról és férfiúi hivatásválságról. Ha a színpad különleges stíluseszközeit hiánytalanul idáig talán még nem hódíthatta meg, azzal tért ki az ebből adódó nehézség elől, hogy lehetőleg igen kevéssel élt ezekből az eszközökből. Az eseményeknek valóságos torlódását úgy szorítja össze térben és időben, hogy az állandó feszültség nem is magukban az eseményekben, hanem ezeknek a szereplőkre gyakorolt hatásában halmozódik fel, s az ő lelki ráfeleléseikben robban. A végtelenül, szinte a puritánságig egyszerű szerkesztésmód a párbeszédben is sokszor csak mintegy monológokat állít szembe egymással, a döntő dolgok első sorban az értelem megrázkódtatásaiban, mindenesetre egészen a gondolatok küzdőterén teljesednek ki.

Kaland a dráma címe, és kalanddá, testi és lelki összeomlás halálos kalandjává keseredik és komorodik benne minden, amit alakjai — egyáltalában nem kalandor-lelkek — kivívott életeredményüknek gondoltak vagy elhibázott életük jóvátételének szántak. Orvosprofesszor-hőse pályája ormán veszti el feleségét és hivatásába vetett hitét. Fiatalkori munkatársa szemére lobbantja tudósi „árulását” az érvényesülés és polgári jólét zsoldjában, amelynek áldásaival ifjú, az aranykalitkából szabad ég alá vágyódó feleségét kívánta elárasztani. Megtudja, hogy hitszegése fejében éppen annak részéről bűnhődik árulással, akiért igazabb énjét megtagadta; megtudja, hogy legbizalmasabb tanítványa fordul ellene az asszony oldalán; s megtudja azt is, hogy az élete boldogságáért lázadó szerencsétlen nő halálosan beteg. Az orvosférj a maga férfi megalázottságában a kegyetlen orvosi vizsgálat során a minden egyéni bántódást elnémitő, félelmetes végzetre döbben reá. Mi lehet itt a megoldás? Márai ez elképzelhető, különféle, de egyformán „irodalmi” heroizmusok helyett a legemberibbet

választja: az ő Kádár Pétere maga is a végzet mellé áll, az utolsó, borzalmas „kalandot” odaajándékozza a fiataloknak, a gyanútlan asszonynak siralomházi vigaszul, a titokba kegyetlenül beavatott tanársegédnek keserű vezeklésül. Gyöngédségnek és ítélkezésnek valami rejtelmes, az ösztönélet mélyén egymásbaindázó kettős gyökeréből hajt ki ez a nyomasztó drámai *exeunt*, egy kissé a Márai írói egyéniségétől éppen nem idegen fölényes ironia szellemében.

A színpadi kábítgatásnak, fölszines hatáskeltésnek régi gyakorlatú bennfentesei közé evvel az itt még kezdőnek számító új szerzővel gondolkodni s a gondolatok gyökeréig ásni szerető író köszöntött be, tudomást sem véve arról a műfaji hanyatlásról, mely állítólag a közön elolcsósodott izlésének számlájára írandó. Ambrus Zoltán egy bosszús óráján már a kritikusokat is a vádlottak padjára ültette, akik szerint maguk is egyre buzgóbban kezdenek ásitozni, ha a színpadon huzamosabb ideig értelmes dolgokról beszélnek. S most mégis az történt, hogy a bírálat szinte örömtüzeket gyújtott a megtért Melpomené tiszteletére, a közönség pedig immár egy álló esztendeje áhitattal figyeli egy fegyelmezett s a tulajdon színvonalát kényesen őrző író szavai mögött a sors sötét szárnyának suhogását.

Márai színművében mi — éppen nem utolsó sorban — a műfaj megújulásának ezt a biztató jósjelét is méltányoljuk, az „öncélú színház” tévtanával szemben újabb igazolásul annak a makacs meggyőződésünknek, hogy a színház igenis a drámáé, a dráma pedig az irodalomé.

Bizottságunk — Szinnyei Ferenc rendes tag elnöklete alatt Alszeghy Zsolt levelező tag s a jelentéstévő — ebben a meggyőződésben terjeszti a Tekintetes Akadémia elé azt az egyhangú javaslatát, hogy a Vojnits-jutalomnak ez évre esedékes érdemével Márai Sándor *Kaland* című drámáját méltóztassék kitüntetni.

Rédey Tivadar.

Jelentés a szótári bizottság 1940. évi munkájáról.

Az 1940. évben ugyanolyan keretek között folyt a bizottságadatgyűjtő és adatrendező munkája, mint az előző három évben. (V. ö. Akad. Értesítő 1940: 363—5.)

A beosztott tanárok a XIX. század végének irodalmából kiszemelt munkák szótári feldolgozását végezték. Az 1940—41. iskolai évre a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr folytatólag berendelte a bizottsághoz Rézler Gyulát teljes munkaidőre, Putnoky Imrét, Hajdu Jánost, Koczogh Andrást és Karácsony Sándort fél munkaidőre. Horváth Endre, aki 1921-től volt beosztott munkatársunk, az 1940—1941. tanév elején szolgálati idejének betöltése után nyugalomba vonult, helyette Lakó Györgyöt, a budapesti kir. kat. gimn. tanrát osztotta be a miniszter úr. A berendelt munkatársakon kívül Zolnai Gyula r. tag végzett adatgyűjtést egy napilap nyelvéből. Ebben az évben 45 munkából 46.792 adatot gyűjtöttünk. Az adatgyűjtés megkezdésétől 1940. végéig összesen 3.547.777 adatot gyűjtetett a bizottság.

A bizottság költségvetésében adatrendezésre szánt 2000 (kétezer) pengő felhasználásával folytattuk az adatoknak abécé szerint való rendezését. Az 1940. évben Baboss Ernő, Gáldi László, Horváth Károly, Szabó Dénes és Techert József végeztek rendezést s a beosztott tanárok közül Hajdu János és Rézler Gyula. Összesen 26 havi munkával rendeztünk 71 gyűjtésből 97.273 cédulát és másoltak a többadatú cédulákról 10.667 új adatot. Négy év alatt, 1937-től 1940-ig rendeztünk 488 gyűjtésből 418.031 cédulát és másoltunk 79.436 adatot. A rendezett adatok száma összesen 497.467.

A bizottság kiadása 1940-ben 3930 P 24 fill. volt. Ebből 800 P adatgyűjtés, 2080 P adatrendezés, 400 P az előadó tiszteletdíja, 650 P 24 fill. dologi kiadás.

Sági István l. tag, a bizottság előadója.

Hollós Oszkár kir. tan. ajándéka.

1.

Kivonat a M. Tud. Akadémia Igazgató-Tanácsa 1941. június hó 21-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből: B/2. „A főtitkár előadja, hogy Horánszky Lajos ömértósága közbenjárásával Hollós Oszkár kir. tanácsos, ny. vasútigazgató arról értesítette a főtitkári hivatalt, hogy Budapest történetére vonatkozó gyűjteményét, illetőleg múzeumát az Akadémiára kívánja hagyni. A főtitkár fölkereste Hollós Oszkár urat, s kértére többen megtekintették a gyűjteményt, melyet rendkívül érdekesnek s a maga nemében páratlanak mondtak. Hollós úrnak az a kívánsága, hogy a gyűjteményt az Akadémia átvegye, palotájában helyezze el, mire a Széchenyi múzeummal kapcsolatban volna is mód, és az Hollós-gyűjteménynek nevezetnék. A gyűjtemény értéke anyagi tekintetben is igen nagy.

Az adományozó az adománylevelet már elhozta a főtitkárhoz, kinek kérelmére különben közjegyzői okiratba is foglalták s azt át is nyújtotta.

Az Igazgató-Tanács ezt örömmel és elismeréssel veszi tudomásul és köszönetet mond Hollós Oszkár úrnak.”

2.

Nagytekintetű Magyar Tudományos Akadémia.

Néhai Szily Kálmán, aki megboldogult édesatyám iskolatársa és barátja volt, figyelmembe ajánlotta, hogy Pest-budai gyűjteményemet a Magyar Tudományos Akadémiának hagyományozzam. Tisztelettel bejelentem, hogy közokiratba foglalt végrendeletben ez a hagyományozás megtörtént.

A magyar mult szeretetéből fakadó, hazafias érzéstől vezéreltetve, a Magyar Tudományos Akadémia iránti legnagyobb tisztelettel kérem, hogy a hagyományt elfogadni méltóztassék.

Ez esetben halálom után a gyűjtemény mielőbb átveendő és elszállítandó s a nevem alatt az Akadémia épületében méltóan elhelyezendő, lehetőleg mai elrendezésében. A gyűjteményhez tartoznak a családi vonatkozású képek és tárgyak is. A gyűjteményhez nem tartoznak a duplumok. A gyűjtemény kiegészítő tartozéka a gyűjtemény elrendezésénél felhasználható bútorok.

Az egész gyűjtemény együtt tartandó, szét nem osztható, el nem idegeníthető, más intézménynek át nem adható, a jelenleg szabadon látható képek és tárgyak a jövőben is szabadon láthatók és a nagyközönségnek hozzáférhetők legyenek.

A gyűjtemény célja fővárosunk multjának és társadalmi kialakulásának tanulmányozását ezen sokrétű s a szellemi és köznapi élet minden részletére kiterjedő anyag által előmozdítani.

Ezen kultúrtörténeti cél érdekében hozzájárulok ahhoz, hogy a gyűjtemény a Magyar Tudományos Akadémia által a jövőben megszerzendő, a gyűjtemény tárgykörébe vágó darabokkal gyarapíttassék.

Míg élek, a gyűjteménnyel szabadon rendelkezem, azonban halálom esetére másnak nem hagyományozhatom és életemben el nem ajándékozhatom.

Kérem a jóságos Istent, a Magyar Tudományos Akadémia lelje örömét a gyűjteményben és legyen Hazám és a Köz hasznára.

Budapesten 1941. május hó 12-én.

Kitűnő tisztelettel

Hollós Oszkár

kir. tanácsos.

Az általam a mai napon 1080/1941. ügyszám alatt felvett jegyzőkönyv alapján tanúsítom, hogy az általam személyesen ismert *Hollós Oszkár* úr, királyi tanácsos, nyugalmazott vasúti igazgató, budapesti (VI. Benczur-utca 39/b.) lakos, — ezt a levelet előttem sajátkezűleg írta alá.

Kelt Budapesten, 1941. ezerkilencszáznegyvenegy évi június hó 6. hatodik napján.

Dr. Lukács Izsó
királyi közjegyző.

3.

Előzetes jelentés

Hollós Oszkár úr pestbudai gyűjteményéről.

Hollós Oszkár ny. vasútigazgató úr évtizedek óta gyűjti a Pestre-Budára vonatkozó emlékeket. Ezeket már előző lakásában is kiállította, aminek emléke gyűjteményében egy fénykép, mely őt édesanyjával együtt, Pestre-

Budára vonatkozó képekkel megrakott fal előtt ábrázolja. Az anyagot Hollós úr azóta nagy szeretettel és buzgalommal gyarapította, sőt most is gyarapítja, lakása már valószínű múzeum benyomását kelti. A gyűjtemény így, ahogy most van, a legnagyobb, Pest-Budára vonatkozó magángyűjtemény, amely az esztétikai értéken fölül igen becses, mint Budapest történetére vonatkozó forrásanyag. Értéket Hollós úr azzal teremtett, hogy elveszésre ítélt unikumokat és önmagukban nagyértékű tárgyakat hordott össze.

Az anyag föl kutatásán és rendezésén kívül Hollós úr nagy munkát fordított egy catalogue raisonné készítésére. Ez a katalógus eddig 2800-nál több számot tartalmaz, de százakra rúg azoknak a tárgyaknak száma, amelyek még nem kerültek jegyzékbe. A főkatalóguson kívül szakok szerint külön inventáriumokat készített Hollós úr: Látképek a két városról (1470-től), Címtárak (1790-től), Templomok és egyházi épületek, Világi épületek (leírások, tervrajzok, építészek életrajzai, házavatás emlékei), Városrendezés (nyomtatványok a XIX. sz. elejétől kezdve), Közigazgatás (közellátás, egészségügy, polgárórság, rendőrség), Kereskedelem és ipar (hirdetések, számlák, céhlevelek 1780-tól), Közlekedésügy (hidügyre 1784-től, vasútra 1846-tól, Dunahajózás, társaskocsi, lóvasút, posta), Tűzvész, árvíz (képek és egyéb nyomtatványok 1807-től).

Az anyagnak legfeltűnőbb része a keretezett festmények, metszetek, tervrajzok, menetrendek és egyéb nyomtatványok tömege, amelyek Hollós úr jelenlegi lakásának hét helyiségében a falakat, ajtókat, sőt ablakokat tapétaszerűen borítják. Amint már említettem, ezek 1470-től kezdődő sorozatot alkotnak. Egy-egy esztendőnél: Buda emlékeztető ostromainak éveinél megduzzad az anyag. Gazdag természetesen a legutóbbi évtizedek anyaga. A legújabb időben tömegcikké vált képeslapoktól kezdve Hány Gyulának itt őrzött festményeiig igen nagy részletességgel látjuk Budapest városképének, az egyes utcarészeknek fejlődését az utolsó száz esztendőben. E kép-gyűjtemény teljességét szolgálta Hollós úrnak az a gondossága, hogy hosszú időn át lefényképeztetett minden nevezetesebb, lebontásra ítélt házat, de szerzett képeket a főváros életének eltűnő jellegzetességeiről is, így az utolsó omnibuszról. Egy-egy városrészletet több korból mutatnak be e fényképek. Meglepően ismerünk rá a földszintes viskóktól környezett épületben a volt Népszínháznak, a mai

Nemzetinek most kecses parktól és nagy palotáktól körülvett épületére. Egy másik képen mint ókori rom áll előttünk a váciúti vasútállomás régi épületéből az akkor még fennállott északi fal, fölötte már védőleg terpeszkedik az új, ma is fennálló nyugati pályaudvar vas- és üvegcsarnoka. Százakra rug azoknak a képeknek száma, amelyek hasonló érdekes részletek emléket őrizték meg Budapestről. Épületről, csatornáról, Dunapartról röpirat, tervrajz, az épülő és a kész mű képe, számos más érdekes részlet van még a gyűjteményben.

Szabadon állnak a bútorokon Pest-Buda műipari emlékei. Régi állóóra, zenélőóra, mellettük különböző használati tárgyak: gyöngyökkel kirakott csengetyűhúzó, gobelines csizmahúzó, fémtárgyak: szobrocskák, cukortörő és számos más, a mindennapi életben használt apróság.

Vitrinekbe került a százakat számláló érem- és plakettgyűjtemény, benne a Buda 1686-i visszavívását ünneplő érem és több más ritkaság. Vitrinben vannak a budapesti képekkel díszített üveg- és porcelántárgyak, régi báli meghívók, táncrendek, táncosjelvények, a pest-szolnoki vaspálya 1847-i megnyitó ünnepségének meghívója és sok más jellemző apróság, aminek megőrzésére senki sem gondolt.

Szekrényekben van a még be nem keretezett képanyag és a több száz kötetre rugó könyvtár. Régi címtárakon, városleírásokon, útirajzokon, modern várostörténeti, városrendezési és más szorosan Budapestre vonatkozó munkákon kívül megtalálhatók itt azok a tudományos és szépirodalmi művek is, amelyek csak mellékesen vannak kapcsolatban Budapest életével.

Csak halvány képet adhatok a gyűjtemény sokoldalúságáról és gazdagságáról. Teljes világosságot reá a katalógus elkészülése és kiadása fog vetni, ez fogja használhatóvá tenni és ez fogja a gyűjtemény történelmi forrásértékét tökéletes kifejezésre juttatni.

Budapest, 1941. november 13.

Török Pál.

V.

Költségvetés.**A M. Tud. Akadémia
költségvetése az 1942. év első felére.**

I. Az <i>Akadémiai Almanach</i> kiadása	1.700 P
II. Az <i>Akadémiai Értesítő</i> füzetének nyomdai kiállítására és közleményeinek esetleges díjazására . . .	1.500 „
III. A <i>Budapesti Szemle</i> füzeteinek tiszteletdíjaira . . .	4.000 „
IV. Hozzájárulás a <i>Budapesti Szemle</i> füzeteinek nyomdai kiállításához	1.000 „
Összesen . . .	8.200 P

Az I. osztály és bizottságai.*a) I. osztály.*

1. Értekezésekre és emlékebeszédre	300 P
2. Bíráló díjakra	200 „
Összesen . . .	500 P
Maradvány . . .	1.027 P

b) Nyelvtudományi bizottság.

1. A <i>Magyar Nyelvtudomány Kézikönyvének</i> új füzetére	500 P
2. A <i>Kőrösi Csoma-Archivumra</i>	500 „
3. Klemm Antal mondattanára	1.500 „
4. A <i>Kőrösi Csoma-emlékkönyvre</i> II. részlet	1.000 „
5. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
6. Bizottsági apróbb költségekre	60 „
Összesen . . .	3.760 P

Maradvány az előző három félévről:

a <i>Nyelvtudományi Közleményekre</i>	6.000 P
a <i>Kőrösi Csoma-emlékkönyvre</i>	1.000 „
A Validi-kiadásokra szolgál az együttesen kezelt adományok 1936. évi kamata	500 „
Összesen . . .	7.500 P

c) Nyelvművelő bizottság.

1. A <i>Magyarosan</i> c. folyóirat kiadására	3.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	300 „
3. Szerkesztői tiszteletdíj	100 „
4. Egy segéderő tiszteletdíja	250 „
5. Hatóságok tájékoztatása	300 „
6. Bizottsági költségekre	100 „
Összesen	4.050 P

d) Klasszikus filológiai bizottság.

1. Az <i>Egyetemes Philologiai Közlönyre</i>	1.000 P
2. Egy kiadványra	1.500 „
3. Vértesi Dezső tiszteletdíja, utolsó részlet	391 „
4. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
5. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	3.141 P

Martialis fordítására kifizetve 250 P

e) Irodalomtörténeti bizottság.

1. Az <i>Irodalomtörténeti Közlemények</i> két füzetének szerkesztői és írói tiszteletdíjaira és nyomdai kiállítására	2.500 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	2.750 P

Marad tartozás a név- és tárgymutatóra félreletett összeg felhasználása után 1.697 P

f) Képzőművészeti bizottság.

Az előadó úr tiszteletdíja	200 P
A magyar képzőművészet készülő történetére kifizetve	1.800 P
1. A <i>Népelet</i> folyóirat segélyére	400 P

g) Néptudományi bizottság.

2. A népzenei kiadvány előmunkálataira	760 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
4. Bizottsági költségekre	40 „
Összesen	1.400 P

Maradvány	400 P
Az I. osztály és bizottságai összesen	15.801 P
A maradványok	8.927 P

A II. osztály és bizottságai.

a) II. osztály.

1. Székfoglalókra és emlékbeszédekre	500 P
2. Bírálati díjakra	200 „
Összesen	700 P

Maradvány	451 P
---------------------	-------

b) Filozófiai bizottság.

1. Az <i>Athenaeum</i> kiadásához hozzájárulás	1.000 P
2. Egy mű kiadására	1.200 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
4. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	2.450 P

c) Jogtudományi bizottság.

1. Az előadó úr tiszteletdíja	200 P
2. Magyary Géza munkái kiadására	1.500 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	1.750 P
Maradvány Szász István könyvének tiszteletdíjára	662 P
Magyary G. munkáira	1.200 P

d) Történettudományi bizottság.

1. A <i>Hunyadiak kora</i> következő kötetére	1.500 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3 Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	1.750 P

e) Hadtörténeti bizottság.

1. A <i>Hadtörténelmi Közlemények</i> tiszteletdíjaira és nyom- dai előállítására	1.500 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	1.750 P

Maradvány egy kiadványra 500 P

f) Nemzetgazdasági bizottság.

1. A <i>Közgazdasági Szemlére</i>	2.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	2.250 P

Maradvány értekezésekre 600 P

g) Archeológiai bizottság.

1. Az <i>Archaeologiai Értesítő</i> írói, szerkesztői tisztelet- díjaira és nyomdai költségeire	1.500 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	1.750 P

1. A folyóirat előkészítésére 1.000 P
Maradvány 2.000 „

h) Művészettörténeti bizottság.

A II. osztály és bizottságai összesen	13.400 „
A maradványok	5.413 P

i) A Római Magyar Intézet „Fraknoi Vilmos” Történeti Osztálya.

A Fraknoi-villa bérjöveldelme fejében a vallás- és köz- oktatásügyi m. kir. minisztérium által a bizottság cél- jaira befizetett összegből 1941. végén rendelkezésre áll	10.709 P
--	----------

A III. osztály és bizottságai.

a) III. osztály.

1. A <i>Matematikai és Természettudományi Értesítőre</i> . .	10.000 P
2. Természettudományi kutatásokra	4.000 „
3. Emlékbeszédekre	200 „
4. Bírálati tiszteletdíjakra	200 „
Összesen . .	14.400 P

b) Matematikai és természettudományi bizottság.

1. Tudományos célcokra	2.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen . .	2.250 P
<i>A III. osztály és bizottsága összesen</i>	<i>16.650 P</i>
<i>Az I—III. osztály tudományos kiadásai</i>	<i>45.851 P</i>
<i>A maradványok összege</i>	<i>14.340 P</i>
<i>Nagygyűlési költségek</i>	<i>7.000 P</i>
1. Dologi kiadásokra	400 P
2. Adatgyűjtésre	400 „
3. A gyűjtött anyag rendezésére	4.000 „
4. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
Összesen . .	5.000 P

Szótári bizottság.**A középkori latinság szótárának Magyar Nemzeti Bizottsága.**

1. Adatgyűjtésre	1.070 P
2. Állandó munkatársnak	600 „
3. Felülvizsgálatra	200 „
4. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
5. Egyéb kiadások	50 „
Összesen	2.120 P

Könyvkiadó vállalat.

Újabb kötetek kiállítására és szerzői tiszteletdíjára	5.000 P
A kiadványok szétküldési költségeire	4.000 „
Összesen	9.000 P

Könyvtár.

Folyóiratok kiegészítésére, a legszükségesebb kötések költségeire és könyvbeszerzésekre	5.000 P
---	---------

Tudományos társulatok és munkák segélyezésére.

Tudományos társulatok segélyezésére	5.000 P
A Bécsi Klebelsberg-Történetkutató Intézet Évkönyvére	750 „
A Revue des Études Hongroises segélye	750 „
Összesen	6.500 P

Coopération Intellectuelle	
Maradvány	400 P
Összes tudományos kiadásokra	88.671 P
A Római Magyar Intézettel együtt	99.380 P
Maradványok	14.740 P

Személyzeti kiadások.

A főtítkár tiszteletdíja félévre	6.000 P
A főkönyvtárnok tiszteletdíja félévre	2.000 „
A három osztálytitkár tiszteletdíja félévre	3.000 „

A főtítkári iroda és a könyvtár alkalmazottainak tisztelet-díja félévre	10.880 „
A főtítkári iroda és a könyvtár tisztviselőinek 15 ⁰ / ₀ -os drágasági pótléka	1.632 „
Dudás Kálmán tiszteletdíja félévre	800 „
Voit Lajosnak könyvelésért félévre	800 „
Altisztek orvosi kezelésére és gyógyszerreire	500 „
Előre nem látott (kegyeleti) kiadásokra	2.000 „
Régi alkalmazottak nyugdíjára és rendkívüli segélyekre	20.000 „
Újévkor szokásos ajándékokra	2.000 „
Összesen	49.612 P

Dologi kiadások félévre.

Adók, illetékegyenérték	11.284 P
Palota és bérház fenntartása	9.000 „
Fűtőanyag	8.000 „
Villanyvilágítás	2.200 „
Vízdíj	650 „
Kéményseprő	250 „
Telefon	700 „
Ülési meghívók költsége	300 „
Postai költségekre	600 „
Kézbesítési költségekre	200 „
Irodai kiadásokra	2.000 „
Felvonó	400 „
A Kazinczy-emlék fenntartási költsége	1.000 „
Összesen	36.584 P

Dologi kiadások félévre	36.584 P
Személyzeti kiadások félévre	49.612 P
Összes tudományos kiadások (a római intézet nélkül)	88.671 P
Összes kiadások	174.867 P

Várható bevételek.

Államsegély	35.040 P
Lakbérékből	30.500 „
A Vigyázó-vagyongból	100.000 „
Könyvek eladásából	10.000 „
Összesen	175.540 P

VI.

Az Akadémia ülései 1941-ben.

Az I. osztály:

Január 13. *Husztai József* r. t.: Pier Paolo Vergerio s a magyar humanizmus kezdete. (Székfoglaló.) — Február 3. *Nagy J. Béla* l. t.: Köznyelvi kiejtésünk. (Székfoglaló.) — Március 3. *Babits Mihály* l. t.: Sophokles „Oedipus Kolonosban” c. tragédiájának fordításából. (Székfoglaló.) Fellovasta Rédey Tivadar l. t. — Március 31. *Németh Gyula* r. t.: A kunok vezető törzsének keletázsiai eredete. — Május 5. *Bárczi Géza* l. t.: Francia hatás a középkori magyar hangjelölésben. (Székfoglaló.) — Június 9. *Zsirai Miklós* l. t.: Finnugor tanulmányaink. — Október 13. *Lazicius Gyula* l. t.: A mai nyelvtudomány alapelvei és módszertana. — November 3. *Moravcsik Gyula* l. t.: Byzantinoturcica. — December 1. *Solymossy Sándor* r. t.: A magyar csodaszarvas-monda.

A II. osztály:

Január 27. *Tóth Zoltán* r. t.: Mátyás Flórián Ranzanus-problémája. (Székfoglaló.) — Február 10. *Nizsalovszky Endre* l. t.: Az alanyi magánjog és a perjog. (Székfoglaló.) — Március 10. *Madzsar Imre* r. t.: A történetírás lélektani alapjai. — Április 7. *Mályusz Elemér* l. t.: Társadalmi fejlődésünk iránya a tatárjárás korában. — Május 12. *Angyal Pál* r. t.: A joghézag problematikája a büntetőjogban. — Június 16. *Nagy Miklós* l. t.: Mátyás király törvényei. — Október 20. *Prohászka Lajos* l. t.: A platonista Cicero. (Székfoglaló.) — November 10. *Markó Árpád* l. t.: Pilch Jenő r. tag emlékezete. *Jánossy Dénes* l. t.: A polgári törvénykezési eljárás reformja a XVIII. században. — December 15. *Nizsalovszky Endre* l. t.: Megemlékezés Tóth Lajos l. tagról. *Gratz Gusztáv* l. t.: Politikai irányeszmék a kiegyezés korszakában. (Székfoglaló.)

A III. osztály:

Január 20. *Fekete Zoltán* és *Endrédi Endre* vendégek: A korláti bazalt petrológiai vizsgálata. Bemutatta *Mauritz Béla* r. t. *Farkas Béla* vendég: Adatok a csontos

halak Weber-féle szervének ismeretéhez. Bemutatta Entz Géza r. t. *Romwalter Alfréd* vendég: Kapcsolatok a levegő és az élőlények történetében. Bemutatta Doby Géza l. t. *Ifj. Issekutz Béla* vendég: A vérkeringés szerepe az izom anyagcsereszabályozásában. Bemutatta Issekutz Béla l. t. *Ifj. Issekutz Béla* vendég: A vér O_2 tartalmának mérése fotokoloriméterrel. Bemutatta Issekutz Béla l. t. — Február 17. *Ó Fensége József kir. herceg* ig. és t. t., elnök: A szeizmográfnek egy eddig ismeretlen alkalmazása. *Baló József* l. t.: A gyomorfekély kóroktana. (Székfoglaló.) *Schréter Zoltán* l. t.: A Kárpátok által körülvelt medencék szármáciai képződményei és azok állatvilága. (Székfoglaló.) *Szőkefalvi Nagy Gyula* l. t.: Maximális indexű algebrai görbék a többmértetű térben. *Rédei László* vendég: Konvex testek támasztó függvényéről. Bemutatta Kerékjártó Béla l. t. *Jaskó Sándor* vendég: Hegyszerkezettani megfigyelések a martonyi vasércelőfordulás környékén. Bemutatta Vendl Miklós l. t. *Szédeczky-Kardos Elemér* vendég: Ásványtani vizsgálatok máramarosi ércelőfordulásokon. Bemutatta Vendl Miklós l. t. — Március 17. *Rados Gusztáv* t. t.: Három pont meghatározta kör és négy pontja meghatározta gömb egyenletéről. *Mauthner Nándor* l. t.: A primverin, az orvosi kankalin (*Primula officinalis*) főglukosidjának szintézise. *Mauthner Nándor* l. t.: Az orthovanillin és isovanillin katalitikus redukciója. *Miskolczy Dezső* l. t. bemutatta a „Hirnpathologische Beiträge” 19. kötetét. *Vadász Elemér* vendég: Ásványkiválások a tatabányai eocén barnaszénképződésben. Bemutatta Mauritz Béla r. t. *Náray-Szabó István* vendég: A leucit ($KAlSi_3O_8$) szerkezete. Bemutatta Gróh Gyula r. t. *Náray-Szabó István* és *Sigmond György* vendégek: A kryolith-kálium-kryolith-rendszer oladási görbéje. Bemutatta Gróh Gyula r. t. — Április 21. *Gombocz Endre* l. t.: Kitaibel Pál, mint növénygeografus, -ökologus és -szociológus. (Székfoglaló.) *Rados Gusztáv* t. t.: Egész együtthatós bilineár alak adjungált alakjainak elemi osztóiról. *Zemplén Géza* r. t.: Glukozidok bontása ozon segítségével. *Zemplén Géza* r. t.: A „neolinarin”-nak végérvényes szerkezete. *Zemplén Géza* r. t.: A *Sophora japonica* L.-nak új glukozidjáról. *Oláh László* vendég: Chromoszóma-tanulmány. Bemutatta Szabó Zoltán l. t. *Éperjessy György* vendég: A Cuticularis excretiőről. II. közlemény. Bemutatta Doby Géza l. t. — Május 19. *Marek József* r. t., *Wellmann Oszkár* l. t. és

Urbányi László vendég: A takarmány különböző ásványi anyagtartalmának és különböző mészkiegészítésének hatása fiatal malacok anyagforgalmára. Bemutatta Wellmann Oszkár l. t. *Kerékjártó Béla* l. t.: A harmadrendű integrálható csoportokról. *Mödlinger Gusztáv* vendég: Histophysiológiai vizsgálatok a házinyúl pajzsmirigyen. Bemutatta Entz Géza r. t. *Szilády Zoltán* vendég: A Magyar Birodalom hegyeinek synopsisa. VII. Talpas-legyek. Clythidae (Platypezidae). Bemutatta Entz Géza r. t. *Gombos Pál* vendég: A kvantumállapotok betöltési elvének statisztikai megfogalmazása alkáli-atomok esetében és ennek alkalmazása az alkáli-termék meghatározására. Bemutatta Ortway Rudolf l. t. *Kónya Albert* vendég: A kálium-atom egyes termjeinek elméleti meghatározása. Bemutatta Ortway Rudolf l. t. *Kaszab Zoltán* vendég: Vasvári Miklós kisázsiai gyűjtőútjainak állattani eredményei. IV. Hólyaghúzó bogarak. Bemutatta Dudich Endre l. t. *Wagner János* vendég: Rendszertani tanulmányok hazai ragadozó csigákon. Bemutatta Dudich Endre l. t. — Június 23. *vitéz Varga Lajos* l. t.: Néhány Balaton-vízi lebegő állatka szakaszos alakváltozásáról (cyclomorphosis). (Székfoglaló.) *Marek József* és *Wellmann Oszkár* r. tagok, *Urbányi László* vendég: Túlságosan mész-, illetőleg foszfordús táplálkozás befolyása malacok anyagforgalmára. Bemutatta Marek József r. t. *Vendl Miklós* l. t.: Szemnagyság-elemzések ábrázolásáról. *Sztróckay Kálmán* vendég: Szulfidos érc-zárvány a gulácsi bazaltban. Bemutatta Mauritz Béla r. t. *Tóth László* vendég: A Collembolák bélcsatornája. Bemutatta Entz Géza r. t. *Apor László* vendég: A budapesti egyetemi hallgatók embertani vizsgálatának eredményei az 1937—39. tanévekben. Bemutatta Entz Géza r. t. *Szádeczky-Kardoss Elemér* vendég: Antimonit-előfordulás az Ökörmező-vidéki filisből. Bemutatta Mauritz Béla r. t. — Október 27. *Zemplén Géza* r. t.: A robinin glukozidnak végérvényes szerkezete. *Zimmermann Ágoston* r. t.: A glomus caroticum összehasonlító anatómiájához. *Marek József* és *Manning Rezső* r. tagok: „Specielle Pathologie und Therapie der Haustiere” cím alatt 8. kiadásban megjelent munkát bemutatta Marek József r. t. *Marek József* és *Wellmann Oszkár* r. tagok, *Urbányi László* vendég: Ammoniumklorid, ill. ammoniumfoszfát hatása felnőtt házi nyulak ásványi anyagforgalmára mészszegény és mészdús táplálkozás esetében. Bemutatta Wellmann Oszkár r. t.

Marek József és *Wellmann Oszkár* r. tagok, *Urbányi László* vendég: Nátriumhidrokarbonát, ill. kalciumok hatása felnőtt házinyulak ásványi anyagforgalmára mészszegény, ill. mészdús táplálkozás esetében. Bemutatta *Wellmann Oszkár* r. t. *Hoor-Tempis Móric* r. t.: Hazai vizierőink és az energiagazdálkodás javítására szükséges sürgős teendők. *Vitális István* l. t.: A felszálló víz-okozta veszély a mátraalji lignitbányászatban. *Szőkefalvi Nagy Gyula* l. t.: Dieudonné egyik tételéről. *Malán Mihály* és *vitéz Rosztóczy Ernő* vendégek: Vércsoportgének megoszlására vonatkozó vizsgálatok hazánk különböző vidékein. Bemutatta *Entz Géza* r. t. *Zimmermann Gusztáv* vendég: A bal elülső üres véna és maradványa. Bemutatta *Zimmermann Ágoston* r. t. *Csorba György* vendég: A rádióvonalak egyesített hosszúsági és szélességi interpolációs számtáblázatairól. Repülőgépek helymeghatározásához. Bemutatta *Oltay Károly* l. t. *Endrődi Sebő* vendég: Vasvári Miklós kisázsiai gyűjtőútjainak állattani eredményei. VI. Lemezcsápú bogarak (*Lamellicornia*). Bemutatta *Dudich Endre* l. t. — November 17. *Szabó Zoltán* r. t.: Az ikrek testi és lelki tulajdonságai c. mű bemutatása (összeállította *Darányi Gyula*). *Wolszky Sándor* vendég: Mennyiségi változások a *Drosophilabábok* dehydrogenase enzimrendszerében a metamorphosis alatt. Bemutatta *Entz Géza* r. t. *Szilády Zoltán* vendég: A Magyar Birodalom levegyeinek synopsisa. VIII. *Lauxaniidae*. Bemutatta *Entz Géza* r. t. *Orbán György* vendég: Valódi képek előállítása sík kristályfelületről visszaverődő Röntgen-sugarakkal. Bemutatta *Császár Elemér* l. t. *Kaszab Zoltán* vendég: Magyarország Meloidái (*Coleoptera*). Bemutatta *Dudich Endre* l. t. — December 22. *Gróh Gyula* r. t. bemutatta *Gróh Gyula*, *Erdey-Gruz Tibor*, *Náray-Szabó István* és *Schay Géza* „Fizikai Kémia” című könyvét. *Gróh Gyula* r. t. bemutatta *Proszt János* és *Erdey-Gruz Tibor* „Fizikai-kémiai praktikum” című könyvét. *Mauthner Nándor* l. t.: A resacetophenon glukosidjainak szintézise. *Mauthner Nándor* l. t.: Az acilgyökök vándorlása az orcinál. *Csiki Ernő* l. t.: Adatok a Görgényi-hegység bogár- és levéldarázsfauájának ismeretéhez.

Összes ülések.

Február 24. *Papp Ferenc* r. t.: Gyulai Pál szellemi hagyatéka. — Március 24. *Kornis Gyula* ig. és r. t.: Tudo-

mány és nemzet. — Április 28. *József királyi herceg* Ő Fensége, a M. Tud. Akadémia elnöke kiosztja a tanítói jutalmakat. *Lukinich Imre* ig. és r. t.: Márki Sándor r. tag emlékezete. — Május 26. *Lukinich Imre* ig. és r. t.: Báró Eötvös József naplójegyzetei. *György Lajos* I. t.: A magyar regény előzményei. — Szeptember 22. Gróf Széchenyi István születésének másfélszázados fordulója alkalmából tartott rendkívüli összes ülés. *Balogh Jenő* ig. és t. t.: A Legnagyobb Magyar. *Varga József* I. t.: Gróf Széchenyi István, a nemzet tanácsadó mérnöke. — Október 6. *Rédey Tivadar* I. t.: Jelentés az 1941. évi Vojnits-jutalomról. — November 24. *Finkey Ferenc* t. t.: Az 1843-i büntető javaslatok száz év távlatából.

VII.

Tóth Lajos I. tag emlékezete.

Elmondattott

a II. osztálynak 1941. dec. 15-én tartott felolvasó ülésén.

A tanítványnak mestere és atyai barátja iránti hálájával, a kartársnak egykori kartársa iránti szeretetével és becsülésével, de egyszersmind a szakmabeli küzdőtárs tárgyilagosságával is szeretnék szólni, amikor eleget teszek annak a megtisztelő feladatnak, hogy Tóth Lajosról, Akadémiánk korán elhunyt tagjáról, a magyar magánjog tudós művelőjéről alkotásai méltatásával megemlékezzem.

Tóth Lajos tudományos egyéniségének teljes kialakulása után 57 éves korában lett Akadémiánk belső tagja és e dísz birtokában mindössze három éven át tevékenykedett, irodalmi alkotásainak egyik legjellegzetesebb darabjával foglalván el akadémiai székét, de szellemi kapcsolatai a hazai tudományos élet vezérlő intézményével sokkal hosszabb időre terjednek. A maga munkatársának vallotta őt Akadémiánk már 1922-ben, amikor nagy magyar magánjoga általános részének megjelenését támogatta és a benső szellemi kapcsolatot a halál sem tudta szétszakítani, mert ugyanannak a műnek a kötelmi jog általános részét és az ügyletekből eredő kötelmeket tárgyaló ötödik kötetét Akadémiánk jogtudományi bizottsága 1938-ban adta ki.

Harmonikus lélekre vall, hogy egy szerves egységet

alkotó mű megírásának valaki — az általános tanok első kiadásának megjelenési évét, 1914-et is figyelembe véve — két évtizedet meghaladó időt szenteljen, és hogy Tóth Lajos ilyen módon valóban egységes művet alkotott, annak bizonyos fokig magyarázatát adja az ő ritka harmonikus tanári pályafutása. Megadatott neki, hogy 1904 szeptemberében, 28 éves korában elfoglalja a debreceni jogakadémia magánjogi tanszékét és, amikor kitartó tudományos munkájával kiérdemli az egyetemi tanszékét, nem neki kell környezetet és munkakört változtatnia, hanem az ősi kollégiumból sarjad ki az a tudományegyetem, amelynek magánjogi tanszékét átveszi és annak betöltője marad 1936. novemberében bekövetkezett haláláig. Mintegy 32 évet, élete nagyobb felét töltötte el tehát ugyanazon a földrajzi helyen és környezetben, ugyanannak a tudományszaknak a művelésében, már kezdettől a legnemesebb értelemben vett tudományos munka szolgálatába szegődve. A Duna-Tisza közén született, a Tiszántúlon működött alföldi színmagyar jogtudós egyéniségének fejlődése az ő forrón szeretett debreceni Nagyerdőjének sudár tölgyfájára emlékeztet, amely egyre messzebbre látszó magasságokba nyújtja friss hajtásait és egyre mélyebbre ereszti az ősmagyar talajba táplálékot szívó gyökereit.

Bár a magánjog tudományának ez a változatlan merben való művelése épen az eszmeáramlatok forgószélben vergődő XX. század első évtizedeire esett, mégis súlyos igazságtalanság lenne Tóth Lajos emlékével szemben, ha őt kora szellemének meg nem értésével és túlzott konzervativizmussal vádolnánk.

Talán a költségvetési jogról írott első dolgozata az egyetlen, amely félreismerhetetlenül magán viseli keletkezése idejének bélyegét, a XIX. század szabadságeszményének feltétlen hódolatát, de hogy Tóth Lajos megértéssel viseltetett korának fejlődő eszmekörével szemben és azt kellőképpen értékelni tudta, annak számos bizonyosságát találjuk épen azokban a megnyilatkozásaiban, amelyek nem tartoznak az ő szorosan vett szakbavágó tudományos munkái sorába.

Mint Debrecen város törvényhatósági bizottságának tagja, mint egyeteme által kiküldött felsőházi tag minden megnyilatkozásával a kor szelleme által megkívánt gondolatok felvetésére hivatott egyéniségnek bizonyult. Abban az emlékbeszédben, amelyet egyeteme díszközgyűlésén,

a tradíciónak megfelelően, mint presumptív Rector Magnificus az egyetem névadójáról 1934. év tavaszán tartott, Tisza István hatalmas történeti egyéniségének épen azt a vonását emelte ki és bizonyította, hogy az individualizmustól az univerzalizmus felé elforduló korszellemet felismerte és hajlandó volt azt szolgálni is. Bár szűkebb körben, az egyéni és közösségi érdek ellentétezése feltűnik már jogakadémiai tanári székfoglalójában, ahol öröklési rendünk szabályait mint az egyéni akarat érvényesülése és a vérségi közösség oltalma közötti kompromisszumot mutatja be. De ez az ellentét alkotja rektori székfoglalójának egyik vezérgondolatát is.

E székfoglaló előadásában a Magánjogi Törvénykönyv javaslatának törvényerőre emelése mellett tör lándzsát. Állásfoglalása alapján Hegelre vezethető vissza. A kódexalkotásban nem új jog alkotását, hanem a létező jog összefoglalását és rendszerezését látja és ezért nem a kódexalkotás szükségességéről és időszerűségéről szól, hanem két, ellene értékesített érveléssel száll szembe. Az egyik, hogy a kódex az elszakított országrészekkel a magánjog tekintetében fennálló szellemi közösséget bontaná meg, Tóth Lajosnak a szokásjogról vallott felfogásán omlik össze, hiszen — úgymond — a magánjog egységét nem fogja megbontani, ha az, ami a határokon túl, mint szokásjog él, a csonka hazában törvény formájába öntetik, sőt a trianoni határokon túl működő bíró a Magánjogi Törvénykönyvet is alapul veheti ítéletében. Természetesen nem a §§-ra hivatkozással, hanem mint az ott most is alkalmazásban levő szokásjognak szabatos, kicsíszolt alakba foglalt összeállítását.

A másik ellenvetés, amellyel Tóth Lajos foglalkozik, valóban a magánjog kodifikációjának és általában a magánjog rendszeres felépítésének ma is legidőszerűbb problémáját érinti. A problémát Tóth Lajos a következőképpen veti fel és oldja meg: „Lehetetlen meg nem látni, hogy az individualizmus nagy történelmi hullámát az univerzalizmusnak a hulláma kezdi felváltani, ami nyilván igen jelentős gazdasági átalakulással is jár. Kérdezhetné valaki: nem jutunk-e oda, hogy megalkotjuk a kódexet és... az élet rövidesen kifordul alóla?...”

Minálunk ez a nagy átváltás ősi alkotmányunk alapján, intézményeinkbe beilleszkedve kell, hogy történjék, lassan: fokozatosan... nem pedig ősi alkotmányunknak a romjain

... úgy, hogy az életnek legyen ideje akár szokásjogilag, akár törvényileg a kódexen ennek folytán esetleg szükségessé váló változtatásokat megtenni."

Tóth Lajos tehát lényegbevágó és gyökeres átalakulás előrelátásával és a nélkül, hogy azzal szemben küzdelemre készült volna, folytatta egységes, hatalmas magánjogi rendszerének kiépítését. Az erre való képességet pedig tudományos irányának épen az a jellegzetessége magyarázza meg, amely a magyar magánjog tudósai sorában külön helyet biztosít számára.

Tóth Lajos tudományos egyénisége kétségkívül a magyar magánjog újabbkori legkiválóbb művelőjének, Grosschmid Béninek a hatása alatt fejlődött ki. Grosschmid az, akinek megállapításaira, mint sziklatalajra épít, az ő műveit idézi legbehatóbban és legsűrűbben, a nyelvezet, a kifejezőmód szempontjából is a nagy mester követője, úgyhogy az avatatlan szemlélő előtt művei csaknem a grosschmid-i tanok más rendszerben előadásának, tökéletes rendszerbe foglalásának tűnhetnének fel. Pedig bizonyos vonatkozásban Tóth Lajos Grosschmidnak épen az ellenkező véglete.

Grosschmid hasonlította a magánjogot a szabad tenger végtelen vizéhez, amelyben utat találni, célhoz érni a tételes jogász legszebb feladata. Grosschmid azonban az örök változásnak kitett, folyton fejlődő jogot elemezte, úgy, amint az pillanatnyilag előtte állott. Elutasította magától tudatosan a jogfilozófia területével érintkező kérdéseket. Ezek fejtegetése gondolkodás a jogról, de nem maga a jog, amelyet kizárólagos művelési területének vallott. A tételes jog minden részletkérdése érdekli, nem törődik azzal, hogy holnap a legtöbb fáradsággal megoldott problémája érdektelenné válik a törvényhozó egyetlen tollvonása folytán. Grosschmid barokk szellemű tudós, nem törekszik szimmetrikus rendre, sőt épen a jog szimmetriátlan alakulása, az élethez, annak minden változásához idomulása az, ami gyönyörködteti.

Mindezzel egészen ellentétes Tóth Lajosnak az eszmévilága. Ő nem a tenger felszínén keres tájékozódást, hanem búvárként oly mélységekbe száll, ahová meggyőződése szerint a vihar mozgató ereje már nem képes lehatolni, ahol a jognak az örökérvényű igazságai várják a kiderítést. Tóth Lajos mégis tételes jogász volt és nem jogfilozófus.

vitéz Moór Gyula tagtársunk egyik legutóbbi tanulmányában a tételes jogtudomány tudomány mivoltának kimutatása során a szellemtudományok sorában a tételes jogtudomány sajátosságát abban láttatta meg, hogy ez a tudomány a jogszabályalkotás megnyilatkozásai nyomán folytonosan változó dinamikus jogi valóságból statikus pillanatképeket készít, amidőn a történelmi fejlődés momentumát kikapcsolva, az időben változó jogi tartalmat egy idő felett álló pillanat változatlanságában fogja fel. Ilyen értelemben tételes jogász Tóth Lajos is, csak hogy nemcsak tudatosan kapcsolja ki a változás lehetőségét, hanem a jognak elsősorban azokkal a problémáival foglalkozik, amelyek megoldásának állandó jellegéről benseleg is meg van győződve. A tételes jog részletkérdéseinek megoldását is igyekszik minél szélesebb körben ilyen problémákra, alapvető fogalmakra visszavezetni. Ez a magyarázata annak, hogy az öröklési jog keretében felmerülő növedékjog kérdését a közösség minden fajtájánál előforduló általános kérdéssé fejleszti ki, amelynek önálló megoldásához a jogtárgy, a jogviszony, a közösség és a jogviszonyok mindenikénél megfigyelhető tárgy, illetőleg mértékváltás elemzése útján jut el. A dologi jog keretében elhelyezkedő birtok jelenségét is általános, a magánjog minden részében felismerhető jelenségnek tekinti, talán ezen a ponton kerülve legközelebb ikertestvérének, Tóth Károlynak a tanaihoz, aki a perviszony kifejtésében is a birtoktant hívja segítségül. Ez a magyarázata annak is, hogy nagy műve általános tanai mintegy két kötetre terjednek, a többi három kötet pedig szinte az általános tanok során nyert igazságok következményeinek levonásaként hat.

Feltétlen híve a jogrendszer szimmetriájának, és a magánjog általános fogalmainak tételes jogi erőt tulajdonít. Így az alanyi jogot, a Widscheid meghatározásától némileg eltérve, akaratvédelemnek tekinti és ezen az alapon sem a cselekvőképtelent, sem a jogi személyt nem ismeri el jogalanynak, hanem az akaratra képes képviselő jogalanyisága mellett foglal állást. Az alanyi jog és alanyi kötelezettség szimmetriája érdekében nemcsak az adós szolgáltatási kötelezettségét, hanem a hitelező elfogadási kötelezettségét is megállapítja. Az öröklési jog egységes fogalmának kiépítése érdekében az ipso iure öröklés alapján álló jogrendszer szempontjából is felveszi az öröklés elfogadásának momentumát. Ahol pedig a tételes jog

egész intézménye, mint az építményi jog, a telki teher, sehogyan sem illeszthető be a rendszer harmóniájába, ott szinte érezhető ellenszenvvel fog az intézmény szabályainak kötelességszerű kifejtéséhez, szemben más tételes jogászok eljárásával, akik éppen az ilyen átmeneti jelenségek megvilágításában és kielemezésében találják a legtöbb energia kifejtésére ösztönző tárgyaikat.

A világirodalomban talán leginkább Sohm Rudolf célkitűzését törekedett Tóth Lajos megvalósítani. Sohm tűzte ki ugyanis a jogtudomány végső céljául a jog fogalmának olyan kikutatását, hogy a tételes jog szabályai már csak ennek a fogalomnak a konzekvenciáit alkossák. De rokon a szelleme Jhering szellemével is, aki a jogtestek rendszerének felépítését keresi. Tóth Lajos jogtestjei azonban szabályos kristályok formájára vannak kicsiszolva. Mégsem természetjogász, aki az emberi természetből, az isteni világrendből vezeti le a törvényhozót is irányító posztulátumokat, inkább a tiszta jogtan művelője magánjogi színezettel. Nem ugyan a Kelsen-féle értelemben, a parancstartalom mellől a tényelemek kiküszöbölésével, hanem inkább Stammlerre emlékeztetve keresi az abszolút helyeset, az ideált, az emberi ész szempontjából tökéleteset, de szükségképen ilyennek tekinti a tételes magánjog általános alaptételeit. Ezeket az alaptételeket ezenfelül olyan erejűeknek ismeri fel, amelyek érvényesülésre vannak hivatva a bírói gyakorlatban, sőt esetleg az írott jogban is kifejezett, velük ellenkező tételekkel szemben is. És ennek az érvényesülésnek az előmozdítása, a jogrendszer tökéletes harmóniájának ily módon biztosítása a Tóth Lajos tudományos munkásságának alapgondolata. Ha volt igazság abban, amikor Grosschmid építési stílusát barokk-ként jellemeztük, Tóth Lajost méltán a gótikus stílus különleges, magyaros képviselőjének tekinthetjük. Valóban egy-egy gyönyörűen kicsipkézett magánjogi alapfogalmának megismerése a gótikus torony csodálatos rózsájának alkotóját juttatja eszünkbe, aki mikor figyelmeztették, hogy művét az égbenyúló torony csúcsán való elhelyezése után ember többé nem fogja látni, így válaszolt: „Annál közelebb lesz művem az Istenhez.”

De vajjon nem volt-e Tóth Lajos túlságosan derűlátó, amikor hitt abban, hogy vannak a magánjognak időtálló alapfogalmai és vajjon az általa előrelátott korforduló nem fenyegeti-e az ő életművét is a teljes összeomlással?

A kérdésre a feleletet a leghitelesebben a németországi fejleményekre vetett rövid pillantás adhatja meg. 1933 után a Schmidt K. által elindított ú. n. kieli iskola valóban azt hangoztatta, hogy a nemzeti szocialista tanok hatása alatt a magánjog tradicionális rendszere az alapjaiban ingott meg. Ennek az irányzatnak valamennyi képviselője egy-egy Tóth Lajos által oly nagy jelentőségűnek felismert magánjogi alapfogalmat vett kritikai bonckés alá és nyilvánított a nemzeti szocialista felfogás szempontjából meghaladottnak és értéktelennek. Ez az irányzat a magánjogi oktatási rend gyökeres átalakításával már a gyakorlati megvalósulás felé is megtette az első elhatározó lépést. Az új oktatási rendben a vagyonjog körében már nem a Tóth Lajos akadémiai székfoglalójában egymással élesen szembeállított abszolút és relatív jogok alkotják az anyag két főcsoportját, hanem a föld joga áll szemben az áru és a pénz jogával. Nincs többé a magánjognak általános része sem, hanem a család jogát és a forgalom jogát, mint egymással semmi közösséget nem mutató jogágakat ismeri meg a jelen német joghallgatója. Schlegelberger igazságügyi államtitkárnak a polgári törvénykönyvtől búcsúzó szavai épen a magánjog általános jellegű alapfogalmainak szólnak, amikor az egységes magánjogi törvénykönyv gondolatát épen azért ejti el, mert egymással össze nem függő és egymástól különböző értéksíkokon mozgó életrendeket présel össze természetellenesen egységesnek mutatkozó rendszerbe. Bár Tóth Lajostól ez az új gondolatmenet sem egészen idegen, hiszen már a gyám és a szervezeti képviselő jogállásában is élesen kiemeli a közjogi elemeket, sőt kevéssel a halála előtt jelentette ki előttem, hogy kötelmi jogának megírásával nagy művét voltaképpen befejezettnek tekinti, mert a családi jogot nem tekinti igazi magánjognak, mégis kétségtelen, hogy a most vázolt fejlemények uralkodóvá válása életművének lényegét semmisítené meg.

Németországban Lange és Boehmer professzorok azonban csakhamar szembehelyezkedtek a kieli iskolával, Frank miniszter határozott állásfoglalása pedig ennek a fellépésnek olyan súlyt adott, hogy Hedemann professzor legutóbbi megnyilatkozásával a magánjog sorsának kérdése a kieli iskolával ellentétes módon tekinthető eldöntöttnek. Hedemann szerint nemcsak az ejtheti gondolkodóba az embert, hogy az osztrák nép haladó szellemű elemei is

ragaszkodnak évszázados törvénykönyvükhöz, hanem az is, hogy a sokkal hidegebb, a néphez oly kevésbé szóló német ptk. nagy része is megállta a helyét a legújabb időkben is. Ennek az igazi oka egy kényszerítő erejű természeti jelenségben van. Bármily nagy is az az átalakulás, amelyben élünk, mégis a fejlődésnek épen azon a fokon állunk, amelyre népünk a korábbi évtizedeken és évszázadokon keresztül emelkedett fel. Ezért vesznek bennünket körül olyan kulturális, politikai és általános emberi követelmények, amelyek az idő által vannak meghatározva és egyenesen elháríthatatlanok.

Tóth Lajos életművét tehát mégsem fenyegeti az enyészet veszedelme, hiszen az az ország is, amely a korszakforduló legerőteljesebb zászlóvivője és amelynek fiai az átalakulás maradéktalan megvalósulásáért a harcterek egész során ontották és ontják vérüket, a magánjog lényeges alapjait a maga célkitűzésével összhangbahozhatónak találta.

Tóth Lajos nemcsak hangoztatta, hanem ösztönösen meg is mutatta, hol kell keresni a magánjog körében annak a tudományos eszközeit, hogy, aminek bekövetkezése történelmi szükségesség, az valóban magyar módra következhessek el.

Tanításának nem minden tétele olyan, amelyet a magánjog valamennyi művelője magáévá tehetne, ami hivatva lenne communis opinio doctorummá válásra, de művei már a központjukba helyezett tárgyuknál fogva az idők minden változásai közepette nagy értékű kincsei maradnak a magyar jogtudománynak.

Emlékét méltán fogja Akadémiánk igaz becsüléssel őrizni mindenha.

Nizsalovszky Endre.

VIII.

Üdvözlő beszédek.

Kornis Gyula íg. és r. t., osztályelnök üdvözlő beszéde
Prohászka Lajos l. tag székfoglalója alkalmából,
1941. október 20-án.

Tisztelt Tagtársam egyik fiatalkori metafizikai tanulmányában, amelynek címe: *Az élet, mint tett és mű*, szembeszegezi egymással az ösztönös életet, másfelől a tettet és a művet. Az élet inkább tékozló, mint alkotó, lényegében önző s nem áldozatkész. Ellenben a tett és a mű a pusztá létezést túlhaladja, a merő lelkeséggel szemben szellemi természetű; eszmények megvalósítására tör, valami magábanyugvó zárt birodalom, melyben a lélek önmagát felülmúlni iparkodik. Az igazi és mű létformája valamely ideális érték megvalósultsága: értéket tesz jelenvalóvá és szemléletessé.

Tisztelt barátomnak eddigi tudományos tette és műve éppen a kultúrának, mint értékmegvalósító törekvésnek vizsgálata s ebből a művelődéstudomány és neveléstudomány számára a következmények levonása. E tekintetben programmszerű *Pedagógia, mint kultúrfilozófia* c. nagy tanulmánya (1929). Ebben éles elmével és finom beleélőképeséggel elemzi a kultúra fogalmát a tárgy és a forma szempontjából s a kultúrfilozófiát, mint az objektív szellem elméletét mutatja be. Ennek keretébe állítja a műveltség és a művelődés fogalmát, amelynek jegyeit a cél, a személyiség, a módszer és a művelődésközösség szempontjából kapcsolja össze. Így szilárd elméleti alapra állva, világosan mutatja ki és bírálja korunk általános vitalisztikus irányának, a misztikának s a neoromantikának neveléstudományi irányzatokra gyakorolt hatását.

A *Vallás és kultúra* c. munkája mélyenjáró kísérlet arra, hogyan kell a vallásokat, műalkotásokat, társas formákat, filozófiákat s a szellem egyéb objektivációt, amelyeknek tipikus struktúrájuk van, egymásra vonatkoztatni s ennek alapján egységes világnézeti apriorijukat keresni. Ez a munka egyben a szellemtudományi mozgalom művelődéstudományának s a szellemi tipológiának igen szellemes kritikája is. Finom elemzése kimutatja, mekkora homály ül a manapság annyiszor emlegetett „szellem” fo-

galmán: úgy, ahogy hajdan a görög orphika a *pneuma* szó mögé, akkép ma a *szellem* fölötte tág és szétfolyó fogalom keretébe minden gondolkodó azt a tartalmat vetíti, ami éppen a maga eszmekörével összhangban van.

A *lélek és az abszolútum* c. értekezése (1930) a kultúrának metafizikai háttérét iparkodik tisztázni. A *Hege!*-ről és *Pascal*-ról írt kisebb munkái e klasszikus gondolkodóknak kultúrfilozófiai és pedagógiai szempontból irodalmunkban legszebb jellemzései. A kultúrfilozófia és nemzetkarakterológia irányában haladó nagy műve: *A vándor és a bújdosó*, a nemzeti szellem értékvonatkozásainak jelentésösszefüggéséből, mint egységes egészből, indul ki s ennek alapján akarja megérteni az egyes népek szellemének sajátzerűségét, miközben behatóan bírálja a faji fejlődéstudomány tipustanát, amelynek tengelye csak a naturalisztikus-kauzális magyarázó elv. Ez a munkája az elméket erősen mozgásba hozta, főképp a tudományba hetykén betolakodó publicisztika körében: egyesek magasztalták, mások hevesen támadták. Egyik magatartás sem befolyásolta t. Tagtársam álláspontját: művének most megjelent második kiadása a lényegben sehol sem változtatott. Biztos és határozott elvi állásfoglalásnak, rendkívüli történeti műveltségének és eredeti problémaérzékének tanúsága az *Erkölc*s c. nagy tanulmánya (1938), amelyben különösen ragyogtatja kivételes, a fogalmak legkisebb árnyalatait is szemléletesen tükröztető stilisztikai erejét. A lélek benső elmélyülése s az észben átszűrődött lírai ereje szólal meg *Das tragische Lebensgefühl Paulers* (1936) és *Variation über die Kalokagathie* (1939) című finom írásaiban.

Kultúrfilozófiai munkásságának szerves folytatása *Az oktatás elmélete* c. nagy műve, mely a művelődéstudomány modern, de nem jelszavakon, hanem alaposan leszűrt elveken nyugvó, a kultúrának történeti javait éppúgy tisztelő, mint mai eredményeit megbecsülő, sok új és eredeti szempontból való kidolgozása. Az élet eleven kérdései s a tudomány elvont elvei szerencsésen egyesülnek benne. Művének a külföldi irodalomban is alig akad párja. Valóban tett és mű.

Mindezen nagyértékű tudományos munkássága elismeréseképpen fogadja t. Tagtársam Akadémiánk I. tagsági oklevelét. Igaz tisztelettel és benső örömmel nyújtom át.

**Kornis Gyula íg. és r. t., osztályelnök üdvözlő beszéde
Gratz Gusztáv l. tag székioglalója alkalmából,
1941. december hó 15-én.**

A publicisztika a tudomány és a művészet között lebeg mint a közdolgozokról való írás, mert nemcsak az értelemhez szól, hanem a művészi kifejezőmód sugalló hatalmával az akaratot is a társadalmi haladás eszméje irányában mozgatni akarja. Mi a különbség a szó szorosabb értelmében vett újságíró s a publicista (közíró) között? Az előbbi bizonyos könnyed rugalmassággal mindenről ír, ami éppen a napi kérdések pillanatnyi érdekét magasabb igény nélkül kielégíti: a jelennek inkább csak krónikása. A publicista ellenben tudatosan választja meg kérdéseit, amelyek kifejtésében felsőbbrendű erkölcsi és politikai értékrendszer alapján áll. Az újságíró proteusi *egyéniesség*, a publicista valamely politikai-társadalmi értékfelfogást képviselő *személyiség*, aki szilárd világnézete alapján kritikát gyakorol kora s ennek társadalma fölött. Az igazán bensőleg megélt értékek étoszából önkénytelenül fellángol a stílus megkapó pátosza, a kifejezések plasztikus sugalmazó ereje: a publicista szélesebb társadalmi rétegekre akar hatni, ezeket a tőle helyesnek tartott értékeszméknek meg akarja nyerni. E művészi vonás ellenére mégis a tudomány közelében is marad, mert a közügyekben az igazságot kellő logikai igazolással keresi, élénken munkálódik benne a *Wille zur Wahrheit*. Ez a nagyobbbszabású publicistának mindig sajátyszerű szellemi jegye. Különösen folyékony a határ a publicisztika és a történettudomány között. ha ezek a közelmúlt vizsgálatát tűzik ki feladatukul. Itt óhatatlanul egyesül a publicistában is, a történetíróban is személyiségének jellemző értékakarata s a korának szellemében rejlő értékfelfogás.

Igen t. Tagtársam négy és fél évtizedes munkásságának javarésze a nemes értelemben vett publicisztikának területére esik, mégpedig nemcsak nagyszámú irány szabó újságcikkekben, hanem vaskos kötetekben is. Már a múlt század végén közírói munkásságát tudományosan megalapozza két könyvével: *Nemzetközi jog* (1898) és *Alkotmánypolitika* (1899). Később gyakorlati politikai, külügyi osztályfőnöki s miniszteri tevékenysége mély bepillantást enged éles szemének a monarchia politikai, társadalmi és

gazdasági szerkezetébe. Idevágó felfogását sűrűn fejti ki magyar lapokban és folyóiratokban.

Ilyen közvetlen tapasztalatok és elméleti készültség alapján építi fel hatalmas munkáit: *A dualizmus korát. Magyarország történetét 1867-től 1918-ig* s ennek folytatását, *A forradalmak korát*. A világháború és a nagy összeomlás a történet útján oly széles árkot ásott, hogy t. Tagtársamnak 1934-ben már megvolt az a történeti távlata, amely megengedte, hogy ezt a közelmúlt félszázadot higgadt történelmi boncolás tárgyává tegye, noha e kor eseményeihez a köztudatban még a személyes vonzásnak és taszításnak s a történeti felelősségnek meleg élménye tapadt. Igen t. Barátomat személyiségének józan és hűvös, az embereket és cselekvéseiket nyugodtan szemlélő és sokféle szempontból mérlegelő bölcsesége, jelentős politikai szerepe, egyéni élményei és emlékei, széleskörű műveltsége különösen alkalmassá avatták a dualizmus korának ilyen átfogó történeti szintézisére.

A hatalmas két kötet fekete vászonkötése mintegy gyászos szimbólum: úgy nézem ezt a művet, mint a magyar nemzet tragédiájának genetikáját, azoknak az eseményeknek és történeti feltételeknek időrendbeli föltárását, amelyeknek szükségképi szerves következménye lett a történet mindent halkan előkészítő sötét folyamában az ezeréves Magyarország szétrombolása. Ezt vizsgálja t. Tagtársam a korböncnok rideg tárgyilagosságával harmadik fekete könyvében: *A forradalmak korában*.

A dualizmus korszakának külsőleg fényes félszázada már kiindulópontjában, a kiegyezésben, harccal kezdődik: a pártok közjogi alapon tagozódnak. A békés félszázad, amelyet a történet a belső erőgyűjtésre és szervezkedésre a nemzetnek megengedett, politikailag túlnyomóan abban pergett le, hogy a 67-esek és a 48-asok egymás torkába haraptak. A nemzet nagy alkotmányjogi hallucináció áldozata volt: agyveleje a közjogi kérdés irányában túlérzékenységre szenvedett. Ez a hallucináció, mely örökösen ostromolta a hatalmi valóságot, háttérbe szorította a legéletbevágóbb társadalmi és gazdaságpolitikai, külpolitikai és művelődési kérdéseket. A politika csakis az ország közjogi helyzetével való foglalkozás volt. Innen érthető, hogy t. Tagtársam hatalmas műve sem egyéb, mint — néhány, a gazdasági fejlődést vázoló fejezetet nem tekintve — a magyar-osztrák közjogi küzdelmek története, amelyet mai

székfoglalója is elméleti síkon számos színes vonással kiegészített. Mélyebb és tartalmasabb nemzeti gondolkodás helyett a formai jogi észjárásé volt mindig a *verbum regens*. Államunk függetlenségének külső formai attribútumai után futottunk hangos szóval, mint gyermek a szivárvány után: cimer- és zászlókérdés, vezényleti nyelv s külön vámterület meg jegybank szemünkben teljesen kimerítette a modern államiság fogalmi körét s mellettük jelentéktelenné törpült a földbirtokkérdés, a népegészség és a népműveltség, a munkásréteg sorsa, az elbukó középosztály és a parasztvédelem, a kivándorlás és a rögtúró magyar problémája.

Az állam, a külső hatalmi mechanizmus — minden hangos nacionalizmus mellett — hasonlíthatatlanul fontosabb volt, mint az államnak belső lényege és lelkisége: a *nemzet*. Ennek minden életerejét elszívta a közjogi harc és a pártöldöklés. E közben a magyarság túlbecsülte a maga erejét és lebecsülte a balkán-államok megerősödésében jelentkező centrifugális erőt.

T. Tagtársam művének egyik főérdeme, hogy tárgyilagossá hozzáértéssel és világos okfejtéssel mutatja be a nemzetiségi kérdés fejlődését, mint a vizsgált félszázad magyar történetének legtragikusabb veszélyét. Feltárja az önámításra hajlamos, sokszor eszmekáprázatban élő nemzet mai fiai előtt a politika és a történet reális rúgóit, az illúziómentes állambölcsesség döntő indítékait.

Akadémiánk nagyrabecsült barátomat nemcsak publicisztikai-történelmi, hanem közgazdaságtudományi munkásságának értékelése alapján is választotta tagjai közé. *Die äußere Wirtschaftspolitik Österreich-Ungarns: Mitteleuropäische Pläne*. 1925, továbbá *Der wirtschaftliche Zusammenbruch Österreich-Ungarns 1930* c. művek jelentékeny részét t. Tagtársam írta, az utóbbit angolul is: *The Economic Polity of Austria-Hungary during the war in its external relations* (1928). Ezekben a munkáiban különös figyelmet érdemel a brestlitovszki és bukaresti békéről s a lengyel kérdés akkori megoldásáról szóló rész, mert szerzőjük személyesen vett részt ezeken a béketárgyalásokon s befolyt a lengyel kérdés rendezésének terveibe is. T. Tagtársamnak ez a munkája fontos forrása a történetírásnak. Nagy szolgálatot tett a magyar közgazdaságtudománynak és életnek az *Ungarisches Wirtschaftsjahrbuch* köteteivel, továbbá a *The Hungarian Economic Yearbook*-kal (1939).

Akadémiánk őszinte üdvözlétét tolmácsolom székfoglalója alkalmából s l. tagsági oklevelét igaz tisztelettel átnyújtom.

Marek József íg. és r. t., osztályelnök beszéde a Kir. M. Természettudományi Társulat 100 éves jubileuma ünnepén.

Mélyen tisztelt Ünneplő Közgyűlés!

A M. Tud. Akadémia megtisztelő megbízásából és képviselőjében szintúgy matematikai és természettudományi osztályának nevében mély meghatottsággal veszek részt a Kir. M. Természettudományi Társulatnak százéves fennállásához méltó ünnepélyes közgyűlésén. Eljöttem e díszes ünnepre, hogy a Társulatnak a Tud. Akadémia meleg üdvözlétét, tiszteletét és nagyrabecsülését tolmácsoljam azokért a kiváló, hervadhatatlan, a magyarság hálijára számottartó érdemekért és eredményekért, melyek a történelemben és a szívekben egyaránt a Társulat javára irattak, mint olyanok, melyeket a tudományos ismeretek terjesztése, a természettudományok országszerte megkedveltetése és népszerűsítése, a közműveltség általánosítása érdekében tervszerűen és állhatatosan, nem egyszer nagy nehézségek ellenére folytatott tevékenységével szerzett. Hazánk sajátos földrajzi helyzete hatványozottan értékessé és megbecsülhetetlenné minősíti az ily irányú teljesítményeket, minthogy — mint régóta már — nemcsak karddal, hanem az újabb időben talán még inkább szellemi fegyverekkel, a tudomány ápolásával, a kultúra védelmével kell biztosítanunk érvényesülésünket a nemzetközi viszonylatban.

Az Akadémia és az ünneplő Társulat között egyaránt személyi és elhivatottsági kapcsolatok vannak. Már a Társulat alapítása gondolatának megpendítői és megvalósítói között találjuk az Akadémia sok kimagasló tagjának, mint Széchenyi István, Bugát Pál, Arányi Lajos, Nendvich Károly és mások nevét. A Társulat későbbi nagyjai szintén sokszor egyúttal az Akadémia kitünőségei, mint id. Szily Kálmán, Than Károly, Ilosvay Lajos, báró Eötvös Loránd, Gyulai Pál és sokan mások. Ez idő szerint is az Akadémia tagjai nagy számban foglalnak helyet a Társulat és szakosztályainak tiszti karában, választmányában, vagy egyébként tevékeny tagjai a Társulatnak is. A

Tud. Akadémia és a Természettudományi Társulat útjai tehát előnyösen találkoznak: az Akadémia célkitűzéséhez híven, a magyar tudományos munkát segíti elő, a Társulat viszont a tudományt és jelesül a természettudományokat népszerűsíti az igazi tudományosság alapján, aminek egyedül helyes útját a Társulat köztiszteletnek örvendő, cél tudatosan vezető elnöke nemrégén egyik beszédében szintén hangsúlyozta és aminek szükségességét a vezetőség kezdettől fogva vallotta és megvalósítani iparkodott a szakosztályokban folyó tudományos, továbbá népszerű előadásokkal, pályakérdések kitűzésével, kiadványaival.

Midőn a Természettudományi Társulat ma büszkeséggel tekint vissza százados működésének áldásos teljesítményeire, az újabb évszázadba az Akadémia és mindnyájunk azon bensőséges kívánsága kíséri, hogy a kor színvonalán álló munkássága az eddigiekhez méltó és mind gazdagabb gyümölcsöket hozzon, a jól megérdemelt elismerésekben legyen része és a magyarok segítő Istene mihamarább adja meg azt az örömet, hogy újból karjaiba fogadhassa a még idegenben küszködő sok elszakított tagját az édes hazánk testéből még hiányzó területrészek visszatérése kapcsán.

**Marek József íg. és r. t., osztályelnök üdvözlő beszéde
Varga Lajos l. tag székfoglalója alkalmából,
1941. június 23-án.**

Igen tisztelt Tagtársam! Tudományos színvonalon és kedves tartalommal előadott székfoglaló értekezésének meghallgatása után a legmelegebben köszöntöm és a M. Tud. Akadémia nevében üdvözlöm az akadémiai levelező tagok sorában és abból az alkalomból, hogy a tudomány önzetlen szeretete által élesztett lankadatlan tevékenységével érdemessé vált erre a kitüntetésre és hallgatva szerencsés egyéni adottságának sugallatára, a tisztas akadémiai szék melletti elfoglalására törekedett.

Igen tisztelt Tagtársamnak két évtizedes munkássága és eredményei a tudomány iránt érzett nemes becsvágyról, a tudománynak megszakításmentes, fáradhatatlan műveléséről és arról tanúskodnak, hogy nagy szakképzettség birtokában és széles látókörrrel törekszik az állatvilág csodáinak életviszonyairól a fátyolt fellebbenteni. Irodalmi közlései-

ből az is kiviláglik, hogy az alapos megfigyelések és vizsgálatok szolgáltatta megállapításaiban valóságos lelki gyönyörűsége telik és ilyen örömben az olvasót is óhajtja részesíteni dolgozataival.

Kiválóan termékeny kutató és irodalmi munkásságának eredményei között különösen kimagaslanak a kerekeshérgék rendszer- és elterjedésánára, a hazai vizek limnológiájára és az erdőtalajok biológiájára vonatkozók. A mellett, hogy a parányi kerekeshérgéknek több új fajtát ismertette meg és más 160 fajuk előfordulását hazánkban kimutatta, tanulmányozta az ezeket a lényeket befogadó vizeknek környezettani viszonyait, fizikai és kémiai sajátosságait, s ezen az alapon magyarázza azután az illető víz élővilágának évszakos és térbeli eloszlását, valamint bioszociológiai sajátosságait. Ezek a kutatásai egyfelől hatalmas lépésekkel vitték előre a kincses Balatonunk, a tihanyi Belső-tó, a Fertő-tó limnológiáját, másfelől Tagtársamat Fertő-tavunknak a volt osztrák bűvárok munkásságát messze felülmúló speciális ismerőjévé avatták. Mindenre kiterjedő figyelme irányult a vizekkel kapcsolatos partok élővilágára is, miközben elsőül kezdett foglalkozni a vízparti homok érdekes állatvilágával. Eredetiségre valló módszerek kidolgozása után vizsgálta továbbá az erdei mácschnya (*Lipeanos silvestris*) viztartóiban élő állatkákat, rendkívül értékes és érdekes eredménnyel. Hidrobiológiai munkásságát a Természettudományi Társulat két ízben is megjutalmazta pályadíjjal. Az erdőtalajok biológiájának felderítésére hazánkban és több külföldi országban folytatott úttörő kutatásai során különösen a protozoonok életviszonyainak megismertetésével alkotott nagyot. A külföld felfigyelését ezekre az eredményeire igazolja az is, hogy a norvég erdészeti minisztérium meghívására a Lappföldön végzett hosszabb hasonló tanulmányokat.

A M. Tud. Akadémia az előzőekben jellemzett tudományos munkásságát szintén elismerte és megjutalmazta a tagjai sorába történt megválasztással. Az ezt tanúsító és a levelező tagok jogaival felruházó oklevelet a legmelegebb üdvözlés kíséretében azzal a jóleső és szilárd meggyőződéssel nyújtom át, hogy tudományos munkálkodásának az Akadémia kebelében szintén az eddigéhez hasonló gazdag termése lesz.

IX.

A M. Tud. Akadémia halottjai 1941-ben.

Horváth Henrik, l. t., január 15.
Csüry Bálint, l. t., február 13.
Bugarszky István, l. t., március 3.
Staud Lajos, l. t., március 28.
Verebély Tibor, r. t., március 28.
Thirring Gusztáv, r. t., március 31.
Teleki Pál gr., ig. és t. t., április 3.
Finkey József, r. t., április 7.
Filarszky Nándor, t. t., június 23.
Hatzidákisz György, k. t., június 26.
Horváth Cirill, r. t., július 19.
Babits Mihály, l. t., augusztus 4.
Petersen Gyula, k. t., szeptember havában.
Zimányi Károly, t. t., szeptember 24.
Fógel József, l. t., október 19.
Nernst Walter, k. t., november 18.
Zlinszky Aladár, r. t., december 2.
Herzog József, l. t., december 29.

X.

Megemlékezések és gyászbeszéddek.

A főtitkár megemlékezései elhunyt tagokról.

Június 23-án kiesett a toll *Filarszky Nándor* t. tag kezéből. Rőla nem frázis ezt mondani, mert hosszú életének még utolsó évében is jelent meg könyve, melyet utóbbi összes üléseink egyikén mutattam be kiadványaink sorában. A növénytan bűvara volt; kitűnő munkássága hamar találkozott elismeréssel, kivált a növényi test alaki sajátságairól írt főiskolai tankönyve. Egyetemi tanára lett tudományszakának, s igazgatója a Nemzeti Múzeum növénytani osztályának. Akadémiánk 1917-ben választotta lev. taggá, 1932-ben rendes, utóbb tiszteleti taggá.

Sírjára Jávorka Sándor tette le az Akadémia koszorúját.

Július 19-én elhunyt *Horváth Cirill* r. tag, a régi magyar irodalomtörténet r. k. tanára a Pázmány Péter-Tudományegyetemen. Nem mondhatunk működésére elismerőbb szót, mint azt, hogy Szilády Aron nyomdokain járt: Temesvári Pelbárt, kodexeink és legendáink körében búvárkodott, számos tanulmányt téve közzé a szakfolyóiratokban. Bírálta a magyar ősi ritmus újabb fejtegetéseit. Legfontosabb műve s a neki jutott legnagyobb elismerés, hogy a M. Tud. Akadémia ő reá bízta a Szilády Aron által megindított Régi Magyar Költők Tára I. kötetének új kiadását.

Koporsójánál Kéky Lajos r. tag vett tőle búcsút az Akadémia nevében.

Horváth Cirillel egy napon hunyt el kültagjaink sorából *Hatzidakisz György*, az athéni egyetemen az indogermán összehasonlító nyelvészet tanára, aki az új-görög nyelv eredetére s az ó-göröghöz való viszonyára derített új világosságot. Az Akadémiának 1900. óta volt tagja.

Megrendítő hosszú szenvedések után sírjába szállott *Babits Mihály*, a költő, szépíró és essay-író, aki csak tavaly foglalta el székét a levelező tagok között, s a nagygyűlés ez évben részesítette pályáját elismerő jutalomban. Vezéralakja volt az újabb irodalomnak, harcias túlzásai nélkül. Az újat kereső írókhoz csatlakozott, habár maga valóban akadémikus költő volt, a hagyományok tisztelője, a formák művésze; a költészet körét azonban bővítette, midőn

újabb érzésrezdüléseket és saját szenvedéseit vers tárgygyá avatta. Nem volt harcos természet, inkább elmélyedő, magába zárkózó, de az irodalom kérdéseire nem egyszer harcra készen szólt hozzá. Ő írta korunk egyik legműveltebb könyvét: az európai irodalom történetét, — saját szemlélete, egyéni benyomásai, mondhatni élményei alapján.

Emelkedett szellem volt és tiszta lélek.

A babérkoszorú, melyet az Akadémia nevében Rédey Tivadar társunk tett le ravatalára, zölden fog maradni.

Szeptember 24-én elhunyt *Zimányi Károly* t. tag, az Akadémiának 1904. óta tagja. Az ásványtan tudósa volt, a Nemzeti Múzeum ásványtárának osztályigazgatója. Első ajánlása kiemelte a bő munkásság mellett sokban eredeti felfogását a kristálytan körében. A közetalkotó ásványok fénytani tulajdonságairól szóló műve akadémiai jutalmat nyert. Munkabírása idején Magyarország ásványvilága legjobb ismerőjének tartották. Neve a külföldi szakirodalomban is közzismert. — Hű volt az Akadémiához; nyolcvanadik évének közelében is sűrűn látogatta üléseit.

Koporsójára Mauritz Béla osztálytitkár tette le az Akadémia koszorúját.

Kültagjaink sorából elhunyt *Julius Petersen*, a berlini egyetemen a német irodalomtörténet tanára, e tudomány elismert vezér-alakja, a Goethe-Társaság elnöke; a berlini egyetem magyar intézetének állandó pártfogója.

Október 19-én hirtelen hunyt el *Fögel József* l. tag. A humanista műveltség és a renaissance magyarországi történetének bűvára volt. Az Akadémia kétszer is kitűntette 100 aranyas Gorove-jutalmával.

Temetésén Balanyi György l. tag vett tőle búcsút az Akadémia nevében.

December 2-án elhunyt *Zlinszky Aladár* r. tag, hosszas szenvedés után. Az irodalomtörténet és segédtudományai terén munkálkodott nagy felkészültséggel, bő olvasottsággal és kiváló érzéssel. Irodalomtörténeti búvárkódásai részben az összehasonlító irodalomtörténet körébe vágnak. Schiller hatását kereste Berzsenyi költészetében, azután Orczy Lőrinc költészetének s Arany kisebb epikai műveinek forrásait kutatta, nemcsak alapos felkészüléssel, hanem — a mi e téren ritka érdem — túlzás és elfogultság nélkül. Később a poétika és stilisztika körében vizsgáló-

dott: a szóképekről s hangulati és szemléleti elemeikről értekezett, majd a hangfestést, az euphemismust tette vizsgálódása tárgyává. E kényes kérdések körében nem csupán otthonosan mozgott, hanem hivatottsággal világított mélyükre. Írt egy stilisztikát, bevezetést a poétikába s a Világirodalmi Lexikonban ő dolgozta ki e fogalmak magyarázatát. Halálos ágyán legutolsó munkáját javitgatta, mely „Petőfi és a zseni elmélet”-ről szólt. A veszprémi közkórházban halt meg, hol az orvosi kar gyöngéd ápolásban részesítette.

Temetésén Alszeghy Zsolt I. tag vett tőle búcsút s tette le koporsójára az Akadémia koszorúját.

Bláthy Ottó Titusz tiszteleti tag, a nagy technikai felhaláló síremlékének leleplezésén Mauritz Béla, Hoór Tempis Mór r. tagok és vitéz Verebélly László és Bay Zoltán I. tagok képviselték az Akadémiát.

Jávorka Sándor I. tag gyászbeszéde Filarszky Nándor t. tag ravatalánál, 1941. június 26-án.

A Magyar Nemzeti Múzeum Növénytára, a Magyar Tudományos Akadémia, valamint a Királyi Magyar Természettudományi Társulat nevében lépek e ravatal elé. hogy mélységes megilletődéssel búcsút vegyek a Múzeum Növénytárának egykori vezetőjétől és igazgatójától, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjától és a Természettudományi Társulatnak 40 éven át volt választmányi tagjától.

Az utolsó búcsú szavai elsősorban a múzeumi igazgatónak szólnak. 30 éven át állott az ország leggazdagabb, legnagyobb botanikai intézménye élén Filarszky Nándor. Az ő megfontolt, körültekintő vezetése, szigorú rendszerezete, a reá bízott nemzeti kincsekkel való hűséges és mintaszerű sáfárkodása, karöltve az ország akkori zavartalan boldogulásával, Nemzeti Múzeumunknak ezt a nagymúltú osztályát, mely már akkor is egy Kitaibel, egy Haynald Lajos örökségével dicsekedhetett, oly hatalmas virágzásra emelte, hogy ma, a világháború nyomasztó következményei után, Filarszky Nándor igazgatói működését a Növénytár fénykorának mondhatjuk. A jelentősebb hazai és hazai vonatkozású külföldi növénygyűjtemények megvásárlása, szakkönyvtárunknak egyik legelső európai

ilyennemű könyvtárrá való fejlesztése, múzeumi tisztviselő-társai tudományos működésének meleg támogatása és végül az ő saját fáradhatatlan, csendes, de eredményekben gazdag, sokoldalú irodalmi működése fogja az ő múzeumi működését emlékeztetéssé tenni és követendő példa gyanánt fog szolgálni az utódok részére. Különösen az a meleg érdeklődés, mely őt a moszatvilág, elsősorban a sajátos moszatcsalád, a Chara-félék állandó kutatására sarkallta, e növénycsaládnak külföldön is elismert első monografusává avatta őt. Élete fő irodalmi műve pedig, a hatalmas, kimerítő nagy Növenymorphologia, melynek kiadását Tudományos Akadémiánk sietett támogatni, további nemzedékek számára is nélkülözhetetlen kézikönyv gyanánt fog szolgálni. De működési körét Filarszky Nándor sok más irányban is kiterjesztette. A Tatra szomszédságában lévő Pienninek flórájának ismertetése, a Déchy-féle kaukázusi expedíció növényanyagának feldolgozása, kalapos gombákkal való állandó foglalkozás, a szeparációs sejtosztódás elméletébe való elmélyedése mutatják azt a sokoldalú érdeklődést, amely Filarszky Nándort a természettudomány szolgálatába állította.

Őszinte ragaszkodással csüngött Filarszky Nándor a Természettudományi Társulaton is, melynek 40 éven át volt fáradhatatlan, hűséges választmányi tagja, növény-tani szakosztályának pedig, melynek már bölcsőjénél is ott állott, hosszú időn át alelnöke.

Filarszky Nándor puritán egyéniségét, egyenes, szókimondó jellemét mindenki tisztelte és becsülte. Életfelfogása az élet tapasztalatain okulva inkább a pesszimizmus felé vonzotta őt. Midőn az első világháborútól nem sok jót várt és az ország sorsát féltette, magunkban túlzott sötétlátással vádoltuk őt. Sajnos, neki lett igaza, olyan mértékben, amely még az ő sötétlátását is fölülmúlta. És ha az események megítélésében ez a véleménykülönbség múlt időre némi felhőt vont a közte és fiatalabb közvetlen munkatársai közti meghitt barátságra, mi, kedves igazgatónk, most itt a ravatalodnál követünk meg érte. A Gondviselés jóvoltából még megérhetted az egyes országrészek hazatérését, de a Te szűkebb hazádnak, a Szepességnek, kedves Tátrádnak virágos mezőit most már csak a te örök álmod fogja eléd varázsolni.

Mi pedig Neked, a hűséges kötelességtudás és lelkiismeretes munka terén példaképünknek, halálával helyez-

zük ravatalodra megilletődött gyászunknak jelét, a Múzeum Növénytarának koszorúját, mely neveddel mindenkorra összeforrott, a Tudományos Akadémia koszorúját, mely tiszteleti tagságával ismerte el érdemeidet és a Királyi Magyar Természettudományi Társulat koszorúját, amelyhez annyi évtizeden át oly hűséggel ragaszkodtál.

Filarszky Nándor, kedves igazgatónk és tanárunk, Isten Veled!

Kéky Lajos r. t. búcsúztató beszéde Horváth Cirill r. t. ravatala mellett, 1941. július 23-án.

Ez a gyászos koporsó, — a fekete bárka, mely utolsó, titokzatos útjára készül, Gárdonyi Géza sírfeliratát juttatja eszünkbe: Csak a teste. Utásának halhatatlan része immár eljutott rendeltetésének helyére, amelyet Hamlet „ismeretlen tartomány”-ként emlegetett. Drága halottunk lelke előtt már ebben a földi életben is hívő lélekkel sejtett tartomány volt ez, legboldogabb óráiban azok közt időzött, akik egykor innen oda vágyódtak. Most már színről-színre láthatja a keresztyén áhítatnak ezt a tiszta, rajongó világát, meghajthatja fejét a lilimos magyar királyleány, Boldog Margit, előtt s hallhatja bölcs igéit „Pelbárt atyánk”-nak, a nagy franciskánusnak.

Horváth Cirill a középkori magyar irodalomnak volt ritka képzettségű és lelkes tudósa; óhajtotta, szomjazta ezt az eszményekben élő és értük áldozó kort s tudós munkásságát is annak szentelte, hogy mennél közelebb hozza mihozzánk s megértését mennél világosabbá és tudatosabbá tegye. Munkásságát a Magyar Tudományos Akadémia elismerésének teljességével, a rendes tagsággal, tisztelte meg. Ravatalára is ennek az elismerésnek jeléül hoztam el koszorúnkat s a válás fájdalmas perceiben Akadémiánk köszönetével búcsúsom immár továbbtűnő árnyától.

Nem felejtethi el tudományunk azt a nagyértékű, lan kadatlan és önzetlen munkásságot, mellyel ő régi irodalmunkról való ismereteinket gyarapította. Ezt az elhanyagolt területet minden elődjénél nagyobb készülettel, módszerességgel és hűbb kitartással művelte. Elsősorban „forráskutató és értelmező” volt, aminek utolsó, nagyobb dolgozatában egyik érdemes elődjét, Szilády Áront mon dotta, róla írt emlékbeszédében.

A középkor egyik legérdekesebb alakjáról, Temesvári Pelbátrról; a Pomeriusról írt dolgozatokkal lépett fel, majd kódexeinkre vonatkozó értékes forrástanulmányokkal folytatta munkásságát s betetőzte ezirányú tevékenységét a Régi Magyar Költők Tára I. kötetének 2. kiadásaként közrebocsátott kitűnő művével, *Középkori magyar verseinkkel*. Legszélesebb körben ismert munkája azonban nagy összefoglaló műve: *A régi magyar irodalom története*. Az érdeklődő laikus közönség számára tervezett nagy irodalomtörténet első kötete gyanánt látott napvilágot ez a műve, melyet a magyar tudós hősies munkakészségének megható bizonyságául 3 év alatt írt, a maga szavai szerint: „számtalan gondjai közt olyan időkben, mikor évenként heti 35, néha negyvennél is több órát kellett különféle intézetekben tanítania, fáradt testtel és elmével, de soha sem csüggedve.”

Szerette a középkort s ha nem is fogult el benne, komoly tárgyszeretetét igen szépen és határozottan tudta kifejezni ezekben a szavakban: „A régi magyar irodalom nem igen dicsekszik tökéletesebb munkákkal; de korántsem szemét, mint néhányan éretlenül és vakmerően állították, s nem pusztán arra való, hogy elfelejtsük. Ezek az egyszerű, igénytelen emlékek nagyon is fontos részei annak a közös multnak, melynek szeretete nem kevésbbé tart össze bennünket, mint a jelen küzdelme vagy a jövőnek közös reményei; és a magyar léleknek sokkal nemeesebb tulajdonságairól tanúskodnak, hogysem őket könnyelműen megtagadhatnók.”

Munkás életét nyugodt, szép öregséggel jutalmazta a sors. Bizonyára ott zengett lelkében olvasmányainak egyik legmeghatóbb részlete: a Példák Könyvének halálhímnsza, a lemondásnak és világmegvetésnek hatalmas siráma: „Elmegyek meghalni, Mert mindennek erre kell jutnia... Elmegyek meghalni. Mert a halál bizony, de a halálnak órájánál semmi bizonytalanabb... Elmegyek meghalni, látvány, hogy a halál mindeneken uralkodik és igen sűrű és gyakor az ő hálója...” De bizonyára eszébe jutottak azok a szép szavak is, melyeket Pelbátrról írt: „Látta, hogy a földi élet semmiség s mosolyogva lépett át az örökkévalóságba, a szűzek, mártírok és dicsőültek közé, kiknek dicsőségét munkáiban hirdetni meg nem szűnt.” Így lépett ő is csaknem félezer év multán azok közé, kiknek dicsőségét munkáiban hirdetni meg nem szűnt. Hisz-

szűk, hogy ezen a világon is kegyeletos elismerés őrzi s adja át az utódoknak emlékét.

Kedves Társunk, pihenj békén! Isten Veled, Isten Veled!

Rédey Tivadar l. t. gyászbeszéde Babits Mihály l. t. ravatalánál, 1941. augusztus 7-én.

Tisztelt Gyászoló Közönség!

Két koszorút bízott rám a földi envészeten feljajduló fájdalom és az örökkévalóság felé mutató hűség, hogy megdicsőült Társunk és Barátunk, Babits Mihály, ravatalára helyezzem: a Magyar Tudományos Akadémiának és a Kisfaludy-Társaságnak a szellem kincsein örökdő kegyeletét hoztam el a koszorúk babárlombjával és virágaival.

Alig néhány hónapja hallottuk ennek a most mindörökre lezárult ajaknak tüzes vallomását a tudósról, aki munkájának magasabb ihletű, műzai részében múlhatatlanul rokonságot tart az alkotóművésszel, — és a költőről, aki mindig egy kicsit tudós is: az igazságnak, de sohasem a múlt napok időszerűségeihez alkalmazkodónak, hanem az időtelen, megalkuvást nem ismerő igazságnak szolgája, védelmezője vagy éppen — ha úgy fordul — vértanúja. Szívünkbe fogadtuk ezt a vallomást, melynek dacos és nemes hagyománytisztelete tépett lelkű és tétova eszményű korunk tudományos és művészeti kortesszólamai között úgy ég és perzsel, mint maga az élő lelkiismeret.

Talmi fényeket kergető, fertőzött tekintetű időkben minden akadémia — tudósoké és íróké egyaránt — megszűnik Akademos szelíd ligetének lenni: a szabad gondolat és szüzi ihletés bástyafalává, Akropoliszává magasul. Babits Mihályt is — nagy halottunkat — hitvallói tisztasága, bástyaőrző hűsége szólitotta konzervatív falak közé, — talán később, semmint nagysugallatú tehetségét a külső elismerés méltán megillethette volna, de művészetének mindenesetre érett teljességében, olyan dús javakkal gazdagon, melyek a tisztelet és megbecsülés fényét magukra a magyar szellemnek ez ősi fellegráiraira is tékozlóan verték vissza. Nekünk nincs olyan keserű gyónnivalónk, mint van Molière-ről a franciák akadémiajának, mondván: „Mi nem hiányzunk az ő dicsőségéből, ő örökké hiányozni fog a miénkből...”

Nem lehet tisztem — bár évtizedek növekvő áhitatával közelítettem Babits szellemének égő csipkebokrához — hogy itt, e parttalan távolok felé elinduló koporsó mellett, írói életművének akár csak legmesszebb látszó magaslataira is rámutassak. Ezeket az irodalmi tudat és önérzet éppoly kevésbé fogja immár látköréből elveszíteni, mint magyar nevéhez és magyar küldetéséhez méltónak mutató magyarságunk. Ez a magyar küldetés — itthon, az évezredek rögön, s ugyanakkor a „népek hazájá”-ban: a harmadfélezer éves Európában — olyan szenvedéllyel szította elméjét és egész érzelmi életét, mint nagy eszményképe, Vörösmarty óta talán senkiét irodalmunkban. Lapozd fel műveit: mindenütt megvesztegető távlatok nyílnak előtted az emberi műveltségünk gyökerein sarjadt gazdag tenyészetek felé, — és bátor védőgátak az ezeket fenyegető zavaros hullámok és barbár szelek ellen. A szellem *ecclesia militans*ának nem volt nálánál élesebb fegyverű bajvivója.

Ez volt az egyetlen harcos vonás lényének evangéliumi jóságában. Ahogyan elveivel: érzéseivel sem lépett sohasem alkura; baráti tekintete a lélek tisztaságát sugározta, baráti kézszeritása a lélek melegét adta tovább. Akadémiánknak már csak írásos megnyilatkozásban ajánlhatta fel a közös szent eszmények buzgó kultuszát, de a Kisfaludy-Társaság ódon küszöbét testi valóságában is akárhányszor átlépte, ha egy-egy ünnepi szolgálatunk fényét az ő géniuszával kívántuk messzebbre világítóvá lobbantani. Ilyenkor emberi valója felé is mindenünnen megáradt az a szeretet, melynek — tanítómesterünk, Riedl Frigyes, szép szava szerint — szeretet az ára is: olcsóbban nem adják.

Most már ezt a tekintetet a Léthe tükörtelen habjai nyelték magukba; ezt a kezet az elmúlás szele dermesztette bénává; ez az ajak nem felel többet a tűnő percekre az örökkévalóság szavával. A búcsúzás e komor pillanata bizony még csak foglaló abból a nyomasztó csendből, mely mireánk, közülünk nem egynek egy emberöltőn át ápolt baráti ragaszkodására leselkedik. De ha a magyar láthatárnak lesz még hajnala: annak a hajnalnak lehelletében ez az Eos felé esengő Memnon-szobor tovább fog zengeni. Most is mintha a költő lelkének „bús zenéje” szüremkednék felém:

„... koldus vagyok én:
de ha meghalok, mégis
e világ lesz szegény.

— — — — —
Szerettem mindent, ami ódon,
Szerettem mindent, ami új:
bús zene volt a lelkem,
éltem ütemét:
ha meghalok, az Isten
behúnyja egy szemét."

Friss fájdalomtól felkorbácsolt lelkünk visszhangozza a sötét igét: fölöttünk az áldó-sújtó Magasság most behúnyta egy szemét, magyar egünknek lefutott egyik igéző és ígéretes csillaga. De *azért* magyar sors a sorsunk, hogy kilobbant csillagaink fénye is bederengje rendeltetésünk útjait! ...

Halhatatlanságba költözött Halottunk, drága Társunk és Barátunk, Babits Mihály, Isten Veled!

Mauritz Béla ig. és r. t. gyászbeszéde Zimányi Károly t. t. ravatalánál, 1941. szeptember 27-én.

Mélyen tisztelt Gyászoló Közönség!

A Magyar Tudományos Akadémia és a Magyarhoni Földtani Társulat nevében intézem e búcsúszavakat Zimányi Károlyhoz, az Akadémia és a Földtani Társulat tiszteleti tagjához.

Félve szólalok meg, hiszen a Megboldogult bizonyára még haló poraiban is tiltakozik az ellen, hogy elismerő szavakkal nyilatkozzunk róla. Már pedig Zimányi Károlyról egyebet, mint jót, nem lehet mondani.

Egyénisége a megtestesült szerénység volt. Valósággal irtózott a nyilvános szerepléstől; szemtől-szembe pedig nem tűrte az elismerést. Csendesen visszavonulva a háttérben maradt, hol észrevétlenül, de annál eredményesebben dolgozott. Szívvel-lélekkel szerette az ásványvilágot; annak szentelte egész életét. Bár munkássága felölelte az egész ásványvilágot, szíve mégis legjobban Nagy-Magyarország ásványaihoz vonzotta. Nagyon hosszadalmas lenne felsorolni azoknak az ásványoknak a nevét, amelyeknek ismeretéhez, különösen pedig magyarországi előfordulá-

sukhoz annyi becses és maradandó adatot szolgáltatott. Majd a Szepes-Gömöri Érchegységben, majd a szatmári bányavidéken, majd megint a Bánságban és Erdélyben látjuk kutatómunkáját. Hazánk ásványvilágát egy új ásványfajjal, a vashegyittel gazdagította. Számos munkája közül ki kell emelni az alsósajói cinnaboritról és a Kakuk-hegyi vascsillámról készült dolgozatait, melyek a magyar ásványtani irodalom legkiválóbb alkotásai közé tartoznak. Hoszszú éveket töltött el a magyarországi kénkovandok kristálytani vizsgálatával, melynek eredményeit összefoglaló képben ismertette. Akadémiánktól koszorúzva és annak kiadásában jelent meg a közetalkotó ásványok fénytani állandóit tárgyaló monografiája, melynek adatait az egész világirodalom átvette és ezzel Zimányi Károly neve Földünk összes ásvány- és közetkutatói előtt ismeretessé vált.

Zimányi Károly tudományos munkáit a lelkiismeretes pontosság és a megbízhatóság jellemzi. Távol állottak tőle a hangzatos sikerek; maradandó alkotásokra törekedett és azokat el is érte. Értekezéseire mindenkor mint forrásmunkákra fognak hivatkozni.

Habár tartózkodó egyéniség volt, aki nem könnyen melegeedett fel, mégis csupán csak barátai voltak, mert mindenki tudta, hogy ő sem viseltetetik senki iránt sem ellenséges érzülettel, mindenkiről csak jót tételezett fel; áldott jó szíve szeretettel és az emberi szenvedések iránt való megértéssel volt telve.

Kedves Károly Bátyám, habár kerültél minden kitüntetést, Akadémiánk nem maradt Veled szemben adós, midőn előbb levelező, majd rendes, végül pedig tiszteleti tagjainak sorába emelt Tégedet. A Magyarhoni Földtani Társulat ugyancsak önmagát tisztelte meg, midőn Tégedet tiszteleti tagjai sorába iktatott és a Krassó—Szörény megyei piritekről szóló monográfiádat a Szabó József emlékéremmel tüntette ki.

Ha van valaki e Földön, aki a legmagasabb ítélőszék előtt emelt fővel jelenhet meg, akkor Te bizonyára azok közé tartozol. Földi pályafutásod alatt nem ismertél egyebet, mint a kötelességtudást, a munkát, családod iránt való odaadó szeretetet, embertársaidd iránt pedig tökéletes megértést.

Földi munkádat becsülettel végezted el, nyugodj békében. Isten Veled!

**Balanyi György l. t. gyászbeszéde Főgel József l. t.
ravatalánál, 1941. október 25-én.**

A Magyar Tudományos Akadémia nevében búcsú-
zunk téled, Főgel József! Búcsúzunk benned a tudóstól,
aki, ha számra talán nem is nagy, de értékre annál mara-
dandóbb alkotásokkal gyarapítottad történetírásunkat;
azután búcsúzunk a tanártól, aki mint a szegedi tudomány-
egyetem világtörténelemtanára másfél évtizeden át tanít-
tottad az ifjúságot az igazság önzetlen szeretetére és fel-
derítésének veritékes útjára; végül búcsúzunk benned az
embertől, akit most íme, a szerető jóbarátok, hálás tanít-
ványok és tisztelő hívek népes seregének könnyes szeme
kísér utolsó utadra.

Mint történelemtudós a nagy távlatok csillogtatása és
ragyogó szintézisbe foglalása helyett jobban kedvelted a
részletekbe mélyedő és aprólékos kutató munkát. Ha sza-
bad ezzel a hasonlattal élnem, a történetírásban nem
Michelangelo, hanem Tizian voltál: nem annyira a felfogás
nagyszerűségével és gigantikus arányaival, mint inkább a
részletek lelkiismeretes kidolgozásával, a színek eleven
ragyogásával és az egész alkotás életszerűségével igyekez-
tél hatni olvasóidra. Két Jagellóházi királyunk udvartar-
tásáról írott mongrafiád remekbe készült mintája a minden
részletre kiterjedő plasztikus előadásnak. Műértő kalau-
zolásod mellett szinte mi is ott érezzük magunkat a budai
vár ódon termeiben; látjuk a cifra nyomorúságát, fenn az
ernyő, nincsen kas-életét; szemtanúi vagyunk az udvari
emberek alacsony ármánykodásának és a fél Európából
összezsödült humanista írók hol lelkes fellengzésének, hol
meg kicsinyes torzsalkodásának. Egészben véve hiánytala-
nul látjuk a Mátyás király által magyar földbe átültetett
humanista reneszánsz-műveltség gyökérverését és szárba-
szökését. A Korvinákról írott alapvető tanulmányaidban
pedig nagy királyunk páratlan tudomány- és művészet-
pártolása bontakozik élénk eleven valóságában.

Mi azonban alkotásaid mögött ott látjuk az embert is.
Mindenekelőtt ott látjuk a fáradhatatlan kutatót, aki sorra
járja a nagy európai gyűjteményeket s éjt-napot eggyé téve
búvárolja a levéltárak poros kötegeit és a kódexek meg-
fakult lapjait; azután ott látjuk a lelkes magyar embert,
aki idegenben is mindenütt a magyar mult emlékeit kutatja
és öröme gyűlt szemmel tekint minden parányi adataira,

mellyel sikerült nagyobb világosságot derítenie szeretett hazája történetének egy-egy homályosabb mozzanatára s végül ott látjuk a buzgó nemzetnevelőt, aki a történelem nagy igazságain keresztül igyekszik minél több lélekben felgyújtani és olthatatlanná szítani a haza- és fajszeretet nemes lángját. Minden sorod mögött érezzük meleg szíved lüktetését. És most, hogy végső tisztességszolgálatra jelentünk meg előtted, a tudós elmúlásán túl elsősorban ennek a meleg szívnek megállását és vele kedves egyéniségednek életünkbeli való kihullását siratjuk. Fogel József, kedves barátunk, Isten veled!

Alszeghy Zsolt I. tag gyászbeszéde Zlinszky Aladár r. tag ravatalánál, 1941. december 2-án.

A M. Tud. Akadémia nevében, melynek rendes tagja voltál, és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság nevében, mely alelnökei között tisztelt, lépek ravatalodhoz, hogy fájó szívvel letegyem a tisztelet és becsülés koszorúját földi maradványaidra. Hosszú tudományos mult van mögötted, hosszú nevelői tevékenység, melynek szikrái még a gyakorlógimnázium légkörében kaptak tüzet, Kármán Mór egyéniségének ihlető környezetében. A tudományos munkálkodás és a nevelés még ott olvadt össze életed célkitűzésében, s azóta nem is vált el egyetlen munkatervedben sem. De annak, hogy ily egységbe került a kettő, egyéniségedben volt meg az oka és alapja. Egyéniségedben, melynek legjellegzetesebb vonása a szépség kultusza volt. A szépségé, melyet a természet, a képzőművészet és a költészet tárt bőkezűen elédbe. Szomjas lélekkel merültél el mindenben, ami szép volt, és megittasulva annak gyönyörétől, lelked csak azt szomjazta, hogy mentől több embertársadat vezess a megismert szépség megértéséhez. A költői alkotás magyar kincseit két generáció ifjúsága a te könyveidből ismerte, szerette meg; a magyar irodalomtörténet is azokért a dolgozataidért érzi a legnagyobb hálát, melyekben Arany János költői dolgozás-módjának titkait tártad elénk. Előbb a forrás és mű viszonya, a művészi alkotás lélektana foglalkoztatott, később az a lelki folyamat, amely a kimondott vagy leírt szó és beszéd egyéni és alkalmi jellegét adja meg. A költői stílus finomságainak és törvényszerűségeinek voltál kutatója, s ezzel

tanítványaid gazdag sorát neveltet a költői szépség megértésére. Legelső tanulmányaid egyike Tóth Kálmánról szólt, a legutolsó Tóth Kálmán mesteréről, Petőfi Sándorról; ezek is, a közbeesők is mind a művészlelket feltáró megfigyelések. Mert az emberiség legnagyobb áldásának a művészetet vallottad, az emberiség legnagyobb értékeinek a költőket. Láttad az élet nyomorúságait, de láttad a szépségeket is, és a nyomorúságok ködét a szépség napjával akartad elűzni. Hittél a szépség erejében, ezt mindennél hatalmasabbnak éreztet. Fájt szívednek a ma borzalmas pusztítása, amely sem emberi, sem művészi szépséget nem tud megkímélni. De ha ez a látvány könnyűvé tette távozásodat, nekünk viszont ép az nehezíti meg búcsúnkat, hogy a szépségek pusztulása idején kell elvesztenünk a szépségek rajongó feltáróját. Fájdó szomorúsággal hajlunk meg koporsód felett: Isten Veled!

**Gróf Zichy István I. tag gyászbeszéde
Herzog József I. tag ravatalánál.**

A Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Történelmi Társulat, a Heraldikai és Genealogiai Társaság megbízottjaként és a Magyar Nemzeti Múzeum nevében búcsúzom attól a fáradhatatlan Herzog Józseftől, kinek immár kényszerült pihenésre ítélt tetemét fogjuk örök nyugalomhelyére kísérni.

Herzog József munkásságát több kiváló tulajdonságnak ritka harmonikus együttműködése jellemezte. Az Országos Levéltárnak, utóbbi éveiben pedig ügyvezető alelnöki minőségében még a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának is fáradhatatlan vezetője volt. Minden munkáját ugyanazzal a legkisebb részletekig menő lelkiismeretességgel, kritikával és főleg önkritikával látta el. Részben ebből az önkritikából, de talán még inkább lelkének előkelő zárkózottságából folyt egyik, látszatra legjellemzőbb vonása: minden feltűnést kerülő nagy szerénysége, amelyből idegenek határozatlanságra is következtethettek volna. Mi, akik munkatársai voltunk, azonban tudtuk, hogy ennek a halkhangú, szerény férfinak jelleme milyen megingathatatlan alapra volt felépítve. Ennek a jellemnek alapkövei: *a lelkiismeretesség, a becsület és a hűség* voltak.

Aki olyan szerencsés volt, hogy őt közelről ismerhette,

annak gyakran ötlött eszébe a horatiusi mondás: *Integer vitae, scelerisque purus*.

Ne felejtsük el, hogy példaadó férfitől búcsúzunk. Emlékét akkor fogjuk híven ápolni, ha azon az úton haladunk, amelyet ő mutatott nekünk. Herzog József, a tudós vezető, ilyen értelemben nem is fog elhagyni bennünket, de el kell búcsúznunk Tőled, a kedves jó baráttól, akinél mindig megértésre találtunk.

XI.

A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai.

(Az előző jegyzéket lásd Akad. Értesítő LI. köt. 205. l.)

Akadémiai Értesítő. Szerkeszti Voinovich Géza. LI. köt. 472 füz. 1941. jan.—máj. 1—212 l. 2.— P.

Archaeologiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia Archeologiai Bizottságának és az Orsz. M. Régészeti és Művészettörténeti Társulat közlönye. III. évf. (Új folyam.) II. köt., 1—3. füz. 1—212 l. és XLVIII tábla. 24.— P; 4. füz. 213—291 l. 8.— P.

A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékezésedek. XXIII. köt. 9. sz.: Lukinich Imre: Márki Sándor r. tag emlékezete. 1941. 15 l.

Fekete Nagy Antal: Trencsén vármegye. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. IV. köt. (Hunyadiak kora Magyarországon IX. a. köt.) 1941. 4 + 415 + 1 l. és 1 térkép. 20.— P.

Az Akadémia *Filozófiai Könyvtára*. 13. köt.: Földes-Papp Károly: Az autonóm ismeretelmélet fogalma Rickert és Hartmann ismerettanának bírálata alapján. 1941. 179 l. 5.— P.

Földes-Papp Károly: Az autonóm ismeretelmélet fogalma Rickert és Hartmann ismerettanának bírálata alapján. (Az Akadémia Filozófiai Könyvtára 13. köt.) 1941. 179 l. 5.— P.

Hadtörténelmi Közlemények. Szerkeszti Gyalóky Jenő. XLII. évf. (1941.) 1—2. füz. 1—134 l. 2.50 P; 3—4. füz. 135—269 l. 2.50 P.

Irodalomtörténeti Közlemények. Szerkeszti Kéky Lajos. LI. évf. (1941.) 2. füz. 113—216 l. 3.— P; 3. füz. 217—328 l. 3.— P; 4. füz. 329—420 l. és a Tartalommutató. 3.— P.

Közgazdasági Szemle. Szerkeszti Heller Farkas. LXV. évf. (1941.) 84. köt. 6. sz. 425—576 l. 3.— P; 7—8. sz. 577—704 l. 3.— P; 9—10. sz. 705—832 l. 3.— P; 11. sz. 833—936 l. 3.—P; 12. sz. 937—1054 l. és tart. 3.— P.

Lukinich Imre: A Podmaniczky család oklevéltára. III. köt. 1538—1548. (A Podmanini és Aszódi báró Podmaniczky család története. Szerkeszti Lukinich Imre. VII. köt.) 1941. LXXXIV + 704 l. 15.— P.

Lukinich Imre: Márki Sándor r. tag emlékezete. (A M. Tud. Akad. elhunyt tagjai fölött tartott emlékezésedek. XXIII. köt. 9. sz.) 1941. 15 l. —.50 P.

- Magyar Etymologiai Szótár.* (A M. Tud. Akadémia megbízásából Gombocz Zoltán jegyzetei felhasználásával írta Melich János.) XIV. füz. francur—fül. 1941. 481—640 l. 8.— P.
- Magyarosan.* Nyelvművelő folyóirat. Szinnyei Ferenc közreműködésével szerkeszti Putnoky Imre. X. évf. (1941. 3. füz. 65—96 l. —30 P; 4. füz. 97—128 l. —30 P; 5. füz. 129—160 l. és tart. —30 P.
- Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.* IV. köt. (Hunyadiak kora Magyarországon IX. a. köt.) Fekete Nagy Antal: Trencsén vármegye. 1941. 4 + 415 + 1 l. és 1 térkép. 20.— P.
- Matematikai és Természettudományi Értesítő.* Szerkeszti Mauritz Béla. LX. köt. (1941.) I. rész. 331 + 1 l., 2 tábla. 8.— P; 2. rész. 333—681 l. és 5 tábla 8.— P.
- Monumenta Hungariae Italica III.* Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium. 1221—1864. Ed. curavit A. Veress. (Olaszországi magyar emlékek III. Veress Endre: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221—1864.) 1941. CLX + 703 + 1 l., 27 kép. 20.— P.
- Nyelvtudományi Közlemények.* A Nyelvtud. Biz. megbízásából szerkeszti Zsirai Miklós. 1941. LI. köt. 1. rész. 1—240 l. 8.— P.
- Olaszországi magyar emlékek. III.* Veress Endre: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221—1864. Kiadja Veress Endre. (Monumenta Hungariae Italica III. Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium. 1221—1864. Ed. curavit A. Veress.) 1941. CLX + 703 + 1 l., 27 kép. 20.— P.
- Papp Ferenc:* Gyulai Pál. II. köt. Budapest, 1941. 728 + 2 l. Füzve 8.— P; kötve 9.— P.
- A Podmanini és Aszódi báró *Podmaniczky család története.* Szerkeszti Lukinich Imre. VII. köt.: Lukinich Imre: A Podmaniczky család oklevéltára. III. köt. 1538—1548. 1941. LXXXIV + 704 l. 15.— P.
- Veress Endre:* Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221—1864. Olaszországi magyar emlékek. III. (Monumenta Hungariae Italica III. Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium 1221—1864.) 1941. CLX + 703 l., 27 kép. 20.— P.
- Zlinszky Aladár:* Petőfi és a zsenielmélet. (Ért. a nyelv- és széptud. oszt. köréből. XXVI. köt. 1. sz.) 1941. 104 l. 2.50 P.

INHALT.

I. Eröffnungsrede des Präsidenten S. K. H. Erz h. Josef in der Gesamtsitzung vom 6. Oktober	213
II. Der „Größte Ungar“. Eröffnungsrede des Vizepräsidenten Eugen v. Balogh gelegentlich der Hundertfünfzigjahrfeier der Geburt des Grafen Stefan Széchenyi . . .	214
III. Briefe an Grafen Josef Teleki, 1833—1850. Veröffentlicht von Klassensekr. Emmerich Lukinich	245
IV. <i>Berichte:</i>	
1. Generalsekretär Géza Voinovich: Bericht über die Berzevicy-, Wlassics- und Wodianer-Preise. (für Volksschullehrer)	312
2. K. M. Theodor Rédey: Bericht über den Vojnits-Preis	313
3. K. M. Stefan Sági: Jahresbericht über die Tätigkeit des Wörterbuchausschusses	323
4. Schenkung des Herrn Oskar Hollós	324
5. Bibliothekar Paul Török: Bericht über die stadtgeschichtliche Sammlung des Herrn Oskar Hollós . .	325
V. Kostenvorschlag der Akademie für die erste Jahreshelfte 1942	328
VI. Sitzungen der Akademie in 1941	335
VII. Nachruf des k. M. Andreas Nizsalovszky an das k. M. Ludwig Tóth	347
VIII. <i>Begrüßungsreden:</i>	
a) Begrüßungsworte des Klassenpräsidenten Julius Kornis gelegentlich der Antrittsvorträge der k. Mitglieder Ludwig Prohászka und Gustav Gratz	349
b) Begrüßungsworte des Klassenpräsidenten Josef Marek: gelegentlich der Hundertjahrfeier der Königl. Ung. Naturwissenschaftlichen Gesellschaft;	352
gelegentlich des Antrittsvortrages des k. M. vitéz Ludwig Varga	353
IX. Die im Jahre 1941. verstorbenen Mitglieder der Akademie	355
X. <i>Nekrologe:</i>	
a) Nachruf des Generalsekr. Géza Voinovich an die verstorbenen Mitglieder	356

b)	Trauerrede des k. M. Alexander Jávorka an der Bahre des E. M. Ferdinand Filarszky	353
c)	Trauerrede des o. M. Ludwig Kéky an der Bahre des o. M. Cyrill Horváth	359
d)	Trauerrede des k. M. Theodor Rédey an der Bahre des k. M. Michael Babits	362
e)	Trauerrede des Klassensekr. Béla Mauritz an der Bahre des E. M. Karl Zimányi	364
f)	Trauerrede des k. M. Georg Balanyi an der Bahre des k. M. Josef Fögel	366
g)	Trauerrede des k. M. Zsolt Alszeghy an der Bahre des o. M. Aladár Zlinszky	367
h)	Trauerrede des k. M. Gr. Stefan Zichy an der Bahre des k. M. Josef Herzog	368

XI.	Neuere Veröffentlichungen der Akademie	370
-----	--	-----

XII.	Inhaltsverzeichnis in deutscher, französischer und engli- scher Sprache	372
------	--	-----

SOMMAIRE.

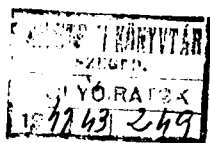
I. Discours d'ouverture de S. A. R. le président Archiduc Joseph dans la séance plénière du 6 octobre	213
II. Le plus éminent Hongrois. Discours d'ouverture du vice-président Eugène de Balogh à l'occasion du 150 ^e anniversaire de la naissance du comte Etienne Széchenyi	214
III. Lettres adressées au comte Joseph Teleki, 1833—1850. Publiées par Eméric Lukinich	245
IV. <i>Rapports:</i>	
1. Secr. général Géza Voinovich: Rapport sur les Prix Wodianer, Berzeviczy et Wlassics. (Prix fondés pour instituteurs primaires)	312
2. Théodore Rédey m. corr.: Rapport sur le Prix Vojnits	313
3. Etienne Sági m. corr.: Rapport annuel sur l'activité du Comité du Dictionnaire	323
4. Donation de M. Oscar Hollós	324
5. Paul Török bibliothécaire en chef: Rapport sur la collection Oscar Hollós	325
V. Budget de l'Académie pour la première moitié de l'exercice 1942	328
VI. Séances de l'Académie en 1941	335
VII. Commémoration de Louis Tóth m. c. par André Nizsarovszky m. c.	347
VIII. <i>Discours de félicitation:</i>	
a) allocutions de Jules Kornis prés. de section à l'occasion des discours de réception de Louis Prohászka et Gustave Gratz membres corr.	349
b) allocutions de Joseph Marek, prés. de section: à l'occasion du centenaire de la Société Royale Hongr. des Sciences Physiques et Naturelles; . . . à l'occasion du discours de réception de vitéz Louis Varga m. corr.	352 353
IX. Membres de l'Académie morts en 1941.	355
X. <i>Nécrologie:</i>	
a) commémoration des membres défunts par Géza Voinovich secr. général	356

b) discours d'Alexandre Jávorka m. c. aux funérailles de Ferdinand Filarszky m. hon.	358
c) discours de Louis Kéky de l'Akadémie aux funérailles de Cyrille Horváth de l'Académie	360
d) discours de Théodore Rédey m. c. aux funérailles de Michel Babits m. c.	362
e) discours de Béla Mauritz secr. de section aux funérailles de Charles Zimányi m. hon.	364
f) discours de Georges Balanyi m. c. aux funérailles de Joseph Fögel m. c.	366
g) discours de Zsolt Alszeghy m. c. aux funérailles d'Aladár Zlinszky de l'Académie	367
h) discours du comte Etienne Zichy m. c. aux funérailles de Joseph Herzog m. c.	368
XI. Publications récentes de l'Académie	370
XII. Sommaire en allemand, français et anglais	372

TABLE OF CONTENTS.

I. Opening speech of H. R. H. the President Archduke Joseph at the plenary meeting of the 6th October . .	213
II. The „Most Prominent Hungarian”: Opening speech of the Second President Eugene Balogh on the occasion of the 150 anniversary of Count Stephen Széchenyi's birth . .	214
III. Letters to Count Joseph Teleki, 1833—1850. Published by Emery Lukinich secr. of section	245
IV. <i>Reports:</i>	
1. General Secretary Géza Voinovich: Report on the Berzevichy-, Wlassics and Wodianer Prizes (for teachers of primary schools)	312
2. Theodore Rédey m. corr.: Report on the Vojnits-Prize	313
3. Stephen Sági corr. m.: Annual report on the Dictionary Committee	323
4. Donation of Mr. Oscar Hollós	324
5. Paul Török librarian general: Report on the Oscar Hollós collection	325
V. Budget estimate of the Academy for the first six months of 1942	328
VI. Sessions of the Academy in 1941	335
VII. Commemorative speech on Lewis Tóth corr. m. by Andrew Nizsalovszky corr. m.	347
VIII. <i>Adresses of welcome:</i>	
1. by Julius Kornis President of Section to Lewis Prohászka and to Gustavus Gratz corr. members on the occasion of their inaugural speeches	349
2. by Joseph Marek President of Section: on the occasion of the 100 years' jubilee of the Hungarian Society for Natural Sciences;	352
to vitéz Lewis Varga corr. m. on the occasion of his inaugural speech	353
IX. Deceased members of the Academy in 1941	355
X. <i>Necrologies:</i>	
a) General Secretary Géza Voinovich's commemorative speech on the deceased members	356

b) Funeral speech of Alexander Jávorka corr. m. at the bier of Ferdinand Filarszky hon. m.	358
c) Funeral speech of Lewis Kéky corr. m. at the bier of Cyrill Horváth ord. m.	360
d) Funeral speech of Theodore Rédey corr. m. at the bier of Michael Babits corr. m.	362
e) Funeral speech of Béla Mauritz secr. of section at the bier of Charles Zimányi hon. m.	364
f) Funeral speech of George Balanyi corr. m. at the bier of Joseph Fögel corr. m.	366
g) Funeral speech of Zsolt Alszeghy corr. m. at the bier of Aladár Zlinszky ord. m.	367
h) Funeral speech of the Count Stephen Zichy corr. m. at the bier of Joseph Herzog corr. m.	368
XI. Recent publications of the Academy	370
XII. Table of contents in German, French and English . . .	372



50024

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

VOINOVICH GÉZA

FŐTITKÁR

LI. KÖTET

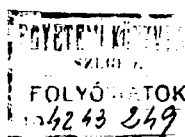
472. FÜZET — 1941. JANUÁR–MÁJUS



BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1941.



TARTALOM.

I. A M. Tud. Akadémia belső tagjai	1
II. A M. Tud. Akadémia CI. nagygyűlése:	
I. nap 1941. május 13-án	5
II. nap 1941. május 14-én	5
III. nap 1941. május 16-án	10
IV. nap 1941. május 18-án	13
Ünnepélyes közülés:	
a) József kir. herceg t. tag, elnök elnöki megnyitó be- széde: Erdély multja	13
b) Voinovich Géza t. t. főtitkári jelentése	27
c) Ravasz László ig. és t. t.: Erdély szelleme	33
d) Kolosváry Bálint r. t.: A jogélet szellemisége erdélyi vonatkozásokban	33
III. Jelentések a pályázatokról:	
a) a Nagyjutalomról és a Marczibányi-mellékjutalomról	34
b) a Kazinczy Gábor és neje-jutalomról	44
c) a Sámuel—Kölber-jutalomról	45
d) a Weiss Fülöp-jutalomról	46
e) a Wellisch Alfréd-jutalomról	51
f) a Körössy Flóra-jutalomról	54
g) a Chorin Ferenc-jutalomról	60
h) a Magyar Altalános Köszénbánya Rt. Berzeviczy Albert- jutalmáról	70
i) a Kónyi Manó-jutalomról	75
j) a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Horthy Mik- lós-jutalmáról	79
k) a Serbán János-jutalomról	84
l) a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank gróf Széchenyi István-alapítványa karatainak odaítéléséről	88
m) Budapest székesfőváros történelmi jutalmáról	90
n) a báró Kornfeld Zsigmond-jutalomról	95
o) a Lipótvárosi Casino Horthy Miklós-jutalmáról	98
IV. A M. Tud. Akadémia jutalomtétellei 1941-ben	101
V. A Körösi Csoma-ösztöndíj szabályzata	107
VI. A M. Tud. Akadémia pénztár számadása 1940-ről	109
VII. A M. Tud. Akadémia költségvetése 1941. második felére	117
VIII. A két gróf Vigyázó-vagyon kimutatása 1940. december 31-én	125
IX. Jelentés a M. Tud. Akadémia könyvtárának állapotáról	136

X. Üdvözlő beszédek:

- a) József kir. herceg ő fensége ig. és t. t., elnök beszéde
a br. Wodianer Albert-, Berzeviczy Albert- és
br. Wlassics Gyula-jutalmak átadásánál 153
- b) Melich János ig. és r. t., osztályelnök üdvözlő be-
szédei Huszti József r. t. székfoglalója alkalmából 154
Nagy J. Béla l. t. székfoglalója alkalmából . . . 159
Babits Mihály l. t. székfoglalója alkalmából . . 162
Bárczi Géza l. t. székfoglalója alkalmából . . . 163
- c) Kornis Gyula ig. és t. t., osztályelnök üdvözlő beszédei
Tóth Zoltán r. t. székfoglalója alkalmából . . . 165
Nizsalovszky Endre l. t. székfoglalója alkalmából 167
- d) Marek József ig. és r. t., osztályelnök üdvözlő beszédei
Baló József l. t. székfoglalója alkalmából . . . 170
Schréter Zoltán l. t. székfoglalója alkalmából . . 172
Gombocz Endre l. t. székfoglalója alkalmából . . 174

XI. Megemlékezések és gyászbeszédek:

- a) a főtitkár megemlékezései elhunyt tagokról 176
- b) Mitrovics Gyula l. t. gyászbeszéde Csüry Bálint l. tag
ravatalánál 178
- c) Gróh Gyula r. t. gyászbeszéde Bugarszky István l. tag
ravatalánál 180
- d) Orsós Ferenc r. t. gyászbeszéde Verebély Tibor r. tag
ravatalánál 182
- e) Vladár Gábor l. t. gyászbeszéde Staud Lajos l. tag
ravatalánál 183
- f) Illyefalvi Lajos l. t. gyászbeszéde Thirring Gusztáv r. tag
ravatalánál 186
- g) József kir. herceg ő fensége ig. és t. t., elnök meg-
emlékezése gr. Teleki Pál ig. és t. tagról . . . 188
Kornis Gyula ig. és t. t., osztályelnök megemlé-
kezése gr. Teleki Pál ig. és t. tagról 189
Marek József ig. és r. t., osztályelnök megemléke-
zése gr. Teleki Pál ig. és t. tagról 201
- h) Vitális István l. t. gyászbeszéde Finkey József r. t.
ravatalánál 202

XII. A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai 205

XIII. A tartalommutató német, francia és angol fordítása . 207–212



50024

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI
VOINOVICH GÉZA
FŐTITKÁR

LI. KÖTET

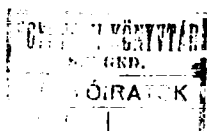
473. FÜZET — 1941. MÁJUS-DECEMBER



BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1941.



TARTALOM.

I. József kir. herceg, ig. és t. t., elnök megnyitó beszéde az 1941. október 6-i ülésen	213
II. A Legnagyobb Magyar. Balogh Jenő ig. és t. t., másod-elnök megnyitó beszéde a gróf Széchenyi István születésének másfélszázados fordulója alkalmából tartott ünnepi ülésen	214
III. Gróf Teleki József életéhez, 1833—1850. Közzéteszi Lukinich Imre ig. és r. t., osztálytitkár	245
IV. <i>Jelentések:</i> Voinovich Géza főtitkár, t. t.: Jelentés a báró Wodianer Albert-, Berzeviczy Albert- és a báró Wlassics Gyula-jutalomról	312
Rédey Tivadar l. t.: Jelentés az 1940. évi Vojnits-jutalomról	313
Sági István l. t.: Jelentés a Szótári Bizottság 1940. évi munkájáról	323
Hollós Oszkár kir. tan. ajándéka	324
Török Pál könyvtárnok: Előzetes jelentés Hollós Oszkár pestbudai gyűjteményéről	325
V. A M. Tud. Akadémia költségvetése az 1942. év első felére	328
VI. A M. Tud. Akadémia ülései 1941-ben	335
VII. Nizsalovszky Endre l. t.: Tóth Lajos l. t. emlékezete	339
VIII. <i>Üdvözlő beszédek:</i> a) Kornis Gyula ig. és t. t., osztályelnök üdvözlő beszédei Prohászka Lajos l. t. székfoglalója alkalmából	347
Gratz Gusztáv l. t. székfoglalója alkalmából	349
b) Marek József ig. és r. t., osztályelnök beszéde a Kir. M. Természettudományi Társulat 100 éves jubileumi ünnepén	352
Marek József ig. és r. t., osztályelnök üdvözlő beszéde vitéz Varga Lajos l. t. székfoglalója alkalmából	353
IX. A M. Tud. Akadémia halottjai 1941-ben	355
X. <i>Megemlékezések és gyászbeszédek:</i> a) A főtitkár megemlékezései elhunyt tagokról	356
b) Jávorka Sándor l. t. gyászbeszéde Filarszky Nándor t. t. ravatalánál	358
c) Kéky Lajos r. t. gyászbeszéde Horváth Cirill r. t. ravatalánál	360
d) Rédey Tivadar l. t. gyászbeszéde Babits Mihály l. t. ravatalánál	362
e) Mauritz Béla ig. és r. t. gyászbeszéde Zimányi Károly t. t. ravatalánál	364
f) Balanyi György l. t. gyászbeszéde Fögel József l. t. ravatalánál	366
g) Alszeghy Zsolt l. t. gyászbeszéde Zlinszky Aladár r. t. ravatalánál	367
h) Gr. Zichy István l. t. gyászbeszéde Herzog József l. t. ravatalánál	368
XI. A Magyar Tudományos Akadémia újabb kiadványai	370
XII. A tartalommutató német, francia és angol fordítása	372

A Magyar Tudományos Akadémia ülésora

1942-re.

Január

- 12. I. (Nyelv- és széptudományi) osztály.
- 19. II. (Bölcs.- társad. és történettudományi) osztály és *Összes ülés.*
- 26. III. (Matem. és természet-tudományi) osztály.

Február

- 9. I. osztály.
- 16. III. osztály.
- 23. II. osztály és *Összes ülés.*

Március

- 2. I. osztály.
- 9. II. osztály.
- 16. III. osztály.
- 23. *Összes ülés.*
- 30. I. osztály.

Április

- 13. II. osztály.
- 20. III. osztály.
- 27. *Összes ülés.* — A kitüntett tanítók jutalmazása.

Május

- 4. I. osztály.
- 11. III. osztály.

12., 13., 15. Kedd, szerda, péntek: *Nagygyűlés.*

17. Vasárnap: *Ünnepélyes közülés.*

18. II. osztály és *Összes ülés.*

Június

- 1. I. osztály.
- 8. II. osztály és *Összes ülés.*
- 15. III. osztály.

Szünet.

Október

- 5. *Összes ülés.*
- 12. I. osztály.
- 19. II. osztály.
- 26. III. osztály.

November

- 9. I. osztály.
- 16. II. osztály és *Összes ülés.*
- 23. III. osztály.
- 30. I. osztály.

December

- 7. II. osztály.
- 14. *Összes ülés.*
- 21. III. osztály.

Kiadásért felel: Kibédi Varga Sándor.

